

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 5
Том 1

Ужгород-2018

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 04.04.2018 № 326 (додаток 9)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: Зимомря І.М. – *д.філ.н., професор*
Заст. гол. редактора: Качмар О.Ю. – *к.філ.н.*; Зикань Х.І. – *к.філ.н.*
Відповідальний секретар: Рошко С.М. – *к.філ.н.*
Члени редколегії: Бездір Н.П. – *д.філ.н., професор*
Зимомря М.І. – *д.філ.н., професор*
Лизанець П.М. – *д.філ.н.*
Пахомова С.М. – *д.філ.н., професор*
Печарський А.Я. – *д.філ.н., професор*
Полюжин М.М. – *д.філ.н., професор*
Циховська Е.Д. – *д.філ.н., професор*
Вереш М.Т. – *к.філ.н.*
Гульпа Д.В. – *к.філ.н.*
Дерке М.Ж. – *к.філ.н.*
Жовтані Р.Я. – *к.філ.н., доцент*
Нодь Н.Й. – *к.філ.н.*
Суран Т.І. – *к.філ.н.*
Талабірчук О.Ю. – *к.філ.н.*
Томенчук М.В. – *к.філ.н.*
Bialek Edward – *доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)*
Gierczyńska Danuta – *доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)*
Grzesiak Jan – *доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)*
Nowakowska Katarzyna – *доктор габілітований гуманістичних наук, професор (Польща)*
Pusztay János – *доктор наук, професор (Угорщина, Словаччина)*

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 10 від 30.10.2018 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23097-12927Р,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНЬСЬКА МОВА

Вінтонів Т.М., Бортун К.О. ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СПОНУКАЛЬНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНЬСЬКІЙ МОВІ.....	7
Глуховська М.С. СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ДЕРИВАТИВ АСОЦІАТИВНО-ПОРІВНЯЛЬНОЇ ЛОКАТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙ УКРАЇНЬСЬКОЇ МОВИ.....	11
Єфименко О.М. МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ В УСТАЛЕНИХ СЛОВОСПЛУКАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНЬСЬКОЇ МОВИ.....	16
Зозуля І.Є. НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ УКРАЇНОМОВНИХ ТЕКСТІВ (ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП).....	20

РОЗДІЛ 2

РОСІЙСЬКА МОВА

Педченко О.В. БОГИНЯ КОХАННЯ У ПРОЗІ ДМИТРА МЕРЕЖКОВСЬКОГО.....	26
--	----

РОЗДІЛ 3

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Aksiutina T.V., Aleksiev V.S. THE ROLE OF NATIVE ENGLISH- SPEAKING TEACHERS IN STUDYING EFL IN UKRAINIAN UNIVERSITIES.....	31
Борис Д.П. СТРУКТУРНІ ТИПИ РИМОВАНИХ НЕОСЛЕНГІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	35
Буренко Т.М. СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННСВОГО АКТУ ДОКОРУ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	41
Герасимів Л.Я. ВИПРАВДАННЯ ЯК ДИСКУРСИВНИЙ АКТ ТИПУ «АПОЛОГЕТИВ».....	46
Гудз І.Р., Ладика О.В. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ MONEY НА ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ РІВНІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТЛУМАЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ).....	51
Лісовська А.О. ОСОБЛИВОСТІ МЕЛОДІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ МОЛИТОВ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ.....	57
Лук'янченко І.О., Полнікова А.С. СТЕРЕОТИПНИЙ ОБРАЗ ПРИВАБЛИВОГО ЧОЛОВІКА В ЖІНОЧОМУ РОМАНІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ К. БУШНЕЛЛ "FOUR BLONDES" ТА "SEX AND THE CITY").....	61
Макарук Л.Л. НЕВЕРБАЛЬНІ ТА ПАРАЛІНГВАЛЬНІ СЕМІОТИЧНІ РЕСУРСИ В ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ ХХ – ХХІ СТОЛІТЬ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ.....	66
Матіяш-Гнедюк І.М. АНАЛІЗ ПОНЯТІЙНОГО СКЛАДНИКА СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ <i>FAMILY</i> (ДІАХРОННИЙ АСПЕКТ).....	73
Матковська М.В. СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ <i>АГОНАЛЬНОСТІ</i> В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	77
Машенко А.- М.А. ПОНЯТТЯ НАПРУЖЕНОСТІ ТА ЇЇ ПРОЯВИ В ТЕКСТІ РЕКЛАМИ.....	82
Оксанич М.П. ФУНКЦІОНУВАННЯ БАГАТОЗНАЧНОГО СПОЛУЧНИКА <i>ALS(O)</i> У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	90
Пікалова А.О. ТИПИ «ЕМОТИВНОГО-Я» ІДЕНТИЧНОСТІ АНГЛОМОВНОГО ДИТЯЧОГО ПОЕТА	95
Почтарук Г.Я., Лебедева Е.В., Гвоздь О.В. СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО <i>TEMPERATURE</i> В ТЕКСТОВЫХ КОРПУСАХ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ДИСКУРСА.....	101
Тихоніна С.І. ГРАМАТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННСВОГО АКТУ ЗВЕРТАННЯ.....	105
Хома В.П. ЕКСПЛІКАЦІЯ ЯДРОВОЇ ЛЕКСЕМИ-ВЕРБАЛІЗАТОРА КОНЦЕПТУ <i>SELF-ALIENATION</i> У ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ.....	110

Чайковська О.Ю. УТІЛЕННЯ ПРАГМАТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ У ВІДЕООВИНАХ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ЗОБРАЖЕНЬ ЗАДНЬОГО ПЛАНУ СТУДІЇ	115
Шапочкіна О.В. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СТАНОВИХ СИТУАТЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ БУТТЯ У ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ.....	120
Щигло Л.В. ВНУТРІШНІ І ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ ЕВОЛЮЦІЇ СЛОВОВІРНОЇ СИСТЕМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	125

РОЗДІЛ 4

РОМАНСЬКІ МОВИ

Тарасова О.А. ПРОТОТИП ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ «PARILLON» / «МЕТЕЛИК» У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ФРАНЦУЗЬКОГО МОДЕРНІЗМУ.....	131
---	-----

РОЗДІЛ 5

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Михайлова Є.В. ОБСЯГ ПРИКМЕТНИКОВОГО КЛАСУ СЛІВ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ: ФУНКЦІОНАЛЬНІ АТРИБУТИВИ.....	136
---	-----

РОЗДІЛ 6

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Боговик О.А. НЕМОДАЛЬНІ ЗНАЧЕННЯ МОДАЛЬНИХ ПРЕДИКАТИВ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ.....	142
--	-----

РОЗДІЛ 7

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Virych O.V. THE PROBLEM OF HUMAN INTERACTION WITH THE WORLD: THE EXISTENTIAL APPROACH (ON MATERIAL OF THE PROSE M. MATIOS).....	146
Іщенко О.А. РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІЙ ДУМЦІ.....	151
Лахманюк А.М. ЕФЕКТ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В ЕТЮДІ «НЕВІДОМИЙ» МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО.....	156

РЕЦЕНЗІЇ

Зимооря М.І., Науменко Н.В., Зимооря І.М. МНОЖИННИЙ ХАРАКТЕР РЕЦЕПЦІЇ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ.....	162
--	-----

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGES**

Vintoniv T.M., Bortun K.O. LEXICAL MEANS OF EXPRESSING MODALITIES OF MOTIVATION IN MODERN UKRAINIAN.....	7
Hlukhovska M.S. SUFFIXAL WAY OF CREATING DERIVATIVES OF THE ASSOCIATIVE-COMPARATIVE LOCATIVE OF INNOVATIONS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	11
Yefymenko O.M. MULTICULTURALISM IN FIXED COLLOCATIONS OF MODERN UKRAINIAN LANGUAGE.....	16
Zozulia I.Ye. TEACHING FOREIGN STUDENTS TO READ UKRAINIAN-LANGUAGE TEXTS (BEGINNER LEVEL).....	20

SECTION 2**RUSSIAN LANGUAGE**

Pedchenko O.V. THE GODDESS OF LOVE IN THE PROSE BY DMITRY MEREZHKOVSKY.....	26
--	----

SECTION 3**GERMANIC LANGUAGES**

Aksiutina T.V., Aleksiev V.S. THE ROLE OF NATIVE ENGLISH- SPEAKING TEACHERS IN STUDYING EFL IN UKRAINIAN UNIVERSITIES.....	31
Borys D.P. STRUCTURAL TYPES OF RHYMING SLANG NEOLOGISMS IN THE ENGLISH LANGUAGE OF THE EARLY 21 ST CENTURY.....	35
Burenko T.M. WAYS OF ACTUALIZING THE SPEECH ACT OF REPROACH IN THE ENGLISH XX CENTURY DISCOURSE.....	41
Herasymiv L.Ya. EXCUSE AS A DISCURSIVE ACT OF THE “APOLOGIZING” TYPE.....	46
Hudz I.R., Ladyka O.V. REPRESENTATION OF THE MONEY CONCEPT ON THE PHRASEOLOGICAL LEVEL IN ENGLISH (ON THE MATERIAL OF THE EXPLANATORY AND PHRASEOLOGICAL DICTIONARIES OF ENGLISH LANGUAGE).....	51
Lisovska A.O. PECULIARITIES OF PRAYERS MELODIC ORGANIZATION IN ENGLISH FILM DISCOURSE.....	57
Luk’ianchenko I.O., Polnikova A.C. THE STEREOTYPICAL IMAGE OF AN ATTRACTIVE MAN IN A WOMEN’S NOVEL (CASE STUDY OF C. BUSHNELL’S NOVELS “FOUR BLONDES” AND “SEX AND THE CITY”).....	61
Makaruk L.L. NON-VERBAL AND PARALINGUAL SEMIOTIC RESOURCES IN LINGUISTIC RESEARCH PAPERS OF THE 20 TH AND 21 ST CENTURIES: APPLIED ASPECT.....	66
Matiiash-Hnediuk I.M. THE ANALYSIS OF THE NOTIONAL COMPONENT OF THE CONCEPT <i>FAMILY</i> (DIACHRONIC ASPECT).....	73
Matkovska M.V. SEMANTIC AND PRAGMATIC PECULIARITIES OF THE CATEGORY <i>AGON</i> IN THE ENGLISH-SPEAKING POLITICAL DISCOURSE.....	77
Mashchenko A.- M.A. THE NOTION OF TENSION AND ITS MANIFESTATION IN ADVERTISEMENT TEXTS.....	82
Oksanych M.P. FUNCTIONING OF POLYSEMANTIC CONJUNCTION <i>ALS(O)</i> IN THE MIDDLE HIGH GERMAN LANGUAGE.....	90
Pikalova A.O. THE TYPES OF “EMOTIVE-I” OF THE IDENTITY OF THE ENGLISH-LANGUAGE CHILDREN’S POET.....	95
Pochtaruk H.Ya., Lebedeva E.V., Hvozd O.V. SEMANTIC STRUCTURE OF THE NOUN <i>TEMPERATURE</i> IN TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC-TECHNICAL DISCOURSE.....	101
Tykhonina S.I. GRAMMATIC REALIZATION OF COMPELLATION SPEECH ACT.....	105

Khoma V.P. EXPLICATION OF THE NUCLEAR LEXEME-VERBALIZER OF THE CONCEPT <i>SELF-ALIENATION</i> IN LEXICOGRAPHICAL SOURCES.....	.110
Chaikovska O.Yu. THE IMPLICATION OF THE PRAGMATIC FUNCTION IN VIDEONEWS BY USING IMAGES IN THE BACKGROUND115
Shapochkina O.V. STATE SITUATEMES OF EXISTENCE IN OLD GERMANIC LANGUAGES.....	.120
Shchyhlo L.V. INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS OF THE GERMANWORD-FORMATION SYSTEM EVOLUTION125

SECTION 4 ROMANIC LANGUAGES

Tarasova O.A. PROTOTYPE AND PECULIARITIES OF REALIZATION OF THE LITERARY CONCEPT “PAPILLON” IN THE POETIC DISCOURSE OF THE FRENCH MODERNISM.....	.131
---	------

SECTION 5 TURKIC LANGUAGES

Mykhailova Ye.V. THE VOLUME OF ADJECTIVES IN THE MODERN TURKISH LANGUAGE: FUNCTIONAL ATTRIBUTIVES.....	.136
--	------

SECTION 6 COMPARATIVE-HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Bohovyk O.A. UNMODAL MEANINGS OF MODAL PREDICATES OF UKRAINIAN, RUSSIAN, ENGLISH LANGUAGES.....	.142
---	------

SECTION 7 UKRAINIAN LITERATURE

Virych O.V. THE PROBLEM OF HUMAN INTERACTION WITH THE WORLD: THE EXISTENTIAL APPROACH (ON MATERIAL OF THE PROSE M. MATIOS).....	.146
Ishchenko O.A. THE RECEPTION OF MYROSLAV DOCHYNETS’ CREATIVE WORK IN LITERARY-CRITICAL DISCOURSE.....	.151
Lakhmaniuk A.M. THE EFFECT OF INDETERMINACY IN THE ETUDE “UNKNOWN” BY MYKHAILO KOTSIUBYNSKY.....	.156

REVIEWS

Zymomrya M.I., Naumenko N.V., Zymomrya I.M. THE MULTIPLE NATURE OF THE PERCEPTION AND ITS ROLE IN THE LITERATURE PROCESS.....	.162
---	------

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'367.7

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СПОНУКАЛЬНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

LEXICAL MEANS OF EXPRESSING MODALITIES OF MOTIVATION IN MODERN UKRAINIAN

Вінтонів Т.М.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови*

Київського університету імені Бориса Грінченка

Бортун К.О.,

аспірант кафедри української мови

Донецького національного університету імені Василя Стуса

Статтю присвячено вивченню лексичних засобів як виразників модального значення волевиявлення в сучасній українській мові. Окреслено засоби вираження волевиявлення, зокрема інтонацію як фонетичний засіб, що слугує виявом модусних значень висловлення та відіграє вирішальну роль у формуванні семантики ірреальної модальності.

Розкрито граматичні особливості морфологічних елементів вираження спонукальної модальності, описано модальні відтінки імперативного значення, вираженого прислівниками, вигуками.

Ключові слова: модальність, модальне значення, імператив, волевиявлення, засоби вираження волевиявлення, інфінітив, прислівник.

Статья посвящена изучению лексических средств как выразителей модального значения волеизъявления в современном украинском языке. В работе очерчены средства выражения волеизъявления, в частности интонация как фонетическое средство, которое служит выявлению модусных значений высказывания и играет решающую роль в формировании семантики ирреальной модальности.

Раскрыты грамматические особенности морфологических элементов выражения побудительной модальности, описаны модальные оттенки значения императивности, реализованы наречиями, междометиями.

Ключевые слова: модальность, модальное значение, императив, волеизъявления, средства выражения волеизъявления, инфинитив, наречие.

The paper outlines in-text implementations and means of expression of expression of will. In particular, intonation as a phonetic means for detecting modular values, the statement plays a decisive role in the formation of the values of the irreality modality: the specific kind of "effective" intonation in a specially designed designs turns into an imperative, proclaiming, volunatious.

An attempt is made to reveal the grammatical features of the morphological elements of the expression of the inductive modality, to describe the modal shades of the significance of the imperative expressed by the adverbs, the words-exclamations.

Key words: modality, modal meaning, imperative, expression of will, means of expression of will, infinitive, adverb.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична теорія характеризується тенденцією розглядати мову в ширшому контексті. Сьогодні спостерігаємо активізацію уваги дослідників до різних мовних одиниць, відображення їхніх функцій у мовному просторі, а також до прагматичної характеристики лінгвістичної комунікації. Прагматичний погляд на мовні явища дає змогу виявити такі особливості семантики висловлення, які раніше залишалися мало або недостатньо вивченими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чисельні публікації лінгвістів Л. Бірюліна, І. Вихованця, А. Володіна, К. Городенської, В. Горпинича, Е. Деренича, М. Жовтобрюха, А. Загнітка, А. Изотова, О. Ісаченка, М. Кулика, В. Михайленка, О. Пешковського, Н. Перцова, О. Почепцова, В. Русанівського, В. Храковського, Д. Штелінга та інших учених вказують на активне дослідження імперативних висловлень у структурно-синтаксичній і функційно-семантичній, комунікативно-прагматичній і когнітивній сферах.

Актуальність статті зумовлена потребою цілісного вивчення й систематизації лексичних засобів вираження спонукальної модальності в сучасній українській мові, важливістю вирішення дискусійних проблем, що стосуються граматичного статусу імперативних конструкцій, відсутності спеціальних праць із типологічного дослідження цих одиниць, необхідністю однозначно потрактувати імператив як граматичну категорію і як різновид висловлення.

Постановка завдання. Мета роботи – проаналізувати лексичні засоби вираження спонукальної модальності в сучасній українській мові.

Мета зумовлює вирішення таких завдань:

1) розкрити граматичні особливості морфологічних елементів вираження спонукальної модальності;

2) описати модальні відтінки значення імперативності, представлені прислівниками, вигуками;

3) проаналізувати стилістичні особливості спонукальної модальності в сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу. Прислівники можуть замінювати наказові форми дієслова й передавати семантику спонукування навіть за умови відсутності дієслова, однак імперативну функцію здатні виконувати тільки ті прислівники, які поєднані з формою імператива. Порівняйте: *Швидше!* = *Біжимо швидше!*; *Тихіше!* = *Розмовляй тихіше!* Наприклад: «Чоловік і жінка мислять по-різному. Колись вважала ці відмінності надумані. А потім стала помічати їх. Бавлячись із сином, взяла в руки ляльку й заспівала колискову. «Мамо, тихіше, – попросив 3-річний син. – Чуєш, як гарно трактор гуркоче?» («Країна», № 18 (371) 11 травня 2017 р.). При цьому спостерігаємо посилену спонукальну функцію. Значення якості та вищого ступеня настільки природні для спонукальних ситуацій, що навіть за відсутності наказового дієслова вільно виконують імперативну функцію. Конотація таких спонукань полягає в сильному акценті на значенні способу дієслова, що воно стає факультативним [6, с. 16].

Семантика імператива може бути виражена прислівником у певній мовленнєвій ситуації, що на письмі позначено знаком оклику, а в усному мовленні – інтонацією. Наприклад: *Вгору!*, *Сюди!*, *Тихо!*, *Швидше!*, *Обережніше!* У нашому матеріалі зафіксовано конструкції, в яких прислівники виражають значення імперативності частіше в структурах з прямою мовою (в діалогах): «Вперед, це завжди цікавий досвід!» («Високий замок», 30 листопада 2017 р.); «Ану, сюди!» –

Олександр тикнув пальцем на співрозмовника («Високий замок», № 12. вересень 2015 р.); «Люди, сюди!» – крикнув хлопець» («Високий замок», 30 листопада 2008 р.); «Тихіше в залі!» – це раз намагається заспокоїти депутатів спікер Верховної Ради («Українська правда», 14 квітня 2011 р.); «Мені тоді сказали: «Тихіше, Оплачко, не поспішайте в табір, устигнете» («Дзеркало тижня», 3 квітня 2017 р.); «Панове, швидше в студію, бо і так зриваю графік» («Високий замок», 29 листопада 2014 р.); «Перед поїздкою багато знайомих казали мені: «Ну ти там обережніше!» («Дзеркало тижня», 4 серпня 2014 р.).

Із наведених прикладів видно, що вжиті прислівники з просторовою семантикою в імперативному значенні імпліцитно виражають семантику руху: ідея переміщення (точніше – каузація руху) зрозуміла з контексту і без дієслів.

За межами дієслова до морфологічних елементів вираження спонукальної модальності зараховують вигуки на зразок *геть, зась*: (*Геть звідси! тощо*): «Геть з моїх очей! І вказав поглядом на двері» («Українська правда», 12 лютого 2014 р.); «Сергію, з ювілеєм, гей! / Сімдесят п'яте свято се / Нехай над світом вознесе / Веселу Вашу іпостась. / Хоч це для Вас не апогей: / На горизонті мріє сотка – / Для всіх приваблива висотка, / Отож і Вам туди не зась!» («Журналіст України», № 2. 2015).

Вигуки волевияву зазвичай виражають різні команди і заклики, спрямовані до людей чи тварин. Багато з них має професійний характер і вживається в мовленні військових, мисливців, моряків, будівельників, дресирувальників: *фу, фас, анкор, апорт, майна, віра, полундра*.

Проаналізований нами матеріал дає змогу виділити низку модальних відтінків імперативного значення, вираженого словами-вигуками: *гайда, гей, тсс*. Вигуки зазвичай виражають загальне значення веління, спонукування. Загалом у такій функції вживають вигуки *гайда* і *тсс*, наприклад: «Якщо матеріали знайдено, *гайда до справи!*» («Хрещатик», 6 січня 2011 р.). Подібне вживання імперативних вигуків спостерігаємо переважно в розмовному стилістично забарвленому мовленні.

Трапляються приклади, в яких уживають вигуки, що є сигналом до уваги, виражають заклик відгукнутися тощо: «Люди просто прийшли на ділянку й сказали: «Гей, президенте, заради власного самозбереження змінюй політику...» («Дзеркало тижня», 3 квітня 2012 р.); «Якщо влада не зміниться сама – змінювати її прийде людина з рушницею, і ті, хто прийшов

не будувати, а красти, почують: «Гей, хто тут тимчасові», – дуже скоро» («Дзеркало тижня», 3 квітня 2014 р.).

У стилістично забарвленому діалогічному мовленні, побудованому у формі структур із прямою мовою, трапляються вигуки, за допомогою яких відганяють або закликають кого-небудь; порівняйте: *он!*, *геть!*, *марш!*, *зась!* тощо: «Кучму – геть!» («Високий замок», 16 листопада 2009 р.); «Ша, вже ніхто нікуди не йде» («Сьогодні», 4 липня 2017 р.); «А згодом до кожної творчої особистості з цього покоління з боку влади вироблятиметься індивідуальний підхід: слабодухих обробляли кнутом і пряником, славолюбних, отже, й піддатливих, обвішували орденами і преміями, упертих і неупокорених запроторювали в психушки (нелюдське покарання – майже на смерть), інших же посилали спостерігати, як «за Сибіром сонце сходить», гордих доводили до самогубства, неслухняних карали арештом їхніх книжок і заборonoю виступати в пресі, а на декого влада, раз-два тупнувши ногою, з притиском наказувала: «Цить!»» («Українська правда», 19 січня 2016 р.).

Уживання вигуків у спонукальній функції в розглянутому нами матеріалі не вирізняється продуктивністю.

Фразеологічні одиниці із семантикою волевияву інтерпретуються в лінгвістичній науці по-різному. Виявлення досліджуваних одиниць у художньому тексті та їхній аналіз дають змогу констатувати, що вони призначені для передачі різного роду побажань.

Конструкції типу *Бережи тебе Бог!*, *Будь проклятий!*, *Уразь тебе грім!*, *Та хай ти пропадом!* називають побажаннями-заклинаннями або релігійними побажаннями, наприклад: «Серед іноземних лідерів Маккейна підтримав прем'єр-міністр Ізраїлю Беньямін Нетаньягу: «Бережи Вас Господь, сенаторе Джоне Маккейне»» (Цензор.net., 20 липня 2017 р.). О.В. Алтабаєва виділяє такі властивості цих фразеологічних одиниць, як ідіоматичність, абстрактність семантики, зумовленість соціокультурними уявленнями народу, виявлювані у зверненні до вищої і / або стихійної сили, а також загальний конструктивний компонент, який традиційно кваліфікують як форму наказового способу, і обмеженість функцією за розмовним і художнім стилями мови [1, с. 400]. Терміни, вживані в зафіксованих нами структурах фразеологічного характеру, в окремих випадках мають національно-культурний характер: «Дай Боже хоча б цей успіх закріпити» («Дзеркало тижня», 17 жовтня 2009 р.); *Боже, додай цим*

патріотичним хлопцям до їхнього завзяття ще розуму і знань! («Українська правда», 11 січня 2010 р.); «Тримав у лікарні доньку за руку і повторював: «Все буде добре, Аллах, допоможи!»» («Сьогодні», 12 липня 2017 р.).

Окремі дослідники пропонують поділ цих конструкцій залежно від їхнього оцінного змісту на позитивні й негативні. Наприклад, Є.З. Ельмесо́ва поділяє конструкції, які виражають побажання, на «фразеологізми зі значенням добробажання» і «фразеологізми зі значенням злобажання» і зазначає, що ці фразеологічні одиниці «утворилися на основі якісної та оцінної характеристик як словосполучення з протилежними значеннями» [3, с. 43]. До так званих *добробажань* зараховують формули на кшталт *Дай Бог, Допоможи Господи / Боже, Будь здоровий, Будь щасливий* тощо. У нашому матеріалі позитивно-оцінні побажання посідають певне місце. У таких висловленнях часто вживають слова *Бог, здоров'я, щастя*: «Біля молодих сидить весільний староста, котрий акуратно записує всі суми в зошит і оголошує всьому весіллю: «Михайло Палійчук з родиною обдарували молодих на двісті доларів і чотириста гривень, дай їм Боже щастя, здоров'я і многая літа» («Українська правда», 13 жовтня 2010 р.); «Будьте щасливі саме сьогодні, а не живіть спогадами про минуле щастя чи мріями про щастя в майбутньому» («Дзеркало тижня», № 5. 2017).

Злобажання, або негативно-оцінні побажання, являють собою «результат реакції мовця на якесь негативне повідомлення, звістку, подію і мають високий ступінь емоційного впливу на адресата» [3, с. 44]. У прикладах такого типу, представлених в нашому матеріалі, значення негативного ставлення своєрідного заклинання виражено такими сполуками: *гори вогнем, будь проклятий, відсохни язик, чорт, дідько тощо: Від «героїчного» Вілкула, який повідомив у ФБ 31 січня, що везе в Авдіївку паливо, бо «Будь проклята, війна!»* («Дзеркало тижня», 4 травня 2017 р.); «Дідько тебе бери!» («Сьогодні», 19 січня 2016 р.).

У «Русской грамматике» подібні конструкції називаються фразеосхемами, тобто структурними фразеологізованими схемами «з лексично закритим компонентом» [10, с. 85]. Їм притаманна образність, експресивність і закріпленість у мові як «особлива формула емоційно-вольових реакцій, безпосередньо спричинена ситуацією мовного спілкування, коли мовець оцінює цю ситуацію і максимально орієнтується на співрозмовника» [5, с. 83].

Своїм корінням ці формули сягають глибокої давнини та пов'язані з архаїчною картиною

світу. У зв'язку з цим характеризовані структури можуть бути розглянуті як своєрідні фрагменти мовної картини світу.

Висновки. Отже, імператив є основним засобом вираження волевиявлення в українській мові, тому що він, хоча і є дієслівною формою, виражає не процес, не дію, а волю мовця, його наказ або прохання про те, щоби була виконана чи завершена дія. У роботі було розкрито граматичні особливості морфологічних елементів вираження

спонукальної модальності; описано модальні відтінки значення імперативності, вираженого прислівниками, словами-вигуками; проаналізовано стилістичні особливості реалізації спонукальної модальності в сучасній українській мові. Водночас констатовано, що інтонація визначає спонукальний характер і не може існувати поза контекстом цього висловлення. За відсутності спеціалізованих граматичних структур інтонація стає провідною ознакою формування волевиявлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алтабаева Е.В. Категория оптативности в современном русском языке: дисс. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.01. Москва, 2003. 485 с.
2. Бережан Л.В. Категория спонукальності в сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Чернівці, 1996. 194 с.
3. Эльмесова Э.З. Фразеологизмы со значением доброжелания и зложелания в кабардинском и русском языках История языкознания, литературоведения и журналистики как основа современного филологического знания: матер. Междунар. научной конф. Ростов н/Д. Адлер, 2003. С. 41–49.
4. Изотов А.И. Императивность как прагмалингвистический феномен: на материале чешского языка. Москва, 2008. С.13–14.
5. Кайгородова И.Н. Проблемы синтаксической идиоматики (на материале русского языка). Астрахань, 1999. 94 с.
6. Мелехова Л.А. Коннотация императива: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. Москва, 2012. 16 с.
7. Перцов Н.В. Инварианты в русском словоизменении. Москва, 2001. С. 88–101.
8. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. Москва, 2001. 511 с.
9. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. Київ, 1971. С. 263–272.
10. Русская грамматика: в 2-х т. Т. 1. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. Москва. 1980. 789 с.
11. Храковский В.С. Семантика и типология императива. Русский императив. Ленинград, 1986. С. 68–246.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Високий замок. URL: <https://wz.lviv.ua>.
2. Дзеркало тижня URL: <https://dt.ua>.
3. Сьогодні. URL: <https://segodnya.ua>.
4. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua>.
5. Хрещатик. URL: <http://www.kreschatic.kiev.ua>.
6. Журналіст України. URL: <http://nsju.org>.
7. Цензор.net. URL: <https://censor.net.ua>.
8. Країна. URL: <https://gazeta.ua/ru/journal>.

СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ДЕРИВАТИВ АСОЦІАТИВНО-ПОРІВНЯЛЬНОЇ ЛОКАТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

SUFFIXAL WAY OF CREATING DERIVATIVES OF THE ASSOCIATIVE-COMPARATIVE LOCATIVE OF INNOVATIONS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Глуховська М.С.,
завідувач підготовчого відділення
Харківської державної академії фізичної культури

У статті розглянуто словотвірні інновації, які виникають за допомогою суфіксального способу творення асоціативно-порівняльної локативності в українській мові. Проаналізовано локативи дериватів та різновиди за класифікацією В.П. Олексенка. Охарактеризовано суфіксальні елементи творення дериватів локативності інновацій. Виявлено деривати та моделі українських новотворів-іменників, зумовлених асоціативно-порівняльною мотивованістю. Описано їх різновиди та рівень продуктивності різних суфіксів.

Ключові слова: локатив, дериват, інновація, асоціація, мотивація, суфіксальний спосіб словотворення.

В статье рассмотрены словообразовательные инновации, которые образуются с помощью суффиксального способа создания ассоциативно-сравнительной локативности в украинском языке. Проанализированы локативы дериватов и разновидности по классификации В.П. Олексенко. Охарактеризованы суффиксальные элементы образования дериватов локативности инноваций. Выявлены дериваты и модели украинских новообразований, обусловленных ассоциативно-сравнительной мотивированностью. Описаны их разновидности и уровень производительности различных суффиксов.

Ключевые слова: локатив, дериват, инновация, ассоциация, мотивация, суффиксальный способ словообразования.

The article deals with word-building innovations that form by suffixal method of associative-comparative locativeness creation in the Ukrainian language. The author analyzes locations of derivatives and varieties according to classification by V. Aleksenko. The suffixes of derivatives creation of innovations locativeness are characterized. Derivatives and models of Ukrainian innovations is discovered, determined by associative and comparative motivation. There are described varieties and productivity levels of various suffixes in the article.

Key words: locative, derivative, innovation, association, motivation, suffixal way of word-building.

Постановка проблеми. Іменникова словотвірна категорія локативності в українській мові має низку особливостей. Передусім на підставі різних критеріїв у ній можна виділити деякі різновиди.

Зокрема, В. Олексенко, досліджуючи загальнономовні деривати без акцентуації їхньої мотивації, виділяє такі різновиди:

1) локативи з акцентуванням дії або стану, які в українській мові «становлять ядро словотвірної категорії локатива», з найуживанішими суфіксами -н/-льн-, -арн-, -ищ- (*друкарня, білильня, звалище*) [4, с. 106];

2) локативи з акцентуванням суб'єкта локативного стану або об'єкта дії, що виражають два продуктивні суфікси -ищ та -ник/-няк (*конюшниця, смородинник*) і малопродуктивні суфікси -ств-, -ат-, -арій, -дром, -тек-, -ар/яр- (*гороховище, вишняк, герцогство, деканат, зброярня*) [4, с. 109];

3) окремо він виділяє групу локативів-універбативів, що утворено від прийменниково-іменникової сполуки, в ході словотворення яких від-

булася зміна статусу прийменника на префікс; активними є прийменники-префікси над-, під-, за-, перед- (*загребелля, передгір'я, підлісся, надріччя*) [4, с. 116].

Інноваційні деривати, наявні в нашій картотечі, виявляють свою специфіку порівняно із дериватами, що їх дослідив В.П. Олексенко. Передусім така різниця помітна у наявності тих чи тих різновидів, у використанні словотворчих засобів і способів, у мотиваційних особливостях.

Однак питання асоціативних процесів, які впливають на мотивацію новотвору, залишаються актуальними, оскільки немає єдиної класифікації мовних асоціацій і мотивацій.

Постановка завдання. Це дослідження являє собою спробу встановлення асоціативних співвідношень між елементами мотиваційних процесів як одного із чинників появи іменникового новотвору в мові. Оскільки новотвори пов'язані з усіма сферами життя, то використання асоціацій для встановлення змін у структурі таких слів зумовлює актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу. У творенні інноваційних іменникових дериватів-локативів задіяно такі способи: префіксацію, суфіксацію, основоскладання – вони мають свої особливості, порівняно із творенням загальнозживаних дериватів локативності.

Найбільшою кількістю вирізняються локативи, утворені суфіксальним способом; вони ж вирізняються і найбільшою кількістю використаних суфіксальних елементів і моделей творення, які ми досліджуємо у нашій статті.

Одним із найпродуктивніших є суфіксальний елемент **-стан**, що позначає поширений вид локативів – країну, землю у словах-назвах країн Азії (*Афганістан, Пакистан, Узбекистан*).

Як свідчить наша картотека, цей суфікс приєднують до найрізноманітніших твірних основ. У творенні локативів із елементом **-стан** переважають такі моделі:

1) іменник-власна назва особи + стан, при цьому власною назвою здебільшого може виступати прізвище (*Кучма → Кучмостан, Балоба → Балобостан*), зрідка прізвисько (*Пуйло (про Путіна) → Пуйлостан*);

2) іменник-загальна назва особи за видільною ознакою + стан (*кацап → Кацапстан, тушка → Тушкостан*) чи об'єднання осіб (*банда + стан → Бандустан*);

3) одним дериватом представлена модель абрєвіатура-назва установи + стан (*ГеБе (Государственная безопасность) → Гебістан*).

Усі названі й подібні деривати з такими моделями мають спільне словотвірне значення «*країна, пов'язана з тим, кого/що названо твірною основою*», що підтверджують і контексти використання таких дериватів: «*То якщо ви дійсно не хочете, щоби Україну втягнуло в чорну діру путінського Гебістану [країна ГеБе], то майте на увазі, що наше право плести язиками «політичну крамолу» – це єдине, що унеможливило в перспективі вашу можливість гекогеніві мішки ворочати*» (ДД, 01.09.14); «*Знають кожні дєвка і пацан: Є така країна – Залдостан*» [країна Залдостанова «російський пропагандист-байкер»]. «*І на ту країну із небес 3 дня на день впаде якийсь «Прогрес»!*» (О. Ірванець. Не вангую, а нострадамлю).

Проте серед дериватів наявні й такі, де приєднаний елемент набуває іншого значення, відповідно, й словотвірне значення таких дериватів матиме іншу формулу: «*місто, пов'язане з тим, кого/що названо твірною основою*» (*Москва → Москвостан, крїт → кротостан*) чи «*територія, пов'язана з тим, кого/що названо твір-*

ною основою» (*бульба → бульбостан, банда → Бандустан*).

Як ми вважаємо, така зміна семантики приєднуваного елемента пов'язана саме з порівняльно-асоціативними особливостями твірних основ. Саме з таких причин значення названих дериватів можна зрозуміти тільки з контексту їх використання: «*Моленбекістан*», «*джи-хади стан*» – так нині називають у Бельгії *Моленбек, район Брюсселя, густонаселений мігрантами з арабських держав і де, за даними спецслужб, готувалися теракти в Парижі*» (УМ-і, 148/15).

У творенні дериватів цієї групи помітними є деякі різновиди моделей, зумовлені морфологічними та іншими особливостями творення:

1) усікання твірних основ (*Кадир-ов → Кадиростан*);

2) накладання подібних за звучанням елементів твірної основи і суфіксального елемента (*Залдостанов → Залдостан*);

3) варіювання з'єднувальних ланок як результат звукового наслідування конкретної країни (*Тушкістан як Туркменістан, Кучменистан як Узбекистан*);

4) паралельне творення дериватів з одним значенням за допомогою інтерфікса і без нього (*Путіностан і Путінстан*) чи різних інтерфіксів (*Тушкістан і Тушкостан*).

Схожим за продуктивністю є суфікс **-ій (а)**, який словотвірними особливостями дуже подібний до суфіксального елемента-**стан**. Водночас цей суфікс має низку своїх особливостей:

1. На відміну від попередніх, деривати із цим суфіксом мають єдине словотвірне значення: «*країна, пов'язана з тим, кого/що названо твірною основою*», до того ж для розуміння такого значення не потрібен контекст.

2. Формант **-ій (а)** приєднується до таких же твірних основ, проте ступінь продуктивності використовуваних моделей зовсім інший:

а) твірні основи-власні назви осіб становлять найменшу кількість серед цих дериватів (*Тарута → Тарутія, Кім Ір Сен → Кімірсенія*);

б) основи-загальних назв осіб становлять більшу кількість від основ власних назв (*бутуз → Бутузія, росіянин → Росіянія*);

в) значною кількістю представлено відабрєвіатурні моделі (*ДееНеР → Деенерія, ПРУ (Партія регіонів України) → Прусія*);

г) найвищою продуктивністю вирізняються моделі дериватів, утворених від загальних назв різної семантики (*баобаб → Баобабія, кофішоп → Кофішопія*).

Серед дериватів із формантом -ій (а) помітними своїми стильовими, дискурсивними особливостями вирізняється локатив *Деенерія*, який утворено від аббревіатури ДНР як назви так званої (самопроголошеної) республіки «*Донецька народна республіка*». У цьому разі аббревіатура ДНР уже позначає республіку-країну, і тому у приєднанні суфікса на позначення країни не було потреби – він формально є надлишковим. Але приєднання суфікса перетворює стилістично нейтральну аббревіатуру на назву з помітним стилістичним навантаженням. Таке підсилено контекстом із використанням подібного деривата *Лугандонія*, також утвореного від скорочення власної назви: «*А головне – хлопець має неабиякий досвід роботи менеджера вищого рівня у складних умовах Денеєрії і Лугандонії*¹ (ДД, 08.07.14).

Третій за ступенем продуктивності у творенні локативів є суфіксальний елемент *-ленд* із його різновидами *-ланд* і *-ландій (а)/-ляндій (я)*. Його приєднують до таких же основ, що й попередні суфікси. Здебільшого такими є твірні основи власних назв осіб (*Бандера* → *Бандерленд*, *Пуйло* → *Пуйляндія*), меншою кількістю представлено твірні основи різних загальних назв (*армія* → *Армійленд*, *фуфло* → *фуфелленд*, *лох* → *Лохляндія*), лише один дериват є виявом твірної основи власної назви місця/будівлі (*Кремль* → *Кремльленд*).

Якщо фактично всі деривати з попередніми суфіксами мали спільне словотвірне значення – «*країна, пов'язана з тим, кого/що названо твірною основою*», то деривати з аналізованим елементом, незважаючи на єдине позаконтекстове пряме значення їхньої другої частини, позначають різні локативи: назви країн (*Брехня* → *Брехляндія*, *Ганді* → *Ганділяндія*), назви території чи приміщення (*Гена* → *Гепаленд*, *козел* → *козляндія*).

Зазначена особливість відображається в тому, що тільки із контексту можна зрозуміти, що саме називає той чи той дериват: «*Несила зупинити лоха: Що вдієш, як його епоха? Тож недарма (у цьому суть) Той край Лохляндією звать*» (П. Ребро. Лохляндія). «*То країною мрії знову стане РФ? СРСР? Путін-ленд?*» (УТ-і, 16–17/15).

Під час творення дериватів із цим суфіксом і його варіантами можна побачити деякі специфічні морфологічні зміни:

¹ Треба зауважити, що саме стилістичні властивості нового деривата-локатива *Лугандон* зумовили появу цілого словотвірного гнізда із верхньою саме цього деривата: *лугандонер*, *лугандоонець*, *лугандоні*, *лугандоніти*, *лугандонівка*, *лугандонівський*, *лугандоніць*, *Лугандонія*, *лугандонка*, *лугандонський*, *лугандонітек* [подаємо за: Словотворчість незалежної України (2012–2016. С. 217–218)].

1) послідовне невикористання єднальних голосних (*фуфелленд*, *козляндія*), винятком є дериват *довженколенд*;

2) у картотеці наявні деривати, у яких єднальним голосним виступає закінчення твірної основи (*Ганді* → *Гандістан*, *Гена* → *Гепаленд*); таке використання є непослідовним, оскільки в подібних утвореннях таких єднальних голосних не використано: для прикладу порівняймо *Гепаленд* і *Бандерленд*;

3) частина дериватів є унаочненням процесу усікання твірних основ (*Цукер-берг* → *Цукерляндія*, *Пуй-л(о)* → *Пуйляндія*, *армійськ(ий)* → *Армійленд*).

Інноваційні деривати локативності засвідчують невисоку продуктивність суфікса *-щин (а)* у зіставленні з аналізованими вище суфіксами. У творенні інноваційних дериватів він виявляє деякі особливості.

Передусім деривати мають словотвірне значення – «*територія того, хто/що названий твірною основою*». Проте специфіка мотивації дериватів і їхньої твірної основи вирізняє самі деривати між собою.

Традиційно для позначення територій формант *-щин (а)* приєднували до різних твірних основ власних і загальних назв (*Львів* → *Львівщина*, *писар* → *Писарівщина*, *монастир* → *Монастирщина*). Такі назви не мали жодних конотацій, оскільки їх утворено від прямих значень твірних основ; утворені слова позначали або землю, належну комусь/чому, або землю навколо чогось. Асоціативно-порівняльна мотивованість інноваційних дериватів зумовила наявність їхніх різновидів:

1) *Клюївщина*, *Азаровщина* – вигадані населені пункти, твірні основи вказують не на власника, а на осіб, які в цих населених пунктах верховодять, де поширена їхня влада і таке інше; статус-вид населеного пункту важко зрозуміти – таке певною мірою допомагає встановити контекст: «*А ні – то підряджайте команду чортів, і нехай пруть мене назад на Азаровщину чи Клюївщину, навіть у райцентр Табачники...*» (В. Міняйло. Притчі на всі випадки життя) – саме власна назва *Табачники* допомагає визначити статус як містечко чи село.

2) *Кадировщина* – такий же за моделлю дериват, як і два попередні; проте утворена назва стає синонімом-замінником до наявної назви – республіка Чечня, у якій править Кадіров;

3) *Деенерівщина*, *Алабамщина* – у цих прикладах формант *-щин (а)* є семантично надлишковим, оскільки значення твірних основ дериватів (відповідно *Деенер-* і *Алабам-*) дорівнює зна-

ченню самих дериватів; проте саме модель творення (незвичне поєднання чужомовної основи-назви чужої території) з українським формантом створює стилістичний ефект;

4) *Фейсбуччина* – цей дериват дає змогу припустити, що саме приєднання до твірної основи форманта *-щин* (*a*) дало змогу назву соціальної мережі перетворити на назву умовної території; увиразненням, підсиленням такого значення є і використаний у тексті приєдник *на*: «*Чудеса на Фейсбуччині. Ще вчора акаунт цієї особи був доступний, а вже серед ночі зник*» (FB: Ю. Винничук, 19.05.15).

Усі інші суфікси творення локативів мають низький рівень продуктивності (від трьох до п'яти дериватів), виражають спільні значення з іншими формантами, мають подібні властивості, що, у свою чергу, дає підстави об'єднувати їх у деякі групи.

Суфіксальні засоби творення локативів-назв міст:

У цій групі всі деривати позначають міста. Серед безпосередніх засобів, які виражають таку семантику, є суфікс *-ськ* і суфікс *-івк* (*a*).

Творення дериватів із формантом *-ськ* відбувається за загальномовними правилами: їх утворено за моделлю *прізвище + ськ* з деякими модифікаціями. Порівняймо: *Путін + ськ* → *Путінськ* (поєднання твірної основи і суфікса без будь-яких додаткових нюансів), *Вілкул + ійськ* → *Вілкулійськ* (нарошення інтерфікса), *Коломой[ськ(ий) + ськ]* → *Коломойськ* (накладання кінцевих звуків основи і суфікса). Всі мають словотвірне значення – «*місто, пов'язане з особою, названою твірною основою*». Усі ці назви не мають асоціативних виявів, але їх утворено на основі порівняння з іншими містами, про що свідчать відповідні контексти: «*Може хотіли б ви за історичним принципом повторення бачити в назві когось із сучасників-держмужів? ... Корбаноград? Тимошенковськ? Філатовополь? Вілкулійськ? Коломойськ?*» (FB: Б. Логвіненко, 05.12.15). Дериват *Гепадопінськ* відрізняється твірною основою, яка містить два елементи-прізвиська відомих харківських діячів *Гепа* (Г. Кернес) і *Допи* (М. Добкін).

Локативи із формантом *-івк* (*a*) мають свою специфіку: вони називають справжні міста і є заміниками первісних назв, для творення назв міст використано формант *-івк* (*a*), який в українській традиції переважно використовували для позначення сіл і містечок: «*У соцмережі вже гуляє вірш: «Ой, містечко Генівка всіх бере на понт: створив Допа в Генівці*» «Український

фронт» (Pereveslo.org.ua, 04.02.14). У цьому контексті йдеться про Харків, у якому очільником є Гепа (Г. Кернес); використаний формант, як і мотиваційна основа, також зберігає ознаки асоціативності – асоціативного порівняння – місто у статусі села.

Інші назви утворено способом основокладання: мотиватором може бути твірна основа як власної, так і загальної назви, словотворчим засобом є слово *місто* в різномовних його варіаціях. Найчастіше використано відслівний елемент *-град* (*Гепоград*, *Тітушкоград*); двома-трьома дериватами представлено іншомовні назви міст (*Гітлербург*, *Наполеонбад*, *Мишівіль*); лише в одному дериваті використано елемент *-поль* (*Філатополь*). Використання різномовних варіантів слова *місто* виконує роль підтексту, оскільки асоціативно натякає на національну особливість того чи того явища.

Наведемо такі приклади:

«...*британські канали знімають жахаючі документальні фільми про засилля російських багатіїв у «Лондонграді»* (ДТ-і, 35/13) – оросійщення назви англійської столиці як наслідок засилля росіян у Лондоні);

«*Москвостан. Таджикицькі остарбайтери як носії історичної помсти*» (УТ-і, 51/12) – зазіщення назви російської столиці як наслідок засилля азіатів, зокрема таджиків, у Москві.

Суфіксальні засоби творення локативів-назв приміщень і місць:

Для творення дериватів використано лише чотири суфікси, серед яких переважають власне українські суфікси: *-н* (*я*), *-няк*, *-івк* (*a*); лише один із них належить до суфіксів іншомовного походження – *-дром*. Набір мотиваційних основ невеликий, відповідно, незначною є кількість використаних моделей. Переважно мотиваторами є дієслова чи дієслівні словосполучення, використані як замітники офіційних назв: *горл(о) дер(ти)* → *горлодерня* «приміщення Верховної Ради», *блуди(ти)* → *блудник* «музей, виставка»; приблизно така ж кількість твірних основ становлять основи іменників: *упир* → *упирівка* «донорський пункт», *чат* → *чатня*.

Деякі деривати можуть мати множинну мотивацію. Для уникнення непорозумінь автори текстів використовують мотивувальне слово чи словосполучення у тексті з новотвором. Наприклад, поза текстом дериват *лаярня* можна мотивувати твірною основою слів *лайка* і *лаяти*. Проте саме контекст творення й використання деривата знімає множинність і залишає один із ланцюжків: «*Кому ж іще під силу відчинити свою*

власну *лаярню* з конторою і головним складом *лайок* у Києві? Ще б при головній конторі *лайок* завести відділ потиличників і стусанів...» (ЛЮ, 10/08, с. 7). Отже, утворений дериват мотивовано одним зі згаданих слів, а словотвірний ланцюжок має такий вигляд: *лайк(а)* → *лаярня*, словотвірне значення – «приміщення, пов'язане з лайкою» видавництва газет.

Аналіз інноваційних дериватів локативів із асоціативно-порівняльною мотивацією дають змогу зробити деякі загальні **висновки**.

1. Серед зазначених інновацій значно переважають деривати просторової локативності, з-поміж яких, у свою чергу, виділяються локативи-назви країн і міст; утворені назви переважно є заміниками нейтральних існуючих назв міст, країн, установ, рідше – позначають вигадані локації.

2. Твірними основами інновацій стають власні чи загальні назви, проте їхня семантика як твірних відображена в похідному слові неповністю – береться якийсь один із семантичних елементів

твірного (його видільна ознака, властивість та інше), який і становить семантичну основу похідного. З огляду на такі особливості мотивації утворених дериватів усі вони виділяються неабияким стилістичним навантаженням.

3. Твірними основами виступають основи слів, словосполучень, аббревіатури; приєднані словотвірні засоби, усупереч їхнім традиційним можливостям сполучатися з тією чи тією твірною основою, усупереч своєму значенню, виявляють нові валентні можливості та приєднуються до нових основ; унаслідок таких змін встановлюються нові семантичні зв'язки між словотвірними засобами – виступають синонімічними заміниками один одного.

4. Під час словотворення більшості дериватів-локативів помітними є різноманітні морфологічні особливості: варіативність еднальних голосних, утинання твірних основ, варіативність суфіксів без будь-якої специфіки їх використання, непослідовність використання різних форм одного і того ж словотвірчого засобу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городенська К.Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника). Мовознавство. 1994. № 6. С. 22–28.
2. Городенська К.Г. Структура складних іменників у контексті семантичного синтаксису. Мовознавство. 1988. № 3. С. 27–34.
3. Клименко Н.Ф. Словотвірна структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. К.: «Наук. думка», 1984. 251 с.
4. Олексенко В.П. Словотвірні категорії іменника: монографія. Херсон: «Айлант», 2005. 336 с.
5. Сенів М.Г. Засоби вираження локативності у класичних мовах. Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. Донецьк: ДонДУ, 1998. Вип. 4. С. 12–24.

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ В УСТАЛЕНИХ СЛОВОСПОЛУКАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

MULTICULTURALISM IN FIXED COLLOCATIONS OF MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Єфименко О.М.,

*аспірант кафедри документознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»*

У статті на основі аналізу публікацій у тижневику «Український тиждень» розглянуто вживання усталених словосполук на тему мультикультуралізму. Зроблено розподіл на групи, а також на прості та складні словосполучення.

Зроблено висновок, що джерелом поповнення мовленнєвого запасу є лексика мас-медіа. У вербальне оформлення вводять словосполучення, що репрезентують суспільно-політичну сферу.

Ключові слова: лексема «мультикультуралізм», прості (двокомпонентні) та складні (багатокомпонентні) словосполучення, атрибутивні словосполучення.

В статье на основе анализа публикаций в еженедельнике «Український тиждень» рассмотрено использование устойчивых словосочетаний на тему мультикультуралізма. Сделано разделение на группы, а также на простые и сложные словосочетания.

Сделан вывод, что источником пополнения лексического запаса является лексика СМИ. В вербальное оформление вводят словосочетания, представляющие общественно-политическую сферу.

Ключевые слова: лексема «мультикультуралізм», простые (двухкомпонентные) и сложные (многокомпонентные) словосочетания, атрибутивные словосочетания.

In the article the use of fixed collocations on the topic of multiculturalism, based on the analysis of publications in the weekly "Ukrainian Week", is considered. The division into groups, as well as simple and complex collocations was made.

It was found out that the replenishment of the speech stock proceeds from the lexis of the mass media. Collocations representing the socio-political sphere are introduced to the verbal representation.

Key words: multiculturalism lexeme, simple (two-component) and complex (multicomponent) collocations, attributive collocations.

Постановка проблеми. Суспільство ХХІ століття характеризується своєю глобалізацією. Це відбулося на всіх рівнях людського існування. Глобалізація постає як цілий комплекс процесів: культурних та економічних, політичних і технологічних. Наслідком таких процесів є потік інформації, товарів, людей, капіталів, загроз і ризиків, які потрапляють до нас із-за кордону. «У поєднанні із виникненням світових соціальних мереж і політичних інституцій, що обмежують вплив національних держав на життєдіяльність своїх суспільств, усе це сприяє створенню глобальної культури сучасного світу. За таких умов культурні процеси, які є дуже важливими для соціального функціонування й визначення ідентичності членів соціумів, майже не контролюються на політичному рівні національними державами» [7, с. 165].

Тому виникає актуальне питання – «співіснування декількох етнічних груп у межах одного соціального організму» [5, с. 129].

За сучасним визначенням, **мультикультуралізм** – це «явище суспільного життя, яке полягає в співіснуванні в рамках одного суспільства

багатьох культур. Також цим словом називають філософський світогляд і філософську теорію, які стверджують, що наявність у суспільстві багатьох культур – це природний стан суспільного життя, і до нього треба ставитись відповідно. З погляду мультикультуралізму крайністю і відхиленням від норми є намагання утвердити в суспільстві одну єдину «загальноприйнятну» культуру, що часто буває в суспільствах тоталітарного типу» [6].

У сучасному тлумачному словнику термін **«мультикультуралізм»** – це визначення культурного плюралізму та сприяння йому [3, с. 661].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цю тему розглядали психологи, соціологи, політологи, філософи та культурологи.

Віктор Володимирович Танчер у своїй роботі «Мультикультурні проблеми соціального світу, що глобалізується» аналізує тенденції розвитку світової культури з боку соціально-культурних явищ, таких як глобалізація, глокалізація, гібридизація тощо.

Робота Л.А. Ляпіна та Ю.О. Алексєєва «Мультикультуралізм як соціальний феномен:

теоретичний і практичний вимір» присвячена «проблемі мультикультуралізму як теоретичної ідеології та практики реалізації етнонаціональної політики держави» [5, с. 129]. Автори здійснили аналіз наукового підходу до вивчення мультикультуралізму та навели приклади моделей цього феномена.

У роботі О.П. Ананьєвої «Мультикультуралізм і толерантність як соціально-філософські концепції соціокультурного простору» висвітлюються «явища мультикультуралізму і толерантності <...> як соціально-філософські концепції соціокультурного простору сучасності» [1, с. 4]. У цій роботі конкретизовано і систематизовано явища мультикультуралізму та толерантності, що дало змогу визначити їх «як філософські категорії епохи глобалізації» [1, с. 4].

Сьогодні вивчення мультикультуралізму стало актуальним питанням серед європейських науковців. Дослідженнями в цій галузі науки займалися такі європейські вчені, як А. Лейпхарт, Ч. Тейлор, А. Гангон, Н. Глейзер, Ч. Кукатас та інші. Але їхні дослідження стосуються вивчення суспільно-політичних явищ як розвитку майбутніх суспільств. Щодо досліджень лінгвістичного характеру, то мовознавці майже не звертали своєї уваги.

Постановка завдання. Наше дослідження стосується появи нових усталених словосполук мультикультуралістичного характеру. Наприклад: *міф мультикультуралізму* («*Міф мультикультуралізму, зокрема, перетворився у світі на модну мульку для одних і головний біль для інших*», («Український тиждень», № 29 (557) 20–26.07.2018 р.)); *соціальна політика* («*Концепція «плавильного казана», у якому перемішуються всі культурні й мовні складові вихідців із різних країн і континентів, виникла не лише як університетський куріоз, а і як соціальна практика, і тут почали впливати подробиці*» («Український тиждень», № 29 (557) 20–26.07.2018 р.)); *культурний контекст* («*Невміння, а частково й принципове небажання вбудовуватися в культурний контекст породжують нерозв'язні проблеми*» («Український тиждень», № 29 (557) 20–26.07.2018 р.)).

Інтерес до проблеми мультикультуралізму пов'язаний із тим, що «культурні відмінності в суспільствах, організованих в національні держави, не тільки не зникають або згладжуються, але, навпаки, мають явну тенденцію до наростання. Одна з найбільш вагомих причин цього – масова імміграція» [2, с. 382]. Відповідно, ці процеси супроводжуються появою нових лексичних понять, а саме – усталених словосполук.

Виклад основного матеріалу. Першими реагують на появу нових словосполук – масмедіа. Для аналізу цих явищ ми обрали тижневик «Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018 р. Тема номера «Мультикультурний базар». Їй у тижневику присвячено шість статей: «Біля розбитого казана», де Юрій Макаров роз'яснює, що таке мультикультурність; «Видатки різноманіття», де Максим Віхров аналізує, чому мультикультуралізм «не є панацеєю і з якими політичними та соціальними ризиками пов'язане його застосування в Україні» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018); «Виклик «великого переселення»», автор – Олександр Крамар, його стаття присвячена висвітленню теми економічних аспектів глобальних демографічних процесів; «Філософія «святих» меншин», автор – Ігор Лосєв, його праця присвячена аналізу, «як боротьба за ексклюзивні права дискредитує ідею рівності» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018); «Інклюзивність чи асиміляція?», автор – Алла Лазерева, її стаття присвячена французькій національній політиці; «22 рішучі кроки проти паралельних суспільств», де Соня Гілліерт намагається пояснити, чому «Данія вирішила нищити гетто» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018).

На основі цих статей ми проаналізувати появу нових усталених словосполук у суспільно-політичній сфері. У своїй роботі ми виділили основні лексичні групи усталених словосполук. За характером смислових відношень слів в усталених словосполуках найчастіше трапляються атрибутивні, тому що головним словом виступає іменник, а залежні можуть бути виражені прикметниками або іменниками у родовому відмінку [4, с. 16]. Також словосполуки в цих групах поділяються на прості та складні через те, що можуть мати у своєму складі два і більше слів.

Перша група – **історія та еволюція мультикультуралізму**. У ній висвітлюється позитивні та негативні вияви в сучасних полікультурах.

Прості усталені атрибутивні словосполуки, наприклад: *британські колоністи* («*Британські колоністи дарували індіанцям ковдри, заражені інфекціями, від яких укорінного населення Америки не було імунітету*» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); *процес деколонізації*, *молодіжні бунти* («*Прагнення справедливості в процесі деколонізації збіглося в часі з поширенням у країнах «першого світу» лівих ідей після молодіжних бунтів 1960-х років*» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); *концепція імміграції* («*А для цього необхідно зміню-*

вати **концепцію імміграції і, ширше, парадигму культурних взаємодій** («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)).

Складні усталені атрибутивні словосполучення, наприклад: **знищення силою зброї** («У Росії про чукчів, які впродовж століть знищувалися силою зброї (нині їх залишилося близько 15 тис.), досі розповідають анекдоти, ну а цьогогоріч нарешті вивчення в школі мов корінних народів імперії – татар, чувашів, ерзя, якутів і решти приблизно 180 етносів – визнано необов'язковим» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **концепція «плавильного казана»** («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **втікачі від негараздів у власних країнах** («Виявляється, що численні втікачі від негараздів у власних країнах, де вони не вміють або не хочуть навести лад, ніяк не поспішають долучатися до досягнень різних культур, вони й своєю рідною не аж так уже володіють» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **суспільне етнічне гетто** («Останні тридцять із чимось років я спостерігаю, як околиці Парижа, що колись називалися «Червоним поясом», перетворюються на суцільне етнічне гетто» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **парадигма культурних взаємодій** («Але без достатньої асиміляції, вростання в нову країну перебування біженці здатні лише відтворювати соціальні практики, від наслідків яких вони, власне, втекли. А для цього необхідно змінювати концепцію імміграції і, ширше, парадигму культурних взаємодій» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)).

Друга група усталених словосполучень – **вплив мультикультуралізму на українські реалії**. У цій групі розглядаються явища розвитку культури в Україні та вплив інших культур на українську, формування спільного культурно-символічного простору.

Прості усталені атрибутивні словосполучення, наприклад: **незаконні мігранти** («Україна найближчим часом може зіткнутися з різким збільшенням кількості незаконних мігрантів, які намагатимуться потрапити до нашої держави в будь-який спосіб», – заявив минулого тижня очільник Держсприкордонслужби Петро Цигикал» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **міграційний потік** («За словами посадовця, до цього може спричинити боротьба з нелегальними мігрантами в ЄС, унаслідок якої напрям міграційних потоків змінюється» («Український тиждень» № 29 (557)

20–26.07.2018)); **етнічні росіяни, русифіковані українці** («Власне, це питання актуальне і без мігрантів, оскільки в незалежність Україна увійшла неоднорідною, маючи поміж свого населення понад 22 % етнічних росіян та ще більше русифікованих українців» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **державна політика, культурна неоднорідність, асиміляція меншин** («Рятівною альтернативою нерідко проголошується мультикультуралізм – державна політика, спрямована на підтримку культурної неоднорідності та запобігання природній асиміляції меншин у домінуючому суспільстві» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **європейський досвід, українські умови, політичні ризики** («Однак, як доводить європейський досвід, мультикультуралізм зовсім не панацея. Понад те, його застосування в специфічних українських умовах пов'язане з політичними ризиками, якими не можна нехтувати» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **час глобалізації, наднаціональні структури** («Проблеми, пов'язані з націєтворенням, прийнято вважати пережитком минулого, які недоречно обговорювати сьогодні, у часи глобалізації та постання наднаціональних структур» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **національні держави, національна ідентичність** («Однак, попри реальність глобалізації, національні держави залишаються основною формою існування суспільств, а національна ідентичність є не просто «патріотичною» цінністю, а й умовою належного функціонування цієї форми» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **українське самостійництво** («Через це нищення та деформування української культури було для борців з українським самостійництвом не примхою, а практичною необхідністю, не меншою, ніж репресії проти українського політичного руху та придушення збройного опору» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **наплив мігрантів** («Однак наплив мігрантів може мати й менш очевидні наслідки» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **корінне населення** («Так, гарвардський соціолог Роберт Патнем у процесі дослідження на американському матеріалі виявив: що більша кількість мігрантів, то менше довіри між ними та корінним населенням» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **українські реалії** («В українських реаліях наплив мігрантів, особливо нелегальних, може спричинитися до зростання тіньової економіки та погіршення ситуації на

ринку праці» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018));

Складні усталені атрибутивні словосполуки, наприклад: **політичні та соціальні ризики** («Чому мультикультуралізм не є панацеєю і з якими політичними та соціальними ризиками пов'язане його застосування в Україні?» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **боротьба з нелегальними мігрантами** («За словами посадовця, до цього може спричинити боротьба з нелегальними мігрантами в ЄС, унаслідок якої напрям міграційних потоків змінюється» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **деформування української культури, репресії проти українського руху** («Через це нищення та деформування української культури було для борців з українським самостійництвом не примхою, а практичною необхідністю, не меншою, ніж репресії проти українського політичного руху та придушення збройного опору» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **царина національної самоідентифікації** («Але, як свідчать факти, українізація таки просувається, до того ж небезуспішно. Найбільші зрушення відбуваються в царині національної самоідентифікації» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **епоха «великого переселення»** («З початку 1990-х років ми ввійшли в епоху «великого переселення» переважно як країна-донор, величезна частина жителів якої кинулася шукати тимчасово чи й постійно кращої долі в інших державах і навіть на інших континентах» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)).

Третя група усталених словосполук – це **трудова еміграція**. Сучасний світ швидко змінюється. Проблема трудової еміграції торкнулася також України. Вона «стрімко наближається до вихору новітнього «великого переселення народів» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018), що стає предметом також лінгвістичних досліджень.

Прості усталені атрибутивні словосполуки, наприклад: **українська еміграція** («Українська еміграція 1990-х і початку 2000-х була спрямована переважно до віддалених країн Західної Європи та Північної Америки» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **принади безвізу, лібералізація режиму** («Її особливістю є те, що їдуть вони дедалі менше як нелегали, використовуючи принади безвізу та лібералізації режиму щодо трудових мігрантів у нових членах ЄС» («Український тиждень» № 29 (557)

20–26.07.2018)); **країни Шенгену** («Позаяк ті, своєю чергою, помітніше відчують наслідки масового відтоку власних громадян на роботу до багатших країн Шенгену» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **амплітуда поїздок** («Ця хвиля міграції має значно вищу амплітуду поїздок туди-назад, у рази більшу, ніж у 1990-х – на початку 2000-х, сезонну складову» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **трудова міграція** («У короткостроковій перспективі нинішня хвиля масової трудової міграції українців може виявитися значно масштабнішою за своїм впливом на вітчизняний ринок праці» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **дефіцит працівників** («Набираючи щораз більших розмахів, такий процес загострює дефіцит працівників у низці сегментів української економіки, пожевавлюючи водночас попит на товари й послуги з боку родичів мігрантів, а також, залежно від сезону, декого з них самих» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **трудові ресурси** («Маємо шанс перетворити проблеми в умовах стрімкого зменшення трудових ресурсів на перевагу в умовах знищення робочих місць у світі в результаті роботизації» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)).

Складні усталені атрибутивні словосполуки, наприклад: **друга хвиля пошуку долі** («Друга хвиля пошуку українцями долі за межами Батьківщини розпочалася порівняно нещодавно й триває донині» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)); **масовий відтік власних громадян** («Позаяк ті, своєю чергою, помітніше відчують наслідки масового відтоку власних громадян на роботу до багатших країн Шенгену» («Український тиждень» № 29 (557) 20–26.07.2018)).

Висновки. Отже, явище мультикультуралізму може бути не тільки дослідженням у галузі суспільних наук, але й характеризуватися як феномен лінгвістичного дослідження, а саме – вивченням усталених словосполук. Це нове явище в сучасній лінгвістиці, яке варте уваги науковців.

Усталені словосполуки мультикультуралістичного характеру в суспільно-політичній сфері здебільшого мають атрибутивний характер, а саме – головним словом виступає іменник. Його характеризують прикметники, які узгоджуються у роді, числі та відмінку: **британські колоністи** (колоністи (які?) британські (Н. в., множина)); **незаконних мігрантів** (мігрантів (яких?) незаконних (Р. в., множина)); **європейський досвід** (досвід (який?) європейський (Н. в., одн., чол. рід)).

Серед усталених словосполук цієї теми натрапляємо на словосполуки, де залежним словом виступає іменник у родовому відмінку (*процес деколонізації (процес (кого? чого?) деколонізації (Р. в.); час глобалізації (час (кого? чого?) глобалізації (Р. в.))*).

Аналіз словосполук із цієї проблематики показав, що у ХХІ столітті культурно-політичні відносини між націями є актуальною темою для лінгвістичних досліджень. Нові усталені словосполуки мультикультуралістичного характеру найчастіше використовуються у мас-медіа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ананьева О. Мультикультуралізм і толерантність як соціально-філософські концепції соціокультурного простору: автореф. дис. ... докт. філос. наук: спец. 09.00.03 – «Соціальна філософія та філософія історії». Одеса, 2016. С. 39.
2. Ачкасов В. Етнополитология: учебник для бакалавров. Москва: Издательство «Юрайт», 2016. С. 495.
3. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: «Перун», 2016. С. 1696.
4. Загнітко А. Український синтаксис. Теоретико-практичний аспект. Донецьк, 2009. С. 137.
5. Ляпіна Л., Алексеева Ю. Мультикультуралізм як соціальний феномен: теоретичний і практичний вимір. Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. Серія: «Соціологія». 2012. № 172. С. 150.
6. Мультикультуралізм. URL: <https://uk.wikipedia.org/Мультикультуралізм> (дата звернення: 28.09.2018).
7. Танчер В. Мультикультурні проблеми соціального світу, що глобалізується. Культурологічна думка. 2013. № 6. С. 192.

УДК 811.161.3

НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ УКРАЇНОМОВНИХ ТЕКСТІВ (ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП)

TEACHING FOREIGN STUDENTS TO READ UKRAINIAN-LANGUAGE TEXTS (BEGINNER LEVEL)

Зозуля І.С.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мовознавства
Вінницького національного технічного університету

У статті розглянуто проблему формування навичок читання на уроках української мови в іноземних студентів на початковому етапі навчання. Представлено зразки передтекстових, притекстових й післятекстових завдань, робота над якими допомагає іноземним студентам глибше осмислити зміст поданого матеріалу, засвоїти певні граматичні конструкції та опанувати нову лексику. Подано методичну розробку заняття роботи з текстом на елементарному рівні володіння мовою (А1–А2). З'ясовано основні труднощі, з якими стикаються іноземні студенти під час читання україномовних текстів. Виділено основні поради, яких необхідно дотримуватися для успішного оволодіння читанням.

Ключові слова: читання, навичка читання, українська мова як іноземна, іноземні студенти, україномовні тексти.

В статье рассмотрена проблема формирования навыков чтения на уроках украинского языка в иностранных студентов на начальном этапе обучения. Представлены образцы передтекстовых, притекстовых и послетекстовых заданий, работа над которыми помогает иностранным студентам глубже осмыслить содержание представленного материала, усвоить определенные грамматические конструкции и освоить новую лексику. Подано методическую разработку занятия работы с текстом на элементарном уровне владения языком (А1–А2). Выявлены основные трудности, с которыми сталкиваются иностранные студенты во время чтения украиноязычных текстов. Выделены основные советы, которые необходимо соблюдать для успешного овладения чтением.

Ключевые слова: чтение, навык чтения, украинский язык как иностранный, иностранные студенты, украиноязычные тексты.

The article deals with the problem of developing foreign students' reading skills at the Ukrainian language lessons at the beginner level of study. Examples of pre-textual, by-text and post-text tasks are presented, the work of which helps foreign students to deeper comprehend the content of the given material, to master certain grammatical constructions

and new vocabulary. Methodical research of the textbook work at elementary level of language proficiency (A1–A2) is developed. The main difficulties encountered by foreign students when reading Ukrainian-language texts are identified. Basic tips which are necessary to be followed for successful reading skills are marked out.

Key words: reading, reading skills, Ukrainian as a foreign language, foreign students, Ukrainian texts.

Постановка проблеми. Активність у засвоєнні інформації в абітурієнтів відбувається на основі їхніх власних поглядів та інтересів, що є основним засобом мотивації навчальної діяльності. Читання є одним із найважливіших видів комунікативно-пізнавальної діяльності студентів. Ця діяльність спрямована на вилучення інформації з письмово фіксованого тексту. Читання виконує різні функції: служить для практичного оволодіння іноземною мовою, є засобом вивчення мови й культури, засобом інформаційної та освітньої діяльності, а також засобом самоосвіти. Як відомо, читання сприяє розвитку інших видів комунікативної діяльності, дає найбільші можливості для виховання й всебічного розвитку іноземних студентів засобами української мови як іноземної. Саме тому ми з колегами активно опрацьовуємо методику використання текстів для читання (особливо художніх) у процесі вивчення української мови як іноземної. У цьому й полягає **актуальність** нашого наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методика викладання української мови як наука досліджує процес навчання української мови, розкриває закономірності засвоєння різних сторін мови, визначає й мотивує засоби передачі знань студентам, прагне віднайти шляхи найбільш результативного навчання. Сучасні дослідження у сфері викладання української мови як іноземної знайшли своє відображення в наукових розвідках Л. Бей, Т. Єфімової, І. Кочан, Д. Мазурик Т. Лагути, Б. Сокіл, О. Тростинської, Г. Тохтар, О. Туркевич і багатьох інших лінгвістів. Але масштабних методичних розробок саме з навчання читання іноземних студентів українською мовою нині невелика кількість.

Серед найновіших розвідок із цієї тематики є дослідження Галини Бойко, яке пов'язане з удосконаленням навиків читання студентів-іноземців на заняттях з української мови як іноземної. У статті розглянуто основні переваги особистісно-орієнтованого навчання та вдосконалення навиків читання науково-популярних текстів студентів-іноземців 1–2 курсів технічних спеціальностей на заняттях з української мови як іноземної. Подано п'ять стадій розвитку вміння читати, основні принципи зацікавлення студентів щодо читання й пізнання цікавої інформації, а також перераховано певні вміння, які студент повинен

мати, щоб уміти працювати з книгою та з текстом. Зосереджено увагу на самостійній роботі студентів в аудиторії, читанні текстів будь-якого рівня складності, на зрозумінні, а не на відтворенні тексту [1].

Ніна Станкевич у своєму дослідженні «Види читання в курсі української мови як іноземної» зазначає, що «навчання читання – це складний і тривалий процес. Починають із читання з метою озвучити мовний матеріал, потренуватися у вимові, наголошуванні слів, виробити правильну інтонацію тощо, далі читання переслідує комунікативно прагматичні цілі, і поступово у студентів-іноземців виробляється ставлення до нього як до способу отримання інформації. Важливо, щоб викладач вмело поєднував у навчальному процесі всі описані вище види читання. Тоді студент навчається вільно поєднувати їх самостійно, а це – кроки до зрілого й мобільного читання як прагматичної, естетичної, культурологічної потреби» [8, с. 191].

За останній час з'явилися навчальні посібники, які дають можливість викладачам кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету комбінувати та використовувати різноманітні методики, техніки та вправи для покращення рівня читання іноземних студентів, які знайшли своє відображення в таких навчальних посібниках: «Розмовно-лексичний курс з української мови для слухачів підготовчого відділення для іноземних студентів», «Тексти для читання (початковий етап). Частина 1», «Українська мова. Країнознавство: навчальний посібник для студентів-іноземців» тощо [3; 4; 7].

Українська мова як іноземна – порівняно молода наука. Тому значну кількість дидактичних і методичних розробок можна запозичити у наших колег – російських лінгвістів. Такі дослідники, як Л.С. Крючкова, В.Е. Морозов, Н.В. Мощинська, Н.Л. Шибко більшість своїх наукових праць присвячують дослідженню методики уроків російської мови як іноземної (типології та моделі уроків, основним методам навчання, різним видам мовленнєвої діяльності тощо) [5; 6; 9].

Якщо брати до уваги досвід зарубіжних колег, то надзвичайно цікавими з цієї проблематики є наукові розвідки африканського викладача-лінгвіста Сарата У. Самаранайкея та бразилійського дослідника Кореа Кадер Карли Колегаро, які вивчали нестандартні методи та способи навчання

читання в іншомовній аудиторії, спираючись на їхні переваги та недоліки [11; 12].

Отже, незважаючи на наявність певної кількості публікацій, присвячених цьому питанню, у вітчизняних дослідженнях досі існують проблемні аспекти.

Постановка завдання. Читання іноземною мовою як комунікативне уміння та засіб спілкування є поряд з усним мовленням важливим видом мовленнєвої діяльності та найбільш розповсюдженим способом іншомовної комунікації, яким іноземні студенти, що навчаються в Україні, мають оволодіти згідно з вимогами чинної програми та Державного стандарту з вивчення іноземних мов. Удосконалення навичок читання дасть змогу іноземним студентам долучитись до наукових і культурних аспектів нашої країни, познайомитись із життям і традиціями українців, збагатити пасивний та активний словниковий запас.

Важливість та актуальність досліджуваної проблеми, її недостатня теоретична та практична розробленість, необхідність подолання означених протиріч зумовили вибір теми статті – «Навчання читання іноземних студентів українською мовою (початковий етап навчання)». **Мета наукової розробки** – формування навичок читання українською мовою в іноземних студентів початкового етапу навчання (підготовче відділення) та виокремлення прийомів подолання труднощів, які виникають в іноземних студентів під час читання україномовних текстів.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, суть навчання читання іноземних студентів полягає в тому, щоб сформувати в них не лише іншомовну комунікативну навичку, але й оволодіння технікою читання. Це в майбутньому допоможе сформувати іншомовні компетенції, а саме – полікультурну, країнознавчу, соціокультурну, забезпечити активність і зацікавленість на уроках. Оволодіння технікою читання передбачає автоматизацію таких дій студентів: упізнавати, розрізняти й озвучувати букви, а також їх сполучення у словах з урахуванням правил читання, прогнозувати мовний матеріал, членувати речення на синтагми і правильно інтонувати як окремі речення, так і невеликі тексти у процесі читання вголос і про себе. Показником сформованості навичок техніки читання є швидкість виконання операцій зорового сприймання та ідентифікації графічних образів слів зі звуковими образами, що зберігаються у довготривалій пам'яті читача. Це завдання першого семестру, коли іноземні студенти вивчають фонетику, найпростішу лексику та елементарні граматичні конструкції, які необ-

хідні їм для побутового спілкування та проживання в Україні.

Ми ж хочемо звернути свою увагу на вдосконалення навичок читання уже тоді, коли студенти навчилися правильно інтонувати речення, читати більші за обсягом тексти й працювати над їхнім змістом. Це навчальний матеріал уже другого семестру (на підготовчому відділенні).

Для іноземних студентів уміння читати правильно залежно від комунікативної установки, використовувати різні види читання є фундаментальним умінням, що впливає на результативність навчання та на отримання відповідних знань із майбутньої спеціальності.

У другому семестрі ми намагаємося читати зі студентами тексти, які певною мірою дотичні до науково-популярного стилю. Наприклад, викладачі нашої кафедри створили посібник, де текстовий матеріал поданий за тематичними розділами: «Цікава наука», «Як працює наука», «Техніка», «Моя планета Земля». Загалом ці тексти складені самими викладачами та є адаптованими для початкового етапу навчання.

Для формування умінь осмислення інформації тексту ми поділяємо завдання на дотекстові (передтекстові), притекстові й післятекстові.

Передтекстові завдання. На цьому етапі викладач не лише пояснює новий матеріал, але й за допомогою великої кількості вправ активізує мовленнєвий і життєвий досвід студентів, який необхідний для прочитання поданого тексту. До цього етапу належить формування в іноземних студентів рецептивного й потенціального (активного) словникового запасу. Головне призначення передтекстових завдань – зняття лексичних, граматичних, лінгвостилістичних, структурно-змістових, лінгвокраїнознавчих складнощів тексту. До цієї ж групи (за потреби) можуть входити вправи на розвиток техніки читання.

Притекстові завдання виконуються студентами в процесі першого читання тексту. Зазвичай їх небагато: одне або два. Але роль цих завдань, на нашу думку, надзвичайно велика. Пропонуючи такі завдання, викладач спрямовує студентів на певний підхід до тексту, а саме: як до джерела практичної інформації, як до засобу пізнання України чи світу загалом, як до сукупності інформації з теми, яка вивчається, тощо. До того ж притекстове завдання має бути сформульоване так, щоб воно дало змогу викладачу переконатися в тому, що іноземні студенти, загалом, зрозуміли прочитаний матеріал.

Післятекстові завдання. Призначення післятекстових завдань – більш точна перевірка

розуміння прочитаного іноземними студентами з метою удосконалення різноманітних умінь, які необхідні для подальшої інтерпретації тексту. Традиційний вид таких завдань – питання-відповіді. Ми схилиємося до думки, що на початковому етапі вивчення української мови як іноземної після першого прочитання тексту можна поставити не більше ніж 10 запитань. Можливі й легші варіанти такого завдання, які варто використовувати, коли розвиток репродуктивних умінь іноземних студентів значно відстає від рівня їхніх рецептивних умінь. Наприклад:

1) Дати відповіді на альтернативні запитання («так» чи «ні»).

2) Визначити, чи відповідають висловлювання змісту тексту.

3) Вибрати правильну відповідь на запитання із декількох запропонованих варіантів.

Особливими видами завдань на перевірку розуміння тексту можуть бути такі:

1) Визначення хронологічної послідовності подій, що описані в тексті.

2) Самостійне складання питального чи номінативного плану до тексту.

3) Уточнення та виправлення плану, який запропонував викладач.

Наведемо приклад роботи з текстом на елементарному рівні володіння мовою (A1–A2) [3, с. 59–61].

Наша планета Земля

Завдання 1. Прочитайте, запишіть і запам'ятайте нові слова та словосполучення.

Планета, зображення, суша, частина, шар, ядро, мантія, земна кора, товщина, учений, оболонка, літосфера, гідросфера, атмосфера, мешканець, рослина, тварина, біосфера, ось (вісь), дзига, доба, оберт, бік, Сонце.

Повний, твердий, гарячий.

Завдання 2. Утворіть форми доконаного виду від дієслів недоконаного виду.

Зразок: думати – подумати, казати – сказати, запитувати – запитати.

Дивитися, бачити, говорити, називати, крутитися, робити, повертатися, обертатися.

Завдання 3. Запишіть іменники, від яких утворені подані прикметники.

Верхній, кам'яний, водний, повітряний, земний.

Завдання 4. Від поданих дієслів утворіть за допомогою суфіксів **-ння, -ення** іменники.

Складатися, обертатися, крутитися, повертатися.

Завдання 5. Прочитайте та перекладіть подані дісприкетники. Скажіть, від яких дієслів вони утворилися.

Намальований, живий, освітлений, неосвітлений.

Завдання 6. Прочитайте текст. Дайте йому назву.

Ми всі живемо на планеті Земля. Якщо подивитися на зображення Землі, то можна побачити, що білим кольором намальовані хмари, жовтим і коричневим – сушу, зеленим – ліси. Голубий колір – це вода: океани, моря й озера. Більша частина Землі – це вода. Тому Землю ще називають голубою планетою.

Земля складається з трьох шарів: **ядра, мантії, земної кори**. Земною корою називають верхній, твердий шар Землі. Під земною корою лежить мантія. Вона має більшу товщину й дуже гаряча. Але ядро, що розташоване в центрі Землі, ще гарячіше.

Учені говорять, що Земля має кілька оболонок. Кам'яну оболонку називають **літосферою**. Океани, моря, озера та річки – це водна оболонка, **гідросфера**. Повітряна оболонка називається **атмосферою**. Мешканці Землі: рослини, тварини, люди – це її жива оболонка, або **біосфера**.

Земля обертається навколо Сонця. Але вона також крутиться навколо своєї **осі**, наче дзига. За **добу** Земля робить повний оберт навколо своєї осі. Коли Земля крутиться, вона повертається до Сонця спочатку одним, а потім іншим боком. На освітленому боці Землі день, а на неосвітленому – ніч [10, с. 6–7].

Завдання 7. Дайте відповіді на запитання.

1. Як називається наша планета?

2. Що займає більшу частину поверхні Землі – вода чи суша?

3. Чому нашу планету називають голубою?

4. Із яких трьох шарів складається планета Земля?

5. Який із цих шарів найбільш гарячий?

6. Скільки оболонок має Земля? Як вони називаються?

7. Навколо чого обертається Земля?

8. За скільки часу Земля робить повний оберт навколо своєї осі?

9. Чому бувають день і ніч?

Завдання 8. За зразком від поданих іменників утворіть прикметники.

Зразок: Вода – водний.

Камінь, вода, повітря, море, сонце, земля, день, ніч, світло.

Завдання 9. Утворіть словосполучення з поданих слів. Поясніть їхнє значення.

Навколо, обертатися, Сонце; під, книга, стіл; навколо, крутитися, вісь; до, повертатися, Сонце; за, робити, доба, оберт, повний.

Завдання 10. Знайдіть у тексті синоніми та антоніми до поданих слів.

Синоніми: жителі, 24 години, декілька, теж.

Антоніми: менший, холодний, нижній, м'який, день, над, мертвий, освітлений.

Завдання 11. Прочитайте мікротексти, поставте слова та словосполучення в правильні форми.

СОНЦЕ

Сонце на (небо) здається (ми) не дуже великим. Насправді це не так. Сонце – це велетенська розпечена куля, яка набагато більша від (Земля). А (маленький) воно здається тому, що розташоване дуже далеко від (ми). Сонячні промені несуть (ми) світло й тепло.

МІСЯЦЬ

Місяць, так само як і Земля, має форму кулі, але він менший за (Земля) і набагато менший від (Сонце). Місяць завжди обертається навколо (Земля), тому його ще називають (супутник) Землі. Вночі ми з (ви) можемо бачити на (небо) Місяць різної (форма).

Завдання 12. Дайте відповіді на запитання до мікротекстів у завданні 7.

1. Місяць більший чи менший від Землі?
2. Місяць більший чи менший від Сонця?
3. Чому Місяць також називають супутником Землі?
4. Яку форму насправді має Місяць?

Завдання 13. Питання для обговорення:

А) Вночі нам з вами здається, ніби Місяць світиться. Чи насправді це так?

Б) Якої форми ми з вами можемо бачити Місяць на небі?

Завдання 14. Випишіть із тексту слова тематичної групи «Планета».

Завдання 15. Перекажіть текст із завдання 6.

Використовуючи вищеподаний матеріал, можемо проаналізувати етапи роботи з текстом.

1. Зняття лексичних труднощів – знайомство з новими словами та словосполученнями.
2. Вивчення граматичного матеріалу, який наявний у тексті.
3. Власне читання тексту.
4. Відповіді на запитання, які розкривають зміст прочитаного тексту.
5. Робота із синонімами та антонімами, утворенням словосполучень.
6. Перехід до письмового мовлення – письмові відповіді на запропоновані викладачем питання; передача основного змісту тексту декількома фразами, завдання на прогнозування.
7. Переказ тексту.

Усі ці етапи роботи над текстом, безсумнівно, допомагають іноземним студентам глибше осмислити зміст поданого матеріалу, засвоїти певні граматичні конструкції та опанувати нову лексику.

Звичайно, під час читання текстів на початковому етапі навчання в іноземних студентів виникає багато труднощів. Тому ми наведемо деякі прийоми їхнього подолання:

1. Необхідно формувати в іноземних студентів механізми прогнозування, здогадки, ідентифікації; вчити їх аналізувати, знаходити мовні опори в тексті, користуватися за потреби словником.

2. Треба продовжити навчання навичок читання про себе, побудованого на процесах внутрішнього мовлення, що протікає з прихованою артикуляцією.

3. Навчати саме техніки читання треба на добре засвоєному лексичному й граматичному матеріалі.

4. Добір текстів українською мовою переслідують комплекс практичних, загальноосвітніх, розвиваючих і виховних цілей. Розвиток умінь читання текстів на початковому етапі навчання сформовано на розуміння частково адаптованих текстів різних жанрів, спираючись на відповідні пояснення й коментарі за потреби з використанням двомовного словника.

Для успішного оволодіння читанням необхідно:

1. Підбирати тексти відповідно до мовного досвіду іноземних студентів та їхніх інтересів.

2. Тексти повинні вирізнятися цікавістю й привабливістю сюжету, бути доступними з погляду мовних труднощів, вирізнятися актуальністю з позицій загальнолюдських цінностей, містити проблему.

3. Тексти забезпечити передтекстовими, при-текстовими або післятекстовими завданнями (коментарями, анотаціями, рекомендаціями). Тематика й проблематика текстів формують необхідні мовні та мовленнєві уміння й навички.

4. Розвивати в іноземних студентів інформаційно-комунікативні вміння, пов'язані з умінням систематизувати та узагальнювати інформацію, а також навчити студентів інтерпретувати образно-схематичну інформацію, стискати текст і виділяти його основний зміст, використовувати отриману інформацію в проектній діяльності. Цей етап здійснюється в тому разі, коли текст використовується не тільки як засіб навчання читання іноземною мовою, але й для розвитку продуктивних умінь в усній або письмовій мові, тобто для навчання говорінню та письму.

5. Багато дослідників, серед яких М.Л. Вайсбург і С.А. Блохіна, радять завдання на уроці роз-

поділяти індивідуально з урахуванням інтересів і побажань студентів, тобто здійснювати диференційований підхід в умовах спільної діяльності, що передбачає різні організаційні форми роботи: індивідуальну, парну, колективну, групу. Тут можуть відбуватися дискусії, задаватися питання у разі недостатнього розуміння контексту, а також може здійснюватися обмін думками з приводу прочитаного й виявлятися ступінь розуміння змісту тексту. Отже, на заняття буде виноситися текст і завдання до нього, які вимагають кваліфікованої допомоги викладача на уроці. Для самостійного читання вдома підбираються більш спрощені текст, або це може бути підготовчий текст до подальшого читання основного тексту на уроці [2, с. 35].

Висновки. Читання як вид мовленнєвої діяльності є однією з головних практичних цілей навчання української мови як іноземної у вищих навчальних закладах України. Проте не меншу роль відіграє читання у навчальному процесі як засіб навчання, адже воно допомагає в оволодінні мовним матеріалом, в його закріпленні та нагромадженні. Наприклад, читання допомагає удосконалювати вміння усного мовлення: під час читання як уголос, так і про себе функціонують провідні мовні аналізатори – слухові та мовленнєво-рухові, характерні для говоріння. Уміння читати дає можливість у разі потреби підібрати необхідні друковані матеріали та препарувати їх із метою підготовки усного повідомлення.

Нами доведено, що читання україномовних текстів розвиває мислення іноземних студентів, допомагає усвідомити особливості системи іноземної (української) мови. Інформація, яку отримує іноземний студент з іншомовних текстів, формує його світогляд, збагачує країнознавчими знаннями про історію, культуру, економіку, політику, побут країни, мову якої він вивчає. Велика розумова робота, котра виконується читцем із метою проникнення у зміст тексту, розвиває мовну здогадку та антиципацію, самостійність у подоланні мовних і смислових труднощів, інтерес до оволодіння іноземною мовою.

Отже, ми розглянули систему вправ, яка необхідна для кращого осмислення тексту іноземними студентами; виокремили прийоми подолання труднощів, з якими можуть стикатися іноземні студенти під час читання україномовних текстів; сформулювали поради, яких бажано дотримуватися для успішного оволодіння читанням.

Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми навчання читання іноземних студентів україномовних текстів. Перспективними напрямками подальших розвідок є такі: дослідження умінь іноземних студентів, які необхідно формувати в процесі навчання читання на різних етапах вивчення української мови (від базового до просунутого); розроблення методики підбору матеріалів для навчання читання іноземних студентів (класного й позакласного); укладення збірника вправ, які формують навички техніки читання в іноземних студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко Г.І. Удосконалення навиків читання студентів-іноземців на заняттях з української мови як іноземної. Парадигма пізнання: гуманітарні питання. 2016. Вип. 13. С. 125–136.
2. Вайсбурд М.Л., Блохіна С.А. Навчання розуміння іншомовного тексту при читанні як пошукової діяльності. Иностранный язык в школе. 1997. № 1–2. С. 33–38.
3. Зозуля І.Є., Мошноріз М.М. Розмовно-лексичний курс з української мови для слухачів підготовчого відділення для іноземних студентів: навч. посібник. Вінниця: ВНТУ, 2018. 77 с.
4. Зозуля І.Є., Новак О.М., Присяжна О.Д. Тексти для читання (початковий етап). Ч. 1: навч. посібник. Вінниця: ВНТУ, 2016. 127 с.
5. Крючкова Л.С., Мощинская Н.В. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному: учеб. пособие. 6-е изд., стер. Москва: ФЛИНТА: Наука, 2017. С. 331–400.
6. Морозов В.Э. Методика урока русского языка как иностранного: учебно-методическое пособие по преподаванию русского языка в инокультурной среде. 2-е изд., испр. Москва, 2007. С. 42–69.
7. П'яст Н.Й., Стадній А.С., Радомська Л.А. Українська мова. Країнознавство: навч. посібник для студентів-іноземців. Вінниця: ВНТУ, 2013. 112 с.
8. Станкевич Н.І. Види читання в курсі української мови як іноземної. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2013. Вип. 8. С. 186–193.
9. Шибко Н.Л. Общие вопросы методики преподавания русского языка как иностранного: учеб. пособие для иностранных студентов филологических специальностей (электронное издание). СПб.: «Златоуст», 2015. С. 174–183.
10. Samaranayake Sarath W, Dr. Joaquin Jr. Gabaino. Teaching reading in a foreign language: sentence method or eclectic method. International journal of English language, literature and translation studies. Vol. 2. Issue 4. 2015 (Oct. – ec.). P. 240–246.
11. Correa Kader Carla Callegaro. Teaching reading in the foreign language classroom. VIDYA. Santa Maria. V. 28. № 1. January, 2008. P. 105–112.

РОЗДІЛ 2 РОСІЙСЬКА МОВА

УДК 82-3=161.1

БОГИНЯ КОХАННЯ У ПРОЗІ ДМИТРА МЕРЕЖКОВСЬКОГО THE GODDESS OF LOVE IN THE PROSE BY DMITRY MEREZHKOVSKY

Педченко О.В.,

*старший викладач кафедри слов'янської філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

У статті розглядається образ Афродіти (Венери) у рецепції Дмитра Мережковського. Богиня «помирає» і «народжується» знову, що символізує вічність кохання, краси і культури Еллади. Водночас вона асоціюється у героїв трилогії «Христос і Антихрист» з «Білою дияволкою», яка несе «зле кохання» і смерть.

Ключові слова: філософія кохання, Афродіта, Біла Дияволка, Мережковський.

В статье рассматривается образ Афродиты (Венеры) в рецепции Дмитрия Мережковского. Богиня «умирает» и «рождается» снова, символизируя вечность любви, красоты и культуры Эллады. В тоже время у героев трилогии «Христос и Антихрист» она ассоциируется с «Белой Дьяволицей», которая несет «злую любовь» и смерть.

Ключевые слова: философия любви, Афродита, Белая Дьяволица, Мережковский.

The article discusses the image of Aphrodite (Venus) in the reception of Dmitry Merezhkovsky. The goddess “dies” and “is born” again, symbolizing the eternity of love, beauty and culture of Hellas. At the same time, the heroes of the trilogy “Christ and Antichrist” associate her with the “White Lady Devil”, which brings “evil love” and death.

Key words: philosophy of love, Aphrodite, the “White Lady Devil”, Merezhkovsky.

Постановка проблеми. Дмитро Мережковський (разом із дружиною Зінаїдою Гіппіус) стверджував основні ідеї та художні практики Срібного віку, що об'єднували «язичництво і християнські шукання, аморалізм і містицизм, аполітичність і крайнощі політичного радикалізму...» [1, с. 9]. Спадщина Мережковського вміщує різножанрові тексти, що, за його власним визначенням у передмові до зібрання творів 1914 року, є «ланками одного ланцюжка, часточками одного цілого», «незважаючи на їхню різноманітність, інколи – різнозвучність» [2, с. 5] (тут і далі переклад текстів Мережковського на українську Т.М. Нікольченко). Висловлюючи певні думки та уявлення, він відмовляється від ролі проповідника або філософа, стверджуючи, що лише змальовує «свої послідовні внутрішні переживання» [2, с. 5]. Головне місце у цих переживаннях займають питання про природу та прояви кохання, про стать і плоть, які захопили багатьох російських філософів та митців кінця XIX – початку XX століття, що визначило створення філософії кохання, або вчення про Ероса, бо велике значення у цьому процесі мала захопленість культурою давньої Еллади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення рецепції Античності у творчості Мережковського привертає увагу дослідників із кінця XX століття (О. Андрущенко, Г. Дехтярьонок, Я. Саричев, А. Чепрасов). У центрі уваги питання ніцшеанства, міфотворчості, Ероса, зіткнення язичництва та християнства. Велике значення для філософії кохання письменника має образ Афродіти (Венери), на що звернув увагу ще М. Бердяєв [3], а нині І. Суханова [4] розглядає цей образ у трилогії «Христос і Антихрист», як один із наскрізних, що визначає необхідність більш ґрунтовної розвідки.

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд особливої ролі образу давньогрецької богині у прозі Дмитра Мережковського, що розкриває основи його власної філософії кохання.

Виклад основного матеріалу. Можна сказати, що інтерес Мережковського до Античності зумовлений його освітою, адже він навчався в класичній гімназії, про що згодом написав у автобіографічній поемі «Старовинні октави» (1905–1906), закінчив відділення класичної філології Петербурзького університету. Незважаючи на складний та не дуже цікавий процес навчання, безпосередній дотик до античних текстів, захопленість дав-

ньою історією визначили його прагнення побачити землю давніх еллінів, пам'ятники епохи Античності і Ренесансу. «Чим більше я вдивлявся в створення Renaissance'а, тим більше відчував, що неможливо проникнути в дух нової людини, не побувавши в Греції, не побачивши на власні очі втілення стародавнього еллінського духу» [5, с. 18]. Його мрія здійснилася у 1892 році. Свої тривоги очікування, враження і захоплення побаченим Мережковський описав у нарисі «Акрополь» (1897).

Розмірковуючи над зв'язком духу Еллади і сучасністю, Дмитро Сергійович доходить висновку, що саме в її культурі можна знайти відповіді на багато питань. «Усе, що ми поділяємо так болісно і наполегливо; все, що доводить нас до нестерпних суперечностей – небо і земля, природа і люди, добро і зло, зливалось для древніх в одну гармонію» [5, с. 24]. Захоплюючись еллінським ставленням до творця, через яке приходить розуміння єдності особистості, він зазначає: «Творчість художника була вищим подвигом, і подвиг героя – вищою сходиною краси. Це два одкровення одного початку. Єдине в єдиній душі людини» [5, с. 24].

Перебування на землі Еллади надихнуло його на переклад текстів давньогрецьких трагиків. Про це він пише в листі до М. Єрмолової: «Я буду перекладати, і, якщо доживу до 30 або 35 років, – перекладу всі ці кращі трагедії грецького театру» [6, с. 96]. Мережковський уважає Есхіла, Софокла та Евріпіда «найбільшими ідеалістами», завдяки яким можна врятувати Красу і Мистецтво від варварства і вульгарності, але для цього треба «воскресити Грецький театр (який до цих пір є таємницею) – значить воскресити ідеалізм, найчистіший і безсмертний...» [6, с. 96]. Він убачає у постановках давньогрецьких трагедій звернення до тайнства, до релігійного дійства. «У древніх греків театр був храмом; дія, що відбувалася на сцені, трагедія, була священнодійством, богослужінням. І в середні століття містерії, з яких вийшов новий театр, відбувалися іноді в церквах, були теж майже богослужінням», [7, с. 465] – говорить Мережковський у вступному слові до постановки «Іполита» на сцені Олександрійського театру, опубліковане під назвою «Про нове значення давньої трагедії» (1893).

У цьому виступі Дмитро Сергійович виклав не тільки своє бажання відродити театр-храм, а й свою концепцію кохання, яка вже складалась у його оригінальну теологію плоті. Відштовхуючись від питання Федри: «Що смертні любов'ю називають?» [7, с. 466], він подає подвійну сутність

цього почуття, символічно вираженого в Артеміді і Афродіті. «Слово «любов» у російській і у всіх нових європейських мовах має подвійне значення: перший сенс – древній, язичницький; любов – пристрасть, тілесне прагнення, Ерос, тяжіння статі до статі. Друге значення – вже нове, християнське: любов – милосердя, співчуття, всепрошення, любов незаймана, протилежна, чи здається протилежною пристрасті. Перша любов, пристрасна і жорстока, втілена в одному з двох головних, реально і містично дійових осіб трагедії – в особі богині Афродіти; друга, незаймана і милосердна – в Артеміді» [7, с. 466].

Перебування Іполита і Федри між цими божествами визначає їхню трагедію і трагедію всього людства. Він говорить про ставлення до Афродіти, як матері суцього, яка «панує повсюди ... і насіння кохання в природі сіє» [7, с. 466], але в цьому насінні з'єднуються природа народження і смерті, страждання і жорстокості. Її крилатий син Ерос «...все знищуючи, / До людей із муками і смертю, / Тріумфуючий, гряде» [7, с. 467]. Федра стає знаряддям у руках Афродіти для помсти Іполитові, який відкидає богиню кохання і віддає себе служінню Артеміді, залишаючись незайманим.

Мережковський стверджує, що трагічне питання, поставлене в «Іполиті», дуже близьке новій російській літературі, що це питання вже було підняте Ф.М. Достоевським, який зіставив «язичницьке зле кохання, жорстоку хтивість зі цнотливою і милосердною любов'ю християнською» [7, с. 469], і Л.М. Толстим, у пізніх творах якого «той же бунт проти жорстокої Афродіти» [7, с. 470]. Подолання цієї трагічної роздвоєності між здатною народжувати, але жорстокою Афродітою і милосердною, але безплідною Артемідою, Мережковський убачає в з'єднанні, бо вони «однаково божественні, тому що однаково необхідні для буття світу», невиразне передчуття якого надане в християнстві. Однак воно лише невиразне передчуття, бачення «не досягнуто, бо ще не втілене» в «нашій реальній дійсності християнській» [7, с. 471]. Художнім втіленням його роздумів над проблемою подолання роздвоєності, антитетиці душі і плоті явилася трилогія «Христос і Антихрист», в якій особну роль серед «уламків божественного мармуру» автор відводить статуї Афродіти, яка вмирає і відроджується знов і знов.

І. Суханова стверджує, що інтермедіальним джерелом образу Афродіти є «статуя Праксителя «Афродіта Книдська» (бл. 350 р. до н.е.); до неї, як до якогось архетипу, до формули, зво-

дяться всі образи Афродіти (Венери) в трилогії» [4, с. 128–129]. Це перша статуя античного часу, яка явила богиню в оголеному вигляді. Існують свідчення, що моделлю Праксителя була гетера Фрина, краса тіла якої змусила суддів зняти з неї звинувачення і стала легендою. Сама статуя не збереглася, але відомі її множинні копії. Сліди Афродіти Книдської губляться у Константинополі; вважається, що вона загинула в пожежі. Однак у художньому світі трилогії Мережковського статуя Афродіти зникає у античному Римі, але воскресає і гине у ренесансній Флоренції, як і картина Леонардо да Вінчі, що зображає богиню Леду, а також безліч інших артефактів, а потім її копія з'явилася у Петербурзі.

Роман «Смерть богів. Юліан відступник» занурює читачів у часи болісного переходу від язичництва до християнства, розповідає про спроби зберегти красу і мудрість Еллади. Символом християнського часу стає чорний одяг ченців і поклоніння святим кісткам, що не може прийняти Юліан, який живе спогадами про Елладу, захоплюється язичницькими храмами, прекрасними мармуровими статуями і білими шатами. Античний культ тіла втілений у прекрасній Арсиної, яка намагається повернути тілесну свободу і водночас соромиться своєї наготи. «Сонце опускалося нижче та нижче; але досягло її стегон уже полум'яною ласкою. Тоді дівчина стрепенулася, їй зробилося соромно, немов хтось живий і палкий побачив її голизу: вона затулила однією рукою груди, другою – чересла вічним, сором'язливим рухом, як Афродіта Книдська» [8, т. 1, с. 99].

Краса і культовий ритуал уміщують поняття гріховності, тому вигляд жіночого тіла не викликає у Юліана та його супутника хтивості, жодної грішної думки, лише споглядання краси. Новий час «галілейської зневіри» несе хворобу і смерть Еротові, який «збирає останні сльози кохання, сльози бога над Дафною, над красою, що загинула» [8, т. 1, с. 243], – так думає Юліан, дивлячись на глухонімого хлопчика незвичайної краси, в якому він побачив сина Афродіти. Втрата краси еросу призводить до того, що тілесна близькість розпадається «на мазохістичний і садистичний компоненти» [8, с. 195], тому Юліан жорстоко поводить з дружиною, а пестоші Арсиної здалися йому «облудними поцілунками, що подібні до холодного світла місяця» [8, т. 1, с. 111]. Він розуміє, що дівчина не кохає його і ніколи не покохає; їй потрібна тільки влада, але встояти перед земним втіленням самої Артеміди не може. Зовсім іншим постає Юліан у сцені з Оленою:

«блюзнірськими руками зривав він чорну християнську одіж. Душа його була охоплена жахом, але ніколи в житті не відчував він такої насолоди» [8, т. 1, с. 155]. Пристрасть Юліана, що спалахнула, була породжена ревнощами, «злою цікавістю» і хтивістю. З одного боку, це демонструє те, як змінюється герой, якого захоплює іпостась Антихриста, а з іншого – його поведінка визначена природою чоловічого потягу. Михайло Епштейн зазначає: «За відомим зауваженням Жака Лакана, неможливо роздягнути жінку ... Всі ті покриви, які цивілізація накидає на тіло, еротика заново відкриває, як сферу заборонену і тому подвійно бажану. Привабливість – це і є та подвійна бажаність, у якій «сексуальне» бажання доповнюється «еротичним». Без заборони немає спокуси» [10]. Юліан одержимий бажанням подолати заборону, а також утвердити свою владу, вважаючи, що оволодіння Оленою, яка дала обітницю вірності «Галілеянину», – ще одна сходинка на шляху до заповітної перемоги над ним.

Юліан лише раз ще підлітком відчув кохання, але воно було без відповіді та принесло йому лише страждання. Він знаходить заспокоєння в храмі Афродіти, де богиня звільнила його від цього почуття назавжди. «Тиша сходила в душу. Він задрімав; але й крізь сон відчував її присутність: вона спускалася до нього все ближче і ближче; тонкі, білі руки обвилися навколо його шиї. Дитина віддавалася з безпристрасною посмішкою у безпристрасні обійми. До глибини серця проникав холод білого мармуру. Ці святі обійми не були схожими на хворобливо пристрасні, тяжкі, палючі обійми Амариллис. Душа його звільнялася від земної любові» [8, т. 1, с. 53]. Тепер предметом його поклоніння і захоплення були тільки богині. Тому він з повагою ставиться до Арсиної, яка нагадує то богиню-мисливицю Артеміду, то Афродіту Книдську, то воїтельку Афіну. Дівчина зберегла красу Еллади і полюбила Христа, що втілює авторську ідею про передчуття «буття світу». Наприкінці роману саме Арсиноя пророкує: «Коли-небудь люди відкопають святі кістки Еллади, уламки божественного мармуру і знову будемо молитися та плакати над ними ми» [8, т. 1, с. 304], що зумовлює подальші події трилогії.

У сцені підйому статуї в романі «Воскресли боги», на думку Г. Завгородньої, відбувається «буквалізація метафоричної назви роману» [11, с. 105]. «Богиня повільно піднімалася. Із тією ж ясною посмішкою, як колись із піни хвиль морських, виходила вона з мороку землі, з тисячолітньої могили». Її з'ява викликає як захват: «Слава

тобі, золотонога мати Афродіта, / Радість богів і людей! – вітав її Мерула» [8, т. 1, с. 329], так і страх. Джованні впізнав у ній «Білу Дияволку», якою його лякав у дитинстві дядько Інграм. Відтоді він «відчував цікавість: бажання коли-небудь побачити Білолицю віч-на-віч» [8, т. 1, с. 322]. Коли ж він її побачив, то цікавість перемогла страх, незважаючи на звинувачення в смертному гріху і засудження на вічну загибель, він не міг «відірвати погляду від голого невинного тіла, від прекрасного її обличчя» [8, т. 1, с. 329].

Прізвисько богині «Біла Дияволка» має свою історію і пов'язане з появою в Петербурзі копії статуї Афродіти Книдської, що отримала згодом ім'я «Афродіта Таврійська», про яку йдеться у третьому романі «Петро і Олексій». За свідченням Н. Синдаловського: «Скандальну популярність у народі скульптура набула ще за Петра I. У народі її прозвали «Срамною дівкою», «Блудницею вавилонською» та «Білою дияволкою» [12]. Мережковський використовує пітерське прізвисько статуї в назві першої книги роману «Воскреслі боги», вочевидь, підкреслюючи народне сприйняття статуї богині кохання, а також зв'язок романів з ідеєю єдиного образу Афродіти (Венери). «Клоччя вовни, як сірі брили землі, спадали з рівного мармуру. І знову, також як двісті років тому, у Флоренції, виходила з домовини воскресла богиня» [8, т. 2, с. 339]. Однак у статуй різна доля. Першу перетерли на вапно, а друга знайшла свій вічний прихисток у Петербурзі під захистом царя-антихриста. Вона прикрашала Літній сад, потім – сад Таврійського палацу (звідки і назва), потім була передана до Ермітажу, де мешкає й досі. У цьому вбачається натяк автора про вплив статуї богині на життя північної столиці, що підкреслює назва «Петербургська Венера» першої книги роману «Петро і Олексій».

Героїні романів за допомогою порівнянь і асоціацій оповідача та інших героїв виступають земним відображенням Афродіти. Якщо у «Смерті Богів» її представляє прекрасна Арсіноя, яка втілила риси інших богинь і прийшла до високого розуміння християнської любові, то в наступних романах ми спостерігаємо зниження жіночих образів. Так, у другому романі богиню називають «Білою Дияволкою» і уявляють її «відьмою». Джованні сниться, що «... нібито з моноєю Кассандрою, сидючи верхи на чорному козлі, летят вони у повітрі. «На шабаш! На шабаш!» – шепоче відьма, звернувши до нього обличчя своє, бліде, як мармур, із губами червоногарячими, мов кров, очима прозорими, немов бурштин. І він пізнає богиню земного кохання

з неземною тугою в очах – Білу Дияволку» [8, т. 2, с. 480]. Джованні розуміє, що це не те кохання, яке відкрив йому Леонардо, а шлях до смерті. Він являє тип учня, якого не спіткало велике вчення, але він усвідомив глибину слів учителя: «Хто мало знає, той мало любить. Велика любов є дочкою великого пізнання» [8, т. 2, с. 479].

У романі «Петро і Олексій» земним відображенням богині є дворова дівка Єфросинія, коханка царевича Олексія. Уві сні він не може зрозуміти, хто перед ним: «не то Афроська, не то петербурзька Венус» [8, т. 2, с. 527]. Ця схожість відсилає читача до ще одного російського прізвиська Афродіти Таврійської – «Срамна дівка». Однак Мережковський, як і в другому романі, використовує прізвисько «Біла Дияволка». Як що у першому романі він показує Арсіною в позі статуї Праксителя, то у третьому малює позу Афроськи за картиною Ботічеллі: «У чотирикутнику дверей, відкритих на синє море, тіло її виступало неначе виходило з палаючої синяви морської, золотаво-біле, як піна хвиль. У одній руці тримала вона плід, другу опустила, цнотливим рухом закриваючи оголеність свою, як Пінонароджена. А за нею грало, кипіло синє море, як чаша амброзії, і шум його був схожим на вічний сміх богів» [8, т. 2, с. 559]. І далі: «Це була дівка Афроська й богиня Афродіта – разом. «Венус, Венус, Біла Дияволка!» – подумав царевич у забобонній страхітності...» [8, т. 2, с. 560]. Але хтивє відчуття виявляється для Олексія сильнішим за страх гріховності і навіть сильнішим за страх смерті: «так, гріх, – промайнуло в голові його, – від жони початок йому, і тому ми всі помираємо...» [8, т. 2, с. 559]. І знову Мережковський репрезентує земне кохання як приречення до смерті.

Афродіта постає в різних варіаціях, уособлюючи, з одного боку, цнотливість та надземне почуття, а з іншого – демонічне начало звабливої жіночої краси, що викликає страх героїв та відчуття смерті, бо Юліан, Джованні та Олексій не здатні подолати потяг статі і піднятися до великої любові. Бердяєв уважав, що «Мережковського все життя мучила Афродіта, спокушала його «біла дияволка», недарма вона відіграє таку роль у його історичних романах. І він прагне відкрити в статуї Венери риси ідеалу Мадонського» [3, с. 348]. Не випадково члени Релігійно-філософських зібрань з боку церкви прозивали його епатажну красуню дружину «Білою Дияволкою», але у символістському колі Зінаїду Гіппіус називали декадентською Мадонною.

Висновки. Таким чином, становлення і розвиток філософії кохання Д. Мережковського пов'язані з культурою Давньої Еллади, про що він говорить у статті «Акрополь», доповіді «Про нове значення давньої трагедії». Автор вважає, що подвійна сутність любові символічно виражена в Артеміді і Афродіті, яких треба з'єднати, що намагається реалізувати у художній прозі. Так, Афродіта в трилогії «Христос і Антихрист» несе

красу і позбавляє від страждання закоханості, але у вульгарному розумінні героїв стає «Білою Дияволю», що породжує гріховність і смерть. Богиня «помирає» і «народжується» знову, символізуючи вічність кохання, краси і культури Еллади.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у розгляді саме «ідеалу Мадонського» в прозі Мережковського, про який говорить М. Бердяєв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Венгеров С.А. Русская литература XX века. 1890–1910. Москва: Республика, 2004. 543 с.
2. Мережковский Д. С. Полное собр. соч. в 24 т. Т.1. Москва, 1914. URL: http://imwerden.de/pdf/merezhkovsky_pss_sytin_tom01_1914__ocr.pdf (дата обращения: 29.07.2017).
3. Бердяев Н.А. *Sub specie aeternitatis*. Опыт философии, социальные и литературные (1900–1906 гг.). Санкт-Петербург: Издание М.В. Пирожкова, 1907. 437 с. Адаптированная электронная книга. URL: http://www.odinblago.ru/opiti_filosovskie/ (дата обращения: 10.03.2017).
4. Суханова И. А. Сквозной образ Афродиты (Венеры) в трилогии Д.С. Мережковского «Христос и Антихрист». Ярославский педагогический вестник. 2014. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/skvoznou-obraz-afrodity-venery-v-trilogii-d-s-merezhkovskogo-hristos-i-antihrist> (дата обращения: 14.04.2018).
5. Мережковский Д.С. Акрополь: Избранные литературно-критические статьи. Москва: Книжная палата, 1991. 352 с.
6. Мережковский Д. Как бы мне хотелось с Вами много и много поговорить. Письма М.Н. Ермоловой. Театр. 1993. № 7. С. 95–97.
7. Мережковский Д. О новом значении древней трагедии (Вступительное слово к представлению «Ипполита»). Эсхил. Софокл. Еврипид. Трагедии. Сборник. Перевод с греческого Дмитрия Мережковского. Москва: Ломоносовъ, 2009. С. 465–472
8. Мережковский Д.С. Собр. соч. в 4-х т. Москва: Правда, 1990.
9. Ильин И.А. Творчество Мережковского. Москва. 1990. № 8. С. 186–197.
10. Эпштейн М. Поэтика близости. Звезда. 2003. № 1. URL: <http://magazines.russ.ru/zvezda/2003/1/epsht.html> (дата обращения: 09.08.2016).
11. Завгородняя Г.Ю. Стилизация и стиль в русской классической прозе. Москва; Ярославль: Литера, 2011. 276 с.
12. Синдаловский Н. Псевдоним: легенды и мифы второго имени. Нева. 2011. URL: <http://magazines.russ.ru/neva/2011/2/si14.html> (дата обращения: 29.07.2016).

РОЗДІЛ 3 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDK 811.111(07)

THE ROLE OF NATIVE ENGLISH- SPEAKING TEACHERS IN STUDYING EFL IN UKRAINIAN UNIVERSITIES

ЗАЛУЧЕННЯ НОСІЇВ МОВИ У ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗВО УКРАЇНИ

Aksiutina T.V.,

*Lecturer of the Department of Foreign Languages for Humanities
Oles Honchar Dnipro National University*

Aleksieiev V.S.,

*Lecturer of the Department of Foreign Languages for Humanities
Oles Honchar Dnipro National University*

The article deals with the comparative analysis of traditional and innovative methods of teaching English at universities under conditions of internationalization of educational space. It examines the contributions of native and non-native teachers to an English Language Teaching (ELT) program in Ukraine. It stresses that, in spite of a recent upsurge in writing on issue of non-native English-speaking teachers (NNESTs) in the global discourse of English language teaching (ELT), the experiences of NNESTs working within their own state educational systems remain seriously under-investigated. Attitudes towards native and non-native English speaking teachers have typically been investigated through questionnaire surveys carried out by students of Oles Honchar Dnipro National University.

Key words: traditional and innovative methods of teaching English, native English-speaking teachers, non-native English-speaking teachers, English as a foreign language.

У статті здійснено компаративний аналіз традиційних та інноваційних методів викладання англійської мови у ЗВО в умовах інтернаціоналізації освітнього простору. Розглянуто розширення аудиторії та підвищення мотивації навчання за рахунок залучення носіїв мови в академічні програми вивчення англійської мови (ELT) в Україні. Водночас підкреслено, що, незважаючи на недавнє поживлення у світовому дискурсі дослідницького інтересу до досвіду неангломовних учителів (NNEST), що працюють у рамках власних державних освітніх систем, їхній внесок залишається серйозно недооціненим. Ставлення до вчителів-носіїв мови та вітчизняних освітян, що викладають іноземну мову у вишах України, досліджено методом анкетного опитування студентів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ключові слова: традиційні та інноваційні методи викладання, вчитель-носій мови, неангломовний викладач, англійська як іноземна мова.

В статье осуществлен компаративный анализ традиционных и инновационных методов преподавания английского языка в УВО в условиях интернационализации образовательного пространства. Рассмотрены условия расширения аудитории и повышения мотивации обучения за счет привлечения носителей языка в академические программы изучения английского языка (ELT) в Украине. В то же время подчеркнуто, что, несмотря на недавнее оживление в мировом дискурсе исследовательского интереса к опыту неанглоязычных преподавателей (NNEST), работающих в рамках отечественных государственных образовательных систем, их вклад остается серьезно недооцененным. Отношение к учителям-носителям языка и отечественным педагогам, преподающим иностранный язык в УВО Украины, исследованы методом анкетного опроса студентов Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара.

Ключевые слова: традиционные и инновационные методы преподавания, учитель-носитель языка, неанглоязычный преподаватель, английский как иностранный язык.

Introduction. With the overwhelming influence of English in the wake of the fast-growing trend of globalization, it is obvious that the number of those who learn it as a second (ESL) or a foreign language (EFL) will only soar. Whether English should be taught by native English-speaking teachers (NESTs) or their non-native English-speaking counterparts

(NNESTs) is a widely disputed issue [1; 7; 8] nowadays. It has prompted researchers to investigate the effectiveness of these NESTs and NNESTs in the field of English language teaching.

Recent Research Analysis. As some scholars have suggested, the two groups of teachers have different styles and strategies. For example, Árva

and Medgyes pointed out that native teachers seem to be more tolerant towards students' errors and non-native teachers would be more committed to teaching [8, p. 369]. Clark & Paran [2, p. 10] state that NNESTs have some advantages such as the fact that they share students' first language and have a shared cultural background. Based on recent research [2; 7; 8], the first hypothesis is that university students would prefer a different kind of a teacher depending on whether background knowledge/first language is needed to fully grasp the subject. That means that NEST would be preferred to teach speaking, pronunciation, listening and culture; NNEST would be regarded as more suitable for grammar and learning strategies; and BOTH for vocabulary and reading. The second hypothesis is that the more the students are advanced, the more they will prefer being taught by BOTH [3; 6; 8; 10; 11].

Despite the fact that the results continue to give insights in language teaching and shed light on our way, most people have prejudices about NESTs and NNESTs. Generally, there have been positive attitudes towards NESTs and beliefs regarding their superiority especially in speaking and pronunciation teaching over their non-native counterparts.

Topicality. Ukraine has been ranked in the expanding circle of concentric circle model where English is used primarily as a foreign language. Traditionally, learning and teaching ESL/EFL has been predicated on the distinction between native and non-native speakers [3]. In Ukraine's ESL/EFL context, non-native English speaking teachers (NNESTs) still predominate over native English speaking teachers (NESTs). Although there is a higher number of NNESTs, NESTs seem to be favored more in the field of English teaching. They are often viewed in Ukraine as well as around the world as the embodiment of the English standard. Native speakers are endowed by non-native speakers with high level of credibility. In turn, non-native speakers are expected to follow the native speaker's vocabulary, grammar, idioms and culture.

However, the language one uses is extremely different from the language one teaches. English proficiency should be dependent on "what you know" rather than "who you are". Thus, from the early 1980s, the question of "who is a qualified English teacher?" has attracted more and more attention. In this study, we aim to examine how students in an English language teaching (ELT) program in Dnipro national university perceive their NESTs and NNESTs.

This article **examines** the contributions of native and non-native teachers to an English Language Teaching (ELT) program in Ukraine. It stresses that,

in spite of a recent upsurge in writing on issue of non-native English-speaking teachers (NNESTs) in the global discourse of English language teaching (ELT), the experiences of NNESTs working within their own state educational systems remain seriously under-investigated. To help to redress this, the article explores, from their own perspectives, how a group of NNESTs experience English teaching in Ukraine, where English is taught as a foreign language (EFL). Though this article only has space to consider two aspects of the teachers' lives and careers – classroom methods and commitment to teaching – there is hope that it will contribute to an understanding of the many and varied locally-based practices of ELT, as well as helping to correct a monolithic view of ELT based on western conceptions of practice. The importance of NNESTs of English being 'native' in terms of their situational teaching competence is, accordingly, given due weight.

Presenting research material. Although there are more and more voices for more equality between native and non-native teachers, the actual situation is quite another story. Todd & Pojanapunya focus on the conflict between the educational principle of equality between NESTs and NNESTs and the commercial realities of Ukraine. Language private schools and courses offering English language programs often promote themselves by employing NESTs [1, p. 132]. Ukrainian students aspire to the British and American English standard, which has, in turn, led to a blind adoration of native-speaker as the norm. Although more and more EFL learners accept the concept of "World English", it is not easy for many to alter their conscious preference for native speakers.

Among many definitions of who a 'native speaker' is, Cook's definition appears to be one of the most popular. Cook describes a *native speaker* as the one who acquires his/her first language in their childhood [3, p. 207]. This suggests that adult language learners can never be native speakers of a language other than their first. Yet there are some adult learners who aim to achieve native-like speaking and high level of proficiency in the target language.

Recent studies indicate that such learners have very positive perceptions of native speakers and prefer to learn a language under their tuition to reach their own goals. However, it is suggested that non-native speakers, generally, have the same features that native speakers do have [3]. That is, except from the concept of nativeness, many other characteristics of native speakers are also shared by non-native speakers.

Lewier and Bilmona argue that although many people prefer NESTs as the best ones, NNESTs may

also have some superiority over the NESTs, and students may benefit from NNESTs more than NESTs in some cases [8]. According to Medgyes, a NNEST can predict and prevent students' possible problems with the language(s), he can talk to students in their first language, and she/he can teach language learning strategies more successfully since (s) he can be a better and more realistic learner model of English. (S) he can be more sensitive to students. In another work, Medgyes states that NNESTs generally feel unsafe while speaking the language which they are teaching [7]. As a consequence of this feeling, they become more pessimistic and more aggressive. It becomes clear that pessimistic NNESTs spare less time on pronunciation and vocabulary than they do on grammar.

Ryan points out that teachers' attitudes and belief strongly affect students' behavior [3, p. 45]. Native teachers show more self-esteem than non-native teachers. Bulter examines the influence between native and non-native teachers' accents on students' performance; the result indicates that native teachers tend to have more confidence in their use of English [3]. NESTs are more aware of learners' needs, they speak English more confidently, and they are potentially more accomplished users of English.

Some scholars claim that NESTs use authentic oral language and provide students with more cultural information. Supportively, Modiano states that especially young learners have positive attitudes towards their NESTs as they display a good model of the target language. In a similar vein, Lasagabaster and Sierra conclude that students' perceptions toward NESTs are quite positive regarding their development of language skills such as speaking, writing, and reading [7, p. 241]. Parallely, Falk stresses the idea that target language students who admire the culture, like the people that speak the language, have a desire to become familiar with or even are eager to integrate into the society in which the language is used are the most successful ones [6, p. 45]. Additionally, Rampton argue that for most cases students are in favor of NESTs, claiming that students are willing to learn from native speaker in a way that they have a desire to enter into the target language and interact with the native speakers [10, p. 99].

Another aspect that can play a determining role in perceptions of students towards NESTs in education field is motivation. Shimizu emphasizes that motivation of the students could be detrimentally affected by the negative attitudes of students towards their teacher [1, p. 132]. Unfortunately, such an influence is not limited to the classroom context; it can sustain its adverse effect throughout the learning experiences of students. Dornyei suggests that whoever

the teacher is, native or non-native, he or she should promote integrative values by encouraging a positive and open-minded disposition towards the target language and its speakers in such a way that language learners can develop a positive attitude towards native speakers [4]. It is suggested that only in this way students can best benefit from native speakers.

Medgyes notes that an ideal native-speaking English teacher should possess a high degree of proficiency in the learner's mother language [9, p. 342]. It could be easier for NESTs in the EFL setting, but compared to that in the EFL setting, NESTs would have difficulties in the ESL setting. In Medgyes' book, he discusses the differences between native and non-native English speakers' use of English, general attitude, attitude to teaching language, and attitude to teaching culture. In terms of their use of English, he notes that NESTs use real English and use it more confidently compared to NNESTs. This argument has been questioned by those who stress that a native speaker does not mean to inherently speak his first language well [3; 8; 11]. Using language as the first one is not necessarily equal to language competence. Barratt and Contra accuse NESTs of discouraging learners since they have no capacity or willingness to make comparisons and contrasts to the students' native language. Despite such disadvantages native speakers are still more popular and preferable in the English language teaching profession.

What difference does being native speaker of English make in the ESL/EFL classroom? Cook argues that language teaching would benefit by paying more attention to the ESL user rather than concentrating on the native speaker [3, p. 124]. One group of teachers should not necessarily be superior to another. What teachers should care about is how to improve their teaching through more professional training in linguistics and sociolinguistics. Most of all, they need to understand better the students' needs. Nunan asserts that "if English is a necessity, steps should be taken to ensure that teachers are adequately trained in language teaching methodology appropriate to a range of learner ages and stages, that teachers' own language skills are significantly enhanced, that classroom realities meet curricular rhetoric, and that students have sufficient exposure to English in instructional context" [2, p. 610]. In Ukraine, English has become a necessity. Steps have also been taken to increase English proficiency in general. However, the outcome is far from being realized. Students' communicative competence has long been neglected and hindered due to teacher-related, student-related, and educational system constraints. Teacher-related problems derive largely from NNEST's deficiency in

spoken English and lack of socio-linguistic and cultural sophistication [3]. Students' low proficiency in English and passive learning style do not help matters. Student reticence and passivity has a cultural interpretation. Although different perspectives exist, many foreign teachers express a good deal of frustration in the face of student reticence and passivity [7; 11].

It is well-known that traditional EFL instruction in Ukraine focuses on teacher-centered, grammar-translation, and exam-oriented approaches. These approaches fail to meet the students' need to express or comprehend messages in English when they study abroad. Ko attributes students' low proficiency in English to inappropriate teaching methods [3, p. 192]. Scovel notes grammar-translation and exam-oriented assessment make it harder for ESL/EFL students to use English as a communicative medium [11, p. 107].

Assuming that the official national language, Ukrainian, is best taught and learned from a native Ukrainian speaker, then it certainly would follow that English ought to be accorded the same pedagogical consideration. From a linguistic point of view, it is easy to observe the difference between NESTs and NNESTs in terms of language competence. Phillipson uses the term "the native speaker fallacy" [10, p. 65] to refer to unequal treatment of non-native English speakers. In Ukrainian private language schools, NESTs are paid higher salaries and receive more respect from students and parents alike. A mere manipulator of the language, however, does not guarantee a good English teacher in the classroom. Ebele notes that:

English speakers benefit from the usual exotic allure of any foreign language, and they benefit from the commonly accepted idea that their native language is a practical skill useful in the workplace. In many cases, they were hired for teaching jobs solely on the basis of being a native speaker [5, p. 339].

This study indicates that the native speaker still has a privileged position in English language teaching; native speakers represent both the model speaker and the ideal teacher.

A survey intended to measure students' expectation on the teaching of native-speaking teachers was conducted in November 2018 by the Department of Foreign Languages for the Humanities of Oles Honchar Dnipro National University. Of 187 students, 134 regard it necessary to have native-speaking teachers in the department. When the participants were asked about the comparison between NESTs and NNESTs, the most commonly stated distinction between them was the opportunity of

using the mother tongue of the learners. Most of the participants (68%) claimed that the ability to communicate in their first language was an advantage for teachers.

More than half of the students commented that it was easier to catch up with the speech of a NNEST than the speech of a NEST. 58% of the participants stated that understanding a NEST was harder for them which might result in an ineffective communication atmosphere.

One strong expectation from the students concerns the NES teachers' teaching attitude. They anticipate that NES teachers will encourage them a lot in a very relaxed classroom atmosphere, and behave like friends with them.

The majority of the students expect the NES teachers to be flexible, use more activities than lectures, correct their pronunciation, assign little or no homework, and rarely test them. There seems to be a set of related expectations from the students on NESTs. Expecting a relaxed class, the students hope that NESTs will employ more activities and bring up various topics as the circumstance allows without sticking to a certain teaching plan or covering all the necessary content. The role of NES teachers, in the students' eyes, is mainly to be a model and correct their pronunciation, instead of being a traditional teacher who demands formal assessment like assignments and tests. In other words, the students wish to have fun in the class while improving their listening and speaking at the same time.

Expectedly, having the native accent was found to be the most distinguishing feature between both types of teachers. 70% of the participants claimed that this feature was the one that makes NESTs valuable.

Findings. Affected by globalization, Ukrainian parents and students are more or less changing their impression toward native-speaking English teachers. They expect native English teachers teach "real" and "authentic" English, namely the accepted standard English. Foreign teachers are also more popular because of their appearance, way of talking, and flexible teaching approach [7; 8; 9]. The reality, however, is very different in terms of teaching approach, teaching attitude, and knowledge of English. For NES teacher to teach better and local students to learn more, the expectation gap between NES teachers and local students needs to be bridged. This can be done in a myriad of policies and measures. Here we suggest three possible ways to amend this perceptual deviance that may harm the teaching and learning process. First, universities and high schools should consider how to interact with NES teachers in an orientation meeting for incoming new student before

any course begins if there are NES teachers working for the institute. They should also offer training sessions for NES teachers who have little experiences teaching students from a different culture. Second, the school might consider having a NES teacher team up with a local teacher or teaching assistant to

make the instruction more effective. Third, both NES teachers and local teachers are suggested to rethink their roles and adjust self-expectation as the world changes rapidly. The most direct way to close the conceptual gap between the teacher and students is to take time to discuss it.

REFERENCES:

1. Astor A. A Qualified non-native English-speaking teacher is second to none in the Field. *TESOL Matters*. 2000. № 10 (2). P. 132.
2. Clark E., Paran A. The Employability of Non-native-speaker Teachers of EFL: A UK survey. *System*. 2007. № 35 (4). P. 407–430.
3. Cook V.J. Going beyond the Native Speaker in Language Teaching. *TESOL Quarterly*. 1999. № 33 (2). P. 185–209.
4. Dornyei Z. *Motivational strategies in the classroom*. Cambridge: UK. Cambridge University Press, 2001. P. 67.
5. Ebele T. The cultural capital of waiguoren English teachers. *The Proceedings of the Eighth International Symposium on English Teaching*. Taipei, 1999. P. 331–340.
6. Falk J. *Linguistics and Language: A survey of basic concepts and implications*. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons, 1978. P. 45.
7. Lasagabaster D., Sierra J.M. What do Students Think about the Pros and Cons of Having a Native Speaker Teacher? In E. Llurda. *Non-native language teachers: Perceptions, challenges, and contributions to the profession*. New York, NY: Springer, 2005. P. 217–242.
8. Mahboob A. Native or nonnative: What do the students think? In L.D. Kamhi-Stein. *Learning and teaching from experience: Perspectives on nonnative English-speaking professionals*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 2004. P. 121–147.
9. Medgyes P. Native or Non-native: Who's worth more? *ESL Journal*. 1992. № 46 (4). P. 340–349.
10. Phillipson R. *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press, 1992. P. 65.
11. Rampton B. Displacing the native speakers: expertise, affiliation and inheritance. *ELT Journal*. 1990. № 44 (2). P. 97–100.
12. Scovel J. English teaching in China: A historical perspective. *Language Learning and Communication*. 1983. № 2 (1). P. 105–109.

УДК 811.111'276.2:373.43

СТРУКТУРНІ ТИПИ РИМОВАНИХ НЕОСЛЕНГІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

STRUCTURAL TYPES OF RHYMING SLANG NEOLOGISMS IN THE ENGLISH LANGUAGE OF THE EARLY 21ST CENTURY

Борис Д.П.,

*кандидат філологічних наук,
викладач кафедри англійської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету*

Стаття присвячена визначенню структурних типів римованих неосленгізмів, тобто сленгових одиниць, які поповнили англійську мову на початку XXI століття. Встановлено мовні рівні, які є основою структурної типологізації досліджуваних одиниць. Для найбільш кількісно представлених фраземних римованих неосленгізмів ідентифіковано синтаксичні моделі та субмоделі, за якими вони творяться, а також простежено продуктивність кожної. Пропоземні римовані неосленгізми проаналізовано з позицій голофразису.

Ключові слова: неосленгізм, римована субституція, фраземний римований неосленгізм, лексемний римований неосленгізм, пропоземний римований неосленгізм.

Статья посвящается определению структурных типов рифмованных неосленгизмов, то есть сленговых единиц, пополнивших английский язык в начале XXI века. Устанавливаются языковые уровни, которые составляют основу структурной типологизации исследуемых единиц. Для наиболее количественно представленных фраземных рифмованных неосленгизмов идентифицируются синтаксические модели и субмодели, согласно которым они образованы, а также прослеживается продуктивность каждой. Пропоземные рифмованные неосленгизмы анализируются с позиций голофразиса.

Ключевые слова: неосленгизм, рифмованная субституция, фраземный рифмованный неосленгизм, лексемный рифмованный неосленгизм, пропоземный рифмованный неосленгизм.

The aim of the article is to identify the structural types of rhyming slang neologisms, which replenished the English language in the early 21st century. The language levels serving as a basis for the structural typology of the studied units are established. Within the phrasemic rhyming slang neologisms as the most numerous group, the syntactic models and submodels on which they were formed are determined, and the productivity of each model is explored. The proposemic rhyming slang neologisms are studied in the light of holophrasis.

Key words: slang neologism, rhyming substitution, phrasemic rhyming slang neologism, lexemic rhyming slang neologism, proposemic rhyming slang neologism.

Постановка проблеми. Інтернаціоналізація англійської мови з початку XIX століття стала важливим імпульсом для фрагментації та диверсифікації усіх її лектів загалом і соціолектів зокрема. Римований сленг, який за декілька століть до цього сформувався в середовищі лондонської міської говірки кокні, згодом поширився й на інші англійські країни, збагачуючи їхні територіальні та соціальні діалекти. Сучасний римований сленг характеризується розмаїттям форм і засобів вираження, які, вочевидь, потребують ретельної інвентаризації та систематизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значну кількість фундаментальних вітчизняних і зарубіжних праць із загального сленгознавства, проблема римованого сленгу досліджена обмежено. У спеціальних розвідках мовознавці зосереджували увагу здебільшого на соціолінгвальному (Л. Бауер, М. Герлах, Дж. Грін, Х. Йокосе, К.А. Редкозубова) та функціональному (Р.В. Рюмін, О.А. Ємельянов) аспектах аналізу римованих сленгізмів, а також на їх лексикографуванні (Д. Веретт, Т. Делзелл). Структурно-семантичні особливості римованих сленгізмів розглядалися поки що виключно зі словотвірних (використання аббревіатур) і просодичних (застосування повної та неповної мір римованості) позицій (Р.В. Рюмін, О.А. Ємельянов) [7, с. 64–67]. Отож, на жаль, досі відсутня вичерпна класифікація структурних типів римованих сленгізмів. Застосування новітнього матеріалу дослідження, а саме 311 неологізмів, які з'явилися в сленгу на початку XXI століття, дає змогу простежити структуру римованого сленгу сьогодення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення структурних типів римованих сленгізмів, які поповнили англійську мову на початку XXI століття.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

1) уточнити рівні мови, які становлять основу структурної типологізації римованих неосленгізмів;

2) здійснити кількісний аналіз досліджуваних одиниць;

3) на основі отриманих даних виділити новітні тенденції продуктивності різних структурних типів римованих неосленгізмів в англійській мові початку XXI століття.

Виклад основного матеріалу. Римована субституція є унікальним, властивим тільки англійській мові способом словотвору [11, с. 121], який ґрунтується на заміні плану вираження вихідної одиниці суголосним їй у фінальній позиції планом вираження кінцевого неосленгізму без зміни семантики. Вихідна одиниця переважно представлена лексеєю, тоді як кінцевою одиницею постає здебільшого римована фраза, наприклад, *glass of water* «чверть унції кокаїну», що римується з *quarter* [10, с. 292], рідше – римована лексема, наприклад, *lollypop* «магазин, крамниця», що римується з *shop* [10, с. 406].

Вважають, що римований сленг як феномен сформувався на початку [12, с. 221] або в середині [11, с. 118; 15, с. 4] XIX століття, хоча перші його зразки датуються ще XVII [13, с. 395] або навіть XVI [4, с. 192] століттями. Зародження римованого сленгу пов'язується з лондонською міською говіркою кокні, яка розвинулася в робітничому районі Іст-Енд, початково в тій частині північного Лондона, куди долинали дзвони церкви Сент-Мері-ле-Боу в Чіпсайді [15, с. 3]. Згодом римований сленг поширюється і на інші частини Сполученого Королівства (Шотландію, Північну Ірландію), а ще пізніше – і на держави-члени Співдружності націй [11, с. 118].

Еміграція носіїв кокні до Ірландії, США, Канади, Австралії, Нової Зеландії та Південної Африки у другій половині XIX століття стала передумовою глобалізації феномена римованого

сленгу. Проаналізований матеріал (311 одиниць) дає змогу, однак, стверджувати, що на початку ХХІ століття найвищою продуктивністю римований сленг характеризується в британському варіанті англійської, де виявлено 303 нові одиниці, наприклад *French fries* «стегна» (вихідна форма *thighs*) [10, с. 269].

Поява неологізмів спостерігається в останні декілька десятиліть і в австралійському римованому сленгу [6; 8; 16]. У нашому дослідженні, об'єкт якого обмежується початком ХХІ століття, таких одиниць зафіксовано сім, зокрема: *Captain Cook* «поганий, лихий» (вихідна форма *crook*) [10, с. 118], *Darby and Joan* «позика» (вихідна форма *loan*) [10, с. 186], *dirty dish* «риба» (вихідна форма *fish*) [10, с. 203], *four by two* «тюремний наглядч» (вихідна форма *screw*) [10, с. 266], *tit-for-tat* «штрейкбрехер» (вихідна форма *rat*) [10, с. 654].

Канадський сленг представлений однією жартиливою фразою *Mop and Pail* на позначення газети «The Globe and Mail» [10, с. 439], тоді як в американському та південноафриканському сленгу нових римованих субститутів не виявлено взагалі.

З огляду на мовні рівні, на яких представлено досліджувані одиниці, серед проаналізованих римованих неосленгізмів розрізняємо три групи одиниць: **лексемні**, в яких суголосна форма представлена словом; **фраземні**, якщо суголосна форма представлена словосполученням; **пропоземні**, де суголосна форма представлена реченням. Водночас у пропорційному відношенні фраземні римовані субститути (94,9 % одиниць) суттєво переважають лексемні (4,1 % одиниць) та пропоземні (1 % одиниць).

Фраземні римовані неосленгізми (295 одиниць) тлумачимо як новітні соціально марковані словосполучення, які зазнали фонетичної ремотивації на основі суголосся вихідної та кінцевої одиниць. Наприклад, в основі творення неосленгізму *vanilla fudge* «суддя» (вихідна форма *judge*) [10, с. 679] лежить процес лексикалізації вільного словосполучення *vanilla fudge* «ванільна помадка», яке набуло значення «суддя» внаслідок суголосності вихідній одиниці *judge* з ідентичною семантикою.

З огляду на тип синтаксичного зв'язку між компонентами кінцевої форми пропонуємо виділяти **підрядні** та **сурядні фраземні римовані неосленгізми**.

Підрядні фраземні римовані неосленгізми (244 одиниці) розуміємо як новітні соціально марковані словосполучення, повнозначні компоненти яких перебувають у відношеннях суборди-

нації, тобто характеризуються наявністю головного та залежного складників. За морфологічною природою головного слова підрядні фраземні одиниці поділяємо на **субстантивні**, **вербальні** та **адвербіальні**.

У **субстантивних підрядних фраземних римованих неосленгізмах** (235 одиниць) головним компонентом постає іменник, тоді як залежне слово може бути представлене прикметником або іменником у функції означення. За природою означення виділяємо три моделі творення субстантивних підрядних фраземних римованих неосленгізмів: «іменник-означення + іменник», «прикметник + іменник», «іменник у присвійному відмінку + іменник».

У моделі «іменник-означення + іменник» підрядний член суголосної фрази представлений іменником у називному відмінку, який виконує функцію означення. Наприклад, у римованому неосленгізмі *coffin lid* «дитина» (вихідна форма *kid*) [10, с. 153], який походить від вільного словосполучення *coffin lid* «кришка труни», як головний (*lid* «кришка»), так і залежний (*coffin* «труна») компоненти представлені іменниками. За вказаною моделлю утворилося 140 одиниць, зокрема *apple fritter* «гірке пиво» (вихідна форма *bitter*) [10, с. 14], *kung-fu fighter* «запальничка» (вихідна форма *lighter*) [10, с. 389] та *tin bath* «сміх» (вихідна форма *laugh*; тут рима пов'язана з характерним для говірки кокні уподібненням фонем /θ/ до /f/ [14, с. 226]) [10, с. 653].

Якщо підрядний член суголосної фрази представлений прикметником (83 одиниці), римований неосленгізм утворюється за моделлю «прикметник + іменник». Наприклад, для соціально маркованого новотвору *Persian rugs* «наркотики» (вихідна форма *drugs*) [10, с. 490] римованим субститутом слугувало вільне словосполучення «перські килими», де головний компонент *rugs* є іменником, а залежний *Persian* – прикметником. Серед інших неосленгізмів цієї групи зазначимо *easy rider* «сидр» (вихідна форма *cider*) [10, с. 230], *flowery dell* «житло, халупа» (вихідна форма *cell*) [10, с. 261], *sweaty sock* «шотландець» (вихідна форма *Jock*) [10, с. 634].

Найменш продуктивною є модель «іменник у присвійному відмінку + іменник» (12 одиниць). У 7 римованих субституатах присвійний відмінок твориться синтетично, тобто за допомогою закінчення 's, наприклад: *jockey's whips* «наркотик ЛСД» (вихідна форма *trips*) [10, с. 369], *monkey's nuts* «недопалки» (вихідна форма *cigarette butts*) [10, с. 437], *ship's anchor* «нікчема» (вихідна форма *wanker*) [10, с. 573]. У 5 одиницях нато-

мість форма присвійного відмінка передається аналітичним шляхом – за допомогою прийменника *of*, що простежуємо, зокрема, в неосленгізмі *Republic of Mali* «кокаїн» (вихідна форма *charlie*) [10, с. 537].

У **вербальних підрядних фраземних римованих неосленгізмах** (5 одиниць) головний член представлений самостійним або копулярним дієсловом, а функцію залежного члена виконує прикметник або прислівниковий зворот із значенням локативності.

Моделей творення вербальних підрядних фраземних римованих неосленгізмів зафіксовано дві: «дієслово-зв'язка + прикметник» і «дієприкметник + прислівниковий зворот із семантикою локативності». Першу модель ілюструє одиниця *B flat* «(про людину) товстий, жирний» (вихідна форма *fat*) [10, с. 50], у якій орфографія дієслова-зв'язки *be* паралельно зазнала фонетизації: *be* [bi:] → *B* [bi:]. За другою моделлю утворився дієприкметниковий зворот *made in heaven* «число 67 (у бінго)» (вихідна форма *sixty-seven*) [10, с. 415], який, у свою чергу, складається з дієприкметника минулого часу *made* та прислівникового звороту *in heaven* зі значенням місцезнаходження.

Адвербіальні підрядні фраземні римовані неосленгізми (4 одиниці) представлено локативними прислівниковими зворотами. У двох із чотирьох прикладів – *on one's tobler* «самостійно» (вихідна форма *on one's own*) [10, с. 656] та *up the lemon* «вагітна» (вихідна форма *up the duff*) [10, с. 397] – суголосся вихідної форми не збереглося в кінцевій формі внаслідок її скорочення. Черезланковий словотвір як пропуск формально і логічно необхідного дериваційного кроку [1, с. 33; 5, с. 201] в адвербіальних неосленгізмах зумовив утрату суголосся початкової та кінцевої одиниць, що доводимо в процесі їх трансформаційного аналізу, у якому виділяємо чотири етапи:

1) порушення структури твірної одиниці шляхом її розкладу із конденсацією вихідної семантики у фрагменті лексеми: трансформації (*on one's own* → *own* /-əʊn / та (*up the*) *duff* → *-uff* /-ʌf /;

2) ідентифікація нового позначувального, ніяк семантично не спорідненого із твірною одиницею, виключно на основі суголосності вичленованому на першому етапі фрагменту лексеми: трансформації *Toblerone* → *-one* /-əʊn / та *lemon puff* → *-uff* /-ʌf /;

3) перенесення семантики твірної одиниці у проміжну похідну на основі їхньої фонетичної подібності: трансформація назви марки шоколаду трикутної форми *Toblerone* з появою омонімічного

(*on one's*) *Toblerone* зі значенням «самостійно» та трансформація апелювативного кулінаронама *lemon puff* з появою омонімічного (*up the*) *lemon puff* зі значенням «вагітна»;

4) усічення отриманої на третьому етапі проміжної похідної форми *on one's Toblerone* із вилученням фінального елемента - *one* (трансформація *on one's Toblerone* «самостійно» → *on one's tobler* «самостійно») та еліптизація отриманої на третьому етапі проміжної похідної форми *up the lemon puff* із вилученням повнозначного компонента *puff* (трансформація *up the lemon puff* «самостійно» → *up the lemon* «самостійно»).

Отже, у більшості підрядних фраземних римованих неосленгізмів головне слово представлено іменником.

Сурядні фраземні римовані неосленгізми (51 одиниця) складаються з двох або більше повнозначних частин, з'єднаних між собою сполучниками *and* або *or*. Наприклад, одиниця *shovel and pick* «тюрма» (вихідна форма *nick*) [10, с. 579] утворилася внаслідок лексикалізації вільного сурядного словосполучення *shovel and pick* «лопата і кирка», яке набуло значення «тюрма» внаслідок суголосності вихідній одиниці *nick* з ідентичною семантикою.

При цьому компонентами сурядних фраземних римованих неосленгізмів постають **відонімні** та **відапелювативні форми**.

Відонімні сурядні фраземні римовані неосленгізми, представлені 19 одиницями, творяться шляхом перенесення плану вираження сурядного словосполучення, яке виражає парну власну назву, на одиничну загальну лексему. Наприклад, новотвір *Mork and Mindy* «вітряний» [10, с. 440] походить від сурядного словосполучення «Морк та Мінді» – назви популярного у 1970–1980-х роках американського комедійного серіалу, а вихідною формою для неосленгізму слугував співзвучний апелюватив *windy* «вітряний» (спільний фрагмент /-ɪndɪ/). З-поміж відонімних сурядних фраземних римованих неосленгізмів 13 є субстантивними (*Becks and Posh* «їжа» (вихідна форма *nosh*) [10, с. 43], *Laurel and Hardy* «ямайський гангстер» (вихідна форма *yardie*) [10, с. 394]) та 6 – ад'єктивними (*George and Zippy* «(про погоду) холодний» (вихідна форма *nippy*) [10, с. 285], *Richard and Judy* «який зазнає перепадів настрою; похмурий, дратівливий» (вихідна форма *moody*) [10, с. 538]).

Передумовою творення **відапелювативних сурядних фраземних римованих неосленгізмів** є перенесення плану вираження сурядного словосполучення, що виражає парну загальну

назву, на одиничну загальну лексему. Наприклад, сурядне за своєю природою словосполучення *wind and kite* «вітер і повітряний змій» на початку XXI століття набуло сленгового значення «Інтернет-сайт» [10, с. 702] унаслідок співзвучності вихідній формі *website* (спільний фрагмент */-aut/*). Виявлені 32 неосленгізми походять здебільшого від субстантивних (*games and sports* «бородавки» (вихідна форма *warts*) [10, с. 279], *mum and dad* «захисний щиток у крикеті» (вихідна форма *cricket pad*) [10, с. 446], *sir and miss* «сифіліс» (вихідна форма *syphilis*) [10, с. 584]), рідше – ад’єктивних (*pie and mash* «ефектний, показний» (вихідна форма *flash*) [10, с. 494]), сурядних словосполучень.

Практично всі **сурядні фраземні римовані неосленгізми** (50 одиниць) складаються з двох семантично автономних сурядних компонентів і з’єднувального сполучника *and* або протиставного сполучника *or*. Єдиним багатоконтактним утворенням у нашому корпусі, яке налічує п’ять семантично автономних сурядних членів, є *Dave Dee, Dozy, Beaky, Mick and Tich* «багатий» (вихідна форма *rich*) [10, с. 188]. 49 проаналізованих сурядних фраземних римованих неосленгізмів мають іменникову природу, а по одній одиниці мають компоненти-прикметники (*light and bitter* «туалет» (вихідна форма *shitter*) [10, с. 400]) та компоненти-числівники (*three and four* «проститутка» (вихідна форма *whore*) [10, с. 648]).

Отже, з-поміж фраземних римованих неосленгізмів суттєво переважають підрядні, що зумовлено їхньою простішою структурою, порівняно із сурядними. Якщо підрядне субстантивне словосполучення, яке виконує функцію суголосної фрази, мінімально містить два компоненти, то сурядне – три у зв’язку з обов’язковим інтерпозитивним з’єднувальним елементом.

Лексемні римовані неосленгізми. До **лексемних римованих неосленгізмів** (13 одиниць) зараховуємо новітні соціально марковані слова, які зазнали фонетичної ремотивації на основі суголосся вихідної та кінцевої одиниць. Наприклад, в основі творення неосленгізму *cinderella* «боягузливий» (вихідна форма *yellow*) [10, с. 143] лежить процес омонімізації антропоніма *Cinderella* «Попелюшка», який набув значення «боягузливий» унаслідок часткової суголосності з вихідною одиницею *yellow* з ідентичною семантикою.

Серед лексемних римованих неосленгізмів представлені як **відапелятивні форми** слів із початковим значенням загальної назви, так і **відонімні**, які походять від власних назв.

Під час творення **відапелятивних монолексичних неосленгізмів** відбувається перенесення плану вираження однієї загальної назви на іншу. Ця група римованих субститутивів представлена 7 прикладами, серед яких лексеми загального та спеціального сленгів. Перший збагатився на початку XXI століття такими одиницями, як *lollypop* «магазин, крамниця» (вихідна форма *shop*) [10, с. 406] та *teabag* «нікчема» (вихідна форма *slag*) [10, с. 642]. Другий містить сленги військових (*ferret* «берет Королівських військово-повітряних сил Великобританії» (вихідна форма *beret*) [10, с. 248]), наркоманів (*giraffe* «половина унції наркотику» (вихідна форма *half*) [10, с. 290]) та ув’язнених (*the cucumbers* «практика ізоляції в’язнів, які відбувають покарання за злочини сексуального характеру, задля їхньої безпеки» (вихідна форма *the numbers*) [10, с. 178]).

Творення **відонімних монолексичних неосленгізмів** спирається на перенесення плану вираження власного імені на загальну назву. До цієї групи зараховуємо 6 одиниць. Серед них – *Casablanca* «нікчема» (вихідна форма *wanker*) [10, с. 121], *Madonna* «покійник; безнадійно хворий, доходяга» (вихідна форма *goner*) [10, с. 415] та *Michelle* «п’ять очок, здобутих у крикеті за один інінг» (вихідна форма *five for...*) [10, с. 428]. В останньому прикладі реконструкція суголосної форми ускладнюється черезланковим словотвором. Тож трансформаційний аналіз неосленгізму *Michelle* передбачає чотири етапи:

1) порушення структури твірної одиниці шляхом її розкладу з конденсацією вихідної семантики у фрагменті лексеми: трансформація *five for* /'faɪv fɔː/ → /'faɪ-...-fɔː/;

2) ідентифікація нового позначувального, ніяк семантично не спорідненого із твірною одиницею, виключно на основі ідентичності вичленованого на першому етапі фрагмента лексеми: трансформація [*Michelle*] Pfeiffer /'faɪfə/ → /'faɪ-...-fə/;

3) перенесення семантики твірної одиниці в проміжну похідну на основі фонетичної мотивації: трансформація власного імені американської актриси *Michelle Pfeiffer* з появою омонімічного *Michelle Pfeiffer* зі значенням «п’ять очок, здобутих у крикеті за один інінг»;

4) еліптизація отриманої на третьому етапі проміжної похідної форми *Michelle Pfeiffer* з вилученням фінального повнозначного елемента *Pfeiffer*: трансформація *Michelle Pfeiffer* «п’ять очок, здобутих у крикеті за один інінг» → *Michelle* «п’ять очок, здобутих у крикеті за один інінг».

Отже, відапелятивні та відонімні лексемні римовані неосленгізми характеризуються приблизно однаковою кількісною представленістю.

Пропоземні голофрастичні римовані неосленгізми (3 одиниці) тлумачимо як новітні соціально марковані вислови, які зазнали фонетичної ремотивації на основі суголосся вихідної та кінцевої форм. Голофрастичність пропоземних римованих неосленгізмів виражається в онтологічному поєднанні в них ознак речення та слова. З одного боку, в плані вираження чітко ідентифікується предикативний центр, навіть якщо вихідне речення неповне. З іншого – у плані змісту пропоземні одиниці набувають значення замішуваних суголосних форм лексем і відтак починають виражати поняття, а не судження. У зв'язку з цим голофрастичні одиниці також називають *словами-зрощеннями* [2, с. 85–87].

Під час голофразису складники речення звичайно оформлюються в одне слово-зрощення графічно – за допомогою дефіса або написання разом. Водночас із трьох представлених у дослідженні голофраз – *no surrenders* «підтяжки» (вихідна форма *suspenders*) [10, с. 463], *sieg heils* «геморой» (вихідна форма *piles*) [10, с. 582] та *right-said-Fred* «голова» (вихідна форма *head*) [10, с. 540] – тільки остання містить дефіси, тоді як перші дві пишуться окремо. Однак графічний критерій неправомірно розглядати як визначальний під час ідентифікації явища голофразису, оскільки одиниці *no surrenders* та *sieg heils* розвинулися в середовищі англійської графічної традиції, яка характеризується нестабільністю та варіативністю правопису, коли одна і та сама лексема може подаватися різними лексикографами в неідентичній орфографії [3, с. 128–136; 9, с. 485–486; 14, с. 245]. При цьому неосленгізми *no surrenders* та *sieg heils* правомірно зараховувати до слів-зрощень за трьома критеріями: формальним, семантичним і структурним.

Формальний критерій виокремлення голофразису пов'язаний із обов'язковою наявністю в плані вираження предикативного центру речення.

Обидва неосленгізми складаються з компонентів, що формують предикативні центри. У першому випадку йдеться про неповне речення [*there are*] *no surrenders* «ніхто не здається», буквально «здавань немає», де наявний підмет, а вилучений присудок легко реконструюється. Другий приклад *sieg heils* (з німецького «вітайте перемогу») походить від наказового речення, де наявний присудок, а підмет відсутній у зв'язку з імперативністю речення.

Семантичний критерій виокремлення голофразису пов'язуємо з вираженням словами-зрощеннями не суджень, а, подібно до лексем, понять. Наприклад, *no surrenders* та *sieg heils* виражають поняття «підтяжки» та «геморой» відповідно. Обидва неосленгізми використовуються для заміщення лексем, оскільки в римованому сленгу семантика вихідної одиниці повністю транспонується у форму, суголосну вихідній.

Структурний критерій виокремлення голофразису передбачає обов'язкову цільнооформленість слова-зрощення, яка виявляється в неможливості включення в структуру неосленгізмів *no surrenders* та *sieg heils* будь-яких нових інтерпозитивних елементів.

Висновки. Основу структурної типологізації римованих неосленгізмів англійської мови початку ХХІ століття становлять фраземний (94,9% одиниць), лексемний (4,1% одиниць) і пропоземний (1% одиниць) рівні мови. Серед фраземних римованих неосленгізмів підрядні форми (78,5% одиниць) кількісно переважають сурядні (16,4% одиниць), а найпродуктивнішою моделлю постає «іменник-означення + іменник» (45% одиниць). Лексемні римовані неосленгізми представлені відонімними (1,9% одиниць) та відапелятивними (2,2% одиниць) формами. Доцільність ідентифікації та аналізу пропоземних римованих неосленгізмів у рамках дослідження зумовлена онтологічним поєднанням у них синтаксичної та лексичної природи, що робить можливою появу голофраз, також відомих як слова-зрощення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архангельська А.М. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність. Мовознавство. 2013. № 6. С. 27–40.
2. Беляева М.Ю. Голофразис в ономастике. Новината за напреднали наука: материали за ІХ Междунар. науч. практ. конф. (г. София, 17–25 мая 2013 г.) / Ред. М.Т. Петков. София: ООД «Бял ГРАД-БГ», 2013. Т. 27. С. 85–87.
3. Бортничук Е.Н., Василенко И.В., Пастушенко Л.П. Словообразование в современном английском языке. Київ: «Вища школа», 1988. 263 с.
4. Емельянов А.А. О функциональных особенностях английского рифмованного сленга. Вестник гуманитарного факультета Ивановского государственного химико-технологического университета. 2008. Вып. 3. С. 188–195.

5. Нелюба А.М. Черезкрокове словотворення й інноваційні явища в українській мові (на зразках суфіксальних дериватів). Вісник Дніпропетровського університету. Серія: «Мовознавство». 2009. Т. 17, Вип. 15 (1). С. 201–209.
6. Редкозубова Е.А. Сленг как этноспецифический феномен австралийского и новозеландского коммуникативного пространства. Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2 : Филология и искусствоведение. 2013. № 4 (128). С. 76–84.
7. Рюмин Р.В., Емельянов А.А. Английский рифмованный сленг: теоретический и прикладной аспекты: монография. Иркутск: ИГЛУ, 2010. 182 с.
8. Bauer L. A Note on Rhyming Slang in New Zealand English. New Zealand English Journal. 1999. Vol. 13. P. 5–7.
9. Bauer L. Compounds and Minor Word-Formation Types. The Handbook of English Linguistics / Ed. by B. Aarts, A. McMahon. Malden, USA – Oxford, UK – Carlton, Australia: Blackwell Publishing, 2006. P. 483–506.
10. Dalzell T., Victor T. The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English. London – New York: Routledge, 2008. 721 p.
11. Görlach M. Still More Englishes (Varieties of English Around the World). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2002. 256 p.
12. Green J. Rhyming Slang. Critical Quarterly. 2003. Vol. 45. № 1, 2. P. 220–226.
13. Hughes G. An Encyclopedia of Swearing. London – New York: Routledge, 2006. 573 p.
14. The Oxford Companion to the English Language / Ed. by T. McArthur. Oxford – New York: Oxford University Press, 1992. 1184 p.
15. Wherrett D. A Dictionary of Cockney Rhyming Slang. A Watchya.com Publication, 2009. 81 p.
16. Yokose H. Australian Rhyming Slang (II). 東京家政学院筑波女子大学紀 要第3集. 1999年. 189 ~ 202 ページ.

УДК 811.111'42«19»

СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ДОКОРУ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ХХ СТОЛІТТЯ

WAYS OF ACTUALIZING THE SPEECH ACT OF REPROACH IN THE ENGLISH XX CENTURY DISCOURSE

Буренко Т.М.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка*

Досліджено способи реалізації мовленнєвого акту докору в англomовному дискурсі ХХ ст. Мовне оформлення докору залежить від того, як виражена інтенція. З'ясовано, що основна частина докорів належить до непрямих мовленнєвих актів, які виражають дві іллокуції – базисну та дійсну. Мовленнєвий акт докору може підсилюватися мімікою, жестами та голосом.

Ключові слова: адресант, адресат, докір, іллокуція, інтенція, мовленнєвий акт.

Исследованы способы реализации речевого акта упрека в англоязычном дискурсе ХХ в. Языковое оформление упрека зависит от способа реализации интенции. Выяснено, что основная часть упреков относится к косвенным речевым актам, выражающим две иллокуции – базисную и действительную. Речевой акт упрека может усиливаться мимикой, жестами и голосом.

Ключевые слова: адресант, адресат, упрек, иллокуция, интенция, речевой акт.

Ways of actualizing the speech act of reproach in the English XX century discourse were examined. Pragmatic category of explicitness / implicitness determines the language design of reproach. It was found that the majority of the reproaches belongs to indirect speech acts that express two illocutions – basic and actual. Speech act of reproach can be intensified by body language, gestures, voice.

Key words: addresser, addressee, reproach, illocution, intention, speech act.

Постановка проблеми. Антропоцентричний характер сучасної лінгвістики зумовлює актуальність дослідження мовленнєвих особливостей вираження докору в англомовному дискурсі. Оскільки мовленнєвий акт (далі – МА) докору є частиною інтерактивного дискурсу, тобто мовленнєвої події, що передбачає лінгвістичну реалізацію інтенції докору адресантом і респонсивну репліку адресата, то відбувається зростання інтересу до аналізу різноманітних емотивно-оцінних суджень, що дає змогу розширити знання про закономірності протікання міжособистісного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовленнєвий акт докору привертає увагу багатьох дослідників, які вивчають різні його аспекти. Наприклад, О.А. Мельникова вивчає синтаксичні функції докору, Н.Ф. Соломчак досліджує особливості реалізації модальності докору в сучасній українській мові, А. Вежбицька та Т.В. Булигіна працюють над проблемою семантики англійського дієслова *gergoach* та, відповідно, російського – *упрек*, Н.А. Каразія аналізує прагматичний акт докору в сучасній американській мовленнєвій культурі, В.І. Карасик – соціолінгвістичний аспект докору.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження способів реалізації мовленнєвого акту докору в англомовному дискурсі ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Мова – це специфічна знакова система, яку людина використовує для спілкування, а мовленнєвий акт – це використання мови і всіх її інструментів для досягнення певних комунікативних завдань. У ситуації докору мовець бажає, щоб адресат здійснив чи перестав здійснювати певні дії, які, за даними нашого дослідження, можуть бути різноманітними за своєю суттю. При цьому мовець може завдавати загрози обличчю слухача, адже бере на себе право втручатися в особисту сферу співрозмовника і виносити оцінку його діям. Проблема мовних засобів компенсації загрози обличчю в ситуації реалізації інтенції докору відіграє велику роль у підпорядкуванні мовленнєвої поведінки універсальним правилам комунікації.

Різнманітність форм вираження МА докору базується на тому, якими засобами виражена інтенція мовця. Вона може реалізуватися іншими мовленнєвими актами (непрямий спосіб вираження), а також може бути вилучена зі змісту висловлення, комунікативної ситуації, попереднього контексту (прямий спосіб вираження). У першому випадку мовець хоче сказати дещо більше, порівняно з тим, що ним експлікується,

а у другому – мовець має на увазі лише те, що говорить. Розглядаючи прагмасемантичну природу непрямого МА, М.В. Нікітін описує невідповідність іллокутивних сил (інтенції мовця) та іллокутивного акту як незбіг експліцитних та імпліцитних інтенцій [3, с. 729]. Прагматична категорія експліцитності / імпліцитності обумовлює мовне оформлення докору – варіювання лексичних засобів, граматичних структур.

Для прямих мовленнєвих актів притаманна базисна іллокутивна сила докору. Для експліцитного вираження інтенції докору є характерними мовні структури, що містять вираження невдоволення, дійсничні одиниці (особові та присвійні займенники другої особи), які позначають адресата, опис вчинків, що стали причиною докору.

До експліцитних належать лексичні та граматичні засоби. Негативно маркована лексика відіграє ключову роль в експлікованому вираженні докору. За даними нашого дослідження, найчастіше спостерігаються слова таких частин мови, як іменника – *nonsense, coward*; прикметника – *fool, awful, stupid, self-seeking, monstrous, silly, false*; дієслова – *to abuse, to decline, to deceive* та інших. Отже, використовується стилістично та емоційно забарвлена лексика з негативною конотацією, зокрема стилістично знижена, нелітературна та розмовна лексика (сленг, вульгаризми, брутальні та лайливі слова). Комуникант, який перебуває під впливом емоцій, не завжди може контролювати власну вербальну комунікацію, порушуючи при цьому основні правила ввічливості [5, с. 219–236]. Наприклад:

“I know that you’re callous and heartless, I know that you’re selfish” (W.S. Maugham, *The Painted Veil*).

Залежно від ситуації, статусу учасників комунікації та інших мовних і позамовних факторів така лексика може мати різний ступінь насиченості та інтенсивності. Наприклад, Стрікленд досить емоційно виражає незадоволення стосовно того, що наратор давно його не навідував:

“Where the devil have you been all this time?” (W.S. Maugham, *The Moon and Sixpence*).

Пряме вираження невдоволення вчинками та поведінкою адресата може бути виражене позитивно конотованою лексикою в заперечних конструкціях. Наприклад:

“You don’t care about them” (J. Galsworthy, *The Forsyte Saga. The Man of Property*).

Категорія негативної оцінки в докорі також виражається за допомогою таких заперечувальних лексем, як *never, nothing, none, nobody*, передаючи зазвичай емоційний і суб’єктивний аспекти ставлення мовця до об’єкта. Наприклад:

“*You never tell me anything*” (J. Golsworthy, *The Forsyte Saga*. In *Chancery*).

Аналізуючи фактичний матеріал, зауважимо, що синтаксична модель *You + Simple Verbal Predicate* є найбільш уживаною. Наприклад:

“*You’ve ruined my life and now you want to ruin his*” (J. Golsworthy, *The Forsyte Saga*. *The Man of Property*).

Конструкція *You+Nominal Predicate* у поєднанні з емотивно-оцінною негативно маркованою лексикою служить для вираження докору в ситуації невдоволення вчинками адресата. У висловленнях такого типу предикатив виражений пейоративною лексикою. Наприклад:

“*You have been a false friend to me*” (J. Golsworthy, *The Forsyte Saga*. *The Man of Property*).

У 34 % випадків, зафіксованих у нашому корпусі, прямий МА докору виражений конструкцією *I + Predicate + Complex Object/Object Clause*. Наприклад:

“*I thought you were a connoisseur, not a picture-dealer*” (J. Golsworthy, *The Forsyte Saga*. In *Chancery*).

Непрямий спосіб вираження докору є прагматично складним, тому що постає як переведення інтенційного змісту «докір» в імплікацію, задля чого мовець актуалізує не спеціалізовані, а інші мовні одиниці. У разі непрямой вербалізації комунікативна мета мовця виводиться не зі значення вжитих мовцем мовних одиниць, а зі змісту всього актуалізованого речення чи зі змісту конкретної комунікативної ситуації. В обох випадках обов’язковою стає наявність як у мовця, так і в адресата певної комунікативної компетенції, базованої на спільних для них фонових знаннях.

Основна частина докорів належить до непрямих мовленнєвих актів, які виражають дві іллокуції – базисну та дійсну. У разі, коли дійсна іллокуція має більший ступінь інтенсивності, йдеться про конвенційний непрямий мовленнєвий акт. Такі способи непрямого вираження докору відрізняються, за нашими даними, високою частотою використання.

Для конвенційних непрямих докорів характерними є лексико-граматичні структури, які можуть бути репрезентовані словами та конструкціями з нейтральним і неоцінним значенням, що можуть неформально чи контекстуально виражати негативну оцінку. Наприклад, непрямий конвенціональний МА докору може бути виражений МА припущення у вигляді риторичного запитання (1) або загальних (2) і розділових питань. Наприклад:

1. *Couldn’t you like to do someone a good turn when you have the chance?* (W.S. Maugham, *The Moon and Sixpence*).

2. *You believe me, don’t you?* (T. Dreiser, *Jennie Gerhardt*).

Речення з модальними дієсловами та модальною конструкцією *had better* передають базисну іллокуцію поради та дійсну іллокуцію докору. Іллокутивна сила докору в оцінних висловлюваннях із модальними дієсловами *should, ought to, might, could + Infinitive* виражає повинність, що належить до минулого – «повинен був зробити, але не зробив, тобто вчинив погано». Модальне дієслово *ought to*, за даними нашого дослідження, характеризується найбільшою частотністю використання (34 %). Воно має відтінок морального обов’язку, тому в цьому прикладі для прихованого вираження докору наратор використовує його для підкреслення факту неприйнятності поведінки Дейзі:

“*Either you ought to be more careful or you oughtn’t to drive at all*” (F. Scott Fitzgerald, *The Great Gatsby*).

На граматичному рівні синтаксична модель *You + Modal Predicate (should/could/might+Perfect Infinitive)* служить для передачі інтенції докору і є найбільш поширеним конвенційним засобом вираження. Наприклад:

“*You shouldn’t have come out here*” (T. Dreiser, *Jennie Gerhardt*).

Модальна конструкція *had better* використовується для вираження рекомендацій, а також може мати відтінок попередження. Наприклад, наратор радить Дірку не втручатися в його справи:

“*You’d better not do anything*” (W.S. Maugham, *The Moon and Sixpence*).

Високу частотність уживання мають висловлення, що виражають нереалізовану модальність «бажаності». Для зниження категоричності в таких МА акцент ставиться не на реальному негативному факті, а на нереалізованому позитивному вчинку чи поведінці слухача. Для вербалізації цього феномена використовуються умовні речення. Наприклад:

“*I wonder if one can live quite comfortably when one’s conscious of the disapproval of one’s fellow?*” (*The Moon and Sixpence*).

Одним із конвенційних способів вираження докору є мовленнєві акти з первинною директивною іллокутивною метою з модальними дієсловами, в яких метою мовця є вплив на емоційний стан слухача, а не вказівка діяти. Наприклад:

“*He ought to have sent for me all the same*” (W.S. Maugham, *The Painted Veil*).

У групі непрямих МА виділяють неконвенційні докори, в яких базисна і дійсна іллокуції співіснують, залишаючи можливість для багатозначного тлумачення докору. Неконвенційний непрямий МА докору виражається за допомогою МА натяку, що характеризується наявністю підтексту. Наприклад, Лестер прагне дати Вітні зрозуміти, що він втручається не у свої справи:

"You're not living in a stone house, are you?" (T. Dreiser, Jennie Gerhardt).

Мовленнєвий акт самокритики – один із способів неконвенційного вираження непрямого докору. Наприклад, Дейзі незадоволена, що вона вийшла заміж за Тома, відповідно, докоряючи йому, що він не виправдав її сподівань на щасливий шлюб:

"I knew right away I made a mistake" (F. Scott Fitzgerald, *The Great Gatsby*).

На відміну від непрямих конвенціональних МА, в такому разі неможливим є виділення характерних лінгвістичних моделей неконвенційних непрямих докорів, адже спостерігається велика кількість мовних засобів їх вираження.

Спілкування – складний процес взаємодії особистостей у конкретному часовому й просторовому вимірах. Поряд із вербальними актами комуніканти можуть також передавати інформацію іншими (невербальними) способами. Використання невербальних засобів є невід'ємною частиною комунікативного акту, оскільки вони утворюють його самостійну підсистему і містять інформацію про комуніканта, його емоційний стан, ставлення до об'єктивної дійсності, його етнічні, культурно-соціальні особливості, а також виражають ставлення учасників мовленнєвого акту один до одного. Невербальні засоби спілкування сприймаються безпосередньо, тому сильніше впливають на адресата; вони передають відтінки оцінки в ситуації реалізації інтенції докору. Саме такі засоби дають можливість зрозуміти справжні почуття і думки співрозмовника, оскільки їх поява зумовлена імпульсами підсвідомості. У сферу нашого дослідження потрапляють ті невербальні засоби комунікації, які супроводжують висловлення докору, а також ті, що виконують роль самостійних стратегій докору.

Вираз обличчя як засіб невербальної комунікації «є провідним і дуже складним засобом спілкування, здатним передавати емоційний і змістовий підтекст мовленнєвих повідомлень і служити регулятором самої процедури спілкування комунікантів» [4, с. 144]. У процесі комунікації і мовець, і слухач часто вдаються до міміки, яка є основним показником почуттів та емоцій людини. Мімічні

невербальні засоби можуть свідчити про справжнє ставлення адресанта до адресата. До міміки зараховують усі зміни, які можна спостерігати на обличчі людини: рухи м'язів обличчя, погляд та його спрямування, а також психосоматичні процеси (наприклад, почервоніння обличчя). Міміка свідчить про емоційні реакції людини, що супроводжують докір. Наприклад, МА докору може підкріплюватися зміною у виразі обличчя:

"She paused, for his face clouded immediately. "Why the devil should he be talking to you about my father's will!" (T. Dreiser, Jennie Gerhardt).

Погляд людини та пов'язані з ним сигнали очима мають безпосередній зв'язок до правдивості тієї інформації, яка промовляється вголос. Напрямок погляду вказує на спрямованість уваги і водночас є сигналом зворотного зв'язку, що вказує на ставлення до самого співрозмовника, його повідомлення та ситуації загалом:

"She has", said Jolyon, looking straight before him; "you can't take things up, you know, as they were twelve years ago" (J. Galsworthy, *The Forsyte Saga*. In *Chancery*).

У корпусі нашого дослідження найбільш характерними лексико-синтаксичними одиницями, що служать для опису кінем обличчя адресанта, який продукує докір, є такі: *look sharply, look with disdain, look disapprovingly, look reproachful, give smb a sharp look of disapproval, there was a hint of malice in her grave eyes etc.* Наприклад, Тому не подобається, що Гетсбі коментує несправедливість його зауваження до Дейзі:

"That's a great expression of yours, isn't it?" said Tom looking reproachful (F. Scott Fitzgerald, *The Great Gatsby*).

У наведених вище випадках невербальні засоби поєднуються з вербальними компонентами. Вони доповнюють вираження емоційної оцінки в докорі та мають зазвичай негативну конотацію. Докірливий погляд може поєднуватися з використанням пейоративів, емоційно забарвленої лексики.

Проте докір може бути виражений окремою стратегією. У нашому дослідженні основним словосполученням, у складі якого лексема із семою докору, є *to look with reproach*. Наприклад:

"He raised his hand to stop my words, looked at me with unforgettable reproach, and, opening the door cautiously, went back into the other room" (F. Scott Fitzgerald, *The Great Gatsby*).

Часто різні види міміки в контексті невербального вираження інтенції докору можуть поєднуватися задля досягнення більшого ефекту під час комунікації. Це пояснюється індивіду-

альними психологічними особливостями мовця. Наприклад, лексема *look of disdain*, що вербалізує характер погляду адресанта, посилює лексему *stern face*, що характеризує його вираз обличчя:

“Even to herself her reply rang false and she saw the look of disdain which it called forth on Walter’s stern face” (W.S. Maugham, *The painted veil*).

Голос є невід’ємною частиною мовленнєвого процесу і сприяє досягненню оптимальності усного мовлення у виразному, комунікативному, емоційному і прагматичному аспектах [4, с. 38]. Слушною є думка Г.Ю. Крейдліна, що голос має надзвичайну силу, яка інколи полягає не в тому, що сказано, а в тому, як це сказано [2, с. 111]. За допомогою варіацій голосу можуть бути відображені різноманітні почуття мовця та його психологічний стан. Наприклад, Лестер розгніваний і водночас засмучений бажанням Дженні покинути його і поїхати до Клівленда:

“And you were really going to leave me, Jennie, with just a letter?” said Lester, his voice hardening a little as he spoke” (T. Dreiser, *Jennie Gerhardt*).

Словосполучення *voice hardening a little* репрезентує зміну модуляції голосу мовця під час реалізації інтенції докору, що підсилює негативно оцінений МА і наближає адресанта до досягнення його іллокутивної мети. Голос слугує інтенсифікатором висловлення та передає емоційний стан мовця.

Інтонація – засіб, що реалізує іллокутивну силу, модальність і комунікативний намір висловлення. За допомогою інтонації докір може набувати бажаного відтінку залежно від комунікативної ситуації, від того, у яких статусно-рольових відносинах перебувають учасники спілкування. Якщо відносини комунікантів є симетричними, то докір може супроводжуватися підвищенням тону, що виражається лексемами з відповідною семантикою. Наприклад, Дірк відчайдушно намагається повернути свою дружину:

“Oh, my dear”, he groaned at last, “how can you be so cruel?” (W.S. Maugham, *The Moon and Sixpence*).

Лексема *to groan* має таке значення – *to make a long deep sound because you are in pain, upset, or disappointed* [6]. Вона підкреслює емоційність висловлення докору, проте шкодить обличчю адресата. Отже, фонаційний компонент відіграє допоміжну роль, доповнюючи прагматичну характеристику висловлення.

У нашому дослідженні найбільш уживаними для позначення голосу під час реалізації інтенції докору є такі лексико-синтаксичні конструкції:

the tone was reproachful, the tone is anxious, trace of irritation in his voice, the voice hardening etc, а також лексеми, що модифікують різні відтінки в голосі: дієслова – *to groan, to moan, to cry, to sob etc*, прикметники – *rough, deep, irritating etc*.

У контексті конфліктної комунікації МА докору може інтенсифікуватися мовчанням. Основна причина мовчазного вираження такого МА – небажання образити об’єкт докору. Іноді мовець вважає недоцільним висловлювати свою позицію вголос, знаючи, що його висловлення не матиме належного ефекту, або він не може вербалізувати свої емоції. Словосполучення *to be silent, to say nothing* репрезентують мовчання у висловленні докору. Наприклад, місіс Стрікленд не схвалює думку місіс Мак-Ендрю стосовно причин зникнення її чоловіка:

“Mrs. Strickland glanced at her, but said nothing” (W.S. Maugham, *The Moon and Sixpence*).

Докір може бути виражений також різноманітними жестами. Як зазначає О.О. Вансяцька, діалог на 35% складається з інформації, яка передається вербальним шляхом, і на 65% – з інформації, що передається жестами [1, с. 38]. За даними нашого дослідження, жести, які супроводжують вираження докору, становлять 22% від усіх проаналізованих невербальних засобів. Це, перш за все, рухи голови, які зазвичай реалізуються такими словосполученнями, як *shake one’s head disapprovingly, shake one’s head in reproach*. Наприклад:

“Old Archibald merely shook his head disapprovingly. “You’ve made a bad mess of this, Lester,” he said finally” (T. Dreiser, *Jennie Gerhardt*).

Адресант може здійснювати декілька невербальних дій, втілюючи МА докору. Наприклад, батько намагається змусити дочку сказати правду батькові її дитини:

“He shook his head. His throat swelled.”It’s a great sin. God will punish you, I’m afraid” (T. Dreiser, *Jennie Gerhardt*).

У цьому прикладі рухи голови й характеристика голосу ідентифікують психологічний стан мовця та супроводжують докір, виражаючи несхвалення вчинку слухача.

Висновки. Отже, вираження докору не обмежується лише вербальними засобами. У сферу нашого дослідження потрапляють невербальні засоби комунікації, які супроводжують висловлення докору, і ті, що виконують роль самостійних стратегій докору. Реалізація успішного комунікативного акту досягається лише під час взаємодії вербальних і невербальних компонентів спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вансяцкая Е.А., Карташова Ф.И. Невербальные компоненты коммуникации в английском художественном тексте. Иваново: Иван. гос. ун-т, 2005. 152 с.
2. Крейдлин Г.Е. Мужчины и женщины в невербальной коммуникации. М.: «Языки славянской культуры», 2005. 224 с.
3. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. СПб.: Научный центр проблем диалога, 1997. 757 с.
4. Трусов В.П. Выражение эмоций на лице (по материалам работ П. Экмана). Вопросы психологии. 1982. № 5. С. 144–147.
5. Fraser B. Perspectives on Politeness. Journal of Pragmatics. 1990. Vol. 14. P. 219–236.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: http://www.ldoceonline.com/dictionary/reproach_1.

УДК 811.11: 81'42:159.964.21

ВИПРАВДАННЯ ЯК ДИСКУРСИВНИЙ АКТ ТИПУ «АПОЛОГЕТИВ»

EXCUSE AS A DISCURSIVE ACT OF THE “APOLOGIZING” TYPE

Герасимів Л.Я.,

*аспірант кафедри англійської філології
факультету іноземних мов*

*Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

Стаття присвячена дослідженню кооперативного потенціалу тактики виправдання в комунікативній ситуації звинувачення/виправдання як особливому типі конфліктної взаємодії. Запропоновано спробу аналізу виправдання як дискурсивного акту типу «апологетив», реалізованого сукупністю прямих і непрямих мовленнєвих актів: репрезентатив, комісив, директив та експресив.

Ключові слова: комунікативна ситуація звинувачення/виправдання, конфліктна взаємодія, виправдання, дискурсивний акт, мовленнєвий акт.

Статья посвящена исследованию кооперативного потенциала тактики оправдания в коммуникативной ситуации обвинения/оправдания как особом типе конфликтного взаимодействия. Предложена попытка анализа оправдания как дискурсивного акта типа «апологетив», реализованного совокупностью прямых и косвенных речевых актов: репрезентатив, комиссив, директив и экспресив.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация обвинения/оправдания, конфликтное взаимодействие, оправдание, дискурсивный акт, речевой акт.

The article deals with the analysis of the cooperative potential of the excuse tactics in the communicative situation of accusation/excuse as a special type of conflict interaction. An attempt is made to analyze the excuse as a discursive act of the “apologizing” type, implemented by a set of direct and indirect speech acts: representatives, commissives, directives and expressives.

Key words: communicative situation of accusation/excuse, conflict interaction, excuse, discursive act, speech act.

Постановка проблеми. Комунікативна ситуація звинувачення/виправдання є нетиповою ситуацією конфліктної (некооперативної) взаємодії. Оскільки один зі співрозмовників реалізує тактику виправдання (у відповідь на звинувачення), що належить до тактик стратегії кооперації, це дає підстави вважати ситуацію звинувачення/виправдання гармонізуючим типом конфлікту.

У комунікативній ситуації звинувачення/виправдання можна говорити лише про стадію зародження конфлікту, коли ініціатор взаємодії незадоволений станом речей і відчуває емоцій-

ний дискомфорт. Для того щоб зменшити міру цього дискомфорту, він реалізує звинувачення як спосіб демонстрації свого негативного ставлення до ситуації. У відповідь замість того, щоб взяти участь у конфліктній взаємодії, адресат, навпаки, намагається її уникнути та спрямувати взаємодію у бік кооперації. Через втілення виправдання комунікант визнає свою вину чи перекладає її на когось іншого, намагаючись зменшити міру емоційного дискомфорту ініціатора взаємодії. У цьому разі він розцінює виправдання як можливість переконати співрозмовника покращити

думку про нього, внаслідок чого покращиться і його емоційний стан.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативна ситуація звинувачення/виправдання детермінує особливий тип конфліктної взаємодії, який не набув достатнього висвітлення в сучасних наукових розвідках. Переважне звернення лінгвістів до комунікативних дій звинувачення та виправдання відокремлено (А.Л. Погребиська [7], І.Р. Корольов [3], А.А. Король [2], Т.А. Мирончук [6], Т.В. Дубровська [1]), та спорадичне дослідження окремих аспектів звинувачення та виправдання у їхній діалогічній єдності (Є.В. Лаврентьева [4], О.П. Снежик [9]) вмотивовує актуальність розгляду ситуації звинувачення/виправдання як гармонізуючого типу конфліктної взаємодії, оскільки попри, яскраво виражені риси зародження конфліктної інтеракції, учасники взаємодії намагаються гармонізувати спілкування та перейти в площину кооперативної взаємодії.

Постановка завдання. У статті відстоюємо новий підхід до комунікативного трактування мовленнєвих дій звинувачення та виправдання та розглядаємо їх як дискурсивні акти (далі – ДА) в межах дискурсивного блоку «звинувачення/виправдання».

Метою статті є аналіз специфіки реалізації ДА виправдання різного роду прямими та непрямими мовленнєвими актами (далі – МА) в комунікативній ситуації звинувачення/виправдання. Матеріалом дослідження слугують фрагменти текстів англійської художньої прози для дітей сучасних авторів.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, теорія мовленнєвої діяльності трактує комунікацію як процес, що відбувається не за допомогою речень чи висловлень, а через мовленнєві дії (акти), які є елементарними одиницями мовленнєвого спілкування. Хоча існування таких одиниць не викликає сумнівів, дискусійним є питання про розмежування різних типів мовленнєвих дій. Вчені виділяють мовленнєві (Дж. Остін, Дж. Серль), комунікативні (Т. ван Дайк) та дискурсивні (А.М. Приходько, М.Л. Макаров) акти.

Якщо мовленнєві та комунікативні акти є традиційно усталеними поняттями у лінгвістиці, то термін «дискурсивний акт» є відносно новим.

Услід за А.М. Приходьком, М.Л. Макаровим та І.С. Шевченко ДА розуміємо як «одиницю мовленнєвої дії, що включена в інтеракцію і являє собою ланцюжок мовленнєвих актів, об'єднаних спільною телеологічною установкою в єдиний мовленнєвий блок, в якому сходяться, перетина-

ються і взаємодіють різні іллокутивні сили з різними (первинним і вторинними) прагматичними значеннями» [8, с. 103].

ДА у кожній комунікативній ситуації має свою специфічну роль із позиції динамічного розвитку мовлення як системи дій, комунікативних планів і стратегій, тобто ДА з позиції динаміки розвитку мовлення можна ототожнити з комунікативним ходом [5, с. 117]. По-перше, МА має тільки одну інтенцію, а ДА – декілька. По-друге, МА функціонують як «будівельний матеріал» для ДА. ДА можуть співпадати із МА, а можуть і вміщувати декілька МА. По-третє, у комунікативній площині МА має акцент на дію, а дискурсивний – на взаємодію, тобто ДА є фактично обміном МА, які реалізуються комунікантами назустріч один одному [10].

Отже, в комунікативній ситуації звинувачення/виправдання ДА виправдання типу «апологетив» є реактивною мовленнєвою дією, спрямованою на нейтралізацію негативного впливу попереднього ДА звинувачення. Виправдання спрямоване на кооперативне спілкування, яке передусім є корисним для мовця. ДА виправдання формується екстра- та інтровертивними типами. Екстравертивне виправдання – це виправдання третіх осіб, спричинене некоректною позицією співрозмовника щодо об'єкта обговорення, незгодою з чужою позицією. Інтровертивне виправдання спрямоване на самого звинувачуваного і є за своєю природою самовиправданням. На відміну від інших апологетивів, самовиправдання не пов'язані зі спеціальними засобами експлікації. Здебільшого ДА виправдання експлікуються непрямими номінативними засобами, на відміну від перформативів, вживання яких еквівалентне перлокутивному провалу [8, с. 106].

ДА виправдання, як і ДА звинувачення, виформовується МА репрезентатив, експресив, директив і комісив. Вони мають на меті спростувати відповідальність за певні негативні вчинки або повністю заперечити їх учинення, або вказати на фактори, що зменшують провину звинувачуваного.

МА репрезентатив є ядром ДА виправдання, а категорія заперечення – семантичною основою цього МА [16]. Ідеться про перший тип виправдання через заперечення своєї провини. Виправдовуючись через заперечення, звинувачуваний може 1) заперечувати експліцитну пропозицію звинувачення, 2) заперечувати імпліцитну інформацію у пропозиції, 3) заперечувати вербальне оформлення пропозиції, а не саму дію.

"How do you know that?" Nanna whirled on Sarah, her hard, sharp face like an ax in the moonlight. "Been poking your nose where you shouldn't?" "No." Which wasn't strictly true, of course, but Sarah thought that since Nanna was one big ball of lies, it really didn't matter. **"I thought I heard him say something last time."** [17, с. 66].

Адресант звинувачує адресата в тому, що він цікавиться справами, які його не стосуються. Звинувачуваний здійснює заперечення пропозиції, висловленої адресантом і поряд із тим намагається аргументувати свою негативну відповідь для збільшення ступеня її вірогідності перед адресантом.

Звинувачуваний може заперечувати експліцитну пропозицію, уникаючи заперечних часток і лексем негативної семантики:

"What are you doing here?" Ava pointed to the campaign signs that lined the sidewalk. Her voice shook, but the words spilled out. "You're voting! How could you? You made a deal with Mom. You promised!" **"I just ... I was watching the news..."** [18, с. 54].

Шляхом вказівки на виконання певної дії (*watching the news*) звинувачуваний заперечує іншу дію (*voting*) і в такий спосіб демонструє свою непричетність до здійснення небажаної дії.

Виправдання може здійснюватись через заперечення імпліцитної інформації, вираженої в пропозиції звинувачення:

"The problem, Doctor," I began, as calmly as I could, "is that your patients have a nasty habit of disappearing." The doctor shrugged. **"When they finish their treatment, they are no longer my concern, Mr Grimes."** "Really, Doctor?" I said. "Then what about Sarah Monahan? Or Scaldy Sal. Found dead in a place where a wolf had run amok ... The same type of creature that I myself confronted on the night of Old Benjamin's disappearance – another of your patients, Doctor." The doctor's steel-grey eyes bored into mine. **"But then, as you know all too well, Doctor Cadwallader, sightings of wolves in cities are nothing new."** [23, с. 78].

Адресант звинувачує непрямо, використовуючи натяк. Адресат «прочитує» звинувачувальну інтенцію і намагається виправдатись через заперечення своєї провини.

Третій спосіб заперечення під час виправдання – це заперечення способу вербального трактування пропозиції, а не самої пропозиції:

"You've been spying on us?" I glare at her. **"Spying?"** She laughs again, a cackle that chills my blood. **"It's not spying, my dear, when you install cameras in facilities that you own. Why on earth do**

you think we've poured so much money into Eye on Tomorrow if not to know where our brightest young minds are leading one another?" [19, с. 119].

Адресат заперечує не свою провину, а власне форму її вербалізації (*Spying?* – *It's not spying, my dear, when you install cameras in facilities that you own.*). Так адресат зміщує акцент із факту самого злочину на форму його вербалізації. Це допомагає зменшити міру емоційності й водночас уникнути розмови про провину адресата.

МА репрезентатив також може втілювати виправдання через визнання своєї провини:

"I know what CYA is," I replied. "Why you gotta talk to me like I'm a child?" **"Just checking. I just don't want you to get caught up with no gangbanger. You ain't about that. That's part of why I transferred away from Truman. To try to get away from all that. Too much trouble in the classrooms and everywhere else."** [24, с. 18].

Адресат визнає свою провину і пояснює причини свого вчинку, який викликав негативну реакцію адресанта. Ілюкція виправдання-згоди була реалізована за допомогою ряду однотипних МА репрезентатив, які аргументують поведінку адресата.

Часто ДА виправдання вміщує не тільки МА репрезентатив, але й МА вибачення. Коли звинувачуваний повністю усвідомлює свою провину і, намагаючись досягти максимального перлокутивного ефекту, реалізує також вибачення як знак повного каяття:

"Alan!" she said sharply. "I know you feel terrible. And I don't blame you for being angry. But you have to control yourself. Losing your temper and throwing things through the window is not going to do any good." **"But I didn't..."**[...]. **"Sorry,"** he muttered. **"I couldn't help myself."** [14, с. 18].

Спочатку адресат намагається заперечити здійснення негативної дії, проте вирішує, що визнання провини матиме більший вплив на досягнення кооперативної взаємодії. Він змінює тактику і визнає свою провину, аргументуючи причини свого вчинку (*I couldn't help myself*). Звинувачуваний досягає перлокутивного ефекту завдяки зверненню до тактики, що вказує на ненавмисність вчинення небажаної дії. Також втілення МА експресив (вибачення) сприяє досягненню перлокутивного ефекту і знімає емоційну напругу комунікативної ситуації.

Часто МА експресив виражається через вибачення, проте варто зауважити, що виправдання відрізняємо від вибачення тоді, коли, окрім вибачення, адресат наводить аргументи, що зменшують міру його провини:

“Well what was I supposed to do? Sit around and pick fleas off the cat for a week and a half while you were gone?” She took his arm. “I’m sorry, Alan. I told you on the phone I was sorry I had decided to go. But I hadn’t had a real visit with Gran in so long” [14, с. 14].

Адресат не лише вибачається за свою негативну дію, але й пояснює причини свого вчинку. Саме тому вважаємо цей ДА виправданням, що містить МА експресив (вибачення).

Експресиви як МА у ДА виправдання мають на меті виразити не фактуальну інформацію, а емоційний стан мовця. У комунікативній ситуації звинувачення/виправдання, яка належить до конфліктного типу взаємодії, емоційний фон інтеракції лежить у сфері негативних емоцій:

“He defied our command!” the guard yelled. “I am going to shackle him and take him to the King’s dungeon!” “I did nothing wrong!” Thor protested. “Did you now?” the guard yelled. “Barging into the King’s property uninvited?” “All I wanted was a chance!” Thor yelled, turning, pleading to the night before him, the member of the royal family. “All I wanted was to join the Legion!” [21, с. 65].

Звинувачуваний під час усієї інтеракції використовує виключно МА експресив. Можна зауважити, що спочатку був втілений експресив, який виражає емоцію протесту, однак згодом, коли звинувачуваний відчув, що не отримав бажаного перлокутивного ефекту, він змінює тактику й застосовує МА благання, фактично визнаючи авторитарну позицію автора звинувачення та його право звинувачувати.

Експресиви максимально виразно та яскраво передають емоційний стан звинувачуваного, який варіюється від здивування та суму до благання, гніву, страху і навіть розпачу. Ступінь інтенсивності емоцій залежить від багатьох факторів, наприклад горизонтальної та вертикальної дистанції між мовцями, їхніх соціальних статусів, міри усвідомлення звинувачуванним своєї провини:

“Pollyanna, what does this mean?” cried Aunt Polly then. Pollyanna blinked sleepy eyes and sat up. “Why, Mr. Tom – Aunt Polly!” she stammered. “Don’t look so scared! It isn’t that I’ve got the consumption, you know, like Joel Hartley. It’s only that I was so hot – in there. But I shut the window, Aunt Polly, so the flies couldn’t carry those germs in.” [20, с. 56].

Адресат реалізує МА експресив від неочікуваності та раптовості звинувачення. Про втілення МА експресив свідчить лексема *stammered* та оклична структура висловлення. Адресат ре-

лізує МА здивування, після чого опановує себе і втілює інші МА – директив і репрезентатив. Це свідчить про невелику міру негативних емоцій в адресата та його намагання аргументувати причини свого вчинку.

Наступний МА виражає вищу міру емоційного дискомфорту, оскільки весь ДА виправдання містить висловлення окличної структури, а лексема *pleaded* вказує на розпач звинувачуваного:

“I shall do nothing of the sort,” said the Mouse, getting up and walking away. “You insult me by talking such nonsense!” “I didn’t mean it!” pleaded poor Alice. “But you’re so easily offended, you know!” [13, с. 38].

МА експресив можуть бути представлені певними семантико-стилістичними маркерами, наприклад вигуками, апелятивами, риторичними запитаннями, заперечними конструкціями:

“You’ve made fool of me – and no one makes a fool of me!” “My lady!” Thor yelled out, trying to stop her, wanting to explain. “It isn’t true!” [21, с. 277].

Як бачимо, адресат перебуває в емоційно-напруженому стані через звинувачення адресанта. Для того щоб виправдатись, він використовує ряд мовностилістичних засобів: окличну структуру речень, апелятив (*My lady*) та заперечну конструкцію (*It isn’t true*).

Стосовно директивів, варто нагадати, що в комунікативній ситуації звинувачення/виправдання звинувачуваний перебуває в залежній позиції та не є ініціатором мовленнєвої взаємодії. Отже, він не може реалізувати директиви у своїй «класичній» функції, тобто для категоричного спонукання адресата втілити певну дію:

“What are you doing that for?” “I don’t know. I just thought it was a good idea.” “Put them down!” “All right! Geez, you don’t have to be so touchy. You want me to pick another card?” [14, с. 26].

Специфікою реалізації директиву у прикладі є некатегоричність спонукання, тобто адресант не наполягає, а скоріше дає пораду. У цьому ДА виправдання МА директив був втілений разом із МА експресив (вираз *Geez* вживається для вираження здивування, незадоволення чи роздратування).

МА директив у ДА виправдання, як і у ДА звинувачення, рідко вживається самотійно. Зазвичай він реалізується разом із МА експресив, комісив чи репрезентатив:

“Why you gotta be like that?” “Like what?” I replied. “Like every time I get up to talk, you gotta make fun of me like you still back in the seventh grade.” “I’m just playin’ with you. Don’t be so sensitive.” [24, с. 46].

У прикладі МА директив ужитий разом із МА репрезентатив. Функція останнього полягає власне у зменшенні провини звинувачуваного, а функція першого – у зниженні емоційного дискомфорту адресанта.

Іллокуція МА директив у межах ДА виправдання полягає в тому, щоб змусити адресанта пробачити здійснення небажаної дії або припинити звинувачувати в цій дії:

“Why you always gotta criticize me? Like you’re tryin’ to make me feel bad. I’m gettin’ tired of it.” “Don’t get all mad,” Emako said. “That’s what you always say. I’m gettin’ tired of that too.” “Okay. I’m sorry. Talk any way you wanna talk. Ain’t nuthin’.” [24, с. 50].

Спочатку звинувачуваний намагається знизити міру емоційного дискомфорту адресанта, вживаючи МА директив (заборону). Проте, усвідомивши, що він не досяг перлокутивного ефекту, змінює тактику і реалізує вибачення (*I’m sorry*) та МА директив (дозвіл).

МА директив у ДА виправдання не представлений мовленнєвими діями на кшталт вимоги чи категоричного наказу, а радше, відповідно до комунікативних обставин, проханням чи благанням.

Категоричність директивного спонукання адресанта може підсилуватись його емоційним станом, високою емоційною напруженістю:

“YOU demand?” MacGilyelled. “You demand nothing of me boy!” he screamed, his anger rising. “My king, forgive me. I mean no disrespect. But I am concerned for your safety. Please. Do not drink. I dreamt you were poisoned! Please. I care very much about you. It is the only reason for me saying so.” [21, с. 277].

У прикладі адресант і звинувачуваний мають надзвичайно велику вертикальну соціальну дистанцію, що означає неможливість і неприйнятність втілення МА директив звинувачуванням узагалі. Проте висока напруженість ситуації спричиняє втілення прохання через прямий директив.

Для МА комісив характерна спрямованість мовленнєвої дії на майбутнє, що є зручною лінією поведінки звинувачуваного в комунікативній

ситуації звинувачення/виправдання. Коли адресант не має жодних причин для виправдання своїх дій, він може використати МА комісив для передачі обіцянки, клятви чи пропозиції:

“The woman glared at me furiously. “Are you calling me a liar?” [...] “I’d never dream of calling a carnival legend such as yourself a liar,” I said. “And I’d be honoured if I could buy a drink for such a work of art.” [23, с. 49].

Адресант, звинувачений у неправильній поведінці із жінкою, реалізує МА комісив (пропозицію) як засіб загладження своєї провини та досягає бажаного перлокутивного ефекту.

Висновки. Отже, ДА виправдання виформовується МА репрезентатив, експресив, директив і комісив. Ці МА мають на меті спростувати відповідальність адресата за певні негативні вчинки, або повністю заперечивши їх вчинення, або вказавши на фактори, що зменшують провину звинувачуваного. МА репрезентатив є ядром ДА виправдання, а категорія заперечення – семантичною основою цього МА. Звинувачуваний може заперечувати експліцитну пропозицію звинувачення, імпліцитну інформацію у пропозиції, а також вербальне оформлення пропозиції, а не саму дію. Експресиви призначені для вираження емоційного стану звинувачуваного (гніву, страху, розпачу тощо). Міра інтенсивності емоцій залежить від горизонтальної та вертикальної дистанції між мовцями, їхніх соціальних статусів, усвідомлення звинувачуванням своєї провини. Іллокуція МА директив у межах ДА виправдання полягає в тому, щоб змусити адресанта пробачити здійснення небажаної дії або припинити звинувачувати в цій дії. Комісиви є обіцянками не повторювати свої дії, пропозиціями загладити свою провину або відшкодувати збитки.

Перспективним, на нашу думку, видається аналіз кореляції тактик і способів їх утілення в комунікативній ситуації звинувачення/виправдання в англійській дитячій літературі в конфігурації співрозмовників ДОРΟΣЛИЙ – ДИТИНА, ДИТИНА – ДИТИНА, ДОРΟΣЛИЙ – ДОРΟΣЛИЙ і ДИТИНА – ДОРΟΣЛИЙ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дубровская Т.В. Речевые жанры «осуждение» и «обвинение» в русском и английском речевом общении: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. Саратов, 2003. 233 с.
2. Король А.А. Висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. Чернівці, 2007. 237 с.
3. Корольов І.Р. Комунікативна ситуація «виправдання»: функціонально-прагматичний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі української, російської та англійської художньої прози XIX ст.): дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.15. К., 2008. 238 с.

4. Лаврентьева Е.В. Речевые жанры обвинения и оправдания в диалогическом единстве: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. Новосибирск, 2006. 261 с.
5. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
6. Мирончук Т.А. Семантичні та прагматичні особливості висловлювань виправдання в сучасній англійській мові: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04. Київ: Київський держ. лінгв. ун-т, 1998. 194 с.
7. Погребисская А.Л. Коммуникативно-содержательная характеристика диалогических реплик обвинения в британской языковой культуре: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. Тверь, 2007. 156 с.
8. Приходько А.Н. Дискурсивные акты: прагмасемантика и прагматипология. Когниция, коммуникация, дискурс: Междунар. сб. научн. тр. Вып. 1. Х.: ХНУ, 2010. С. 101–122.
9. Снежик О.П. Висловлення звинувачення та виправдання у вербальних інтеракціях (на матеріалі сучасної французької мови): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.05. Запоріжжя, 2007. 308 с.
10. Трофимова Н.А. Мозаика смысла: элементы и операторы их порождения. СПб.: ИВЭСЭП, 2010. 110 с.
11. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16–20 вв. Х.: «Константа», 1998. 168 с.
12. Austin J.L. How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press, 1962. 167 p.
13. Carroll L. Alice in Wonderland. Los Angeles, CA: Hallmark Entertainment Books, 1999. 224 p.
14. Coville B. Eyes of the Tarot. Open Road Media Teen & Tween, 2014. 179 p.
15. Dijk T.A. van. Studies in the Pragmatics of Discourse. The Hauge: Maiton, 1981. 331 p.
16. Givón T. Negation in Language: Pragmatics, Function, Ontology. Syntax and Semantics. Vol. 9. Pragmatics. N.Y.; San Francisco; L.: Academic Press, 1978. P. 69–112.
17. Hellisen C. Beastkeeper. Turtleback Books, 2015. 206 p.
18. Messner K. All the Answers. New York: Bloomsbury Publishing USA, 2015. 273 p.
19. Messner K. Eye of the Storm. New York: Bloomsbury Publishing USA, 2014. 170 p.
20. Porter E.H. Pollyanna. New York: Aladdin Classics, 2002. 287 p.
21. Rice M. A Quest of Heroes. Morgan Rice, 2012. 234 p.
22. Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969. 203 p.
23. Stewart P., Riddel C. Barnaby Grimes: Curse of the Night Wolf. Yearling, 2012. 224 p.
24. Woods B. Emako Blue. New York: Penguin, 2004. 124 p.

УДК 811.111'373.7

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ MONEY НА ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ РІВНІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ТЛУМАЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

REPRESENTATION OF THE MONEY CONCEPT ON THE PHRASEOLOGICAL LEVEL IN ENGLISH (ON THE MATERIAL OF THE EXPLANATORY AND PHRASEOLOGICAL DICTIONARIES OF ENGLISH LANGUAGE)

Гудз І.Р.,

*магістрант факультету іноземних мов
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

Ладика О.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

Статтю присвячено розгляду особливостей вербалізації концепту MONEY у фразеологічній картині світу англійської мови. Найбільш детально розглядаються фразеологічні одиниці з компонентом-найменуванням “money”, тому що вони відіграють важливу роль в англійській мові, а саме на фразеологічному рівні. Відповідно, ці ФО можна розподілити на такі групи: фразеологізми для вираження багатства, для вираження витрат, власних почуттів і поглядів, нашого ставлення до грошей і ті, які виражають бідність або нестачу грошей. В кінцевому підсумку було виявлено, що ФО для позначення грошей в англійській мові найбільш яскраво та образно надають характеристику особам, предметам та явищам дійсності.

Ключові слова: мова, концепт, фразеологія, фразеологічні одиниці (ФО), гроші.

В статье представлены особенности концепта MONEY на фразеологическом уровне в английском языке. Наиболее подробно рассматриваются фразеологические единицы с компонентом-наименование "money", потому что они играют важную роль в английском языке, а именно на фразеологическом уровне. Соответственно, эти ФЕ можно разделить на такие группы: фразеологизмы для выражения богатства, для выражения затрат, собственных чувств и взглядов, нашего отношения к деньгам и те, которые выражают бедность или недостаток денег. В конечном итоге было обнаружено, что ФЕ для обозначения денег в английском языке наиболее ярко и образно характеризуют лица, предметы и явления действительности.

Ключевые слова: язык, концепт, фразеология, фразеологические единицы (ФЕ), деньги.

The article focuses on the features of the MONEY concept at the phraseological level in English. The phraseological units with the component-denomination of money are considered in the most detail, because they play an important role in the English language, namely on the phraseological level. Accordingly, these phraseological units can be divided into such groups as: phraseological units for the expression of wealth, for expressing costs, our own feelings and views, our attitude towards money, and those who express poverty or lack of money. In the end, it was discovered that the phraseological units for designating money in English most clearly and figuratively attribute to individuals, objects and phenomena of reality.

Key words: speech, concept, phraseology, phraseological units, money.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві активно тривають дискусії навколо поняття «концепт». Дедалі частіше в центрі уваги лінгвістичних досліджень перебуває проблема вивчення відображення пізнання у мові. Реалії сучасності диктують сфери актуальності для лінгвістів-дослідників. У сучасному матеріальному світі концепт MONEY привернув увагу багатьох учених. Цей концепт є фрагментом картини світу та займає одну з основних позицій у системі національних цінностей. Гроші є невід'ємною частиною нашого життя та необхідним її складником. Ставлення до грошей змінюється на фоні змін у суспільстві. Актуальною темою для мовознавців є вивчення способів позначення цієї сфери мовними засобами, а також (через ці засоби) виявлення особливостей цієї поняттєвої зони. Концепт MONEY є багатим на його осмислення та реалізацію засобами фразеології. Все, що пов'язане з грошима, є актуальним для людини. Зрозуміло, що через таку актуальність гроші притягують до себе розмаїття фразеологічних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття концепту є здавна відомим таким парадигмам: психологічній, філософській, літературознавчій і лінгвістичній. Проте ще із часів появи відомої праці Д. Лихачова [12] це поняття проходить етап становлення (актуалізації), повернення з пасивного запасу наукової терміносистеми та паралельно проходить процес переосмислення в мовних картинах світу.

Концепт – це не тільки сукупність знань та уявлень про певний предмет або явище навколишньої дійсності, які по-різному відображаються у царині змісту одиниць різних мов [9]. Концепти є семантичними утвореннями, які мають лінгвокультурну специфіку та характеризують носіїв певної етнокультури [8, с. 157].

Лінгвокультурологічний підхід до розуміння концепту, який береться за основу у нашій роботі,

полягає у розгляді концепту як базової одиниці культури, її «концентрату» [15, с. 40]. У рамках цього підходу до концептів належать семантичні утворення, що вирізняються лінгвокультурною специфікою та відображають менталітет мовної особистості певної етнокультури. Серед найбільш поширених засобів вербалізації концепту вчені називають поруч зі словом фразеологізм. Н. Алефіренко основними засобами вербалізації (об'єктивації) концепту називає слово, фразеологізм, словосполучення, структурну схему речення і навіть текст, «якщо в ньому розкривається сутність якогось концепту» [5, с. 8]. Як зазначають З. Попова й І. Стернін, специфіка лінгвокультурного концепту виявляє себе у: 1) різних способах об'єктивації одного і того ж концепту залежно від власне лінгвістичних, прагматичних і культурологічних факторів; 2) кількості та наборі лексем, фразеологізмів, які об'єктивують концепт [13, с. 26]. Потрібно зазначити, що у фразеологічних одиницях виражені ціннісні орієнтири концептуального простору лінгвокультури.

У лінгвістиці концепт MONEY/ГРОШІ був об'єктом дослідження у семантиці, дискурсології, стилістиці, лінгвокультурології, лінгвокогнітивістиці на матеріалі творів художньої літератури та періодики англійської, французької, німецької, китайської, російської та української мов (див. праці Н. Агаркової (2001), Х. Аль-Хабулі (1998), Н. Єрмакової (2012), О. Камишанченко (2012), М. Клименко (2003), Л. Корневої (2015), І.А. Майоренко (2005), Н. Макеєвої (2009), Г. Малиновської (2010), В. Мартиненко (2008), Ю. Панасюк (2017), Р. Сафіної (2002) та інших учених). Присвячення значної кількості наукових досліджень вивченню цього концепту з різноманітних позицій на матеріалі різних мов свідчить про інтерес науковців до об'єктивації у мові матеріально-грошових відносин. Концепт MONEY не лише демонструє складну систему матері-

ально-грошових відносин, але й зачіпає систему духовно-моральних і морально-етичних цінностей людського суспільства і духовного світу окремої особистості. У мовній свідомості концепт MONEY посідає важливе місце, яке відображає особливості економічного та культурного розвитку народу і є національно-детермінованим.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення особливостей мовної об'єктивації концепту MONEY представниками англomовного суспільства за даними фразеології.

Об'єктом дослідження статті виступає концепт MONEY в англійських фразеологічних одиницях.

Гроші з моменту їх появи завжди були у центрі уваги людини. Наш інтерес прикутий до функціонування та вербального втілення концепту MONEY в англійській мові на рівні фразеології, оскільки американський і британський менталітет характеризується особливою матеріальністю та культом грошей. Лінгвокультурний концепт MONEY може виражатися фразеологічними одиницями (далі – ФО), які стали **предметом** нашого дослідження. **Матеріалом** дослідження слугувала вибірка з тлумачних і фразеологічних словників англійської мови, яка склала 80 ФО.

Виклад основного матеріалу. Світ фразеології сучасної англійської мови великий і різноманітний, і кожен аспект його дослідження, безумовно, заслуговує на належну увагу. Для проникнення в сутність цього мовного феномена необхідний комплексний, багатосторонній підхід, який враховував би дані різних лінгвістичних дисциплін. Адже фразеологічні одиниці становлять багатоаспектні й навіть багаторівневі утворення, особливості устрою та функціонування яких, семантика, компонентний склад, морфологічні та синтаксичні властивості визначаються взаємодією цілої низки чинників, пов'язаних із різними структурними рівнями мови, а сама лексико-фразеологічна підсистема загалом має проміжний, перехідний характер, розташовуючись між лексикою та синтаксисом [14].

Фразеологія – один із розділів лексикології, що вивчає усталені мовні звороти [6, с. 11]. Об'єктом дослідження фразеології як розділу мовознавства є стійкі вислови, їхня структура, семантика, походження та взаємозв'язок з іншими мовними одиницями. Фразеологія національної мови збагачується та вдосконалюється, вбираючи в себе безцінні скарби із приказок і прислів'їв, афоризмів і анекдотів, дотепів і каламбурів, сентенцій і парадоксів, професіоналізмів, мовних штамів і кліше – з усього, що впродовж багатьох століть

плекає і зберігає у своїй пам'яті носій мови – народ [4, с. 11–13].

Особливий інтерес становить вивчення ФО саме з компонентом-найменуванням “*money*”, адже найменування грошей й усього, що з ними пов'язане, належить до ключових лінгвокультурних концептів. Цим, у свою чергу, пояснюється їхній значний потенціал та їхня потенційна смислова зарядженість, яка знаходить своє вираження, зокрема, у вторинному вживанні, серед іншого, у складі ідіоматичних ФО. З 80-х років ХХ століття у лінгвістиці значно посилюється увага до тематичного опису фразеологічного складу мови [14].

ФО посідають особливе місце в словниковому складі англійської мови. Їхня специфічна структура, з одного боку, приваблює і викликає неабияку зацікавленість науковців, а з іншого – вимагає серйозного аналізу змісту та форми мовних одиниць. ФО є частиною культури англійського народу, тому потрібно знати і розуміти їхню структуру, семантику та суть, тому що без знань і розуміння ФО дуже важко досягнути національний склад мислення носіїв мови.

ФО можна класифікувати відповідно до способів творення, ступеня мотивації, структури, належності до певної частини мови.

О. Кунін класифікує ФО відповідно до способу їх творення [10, с. 22–24]. Він виділяє первинні та вторинні способи творення фразеологічних одиниць:

– **Первинними** способами творення фразеологічних одиниць вважаються способи, коли одиниця створюється на основі вільної групи слів, наприклад: *that cock won't fight* – цей номер не пройде, *beat the air (the wind)* – даремно намагатися, даремно витратити енергію та інше.

– **Вторинними** способами творення фразеологічних одиниць вважаються способи, коли фразеологічна одиниця створюється на основі іншої фразеологічної одиниці, наприклад: *care killed a cat* – турбота до добра не доведе (утворена від фразеологічної одиниці, наприклад: *curiosity killed a cat*), *to ride a high horse* – зарозуміло триматися (від *to come off the high horse*) і так далі.

В. Виноградов дає синхронну класифікацію, що базується на відносинах між значенням загалом і значенням складових частин [7, с. 45–46]. Вона відіграла важливу роль у розробленні теоретичних питань фразеології, розкрила механізм утворення фразеологічного значення. Ця класифікація глибоко увійшла у фразеологічну науку, дістала широке визнання і стала придатною не тільки для російської мови, на ґрунті якої вона була створена, але й для інших мов.

Диференційними ознаками ФО є такі:

- 1) фразеологічне значення;
- 2) компонентний склад;
- 3) граматичні категорії [16, с. 80–88].

Визначення диференційних ознак ФО дає підстави встановити обсяг предмета фразеології, а також дає змогу розглядати фразеологізми як окремі самостійні одиниці мови, відмінні від слова, словосполучення та речення, а водночас як такі, що мають з останніми багато спільного. Наприклад, ФО, як і слова, щоразу в процесі мовлення ми не конструємо, а відтворюємо як готові мовні одиниці. Крім того, велику кількість фразеологічних одиниць зближує з окремими словами також та особливість, що ФО (як і слово) характеризується наявністю своєї семантики. Маючи своє значення і вільно реалізуючи граматичні особливості, ФО зближуються з лексемами функціонально. Вони можуть вступати у синонімічні відношення зі словами та виконувати, як і слова, відповідні синтаксичні функції, наприклад: *to kick the bucket* – померти; *it takes the biscuit* – одержати приз, зайняти перше місце; *to be on high ropes* – бути в гарному настрої [11, с. 51–70].

Дані проведеного нами аналізу ФО для позначення грошей в англійській мові показують, що їх можна розділити на такі групи:

- фразеологізми для вираження багатства;
- для вираження прибутку;
- для вираження витрат;
- для вираження власних почуттів і поглядів;
- для вираження нашого ставлення до грошей;
- група, яка виражає бідність або нестачу грошей.

Матеріалом для дослідження мовного вираження концепту MONEY на фразеологічному рівні були фразеологічні та тлумачні словники: “*Cambridge International Dictionary of Idioms*” (2005), “*Oxford Student’s Dictionary of Current English*” (1994) та “*Tom McArthur Longman Dictionary of English Idioms*” (1979).

Розглянемо першу групу ФО, які виражають **багатство**, на основі “*Oxford Student’s Dictionary of Current English*” (1994) [1] та “*Cambridge international dictionary of idioms*” (2005) [3]:

- *make money hand over fist* – заробляти багато грошей за короткий час;
- *bring an amount of money in* – заробляти, приваблювати гроші;
- *money doesn’t grow on trees* – грошей на дорозі не назбираєш;
- *coin/mint money* – швидко багатіти, наживатися;
- *there is money in it* – на цьому можна заробити;

– *money begets (breeds, draws, makes) money* – гроші йдуть до грошей;

– *money is the sinews of war* – війна живиться грішми;

– *to be in funds, be in the money* – при грошах;

– *one is rolling in money; to be rolling in the money; have money to burn; be flush with money; be made of money; wallow in money, to wallow in wealth; sink of (with) money* – грошей кури не клюють;

– *money makes the mare go; money talks* – грошима багато чого можна зробити;

– *it takes money to make money* – щоб заробити гроші, потрібно спочатку вкласти їх в якусь справу;

– *money likes to be counted* – гроші люблять рахунок;

– *save money up (for something)* – економити гроші для того, щоб щось купити;

– *stretch one’s money and make one’s money stretch* – економити, щоб гроші протрималися довше;

– *a penny saved is a penny earned* – економія грошей шляхом їх збереження – це також спосіб заробляння грошей шляхом праці;

– *pinch pennies* – бути обережним із грошима, бути ощадливим;

– *money for jam; money for old rope* – гроші, отримані задарма;

– *found money* – гроші, які потрапили до когось настільки легко, що можна сказати, що хтось знайшов їх випадково;

– *come into (some) money and come into a (small) fortune; pennies from heaven* – несподівано отримати гроші, особливо шляхом успадкування;

– *money from home* – 1. легко отримані гроші; 2. щось, що так само довгоочікуване, як гроші з дому;

– *have a good run for your money* – мати великий період успіху та насолоди;

– *from rags to riches* – із Івана в пана;

– *smart money* – вигідно інвестовані кошти, особливо на підставі неофіційної інформації; розумне капіталовкладення;

– *the almighty dollar* – всемогутній долар;

– *a great ardor for gain* – величезне бажання наживи.

ФО, що виражають **прибуток**, як демонструє наше дослідження, не є чисельними, проте вони є невід’ємним складником вербального вираження концепту MONEY в англійській мові. До цієї групи зараховано такі фразеологізми:

– *be in the black* – бути в плюсі, бути фінансово успішним, прибутковим;

– *be in the red* – бути у мінусі, фінансово неприбутковим;

– *the laborer is worthy of his hire* – робітник заслуговує своєї платні, заробіток згідно з працею;

– *get the jack together* – зібрати всі зароблені гроші до купи;

– *no work, no money* (= *No bees no honey, no work no money*) – хто не працює, той не їсть;

– *To be broke* – на дні, без грошей;

– *Flat broke* – на дні, без копійки;

– *To make (both) ends meet* – зводити кінці з кінцями.

За допомогою “*Tom McArthur Longman Dictionary of English Idioms*” (1979) ми дослідили ФО, які належать до другої групи із значенням **витрати** [2]:

– *make the money fly; throw (fling) one’s money away (right and left); throw money down the drain; play ducks and drakes with money; spent money like water; spent money like it was going out of fashion; throw money around; throw money at something* – сипати грішми;

– *throw good money after bad; have more money than sense* – кидати гроші на вітер;

– *money burns a hole in someone’s pocket* – хтось витрачає стільки грошей, скільки можливо;

– *money is no object* – сума не має значення;

– *in for a penny, in for a pound* – за будь-яку ціну;

– *you can kiss your money good-bye; you can whistle for your money; someone’s money went west* – витрачені гроші пропали марно;

– *be bad money* – бути не вигідним;

– *lose/spend money hand over fist* – втрачати/витрачати великі гроші за короткий час;

– *money spent on the brain is never spent in vain* – гроші, витрачені на освіту, ніколи не пропадуть;

– *get your money’s worth* – виправдати свої витрати;

– *be good money* – бути вигідним;

– *play for money* – грати на гроші;

– *put money on something* – ризикувати грошима за результати на перегонах чи змаганні;

– *buy money* – робити найвищу ставку на фаворита (на перегонах).

Четверта група охоплює ФО для **вираження власних почуттів і поглядів**. На основі “*Cambridge international dictionary of idioms*” (2005) ми можемо виділити такі ФО [3]:

– *the smart money is on something* – коли ті, які найкраще проінформовані, думають, що якась подія може трапитися;

– *see the colour of someone’s money* – мати доказ, що хтось може заплатити;

– *be dollars to doughnuts that* – бути впевненим;

– *bet your bottom dollar* – коли ти впевнений, що хтось щось зробить чи щось трапиться [3];

– *no money would buy it* – ні за які гроші;

– *get/take/demand etc. your pound of flesh* – отримати всі гроші, які хтось вам завинив, навіть якщо це змушує їх страждати, а вам вони не потрібні;

– *fork some money out (for something)* – платити за щось, можливо, неохоче;

– *be right on the money* – мати правильну думку або робити чи говорити правильні речі;

– *put in one’s two cents (worth)* – додати власний коментар, думку до дискусії;

– *no more than nine pence in the shilling; not the full shilling* – не мати сенсу ні на грам.

Згідно з “*Oxford Student’s Dictionary of Current English*” (1994), п’ята група ФО виражає наше **ставлення до грошей** [1]:

– *money has no smell* – гроші не пахнуть;

– *money makes the man* – гроші роблять людину;

– *money makes the world go round* – гроші змушують світ вертатися;

– *money govern the world* – гроші правлять світом;

– *money talks* – гроші вирішують все;

– *every penny counts* – гроші – це потрібна річ, навіть мала сума має значення;

– *money often unmakes the men who make it* – гроші часто гублять тих, хто їх наживає;

– *a friend at court is better than a penny in purse* – впливовий друг дорожчий за гроші; не май сотні купюр, а май сто друзів;

– *lend your money and lose your friend* – якщо хочеш втратити друга, то позич йому гроші;

І останньою є група, яка виражає **бідність або нестачу грошей**. На основі “*Cambridge international dictionary of idioms*” (2005) можна виділити такі ФО [3]:

– *not have a penny to bless yourself with* – бути повністю збіднілим;

– *be short of money (cash; be out of cash; hard up)* – не при грошах;

– *not made of money; pressed for money (for cash); pushed for cash (for money)* – (у когось) мало грошей;

– *live on an amount of money* – жити, виживати на певну суму грошей;

– *strapped for cash* – мати мало або не мати взагалі грошей у користуванні;

– *(not) have two pennies/cents to rub together* – мати небагато грошей;

– *a penny saved is a penny gained* – заощадиш, наче знайдеш; невитрачені гроші – цілий скарб.

Діаграма 1

Для представлення результатів проведеного дослідження ФО для позначення концепту MONEY рівні в англійській мові ми також застосували квантитативний метод і здійснили підрахунки. Виявлено, що домінантними є ФО, які мають значення «багатство» (їх, згідно із словниковим аналізом, 29). ФО із значенням «витрати» (25) та ФО із «вираження власних почуттів і поглядів» (11), як бачимо на діаграмі нижче, вира-

жені меншою кількістю одиниць в англійській мові. І найменше є тих ФО, які показують наше «ставлення до грошей» (7), і тих, які виражають «бідність або нестачу грошей» (8). Дані лексикографічного аналізу представлені на діаграмі 1.

Висновки. Ми виявили, що через свою актуальність гроші притягують до себе масу фразеологізмів, які утворюють певну картину, що відображає особливості сприйняття грошей носіями англійської мови. Гроші постають в англійській фразеології, перш за все, як сила, рушій, щось важливе, всемогутнє. Це свідчить про те, що гроші – дуже важливий компонент англомовної культури. Спостерігається бажання накопичити більшу кількість грошей і зекономити якомога більше. Зібраний лексикографічний матеріал свідчить також про те, що походження грошей неважливе, важливим є їхня наявність.

Перспективою дослідження ФО для позначення концепту MONEY є здійснення подальшого аналізу способів мовної об'єктивації досліджуваного концепту в англомовному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hornby A.S., Ruse C. Oxford Student's Dictionary of Current English. Oxford: Oxford University Press, 1994. 748 p.
2. Tom McArthur Longman Dictionary of English Idioms. Harlow, 1979. 388 p.
3. Walter E. Cambridge international dictionary of idioms. Cambridge Univ. Press, 2005. 1572 p.
4. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика: учеб. пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. М.: «Высш. Образование», 2004. 368 с.
5. Алефиренко Н.Ф. Проблемы вербализации концепта. Теоретическое исследование. Волгоград: «Перемена», 2003. 95 с.
6. Алимов В.В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации: учеб. пособие. 4-е изд. М., 2005. 225 с.
7. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. М., 1986. 342 с.
8. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие. Минск: «Тетра Системс», 2005. 256 с.
9. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. К.: «Академвидав», 2003. 464 с.
10. Кунин А.В. Английская фразеология. М., 1990. 276 с.
11. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. 7-е изд. перераб. и доп. М.: «Русский язык», 2006. 571 с.
12. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Изд. РАН. Сер. лит. и яз. 1993. Т. 52. № 1. С. 3–9.
13. Попова З.Д. Язык и национальная картина мира. Воронеж: «Истоки», 2003. 59 с.
14. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). К.; Сімферополь, 1997. 252 с.
15. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры: опыт исследования. М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.
16. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму. К.: «Рад. Школа», 1988. 144 с.

ОСОБЛИВОСТІ МЕЛОДІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ МОЛИТОВ В АНГЛОМОВНОМУ КІНОДИСКУРСІ

PECULIARITIES OF PRAYERS MELODIC ORGANIZATION IN ENGLISH FILM DISCOURSE

Лісовська А.О.,

*здобувач кафедри теоретичної та прикладної
фонетики англійської мови
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова*

У статті представлено опис результатів інструментального дослідження мелодійного компоненту інтонації усних молитовних текстів у сучасному англомовному художньому кінодискурсі. Зіставлення мелодичних характеристик канонічних і спонтанних молитов дало змогу виявити суттєві відмінності в їх мелодичній організації, що доводить інформативність цього інтонаційного параметру в диференціації видів досліджуваних молитов.

Ключові слова: кінодискурс, англомовні молитви, мелодійний компонент, інтонаційний параметр.

В статье представлено описание результатов инструментального исследования мелодического компонента интонации устных молитвенных текстов в современном англоязычном художественном кинодискурсе. Сопоставление мелодических характеристик канонических и спонтанных молитв позволило выявить существенные отличия в их мелодической организации, что доказывает информативность этого интонационного параметра в дифференциации видов исследуемых молитв.

Ключевые слова: кинодискурс, англоязычные молитвы, мелодический компонент, интонационный параметр.

The article deals with the results of the instrumental analysis of oral prayer texts melodic organization in modern English film discourse. The comparison of canonical and spontaneous prayers melodic characteristics made it possible to reveal relevant differences in their melodic organization which prove the validity of this component of intonation for the differentiation of the prayer texts types.

Key words: film discourse, melodic organization, prayer texts.

Постановка проблеми. Багатогранність і поліжанровість кінодискурсу дає змогу розглядати його численні категоріальні властивості з різних кутів зору. Зокрема, вивчення лінгвальних та екстралінгвальних особливостей вживання прецедентних текстів у дискурсі кінематографу видається актуальним і перспективним для дослідження однієї з категорій кінодискурсу, а саме – категорії інтертекстуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтертекстуальність є однією із системоутворюючих властивостей кінодискурсу поряд з аудіовізуальністю, креалізованістю, цілісністю, інформативністю тощо. Фундаментальність і глобальність поняття інтертекстуальності привели до виникнення численної кількості її визначень і розумінь. Згідно з І.В. Арнольд, інтертекстуальність створює подвійність знака, який отримує нове значення в новому контексті [1, с. 376]. За Ю. Кристевой, інтертекстуальність полягає в «текстуальній інтеракції, яка здійснюється всередині окремого тексту» [2, с. 429].

У статті інтертекстуальність розуміємо як використання елементів уже існуючого тексту в процесі створення й функціонування нового

[3, с. 266] та розглядаємо конкретні її вияви в художніх фільмах, які розуміємо як особливий вид тексту, що функціонує в рамках кінодискурсу.

Молитовні тексти, що використовуються в художніх текстах як прецедентні, належать до релігійного дискурсу, який, за визначенням Є.О. Кожем'якіна, являє собою «регламентовану певними історичними та соціокультурними кодами (традиціями) смислоутворювальну й смисловідтворювальну діяльність, спрямовану на формування, трансляцію й зміну догматичного мислення, сакрального світовідчуття та містичного досвіду» [4, с. 33]. Н.О. Боженкова трактує релігійний дискурс у вузькому та широкому сенсах: «У вузькому сенсі релігійний дискурс – сукупність мовленнєвих актів, використуваних у релігійній сфері; в широкому – набір дій, орієнтованих на залучення людини до віри, а також мовленнєво-мисленнєві комплекси, що супроводжують процес взаємодії комунікантів» [5, с. 17]. Саме мовленнєві комплекси, пов'язані з використанням елементів релігійного дискурсу в дискурсі кінематографічному, розглядатимуться у статті.

Постановка завдання. Головною метою роботи є виявлення основних закономірностей мелодичної організації англословних молитов, тобто елементів релігійного дискурсу, в сучасному англословному художньому кінодискурсі.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети було здійснено аудиторський та електроакустичний аналізи досліджуваних молитов. В аудиторському аналізі взяли участь 10 аудиторів – 5 викладачів-фонетистів й 5 аспірантів, які спеціалізуються на фонетичній дисципліні. Інструментальний аналіз проводився за допомогою комп'ютерної програми PRAAT 5.0, яка уможливує отримання інформації про основні акустичні характеристики синтагм і фраз. Зазначимо, що основною одиницею дослідження було обрано тональну групу (або синтагму), тобто відносно закінчений за змістом відрізок мовленнєвого ланцюга, межі якого визначаються тільки просодичними засобами. Процедура обробки отриманих інтонограм полягала в такому: 1) у межах однієї фрази встановлювалися межі синтагм, 2) виділялися ключові слова і склади та 3) проводився аналіз досліджуваного фрагмента мовлення з акустичним контролем.

Під час проведення електроакустичного аналізу враховувався взаємозв'язок між суб'єктивними (сприйняттєвими) характеристиками та об'єктивними (акустичними) параметрами мовлення, а саме те, що мелодія є корелятом розподілу частоти основного тону (ЧОТ) у часі. Інструментальному аналізу підлягали 46 англословних художніх фільмів, які містять у собі молитовні звернення кіноперсонажів.

До корпусу дослідження входили як канонічні молитви, що внесено в Книгу Загальних Молитов [6], так і молитви, що було складено авторами кінофільмів для створення ефекту спонтанного звернення кіногероїв до Бога. Варто зазначити,

що для інструментального аналізу було відібрано тільки ті «спонтанні» молитви, що композиційно подібні канонічним молитовним текстам. У роботі було використано композиційний розподіл частин молитви, що пропонується в працях Н.О. Кравченко:

1) *звернення*;

2) *підстава звернення* (згадування діянь, могутності адресата);

3) *прохання / клопотання*;

4) *аргументація*;

5) *славослів'я*;

6) *акламація «Амінь»* [7, с. 242].

Ураховуючи прагматичні настанови кожної з вищенаведених частин молитви та нечіткість меж між деякими з них, для проведення експерименту 1-у і 2-у частини було об'єднано в одну спільну частину – *вступну*, 5-у і 6-у – в *прикінцеву* частину. *Основна* частина молитви, в якій міститься її суть – прохання, клопотання, вихваляння, подяка, покаяння, – позначена як *інтенція*.

Серед просодичних засобів, які беруть участь у структуруванні тексту молитви, важливу роль відіграє мелодія.

Враховуючи взаємозв'язок між суб'єктивними сприйнятими характеристиками й об'єктивними акустичними параметрами мовлення, до електроакустичного аналізу залучено такі частотні характеристики мовлення молитовників:

– значення частоти основного тону у фразі;

– значення частоти основного тону у надфразовій єдності;

– частотний діапазон фраз, які складають надфразові єдності молитов.

Розглядаючи характер мелодичних змін у шкалі, ми спиралися на наявність в англійській мові чотирьох основних видів шкал, що відрізняються напрямком руху основного тону, – *низхідної, рівної, висхідної та скандентної*.

Таблиця 1

Частотність уживання основних шкал у різних частинах молитви (у %)

Частина молитви	Тип шкали	Низхідна	Рівна	Висхідна	Скандентна
Вступ	Канонічна	52	7	38	3
	Спонтанна	50	19	14	17
Інтенція	Канонічна	45	29	21	5
	Спонтанна	50	22	10	18
Аргументація	Канонічна	43	30	19	8
	Спонтанна	49	23	9	19
Прикінцева частина	Канонічна	52	9	34	4
	Спонтанна	47	10	17	26
У середньому по тексті	Канонічна	48	19	28	5
	Спонтанна	49	18.5	12.5	20

Результати підрахунків частотності вживання вищеназваних шкал у різних частинах молитви представлено в таблиці 1.

Як свідчать дані таблиці, в середньому близько половини зафіксованих шкал в обох видах молитви у всіх її частинах є низхідними (48% у канонічній і 49% у спонтанній). Це підтверджує загальновідомий факт того, що низхідний рух частоти основного тону є одним із найбільш характерних для англійської мови.

Рівна шкала також практично однаково вживається в канонічній і спонтанній молитвах (19% і 18,5% відповідно). Відмінності виявляються в концентрації цього виду шкали в частинах молитви: у канонічній молитві найвищий відсоток уживання рівної шкали (30%) зафіксовано в найменш емоційно насиченій частині молитви – аргументації, в апелятивних вступній і прикінцевій частинах цей нейтральний тип шкали вирізняється низьким відсотком уживання (7% та 9% відповідно). У спонтанній молитві спостерігаємо рівномірний розподіл рівної шкали по всьому тексту, крім прикінцевої частини, де зафіксовано мінімальну уживаність рівної шкали – 10% порівняно із середніми показниками, що становлять 19%.

Скандентна шкала, притаманна експресивному мовленню, як правило, не вирізняється високою частотністю вживання саме через свою експресивність – навіть в емоційно забарвленому мовленні необхідне збалансоване розмаїття різних за ступенем експресивності фраз. Проте відсоток її вживання в спонтанній молитві досить високий – 20% у середньому по тексту. Використання скандентної шкали у прикінцевій частині спонтанної молитви у 26% випадків свідчить, на наш погляд, про намір авторів кінофільмів передати емоційний стан персонажа, який близький до екзальтації. У канонічній молитві спостерігається частотне (у середньому 28%) використання висхідної шкали, особливо у вступній частині (38%), яка містить звернення до Бога, і в заключній частині (34%), що містить славослів'я.

Унаслідок аналізу термінальних тонів фраз, які входять до складу надфразових єдностей (НФЄ) текстів досліджуваних молитов, було виявлено певні закономірності у вживанні різних видів ядрових тонів.

Результати зіставлення типів термінальних тонів у різних видах молитов наведено в таблиці 2.

За даними таблиці, обом видам молитов певною мірою притаманна значна варіативність типів термінальних тонів. Передусім це стосується емоційних тонів – низхідно-висхідного, високого низхідного, висхідно-низхідного.

Відмінності між канонічною та спонтанною молитвами насамперед виявляються в частотності вживання високого низхідного тону (14,4% і 22,6% відповідно) та низького висхідного тону (25,6% і 13,7% відповідно). Превалювання в канонічній молитві емоційно нейтральних традиційних для англійської мови низького низхідного та низького висхідного термінальних тонів (48% сумарно) свідчить про ритуальність канонічної молитви, яка вимовляється персонажами в повсякденному житті. Приблизно однаковий відсоток емоційних тонів надає канонічній молитві просодичної забарвленості. Частотне вживання високого низхідного (22,6%), висхідно-низхідного (13,6%) тонів у спонтанній молитві покликане створити враження високого ступеня емоційної напруги персонажа, що звертається до Бога в нестандартній ситуації свого життя. Тому частотність уживання складних емоційних тонів у спонтанній молитві вища, ніж у канонічній. Переважно це стосується низхідно-висхідного термінального тону, відсоток уживання якого в спонтанній молитві майже втричі вищий, ніж у канонічній (13,6% і 5,2% відповідно). З огляду на те, що прикінцевим елементом цього складного тону є висхідний тон, можна констатувати загальну тенденцію, спостережувану в спонтанній молитві, – незмінне прагнення до підвищення рівня голосу від початку синтагми до її завершення.

Усна молитва – такий вид мовленнєвої діяльності, в якому обов'язково наявні певні смислові або ж емоційні центри, що потребують особливого виділення за допомогою різних інтонаційних засобів.

Одним із таких засобів виділення смислового або емоційного центру є підвищення висоти голосу, експериментальна фіксація якого відповідає підвищенню рівня частоти основного тону (ЧОТ).

Усереднені дані максимальних значень ЧОТ представлено в таблиці 3.

Таблиця 2

Частотність уживання термінальних тонів у тексті молитов (у%)

Вид молитви	Канонічна	Спонтанна
Термінальний тон		
низький низхідний	22.4	27.3
високий низхідний	14.4	22.6
низький висхідний	25.6	13.7
високий висхідний	10.7	3.3
низхідно-висхідний	13.4	12.3
висхідно-низхідний	5.2	13.6
рівний	8.3	7.2

Таблиця 3
Усереднені значення максимальних ЧОТ (Гц)
у текстах досліджуваних молитов

Частина молитви		Вид молитви	
		Канонічна	Спонтанна
Вступ		324	361
Основна частина	інтенція	256	328
	аргументація	239	227
Прикінцева частина		317	298
У середньому по тексті		284	303

Аналіз отриманих даних показав, що, загалом, молитві притаманне суттєве підвищення висоти голосу у вступній частині молитви, що виражається в значеннях максимумів ЧОТ, які істотно перевищують середні по тексті. Особливо це стосується спонтанних молитов, де показники максимумів ЧОТ сягають 360 Гц, що свідчить про істотне підвищення висоти голосу під час звернення з молитовним повідомленням. Розглядаючи значення максимумів ЧОТ в основній частині, можна переконатися, що значення досліджуваного параметра в частині «інтенція» вище відповідних у частині «аргументація». У прикінцевій частині спостерігаються основні відмінності між канонічними та спонтанними молитвами: якщо наприкінці канонічної молитви показники максимумів ЧОТ майже збігаються з відповідними у вступній частині (317 Гц та 324 Гц відповідно),

то в спонтанній молитві в цій її частині простежується тенденція до зниження досліджуваного параметру до рівня нижчого, ніж середні по тексті (298 Гц за середнього показника 303 Гц). Цей факт свідчить про те, що на перший план у спонтанних молитвах виходять звернення до Бога, що міститься у вступній частині, та безпосередньо зміст прохання (благання, клопотання), що здійснюється в частині «інтенція».

Висновки. На підставі проведеного інструментального аналізу мелодичних характеристик англійських молитов е художньому кінодискурсі можна констатувати, що мелодія, безсумнівно, відіграє важливу роль у просодичному оформленні досліджуваних усних відтворень. Зіставлення мелодичних характеристик канонічних молитов, що вживаються персонажами в кіно дискурсі, та молитов, що вимовляються персонажами «спонтанно», довело існування певних відмінностей досліджуваних параметрів. Ці відмінності виявляються в яскравішій мелодичній організації спонтанних молитов, яка демонструє напружений емоційний стан людини, що звертається до Бога з молитвою під час нестандартних життєвих ситуацій. Перспективним убачається здійснення комплексного аналізу просодичних особливостей англійських молитов задля отримання загального просодичного портрету цього особливого вияву інтертекстуальності в дискурсі кіно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / Науч. ред. П.Е. Бухаркин. СПб., 1999. 443 с.
2. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман. Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму / Пер. с франц., сост., вступ. ст. Г.К. Косикова. М.: ИГ Прогресс, 2000. С. 427–457.
3. Родионова Е.В. Интертекстуальность. Культурология. XX век: энциклопедия: в 2-х т. / Ред. и сост. С.Я. Левит. СПб.: «Университетская книга», 1998. Т. 1. С. 266–267.
4. Кожемякин, Е.А. Религиозный дискурс: методология исследования. Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: «Философия. Социология. Право». 2011. Т. 15. № 2 (97). С. 32–47.
5. Боженкова Н.А. Некоторые особенности вербального функционирования религиозного дискурса. Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: «Лингвистика и педагогика». 2015. № 3. С. 15–23.
6. Common Worship: Daily Prayer: Services and Prayers for the Church of England. London: Church House Publishing, 2002. 850 p.
7. Кравченко Н.О. Синергійність англійського релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід): монографія. Одеса: КП ОМД, 2017. 408 с.

**СТЕРЕОТИПНИЙ ОБРАЗ ПРИВАБЛИВОГО ЧОЛОВІКА
В ЖІНОЧОМУ РОМАНІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ К. БУШНЕЛЛ
“FOUR BLONDES” ТА “SEX AND THE CITY”)**

**THE STEREOTYPICAL IMAGE OF AN ATTRACTIVE MAN
IN A WOMEN'S NOVEL (CASE STUDY OF C. BUSHNELL'S NOVELS
“FOUR BLONDES” AND “SEX AND THE CITY”)**

Лук'янченко І.О.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
та методики викладання іноземних мов*

*Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського*

Полнікова А.С.,

*магістрант кафедри германської філології
та методики викладання іноземних мов
факультету іноземних мов*

*Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського*

Стаття присвячена проблематиці вивчення стереотипу маскуліності, характерного для сучасної англійськомовної свідомості, з позиції авторського жіночого тексту, призначеного для жіночої аудиторії. У фокусі уваги дослідження стереотипного гендерного образу привабливого чоловіка у популярних романах Кендіс Бушнелл «Four Blondes» та «Sex and the City». Виокремлено основні семантичні зони, що формують образ чоловіка. Досліджено специфіку лінгвістичної репрезентації образу привабливого чоловіка через призму жіночого сприйняття. Проведений аналіз мовного матеріалу дає змогу простежити вияв у чоловічих образах сучасного стереотипу привабливого чоловіка.

Ключові слова: образ привабливого чоловіка, гендерний стереотип, лінгвістичні особливості, семантичні зони, жіночий роман.

В статье затрагивается проблема изучения стереотипа маскулинности, характерного для современного англоязычного сознания, с позиции авторского женского текста, предназначенного для женской аудитории. Рассматривается стереотипный гендерный образ привлекательного мужчины в популярных англоязычных романах Кэндес Бушнелл «Sex and the City» и «Four Blondes». Выделены основные семантические зоны, которые формируют образ мужчины. Исследована специфика лингвистической репрезентации образа привлекательного мужчины через призму женского восприятия. Проведенный анализ языкового материала позволяет проследить проявление в мужских образах современного стереотипа привлекательного мужчины.

Ключевые слова: образ привлекательного мужчины, гендерный стереотип, лингвистические особенности, семантические зоны, женский роман.

The article deals with the problem of studying male stereotypes peculiar to modern English speaking community from the perspective of the female text. The focus is on gender stereotypical image of an attractive man in Candace Bushnell's novels “Four Blondes” and “Sex and the City”. The main semantic zones that form male image are singled out. Linguistic representation of the image of an attractive man in the light of women's perception is analyzed. The analysis of the linguistic material allows tracing the manifestation of the stereotype of an attractive man in male images.

Key words: image of an attractive man, gender stereotypes, linguistic peculiarities, semantic zones, women's novel.

Постановка проблеми. Беручи до уваги ключову роль, яку відіграє антропоцентрична парадигма в сучасних лінгвістичних дослідженнях, актуальною є орієнтація на дослідження всіх параметрів особистості, які відбиваються в мові, зокрема індивідуальних властивостей людини. Одним із таких параметрів вважають гендер як соціально-культурний феномен. Кожне суспільство характеризується певним набором гендерних стереотипів, які «відображають повсякденні уявлення і думки про ідеали маскуліності і фемінності, що сформувалися в певній культурі»

[3, с. 63]. Гендер не є власне мовною категорією, проте його зміст може бути розкрито за допомогою аналізу мовних репрезентацій. У зв'язку з цим для дослідження становить інтерес аналіз гендерних стереотипів англійськомовного колективу та засобів репрезентації цих стереотипів у певних видах дискурсу. Зокрема, дослідники (М.О. Бакулін, Л.О. Єрмакова, О.В. Закірова, С.А. Кузнецова, В.І. Коваль та інші) вважають цінним матеріалом для вивчення існуючих у сучасному суспільстві цінностей і стереотипів художній та публіцистичний дискурси. Як влучно зазначає С.А. Кузнецова,

«дослідження художнього дискурсу з позиції гендерного фактора дає змогу по-новому інтерпретувати й аналізувати художні тексти, як відображення картини світу, де наочно та глибоко втілюється чоловічий і жіночий погляди на світ, на взаємини статей» [2, с. 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З'явилося чимало лінгвістичних досліджень, присвячених вивченню гендерної специфіки образів жінки і чоловіка у мовній свідомості на матеріалі різних мов. Наприклад, Г.О. Коробейникова (2008) розглядає образ чоловіка у лексичній структурі російськомовних жіночих поетичних текстів ХХ ст., А.Н. Гайфуліна (2009) – образ чоловіка у віртуальному світі, О.С. Івашова (2011) – мовну репрезентацію гендерних стереотипів в англійськомовній пресі на прикладі образів жінок-політичних діячів, Є.А. Кузнецова (2012) – образ жінки як гендерний стереотип у британському художньому дискурсі, Є.С. Прудникова (2013) – семантичну структуру гендерних стереотипних образів чоловіка та жінки в порівняльному аспекті на матеріалі російської мови, О.Н. Шаліфова та Є.А. Півкіна (2015) – образ жінки-політика в англійськомовних засобах масової інформації, О. Зинов'єва (2016) – стереотипний образ чоловіка у глянцевих журналах на матеріалі російської та англійської мов. Незважаючи на наявність робіт, що присвячені дослідженню мовного аспекту гендерної проблематики, все ще залишається актуальним вивчення специфіки гендерних уявлень у мовній свідомості різних народів. Дослідження стереотипу маскуліності дає змогу визначити, як представлений образ сучасного чоловіка відтворюється через призму жіночого сприйняття в англійськомовній свідомості.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити особливості лінгвістичної репрезентації стереотипного образу привабливого чоловіка очима жінки. Матеріалом дослідження слугували романи Кендіс Бушнелл «Four Blondes» (2002) та «Sex and the City» (2006), призначені для жіночої аудиторії.

Виклад основного матеріалу. Стереотипні уявлення про жінок і чоловіків змінюються у процесі розвитку людського суспільства. Соціальні зміни, які відбулися у світі в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., вплинули на поведінку людини, її ставлення до цінностей у житті та, відповідно, сприяли появі інших гендерних стереотипів і певним змінам у наявних. У фокусі нашої уваги дослідження стереотипу маскуліності, характерного для сучасної англійськомовної свідомості, з позиції авторського жіночого тексту, призначеного

для жіночої аудиторії. Зазначимо, що посилююча динаміка суспільного життя та наявні зміни не можуть не знайти свою репрезентацію в жіночих романах, які фіксують зміни в образі чоловіка, його поведінці, особистісних якостях. Аналіз таких текстів дає змогу побачити чоловіка через призму жіночого сприйняття та виявити особливості цього бачення.

Зауважимо, що поняття «образ» є багатозначним і використовується в широкому значенні у різноманітних контекстах, вказуючи на уявлення про людину. Наприклад, О.П. Горкін вказує [1], що образ – це не опис героя, а саме зображення його в тексті, це не те, як діє, відчуває та мислить герой, а те, як він репрезентований автором за допомогою відповідних прийомів. У контексті нашої наукової розвідки розглядаємо «образ» як узагальнене відображення дійсності в конкретній формі. Зазначимо, що стереотипи, у яких позначаються найяскравіші риси образу, є важливим елементом у його структуруванні. Тож гендерні стереотипи можна охарактеризувати як «схематизовані, узагальнені образи маскуліності і фемінності» [6, с. 192], а гендерний стереотипний образ утілює суспільні уявлення про риси, притаманні представникам певної статі в художньому дискурсі.

Популярні романи американської письменниці Кендіс Бушнелл «Four Blondes» та «Sex and the City» призначені для жіночої аудиторії. Вони дуже відверті, іронічні, тонкі та розповідають про сучасних жінок, які закохуються, розчаровуються і при цьому обмінюються думками з максимальною відвертістю, надаючи оцінку навколишньому світу, перш за все чоловікам. Читачу не доводиться додумувати образи чоловіків, адже вони описані очима головних героїнь-представниць жіночої статі від зовнішньої характеристики до особистості героя.

Проведений аналіз дав змогу виокремити основні семантичні зони, що формують образ чоловіка, а саме: *зовнішність, соціальний статус, сімейний статус, особистісні якості, партнерські відносини, спосіб життя*. Перейдемо до аналізу мовних засобів репрезентації стереотипного образу сучасного чоловіка у романах Кендіс Бушнелл.

Встановлено, що зовнішній вигляд, фізична привабливість відіграє важливу роль у сприйнятті жінкою представника чоловічої статі. До складників зовнішнього вигляду входить опис очей, волосся, губ, посмішки, статури, одягу та аксесуарів. Опис здійснюється за допомогою субстантивної та ад'єктивної лексики.

Аналіз лексико-семантичних засобів, які репрезентують зовнішність представників чоловічої статі, показав, що опис волосся – це важлива деталь будь-якого образу. Проілюструємо прикладами: *“Bill was a large, good-looking man with a full head of gorgeous, curly blond hair”* [4]; *“Short brown hair. Tanned. Slim. Too handsome”* [5]; *“Mr. New Yorker with floppy brown hair ... he is smooth and a little sloppy”* [5]. Як можна побачити у наведених прикладах, колір волосся не тільки є рисою, на яку звертають увагу жінки, але й вказує на вік (*brown* → молодий).

Зазначимо, що віковий показник є важливим у жіночому світосприйнятті. Жінки у романах віддають перевагу молодим, привабливим чоловікам (важливим є також такий фактор, як їхня заможність), яких розглядають як партнерів у стосунках, як-от: *“a nice young guy”* [4]; *“Bachelor № 1: Skipper Johnson, twenty-five. Preppy. Entertainment law. Boy wonder”* [5]. Водночас зазначаємо негативне ставлення до старих, хоча й багатих, наприклад: *“Older guys are gross ... ugly rich old men”* [5]; *“He is an old, white haired guy with a face like a pumpkin”* [5]; *“The one (an old man) with the face like a horse”* [4].

Інформативними штрихами в стереотипному образі чоловіка є також обличчя та статура, відповідно до існуючих еталонів чоловічої краси (сила, мускули, накачане тіло): *“Sandy’s an actor with brilliant green eyes”* [5]; *“Mr. New Yorker with ... devastating smile...”* [5]; *“nice, strong, attractive”* [4]; *“A big hulking guy with an overdeveloped chest and short legs”* [4]; *“...beautiful young hardbody couples”* [4].

Атрибутом стереотипного образу сучасного привабливого чоловіка жінки вважають засмагу, як-от: *“Tanned. Slim. Too handsome”* [5]; *“...gold-medallioned, too-tanned escort”* [5].

Ще одним важливим штрихом в образі чоловіка очима жінки є його одяг та аксесуари. Наприклад: *“Donovan Leitch in a green down jacket and a fuzzy beige hat with earflaps”* [4]; *“... he was wearing a spectator shoes, a tribly hat and Ralph Lauren suit...”* [5]; *“He was wearing a tweedy gray overcoat”* [4]; *“James did just buy a pair of Dolce & Gabbana sunglasses”* [4]; *“He leans back on the pillows and looks at his silver Rolex”* [4]; *“Bob Milo was dressed in a sweater and the bottom half of his long underwear. He ... was wearing felt slippers with pointy toes...”* [5]; *“Newbert insisted on wearing a funny, striped Cat-in-the-Hat chapeau”* [5]; *“Mr. Roque was wearing a tatty tweed jacket...”* [5]; *“He was wearing jeans and a sweatshirt”* [5]. Як можна побачити у наведених прикладах, описи

детальні, автор використовує широкий спектр лексем – назв відомих брендів. Варто зазначити, що вартість одягу дає натяк на соціальний статус чоловіка.

Соціальний статус у романах актуалізується в декількох аспектах – матеріальні можливості (фінансовий стан), професійна діяльність і рівень освіти: *“preppy”*, *“the socialite”*, *“art collector”*, *“record producer”*, *“journalist”*, *“a big movie star”*, *“a celebrity”*. Зокрема, було виокремлено ад’єктивні лексеми, що репрезентують такі якості, як-от: *“perspective, famous man”*; *“extremely confident, rich, successful, big-time guy”*; *“a rich guy”*; *“A-list guys”*. Узагалі, для стосунків більшість жінок у романах схильна обирати лише першокласних чоловіків – успішних, заможних, із приємною зовнішністю.

Важливим показником соціального статусу у структуруванні чоловічого образу є наявність авто. Можна зазначити, що машина є невід’ємним атрибутом стереотипу успішного сучасного чоловіка, зокрема дорогий спортивний автомобіль, що знайшло своє відображення у проаналізованих романах, як-от: *“...sports cars “a Ferrari”, a “Porsche”* [4]; *“They drove out to the Hamptons in his new Porsche Turbo”* [4]; *“He picked her up in a Rolls Royce limousine”* [4]; *“There were a Range Rover and two Mercedeses, one a 550-coup and the other a SL convertible”* [5]; *“What if I want a Maserati”* [4]; *“A green 1954 250 GT Ellena Body Ferrari pulled into the circular driveway”* [4]; *“I was thinking about putting you in some Bentley”* [4].

Водночас варто зауважити, що у романах відображено нові ціннісні орієнтири, де матеріальні цінності є основою світогляду сучасного суспільства: *“He had bad English teeth, ranging in color from sickly yellow to light gray. His fingers were stained with nicotine and his nails were dirty. But there was the car. And his money”* [5]. Як бачимо у наведеному прикладі, ад’єктивні лексеми негативно репрезентують чоловіка, його неохайність, проте в нього є машина та гроші, що для деяких жінок є важливішим.

Цинізм сучасного соціального мислення також відображено у репрезентації партнерських відносин. Героїні виставляють подробиці особистого життя на показ, радяться одна з одною, не соромлячись цього: *“awesome in bed, crazy relationships”* [5]; *“fantastic lovers* [5]; *Sex-God”* [4; 5]; *“He is brilliant and funny and sexy”* [5]; *“the sexiest man”* [4]. Наприклад, стереотипним у романах є змалювання чоловіка-коханця. Поряд із тим словосполучення *alpha males (14)* у мовленні героїнь набуває іронічного звучання.

Водночас традиційні уявлення про відносини чоловіка і жінки не втрачають своєї актуальності. Зокрема, важливим в образі чоловіка для жінки є його сімейний статус, і в романах жінки акцентують увагу на неодружених чоловіках, негативно оцінюючи тих із них, хто не виявляє бажання змінити цей статус: “*eligible bachelor*”, “*perennial bachelors*”, “*toxic bachelors*”, “*hopeful bachelors*”.

Щодо особистісних якостей чоловіка, то проведений аналіз дав змогу виокремити ад’єктивні лексеми, які описують представника чоловічої статі, якого б хотіли бачити жінки – сексуального, гарного, веселого та кмітливого, розумного, романтичного супутника в житті. Наприклад: *sexy* (11), *romantic* (9), *marvelous* (8), *clever* (7), *good-looking* (6), *funny* (5), *kind* (5), *masculine* (5), *hot/hottest* (5), *attractive* (4), *handsome* (4), *beautiful* (4), *smart* (4), *gorgeous* (4), *great* (3), *interesting* (3), *witty* (2), *glamorous* (2), *serious* (4), *crazy* (4), *wonderful* (2), *cool* (2), *sweet* (2), *beautifully mannered* (2), *a real guy* (2), *unpredictable* (1), *a decent husband* (1), *sensitive* (1), *adorable* (1), *cute* (1), *amusing* (1), *friendly* (1), *attentive* (4), *charming* (1), *vital* (1), *articulate* (1), *convivial* (1). Наприклад, у репрезентації образу чоловіка частим є використання лексем із позитивною оцінкою, що є досить значним мовним виявом гендеру. Для жінок характерними є інтенсифікація позитивної оцінки та підвищена експресивність і, відповідно, використання емоційно-оцінної лексики. Водночас варто зазначити, що жінки у романах не залишають поза своєю увагою негативні риси чоловіків: *geeky guys* (3), *lousy husbands* (1), *a pervert rich guy* (1), *a shallow, two-bit womanizer* (4), *modelizers* (7); *buster* (1), *losers* (5), *disloyal* (1), *naughty* (3), *ugly* (6), *boring* (3), *arrogant and angry and immature* (1). Частотним у таких характеристиках є використання розмовної лексики: “*Zack Manners is asshole*” [4]; “*Digger is such a goof*” [4]. Ці негативні характеристики можуть бути пов’язані як із зовнішністю, так і з характером, але часто мають сексуальний підтекст.

Стереотипний образ привабливого чоловіка містить такий параметр, як спосіб життя, зокрема це хобі представників чоловічої статі, те, як вони схильні проводити вільний час. Наприклад, героїні позитивно оцінюють чоловіків, які витрачають час на заняття спортом, щоб бути стрункими та доглянутими: “*Bill was a model, and Garrick and Bill met at a gym downtown when Bill asked Garrick to spot him on the bench press*” [5].

Особливе місце у вербальному вираженні образу привабливого чоловіка у романах посідають лінгвостилістичні прийоми, зокрема епітет,

порівняння, антономазія та алюзія. Наприклад, використання значної кількості епітетів пов’язане з тим, що жінки надають більше значення естетичним властивостям, емоційно сприймають дійсність. Характерним у репрезентації стереотипного образу чоловіка у романах є використання простих епітетів і ланцюжка епітетів, які дають змогу деталізувати образ, наприклад: “*devastating smile*”, “*a huge heart*”, “*powerful, masculine, hot, amazing, creative (Mr New Yorker)*”, “*slumpy guys*”, “*a puppy dog voice*”.

Антономазія у романах слугує засобом вираження оцінки чоловіка та розкриває симпатію або антипатію героїнь до певного типуажу, як-от: *Mr. Big* (чоловік жіночих мрій), *Mr. Marvelous*, *Mr. New Yorker*, *Internet Guy*, *The Bone*, *Bicycle Boys*, *Sex-Gods*. Наприклад, “*Bicycle Boys*” – це так звані «велохлопці», “*they are smart, funny, romantic, lean, quite attractive*”, але “*they are all kamikaze selfish pricks*” [5]. Зазвичай велохлопці полюбують волю, більшість із них – неодружені. Ім’я *Mr. Marvelous* прямо і недвозначно характеризує персонажа: він був п’ять разів одруженим, у нього було дванадцять дітей, а всі друзі дивувалися його вмінню зачаровувати жінок. Так його характеризує одна з героїнь: “*Bachelor №2: Mr. Marvelous, sixty-five, says he’s sixty. Square jaw, silver hair, bright blue eyes, athletic – all parts work on demand*”. Іронічно представлений ще один типаж “*The Bone*”: “*...is such a naughty man ... hew as Rich, Dating, and ... Ugly*”.

Частотним у конструюванні образу привабливого чоловіка є порівняння: “*He was tall and skinny with no chin to speak of, eyes like boiled eggs*” [5]; “*He had stomach muscles that looked like the underside of a turtle*” [4]; “*Harold was like everybody’s Santa Claus*” [4]; “*The one with the face like horse*” [4]; “*Digger was disgusting since he had one of those stomachs that looks like it contains a small melon, like a starving child’s in Africa*” [4]; “*Dominique was with a personality like a scorpion*” [4]; “*He was about five feet tall and was wearing felt slippers with pointy toes, so that he resembled an elf*” [5]. Як можна побачити з наведених прикладів, порівняння, що репрезентують оцінку чоловіків героїнями, фокусують увагу як на зовнішніх, так і на внутрішніх характеристиках представників чоловічої статі.

Зауважимо, що у вербальному вираженні чоловічих образів задіяні також алюзії, за якими можна судити про певні стереотипні асоціації. Наприклад, у романі «*Sex and the City*» символічно згадується ім’я Ботічеллі (алюзія входить у конвергенцію з порівнянням): “*Barkley has a face*

like a Batticell, angel, framed by a blond page boy hair cut” [5]. Зустрічаємо також алюзію на античність: “*You don’t look much of a Prometheus to me*” – *Hercules said*” [5]. Ці алюзії також фокусують увагу на привабливих рисах зовнішності чоловіків. Однак більшість використаних алюзій належить до сучасності, як-от імена відомих акторів і музикантів як символів успіху: “*He is the next Brad Pitt*” [5]; “*She had a serious boyfriend – a pallid, sickly looking guy named Digger whoever one was convinced was the next Mick Jagger*” [4]; “*He looks like a younger, better-looking Ron Perelman*” [5]. У контексті творів такі алюзії репрезентують іронічну або саркастичну оцінку, що надають героїні чоловікам.

Висновки. Аналіз романів Кендіс Бушнелл «Four Blondes» та «Sex and the City» дав можливість простежити у представлених образах вияв сучасного стереотипу привабливого чоловіка. Зазначимо, що, загалом, стереотипний образ чоловіка, представлений у творах, співпадає із соціальною гендерною моделлю, яка існує у свідомості американок. Наприклад, проведений аналіз виявив такі риси стереотипного образу привабли-

вого чоловіка: зовнішність – *привабливий, сексуальний, засмаглий, вдягається у твідові костюми та джинси, фізично сильний, доглянутий*; соціальний статус – *багатий, успішний, обіймає певну посаду, має дороге авто (як-от: Mercedes, Porsche Turbo, Rolls Royce Limousine, Range Rover)*; сімейний статус – *неодружений, коханець*; особистісні якості – *допепний, впевнений, розумний, цікавий*; спосіб життя – *проводить багато часу в клубах (якщо неодружений)*; партнерські відносини – *гарний коханець, романтичний, люблячий*. Отже, привабливий через призму жіночого сприйняття чоловік представлений як доглянутий, впевнений, розумний, сексуальний, зі спортивною фігурою, заможний та успішний, гарний коханець, а створений письменницею стереотипний образ імпліцитно транлює у свідомість жінки-читача сучасне розуміння маскуліності.

Перспективи подальших розвідок у цього напрямі вбачаємо в подальшому порівняльному аналізі гендерної специфіки образів чоловіків і жінок у художньому дискурсі, у якому безпосередньо відображено стан і погляди соціуму, на матеріалі англійської та української мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горкин А.П. Современная иллюстрированная энциклопедия. Литература и язык. Москва: «Росмэн», 2006. 984 с.
2. Кузнецова Е.А. Функционирование фразеологических единиц, составляющих «образ женщины» как гендерного стереотипа, в художественном дискурсе Британии: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. Ростов-на-Дону, 2012. 19 с.
3. Полонский А.В. Русское слово в социокультурной перспективе. Русский язык за рубежом. 2003. № 3. С. 61–68.
4. Bushnell C. Four Blondes. New York, 2002. 256 p.
5. Bushnell C. Sex and the City. New York, 2006. 304 p.
6. Renzetti C.M. Women, Men and Society. Fourth. Boston, MA: Allyn and Bacon, 1999. 450 p.

**НЕВЕРБАЛЬНІ ТА ПАРАЛІНГВАЛЬНІ СЕМІОТИЧНІ РЕСУРСИ
В ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ XX – XXI СТОЛІТЬ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ**

**NON-VERBAL AND PARALINGUAL SEMIOTIC RESOURCES IN LINGUISTIC
RESEARCH PAPERS OF THE 20TH AND 21ST CENTURIES: APPLIED ASPECT**

Макарук Л.Л.,
*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки*

У статті здійснено огляд лінгвістичних розвідок, присвячених семіотичним ресурсам невербальної природи. Звернуто увагу на їхню важливість у процесах інтеракції та поживлення дослідницького інтересу до їх аналізу. Окреслено ключові тенденції розвитку наукових мовознавчих шкіл, які сфокусовані на ґрунтовному поліаспектному аналізі означених компонентів. Обґрунтовано специфіку невербальних і паралінгвальних засобів. Зауважено, що нині їх досліджують у рамках кількох галузей: мультимодальної лінгвістики, візуальної лінгвістики, графічної лінгвістики, паралінгвістики тощо.

Ключові слова: невербальні засоби, паралінгвальні одиниці, семіотичні ресурси, еволюція, лінгвістичні школи.

В статье сделан обзор лингвистических исследований, посвященных семиотическим ресурсам невербальной природы. Обращено внимание на их важность в процессах интеракции и оживления исследовательского интереса к их анализу. Определены ключевые тенденции развития научных языковедческих школ, сфокусированных на основательном полиаспектном анализе указанных компонентов. Обосновано специфику невербальных и паралингвальных средств. Замечено, что сейчас их исследуют в рамках нескольких отраслей: мультимодальной лингвистики, визуальной лингвистики, графической лингвистики, паралингвистики и других сфер.

Ключевые слова: невербальные средства, паралингвальные единицы, семиотические ресурсы, эволюция, лингвистические школы.

This article provides a review of linguistic research papers devoted to semiotic resources of a nonverbal nature. Extensive attention is given to their importance in communication processes and the revival of research interest in analyzing them. An outline has been given of key development patterns in linguistic research schools which are focused on a thorough multiple-aspect analysis of the components which have been indicated. Unique features of non-verbal and paralinguistic means have been described. It is noted that they are currently being investigated in several fields, including multimodal linguistics, visual linguistics, graphic linguistics, and paralinguistics.

Key words: non-verbal means, paralinguistic units, semiotic resources, evolution, linguistic schools.

Постановка проблеми. У фокусі лінгвістичних розвідок другої половини минулого століття перебували переважно вербальні компоненти. Їм за замовчуванням учені відводили ключову роль, часто вважаючи їх чи не єдиними доступними ресурсами, що здатні задовольняти комунікативні потреби. Як результат, вони отримали статус провідних, а отже, і найбільш досліджених з урахуванням різних наукових парадигм. На відміну від попереднього століття, розвідки ХХІ значно урізноманітнюються; на науковому горизонті з'являються нові, перспективні й багатобіччі грані завдяки появі в сучасному англomовному комунікативному просторі досить колоритних і неординарних невербальних і паралінгвальних ресурсів, що змушують лінгвістів по-новому переосмислювати установлені підходи до аналізу всіх можливих складників, які використовують у процесах інтеракції, й залучати інноваційні методи й методики, які дають можливість якомога полівекторніше

обґрунтувати їхню семантику та прагматико-стилістичний потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно словесний модус є інтегральною частиною усного й писемного мовлення. Окрім вербальних засобів, і у першій, і у другій формі комунікації використовують чимало інших ресурсів немовної природи. Зауважимо, що в окремих лінгвістичних студіях їх використання як одиниць, що мають вагомий потенціал, учені не заперечували. Однак якщо говорити про писемні немовні ресурси, то їм особливої уваги не приділяли. Проте існує чимало праць, у яких дослідники висловлюють свої міркування на їхню користь, не встановлюючи їх семіотичного та функціонального навантаження, не враховуючи їх як модуси, які здатні продукувати додаткові відтінки значення й стилістично маркувати текст.

На відміну від писемної комунікації, у наукових школах, представники яких займалися дослідженням усної комунікації, набагато частіше

фокусувалися на ґрунтовному аналізі супровідних характеристик, як-от темпу, тембру, дотиків, поглядів, запахів, жестів, міміки обличчя тощо, розглядаючи їх у рамках паралінгвістики, кінесики, окулесики, аускультатії, гаптики, гастики, ольфакції, проксемики, хронеміки, системології.

Докладне наукове висвітлення цих напрямів поруч із словесними ресурсами в усному мовленні здійснено у розвідках І.Н. Горелова та Г.В. Колшанського. Згодом ці ж вектори висвітлено у роботі Г.Ю. Крейдліна та М. Коцоліно. Усна інтеракція, реалізована писемними вербальними ресурсами, є об'єктом аналізу й вітчизняних науковців: Т.О. Анохіної, І.Г. Барташевої, І.К. Серякової, Л.В. Солошук та інших учених. Писемне ж мовлення було проаналізоване переважно у роботах тих учених, які працюють у царині реклами й мас-медіа: Н.В. Коломісць, І.М. Шукало, Т.В. Крутько, Н.В. Реконвальд, О.Є. Ткачук-Мірошниченко, однак у їхніх розвідках значну увагу також відведено вербальним ресурсам і побіжно окреслено невербальні компоненти, що й зумовлює *актуальність* обраної проблематики.

Постановка завдання. Мета розвідки – здійснити огляд робіт, присвячених невербальним модусам і з'ясувати їхній сучасний стан та перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу. Тривале нівелювання невербальних і паралінгвальних компонентів призвело до цілковитого розмежування, так би мовити, лінгвістики вербального тексту та лінгвістики невербального тексту. Зважаючи на цифрові тенденції текстотворення, така дихотомія навряд чи має право на існування, якщо йдеться про англomовний мас-медійний комунікативний простір. Мова ЗМК, поза сумнівом, давно вже не є суцільним сполученням алфавітних позначок і знаків пунктуації. Це величезне комунікативне середовище «оснащене потужними» ресурсами невербальної та паралінгвальної природи, які є вагомими інструментами в досягненні поставлених цілей. Їхня «вага» під час спілкування не викликає сумнівів.

Цілковите заглиблення у порушену проблему мимоволі генерує низку питань і спонукає лінгвістів відповісти на них: доцільним чи недоцільним є їх використання? яку роль їм відведено безпосередньо в кожному конкретному тексті, реченні, словосполучі, слові тощо? чому їх використовують і з якою метою? яку функцію вони виконують? у чому полягає їхній комунікативно-прагматичний потенціал? яка їхня структура та семантика? яка їхня кінцева мета й спрямова-

ність? як вони трансформують комунікативні процеси? що нового вони вносять до процесу спілкування?

Розглядаючи порушені проблеми, варто зазначити, що їх вирішення потребує ґрунтовних розвідок. Проте, передовсім, видається слушним розглянути еволюцію робіт, присвячених аналізу немовних модусів. Іноді досить непросто виявити точні часові рамки й ученого, перу якого належить те чи те поняття, дефініція, парадигма. Винятком не є й досліджувані нами писемні засоби, які зацікавили окремих лінгвістів у другій половині минулого століття. Говорячи про еволюцію писемних засобів інтеракції, варто звернути на те, що витoki сягають 1920–1930-х рр., коли з'являються публікації, присвячені віршованій графіці (Г.О. Винокур [19], Б.В. Томашевський [48]), оформленню книг (використанню шрифтів, залученню кольорів, декоративних елементів тощо) (О.О. Реформатський [41]).

У 1960-х рр. П.П. Пазоліні зауважив, що «будь-яка знакова система зібрана в особливому словнику. Функції особистості, яка сприймає знак у цій ситуації, полягають у тому, щоб вибрати зі словника адекватні своїм творчим можливостям знакові одиниці <...> Для особистості, яка має справу із зображенням, не існує єдиного словника <...> усі зображальні знаки не організовані в словник і у процесі комунікації повинні бути суспільним надбанням» [38]. Як бачимо, дослідник піднімає важливе питання, яке в сучасних студіях рівноцінне поняттю *мультимодальної грамотності* загалом й *мультимодальній перцепції* зокрема. Сприйняття і прочитання такого тексту – складна проблема, що нині перебуває у фокусі уваги вчених.

Значно глибше висвітлення невербальні та паралінгвальні ресурси як декоративні елементи періодичних видань та як складники різножанрових і різностильових текстів отримують у 1970–1980-х рр. Р. Барт закладає підвалини для аналізу різних модусів, наголошуючи, що на телебаченні, в кіно, в рекламі виникнення смислів залежить від взаємодії зображення, звуку і накреслення знаків [5]. Дослідник також зазначає, що позамовні об'єкти стають по-справжньому значущими лише тоді, коли вони дублюються або ретранслюються мовою [5, с. 114]. У цей же період М.Й. Бугаєва, працюючи, незалежно від Р. Барта досліджує роль фотосвітлин у періодичних виданнях, виділяючи їхні можливі функції: ілюстрування тексту в газеті або журналі; самостійне інформування читача про нові події та факти, які найкраще можна продемонструвати зображенням; вплив на

емоції читача, створюючи певний художньо-документальний образ як естетичний засіб [12, с. 97].

Л.М. Большіянова [14], Г.В. Ейгер [25], В.Л. Юхт [25], Т.М. Ніколаєва [36] та інші вчені одними з перших починають говорити про специфіку писемного мовлення та його диференційні ознаки із врахуванням різних модусів. У розвідках Б.В. Валуєнка [16], М.М. Бахтіна [6], Ю.Я. Герчука [20], С.Ф. Добкіна [24], В.В. Сазонова і К.Б. Шошнікова [42], О.О. Сидорова [44] тощо також знаходимо аналіз порушених проблем.

Грунтовне висвітлення означених ресурсів здійснено у працях І.В. Арнольд [3] та Г.Т. Костенко [34]. Частково цій же проблемі також присвячена й розвідка У. Еко, у якій ідеться про візуальні образи [51]. На невербальних і паралінгвальних ресурсах, які використовують у писемному мовленні, фокусується також А. Капр, стверджуючи, що, (наприклад – *Л. М.*) буква може бути маленькою чи великою, широкою або вузькою, стрункою і одухотвореною, ставною, симпатичною, діловою, благородною, огидною [56, с. 56]. Значну частину розвідки присвячено перцепції. За словами А. Капра, «... чисте читання, абстрактне переведення букв в раціональне мислення виключене. Будь-яке бачення свідомо чи несвідомо є сприйняттям наочного, і тому викликає більш-менш сильні емоції, які сходяться або розходяться зі змістом...» [56, с. 24]. В означеному дослідженні порушено проблему, яка в цифрове століття є актуальною, оскільки в англійському комунікативному середовищі натрапляємо на мультимодальні графеми, лексеми, синтаксичні конструкції, речення.

Л.О. Соколов також звертає увагу на невербальну, зауважуючи, що «образна система мови <...> приписує звукам, запахам, почуттям і думкам такі якості, як колір, світло, форму, контури, структуру і рух ...» [45, с. 11]. У той же період Р.О. Якобсон фокусується на не менш важливому аспекті, який здобув нині значну популярність у мультимодальних студіях, стверджуючи, що «синкретизм поезії та музики, ймовірно, первинний і щодо поезії, і щодо музики, оскільки візуальні сигнали кінесики органічно пов'язані з тими чи іншими аудіальними знаковими системами» [52, с. 327].

Згодом Б.О. Плотніков виокремлює чотири класи невербальних знаків у писемних текстах: натуралістичні (фотографії, малюнки з натури, креслення, схеми); художні (картини, малюнки з естетичною цінністю); художньо-символічні (карикатури, гротески), символічні (знаки-формули) [39, с. 59]. Загальні засади дослідження писемної інтеракції також сформу-

льовані А.М. Барановим і П.Б. Паршиним [4]. Запропоновані ними підходи невербальних і паралінгвальних ресурсів, які, як ми уже зауважували, тривалий час вважали другорядними щодо вербальних, нині поділяє чимало учених. Зауважимо також, що їхні міркування слугують фундаментальною основою багатьох розвідок, присвячених писемному мовленню.

У своїй розвідці, говорячи про писемні ресурси як засоби метаграфеміки, вони виділяють механізм пунктуаційного варіювання (синграфеміку), механізм шрифтового варіювання (супраграфеміку) та механізм варіювання площинної синтагматики тексту (топографеміку) [4, с. 43]. Поділяючи такий підхід (поділ ресурсів на групи), зауважимо, що ми також схильні поділяти всі ресурси несловесної природи на невербальні та паралінгвальні. Щодо перших, то до них зараховуємо такі: знаки пунктуації, діакритичні знаки, типографічні й інші допоміжні знаки; цифри, математичні символи; ілюстрації (натюрморти, пейзажі, картини); карикатури, комікси; піктограми, логотипи та емблеми, карти, фотографії, смайли. До других – розміщення тексту на сторінці, міжрядковий інтервал, орієнтація сторінки, поля, ширина тексту, позиціонування тексту, шрифт і колір, виправлення, підкреслення, вставки, закреслення, виділення, зумисне злиття текстових компонентів без необхідної проміжної відстані.

Продовжуючи закладені лінгвістами традиції, О.В. Пойманова, розглядаючи різні ресурси немовної природи, стверджує, що «семіотичні явища повинні бути розглянуті за комплексним підходом, який передбачає аналіз не окремих ізолюваних слів і речень, а їх функціонування в тексті з урахуванням прагматики мови» [40, с. 27].

У 2003 р. В.М. Березін передбачив, як розвиватиметься комунікація, й зауважив, що «нині ілюстрування усе ширше стає елементом текстотворення, рівень інтегрованості усіх зображальних засобів, так само як і інших знакових утворень, в єдиний текстовий простір друкованих та електронних видавництв досить високий» [8]. Учений диференціював комунікацію на вербальну і візуальну. Візуальна може бути як процесуальна, так і статична (технічна). До процесуальної він відніс кіно, театр, телебачення. До статичної будь-які її прояви, які виражаються через зовнішні носії (періодика) [8].

Означені вище питання також піднімалися у роботах І.Є. Ключанова [31], Л.Г. Фещенко [49], О.В. Дзякович [23] та інших учених. Причинами активізації дослідницького інтересу до досліджу-

ваних нами компонентів можна вважати багато чинників в умовах тотальної глобалізації, тяжіння суспільства до економії, швидкого темпу життя. Це стосується усіх сфер без винятку. Поза сумнівом, що і перед продуцентами, і перед реципієнтами відкрилися нові можливості внаслідок широкомасштабної інформаційної революції.

Серед причин, які пояснюють потребу в дослідженні цих компонентів, Н.Л. Шубіна називає такі: збільшення комунікативної значущості невербальних способів кодування інформації; розширення набору невербальних знаків і засобів, які використовують у текстах; розширення комунікативно-прагматичних функцій невербальних засобів у друкованих текстах; метаграфеміку активно використовують як самостійний канал передачі інформації [50, с. 186]. Вартими уваги є також твердження Н.Л. Шубіної, що метаграфема треба розцінювати не тільки як додаткове джерело інформації але і як інструмент створення комунікативної стратегії тексту. Значення знака (метаграфем) може розвиватися за кожного повторного звертання до тексту [50, с. 190–191]. У цьому разі варто звернути увагу на категорійно-понятійний апарат галузей, у рамках яких досліджують різні семіотичні ресурси. На позначення видозміненої (трансформованої) алфавітної графемі учені використовують кілька термінів: параграфема, метаграфема, модус, семіотичний ресурс тощо. На нашу думку, варто було б уніфікувати це поняття, як і чимало інших. З огляду на те, що в останні роки неабияких обертів набирає мультимодалістика, доцільно було б номінувати таку графему мультимодальною. Крім того, замість паралексеми чи металексеми варто послуговуватися мультимодальним словом чи мультимодальною лексемою.

Продовжуючи розгляд еволюції засобів невербальної природи, А.С. Айнудтінов схиляється до думки, що «до іконічної знакової системи в пресі варто віднести фотозображення, інформаційну графіку, малюнки, карикатури, колажі. Отже, невербальні компоненти друкованих засобів масової інформації утворюють іконічну знакову систему, тобто організовану сукупність знаків, які мають єдиного природного носія – зображення... Знак – це матеріальний предмет. Але він відображається у мозку людини у вигляді образу» [1, с. 6]. Як бачимо, учений перерахував засоби, які можна вважати основою для створення їх типології. У наших розвідках теж здійснено типологію семіотичних ресурсів.

Варто зауважити, що у лінгвістичних розвідках найбільш дослідженими є зображення. Уже

протягом тривалого часу мовознавці намагаються встановити взаємозв'язок і взаємозалежність вербальних компонентів та зображень. Найбільш докладно це питання висвітлено у роботах, які також з'явилися в 1970–1980-х рр. – С.Д. Зауєрбіра [58], Л. Бардіна [53], А.О. Бернацької [9], Л.В. Головіної [21], В.О. Колеватова [32], Ю.В. Кнорозова, [33]. Розвиток означені питання також отримали у роботах Ю.Д. Огілві [37], О.Ю. Сорокіна [47], Є.Ф. Тарасова [47].

Найбільш вагомою є праця О.Є. Анісімової [2], що слугувала фундаментальною базою для багатьох дослідників, які представляють російські та українські наукові школи: Н.С. Валгіної [15], М.Б. Ворошилова [18], І.В. Вашуніна [17], Т.А. Безугла [7], Л.С. Большакова [13], Т.П. Семенюк [43], А.Г. Соніна [46], А.П. Загнітка [27]. В останні роки на лінгвістичній арені з'явилися праці, присвячені дослідженню конвергенції вербальних, невербальних і паралінгвальних компонентів, які зреалізовані у логотипах (Л.Т. Кияк-Релькович [30]), брендингу (М.В. Карагаєва [28], І.Л. Білюк [11]), казках (В.А. Єфименко [26], М.А. Карп [29]), художньому дискурсі (О.В. Білецька [10], О.С. Маріна [35], Н.Я. Град [22]) з урахуванням мультимодальних наукових парадигм.

Здавалось би, що існування такої кількості розвідок не потребує подальших доопрацювань у вказаному напрямі. Однак це зовсім не так, адже кожен тип дискурсу потребує як загальних методів і методик, так і власних вузькоспеціалізованих підходів, які дають змогу сфокусуватися на найбільш важливих для того чи того дослідника модусах.

Нині існує кілька загальноприйнятих у зарубіжних студіях підходів до дослідження мультимодальності, серед яких варто виділити соціально-семіотичний і системно-функціональний підходи, конверсаційний аналіз, геосеміотику, мультимодальний (інтер)акційний аналіз, мультимодальну етнографію, мультимодальний корпусний аналіз, мультимодальний рецепційний аналіз. Серед дослідників, які працюють над їх удосконаленням і впровадженням, варто назвати G. Kress [57], T. van Leeuwen [57], C. Jewitt [54; 55], J. Bezemer [54], K. O'Halloran [54] тощо.

Частина з перелічених вище методик обгрунтована у наших попередніх розвідках. Тому в цій роботі детальніше звернемо увагу лише на окремі з них. Фокус соціально-семіотичного підходу зорієнтований на розуміння соціальних вимірів, що реалізуються посередництвом значення, можливими способами його продукування й викорис-

тання. Ключовим аспектом у рамках цього підходу треба вважати семантичні реалізатори різних модусів та їхній вплив на реципієнтів зокрема й на суспільство загалом. Фахівці, які працюють у рамках мультимодальності, спираючись на згаданий підхід, схилиються до думки, що значення залежить від суспільства, його бачення світу, цінностей, ідеалів, і кінцевий смисл формується внаслідок взаємодії індивідів та їхніх інтерактивних потреб у різних ситуаціях.

Соціально-семіотичний підхід сформувався внаслідок симбіозу лінгвістики, семіотики та критичного дискурсу-аналізу. В основі соціально-семіотичного підходу лежать знакові системи, покликані слугувати соціуму. Такі міркування дають підстави зробити висновки щодо того, що декодування значення залежить від реципієнтів, які здатні його трансформувати, оскільки знакові системи як модуси спілкування динамічні. Очевидним є те, що знак – центральний об'єкт семіотики. Однак індивіди, які їх продукують і послуговуються ними, змінюють їхній смисл. На відміну від традиційної семіотики, де знак має чітко фіксоване значення, в соціальній його смислове наповнення регулюється «користувачем». Як бачимо, воно схильне до варіативності.

Використання знаків залежить від продуцентів, їх трактування модерується реципієнтами. Перші, обираючи відповідні ресурси, у кожному конкретному випадку керуються певними принципами. Постає питання: що саме змушує їх вибрати той, а не той ресурс у тій чи тій ситуації, що саме мотивує їх до цього та як їхній вибір впливає на трактування їхнього смислу одержувачами. Соціально-семіотичний підхід – один із найбільш релевантних для дослідження зображень, оголошень, газет, брошур, логотипів тощо. Дизайн – одне із ключових понять соціальної семіотики. Він передбачає процес добору засобів продуцентом і можливих варіантів їх поєднання як семіотичних анклавів, щоб задовольнити певні соціальні функції чи реалізувати відповідні цілі.

Методологія цього підходу передбачає кілька етапів: добір матеріалу дослідження (кількість нефіксована); спостереження (аналіз) обраних засобів; порівняння з огляду на часові рамки та існуючі розвідки; докладне вивчення усіх семіотичних аспектів досліджуваних ресурсів; припущення, що той, хто обирає ресурс, вибрав найбільш підходящий варіант; акцентування уваги на соціальному контексті знаків та їхніх смислах із врахуванням індивідуальних впливів на їх трактування; приділення значної уваги всім елементам, з яких складається певний модус, як клю-

чам, що допомагають відповісти на питання, яке стосується інтересів того, хто продукував знак [54, с. 74].

Звернемо увагу також на геосеміотику. Її покликання зводиться до ідентифікації значення, точне визначення якого залежить від оточення. В усному мовленні важливим є місце та просторові характеристики, в писемному – їх дистрибуція та локація. У фокусі цієї парадигми також перебуває соціальна інтеракція, матеріальні артефакти та соціальні дії індивідів, які мають безпосередній стосунок до модусів семіотичної природи. У цьому разі значення зрозуміле, якщо є відомим його контекст. Врахування історичних засад також відіграє не останню роль.

Учені переконані, що істинна семантика логотипів, слоганів, оголошень відома лише тоді, коли є можливість контекстуалізувати їх. Реалізація ж останньої відбувається шляхом індексальності знаків (ідентифікації значення знаків з огляду та їх розміщення); діалогічності знаків (керуючись припущенням, що знаки динамічні; у певному контексті між ними існують інтердинамічні та інтердискурсивні зв'язки, як тільки вони потрапляють до певного середовища); вибір певної підмножини знаків (вибір підґрунтя, яке власне визначає значення й врегулює на цій основі інші) [54, с. 111]. Саме цей підхід є одним із ключових, коли виникає потреба ідентифікувати значення, наприклад, піктографічних знаків, які одночасно є репрезентантами значення та «регуляторами» смислу в кожному конкретному випадку.

Треба також звернути увагу на те, що невербальні та паралінгвальні семіотичні ресурси є об'єктом дослідження кількох споріднених між собою мовознавчих напрямів: мультимодальної лінгвістики, візуальної лінгвістики, візуальної комунікації, графічної лінгвістики, паралінгвістики, комп'ютерної паралінгвістики, невербальної комунікації, невербальної семіотики, соціальної семіотики, когнітивної семіотики, лінгвістики тексту (паратексту), медіа-лінгвістики й Інтернет-лінгвістики.

Існування такої кількості лінгвістичних галузей навряд чи виправдовує себе, оскільки дослідники постійно намагаються вдосконалювати їхній категорійно-понятійний апарат. Як результат, існує чимало термінів на позначення одного і того ж процесу, поняття тощо. З метою уникнення таких проблем видається слушним звести до мінімуму розбіжності у метамові цих галузей і за можливості уніфікувати їх, керуючись існуючими підходами до стандартизації термінології.

Висновки. Сучасна глобалізація не залишила вибору вченим і значно модифікувала підходи до дослідження фактично всіх засобів, які використовують під час інтеракції. Проведений аналіз свідчить, що кількість робіт, присвячених невербальним і паралінгвальним семіотичним ресурсам, порівняно з попередніми роками, постійно збільшується. Як результат, спостерігаємо появу нових методів і методик,

які покликані вирішити означені проблеми. Перспективними вважаємо подальші розвідки, спрямовані на уніфікацію категорійно-понятійного апарату мультимодальної лінгвістики, й нові пошуки, скеровані на аналіз існуючих методів і методик, що уможливають удосконалення цієї новітньої мовознавчої галузі й модернізують роль і статус невербальних і паралінгвальних комунікативних компонентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Айнундинов А.С. О феномене изображения в прессе (к методологии познания). Вестник Челябинского государственного университета. Серия: «Филология, искусствоведение». 2009. № 35. С. 5–10.
2. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов). М.: «Academia», 2003. 128 с.
3. Арнольд И.В. Графические стилистические средства. Иностранные языки в школе. 1973. № 3. С. 13–20.
4. Баранов А.Н., Паршин П.Б. Воздействующий потенциал варьирования в сфере метаграфемии. Проблемы эффективности речевой коммуникации. М.: Изд-во АН СССР, 1989. С. 41–115.
5. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. М.: «Прогресс», 1989. 615 с.
6. Бахтин М.М. Литературно-критические статьи. М.: «Художественная литература», 1986. 543 с.
7. Безугла Т.А. Типи повної креолізації рекламного тексту. Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 2015. № 81. С. 35–39.
8. Березин В.М. Массовая коммуникация: сущность, каналы, действия. М., 2003. 174 с.
9. Бернацкая А.А. Место подписи в типологии текста. Проблемы лингвистического анализа текста и лингводидактические задачи. Иркутск: Иркутск. пед. ин-т иностр. яз., 1983. С. 20–22.
10. Білецька О.В. Графічна форма постмодерністського художнього тексту крізь призму графічної лінгвістики. Нова філологія. 2014. № 60. С. 17–22.
11. Білюк І.Л. Вербальні і невербальні засоби брендингу Олімпіади. Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. К.: «Логос», 2012. С. 60–67.
12. Бугаева М.И. Фотография как средство массовой информации. Фотожурналист и время: сб. ст. / Сост. И.К. Красуцкий, Ю.Г. Пригожин. М.: «Планета», 1975. С. 97–102.
13. Большакова Л.С. О содержании понятия «поликодовый текст». Вестник Новгородского государственного университета. 2008. № 49. С. 48–51.
14. Большакина Л.М. Вербальное сопровождение фотоизображения в современной британской прессе: содержание и структура: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Л., 1986. 17 с.
15. Валгина Н.С. Теория текста. М.: «Логос», 2003. 280 с.
16. Валуенко Б.В. Выразительные средства набора в книге. М.: «Книга», 1976. 128 с.
17. Васькина И.В. Особенности восприятия креолизованных текстов манипуляционной стратегии. Вопросы психолінгвістики. М., 2016. № 4 (30). С. 39–51.
18. Ворошилова М.Б. Креолизованный текст: аспекты изучения. Политическая лингвистика. Вып. 20. Екатеринбург, 2006. С. 180–189.
19. Винокур Г.О. О языке художественной литературы. М.: «Высшая школа», 1991. 448 с.
20. Герчук Ю.Я. Художественная структура книги. М.: «Книга», 1984. 208 с.
21. Головина Л.В. Взаимовлияние иконических и вербальных знаков при смысловом восприятии текста: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.19. М., 1986. 173 с.
22. Град Н.Я. Відеовербальний текст як об'єкт вербальної і невербальної комунікації у сучасних мультимодальних студіях. Молодий вчений. 2015. № 5(2). С. 153–157.
23. Дзякович Е.В. Особенности использования средств параграфемии в современной печатной рекламе. Вопросы стилистики. 1998. № 27. С. 140–145.
24. Добкин С.Ф. Оформление книги: редактору и автору. М., 1985. 208 с.
25. Ейгер Г.В., Юхт В.Л. К построению типологии текстов. Лингвистика текста: матер. науч. конф. при МГПИИЯ им. М. Тореца. Ч. I. М., 1974. С. 103–109.
26. Єфименко В.А. Інтертекстуальні зв'язки між текстовими світами казкових творів. Studia linguistica. 2013. Вип. 7. С. 322–326.
27. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту: теорія і практикум: наук.-навч. посібник. 2-е вид., доп. і переробл. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. 313 с.
28. Каратаева М.В. Особливості брендингу Apple: мовний та візуальний аспекти. Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. К.: «Логос», 2012. С. 149–161.

29. Карп М.А. Взаємодія засобів контамінованої лексичної когезії в тексті англійських мультимодальних літературних казок Філіпа Арда. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Філологічна». 2016. Вип. 62. С. 136–139.
30. Кияк-Редькович Л.Т. Полісеміотичність логотипів міст та брендів як тип візуально залежних текстів малої форми. Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. 2009. № 3. С. 129–137.
31. Ключанов И.Э. К функциональной характеристике графических приёмов. Стилистика художественной речи: межвуз. темат. сб. / Отв. ред. Р.Р. Гельгардт. Калинин: КГУ, 1982. С. 58–76.
32. Колеватов В.А. Социальная память и познание. М.: «Мысль», 1984. 190 с.
33. Кнорозов Ю.В. Письменность индейцев майя. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1963. 663 с.
34. Костенко Г.Т. Стилистические функции графических средств в языке английской рекламы. Проблемы стилистического анализа текста. Иркутск, 1979. С. 55–66.
35. Маріна О.С. Семіотика парадоксальності у когнітивно-комунікативному висвітленні (на матеріалі сучасного англійського поетичного дискурсу): монографія. Херсон: «Айлант», 2015. 298 с.
36. Николаева Т.М. Единицы языка и теория текста. Вопросы языкознания. 1984. № 3. С. 27–57.
37. Огилви Д. Тайны рекламного двора. Психология и психоанализ рекламы. Личностно-ориентированный подход. Самара, 2001. С. 17–99.
38. Пазолини П.П. Поэтическое кино. Стрoение фильма. М., 1985. С. 45–66.
39. Плотников Б.А. Аverbальные формы письменного текста и их содержание. О форме и содержании в языке. Минск, 1989. С. 22–56.
40. Пойманова О.В. Семантическое пространство видеoverбального текста: автореф. дисс. ... к. ф. н. М., 1997. 24 с.
41. Реформатский А.А. Лингвистика и поэтика. М.: «Наука», 1987. 263 с.
42. Сазонов В.В., Шошников К.Б. О соотношении вербальной и визуальной информации в прессе. Предмет семиотики. Теоретические и практические проблемы взаимодействия средств в массовой коммуникации. М.: Изд-во МГУ, 1974. С. 374–389.
43. Семенюк Т.П. Цілісність та зв'язність рекламного тексту (на матеріалі текстів німецької реклами). Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: «Філологічні науки». 2014. Кн. 2. С. 222–227.
44. Сидоров А.А. Книга и жизнь: сб. книговедческих работ. М.: «Книга», 1972. 231 с.
45. Соколов Л.А. Теоретические проблемы иллюстрирования художественной литературы: автореф. дисс. ... канд. искусствоведения: спец. 17.00.05. М., 1985. 26 с.
46. Сонин А.Г. Понимание поликодовых текстов: когнитивный аспект. М.: Институт языкознания РАН, 2005. 220 с.
47. Сорокин Ю.А., Тарасов Е.Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция. Оптимизация речевого воздействия. М.: «Наука», 1990. С. 180–195.
48. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика. М.: «Аспект пресс», 1999. 334 с.
49. Фещенко Л.Г. Структура рекламного текста: учеб.-практ. пособие. СПб., 2003. 225 с.
50. Шубина Н.Л. Невербальная семиотика печатного текста как область лингвистического знания. Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена. 2009. № 97. С. 184–191.
51. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. СПб., 1998. 544 с.
52. Якобсон Р.О. Язык в отношении к другим системам коммуникации. Избранные работы. М., 1985. 438 с.
53. Bardin L. Le texte et l'image. Communication et Languages. 26. 1975. P. 98–112.
54. Jewitt C., Bezemer J., O'Halloran K. Introducing Mutimodality. L.: Routledge, 2016. 232 p.
55. Jewitt C. The Routledge Handbook of Multimodal Analysis. London: Routledge, 2009. 340 p.
56. Kapr A. Schrift- und Buchkunst. Leipzig: Fachbuchverlag, 1982. 367 S.
57. Kress G., Leeuwen T. van. Multimodal Discourse. London: Bloomsbury Academic, 2001. 152 p.
58. Sauerbier S.D. Worter, Bilder und Sachen. Heidelberg: Winter, 1985. 329 s.

АНАЛІЗ ПОНЯТІЙНОГО СКЛАДНИКА СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ *FAMILY* (ДІАХРОННИЙ АСПЕКТ)

THE ANALYSIS OF THE NOTIONAL COMPONENT OF THE CONCEPT *FAMILY* (DIACHRONIC ASPECT)

Матіяш-Гнедюк І.М.,
асистент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

У статті зроблено спробу розглянути понятійний складник концепту FAMILY. Подано визначення концепту з позиції лінгвокультурологічного підходу вивчення мовних одиниць. У центрі уваги – лексема *family*, яка вважається іменем відповідного концепту. Простежено етимологію лексеми імені концепту. Проаналізовано дефініції лексеми *family* в дев'яти тлумачних британських словниках XVIII–XXI ст., виокремлено основне значення та периферійні.

Ключові слова: лінгвокультурологічний підхід, концепт, лінгвокультурний концепт, понятійний складник, дефініційний аналіз.

В статье предпринята попытка рассмотреть понятийную составляющую концепта FAMILY. Предоставлено определение концепта с точки зрения лингвокультурологического подхода изучения языковых единиц. В центре внимания – лексема *family*, которая считается именем соответствующего концепта. Прослежена этимология лексемы имени концепта. Проанализированы дефиниции лексемы *family* в девяти толковых британских словарях XVIII–XXI вв., выделены основное значение и периферийные.

Ключевые слова: лингвокультурологический подход, концепт, лингвокультурный концепт, понятийная составляющая, дефиниционный анализ.

The necessary aspect of linguistic researches is anthropocentrism that brings over a human factor to consideration, focuses on interconnection of language and a human; cognitivism, which interprets a language as a method of organization and transmission of human knowledge and experience. Moreover, lingvocultural method is becoming more and more productive as it focuses on interconnection and cooperation of culture and language. The distinctive feature of modern linguistics is a combination of these approaches and ideas with the aim of integral complex and all-round research of not only language units but also those cognitive constructs that will objectivise these language units. The article deals with the concept as a mental unit viewed from lingvocultural and lingvoconceptual perspective. Universal human notions of any culture and expression of their national image are objects of numerous linguistic, lingvocultural, ethnolinguistic studies. The key unit of lingvocultural research is concept as a mental essence, an element of human spiritual culture reflection, the depth of their understanding and perception of the surrounding world. A lingvocultural concept is a conventional mental unit, which is used in the complex study of language, consciousness and culture. The timeliness of research of concept "family" are justified by the fact that it is one of the key cultural constants and a part of important concepts that form the core of linguistic consciousness of every nation, and also by the lack of a comprehensive comparative study of the concept.

Key words: lingvocultural approach, concept, lingvocultural concept, notional component, definition analysis.

Постановка проблеми. Зміна наукових парадигм вивчення мови на межі XX і XXI ст. призвела до нового пояснення її як суспільного явища, тісно пов'язаного з історією народу, його культурою, а мову та мовну картину світу розглядають у нерозривному зв'язку з людиною. Неодмінним аспектом лінгвістичних досліджень є антропоцентризм, який залучає до розгляду людський фактор, акцентує увагу на взаємозв'язку мови й людини; когнітивізм, з позиції якого мова є способом організації та передачі знань і досвіду людини. Окрім того, все більшої ваги набирає лінгвокультурологічний підхід, який акцентує увагу на взаємозв'язку і взаємодії культури й мови в її функціонуванні [3, с. 125; 11, с. 355]. Відмінною ознакою сучасної мовознавчої науки є поєднання цих підходів та ідей з метою цілісного комплексного й усебічного дослідження

не лише мовних одиниць, а й тих мисленнєвих конструктів, які об'єктивуються цими мовними одиницями.

Актуальність статті зумовлена тим, що сучасна лінгвістика не дає єдиного трактування поняття концепту, оскільки цей термін є операційною одиницею декількох наук. Крім того, дослідження концептів в історичному вимірі, яке оформилося в європейській і вітчизняній науці на початку XXI ст. [13], є актуальним і перспективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавча наука на сучасному етапі пропонує різні підходи до розуміння терміна «концепт», а його тлумачення характеризується плюралізмом. Так, лінгвокогнітологія (С.А. Аскольдов, В.З. Дем'янков, О.С. Кубрякова, М.М. Полужин, З.Д. Попова, І.А. Стернін) розглядає концепт як «мисленнєве утворення, що заміщує нам у про-

цесі думки невизначену кількість предметів одного й того ж роду» [1, с. 270], як «оперативну одиницю пам'яті, ментального лексикону та мови мозку, всієї картини світу, відображеної в психіці людини», «квант знання» [4, с. 90]. Звідси концепт постає одиницею мислення, певною мисленевою категорією.

З позиції психолінгвістики О.О. Залевська називає концептом «перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, що спонтанно функціонує в пізнавальній і комунікативній діяльності індивіда та піддається закономірностям психічного життя людини» [5, с. 39].

Лінгвокультурологія (А. Вежицька, С.Г. Воркачов, В.І. Карасик, Г.Г. Слишкін, Ю.С. Степанов) трактує концепт як «згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, це те, за допомогою чого людина ... сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї» [12, с. 40], це «одиниця колективного знання/свідомості (що відсилає до вищих духовних цінностей), яка має мовне вираження та відзначена лінгвокультурною специфікою» [2, с. 70].

Бачимо, що психолінгвістичний підхід акцентує афективну сторону концепту (ціннісний компонент), лінгвокогнітологія розглядає концепт як оперативну одиницю пам'яті [4, с. 90–93] і його перцептивний (образний) бік, а лінгвокультурологія – як «константу культури» [12] і його понятійний компонент.

Услід за В.І. Карасиком [7] дотримуємось інтегрального підходу, який об'єднує все вищезгадане і трактує концепт як складне, багатовимірне, багатопланове ментальне утворення, що відображається в колективній свідомості. Крім того, лінгвокультурний концепт є «мовною ментальною одиницею, спрямованою на комплексне вивчення мови, свідомості й культури» [8, с. 75].

Отже, у структурі концепту виокремлюють три компоненти: понятійний, образний і ціннісний складники. Понятійний складник концепту є його мовною фіксацією, позначенням, іменем, знаковою структурою, дефініцією. Тому говоримо про те, що понятійний аспект концепту пов'язаний із його об'єктивацією в мові.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз понятійного складника концепту FAMILY у діахронному аспекті з позиції лінгвокультурологічного підходу.

Об'єкт дослідження – концепт FAMILY. **Предмет** – лексикографічна репрезентація понятійного складника концепту FAMILY.

Виклад основного матеріалу. Увага дослідження звернена на іменник *family*, який є центральною лексемою лексико-семантичної групи досліджуваного концепту і приймається нами як ім'я вказаного концепту. Акцент на іменнику виправданий тим, що в більшості робіт, присвячених концептам, першість належить саме субстантивним номінаціям, оскільки іменник є втіленням «стійких елементів людського досвіду» [10, с. 164].

Для виявлення понятійного змісту концепту спершу необхідно звернутися до його етимології, після того проаналізувати словникові дефініції лексеми-імені концепту. Етимологічна ознака – це змістовий пласт концепту, що існує опосередковано як основа, на якій виникли і тримаються інші шари значення [6, с. 204].

Згідно з *Online Etymology Dictionary* [20], *family* вперше фіксується на початку XV ст. у значенні “*servants of a household*” від латинського *familia*, яке позначало домашню прислугу й рідко використовувалось на позначення батьків і їхніх дітей (натомість уживалось лат. *domus*). Семи ‘*parents*’ і ‘*children*’ з’являються в 1540 р. як компоненти значення “*collective body of persons who form one household under one head and one domestic government, including parents, children, and servants, and as sometimes used even lodgers or boarders*”. Сема ‘*lineage*’ виокремлюється в 1580-х рр., тому говоримо про тенденцію до звуження, результатом якої стає значення “*parents with their children, whether they dwell together or not*” у 1660-х рр. Так, лексема *family* стала заміником староанглійського *hiwscipe*, *hiwan* («сім'я»), яке співвідноситься зі старонормандським *hjon* («один із подружжя; домашня прислуга»), старогерманськими *hiwo* («чоловік») і *hiwa* («дружина»), староанглійським *ham* («поселення»; «домівка»). У складі словосполучень як прикметник для позначення осіб чи станів, пов'язаних із сім'єю, лексема *family* використовується з XVII ст. й нарощує свій ад'єктивний потенціал: “*family-tree*” (1752), “*in a family way*” (1796), “*suitable for a family*” (1807), “*family circle*” (1809); “*family man*” (1856), “*family values*” (1966). Крім того, підкреслено, що словосполучення “*family man*” спершу позначало злодія (1788 р.) від *slang* “*the fraternity of thieves*”.

Отже, етимологічний аналіз імені концепту FAMILY уможливив простежити його історію, процес утворення нових семантичних компонентів, появу полісемії, його місце в системі цінностей і культури. Оскільки етимологічне дослідження проілюструвало процес відображення мовним знаком культурних та історичних момен-

тів, можемо вважати концепт FAMILY лінгво-культурним концептом.

Перейдемо до розгляду понятійного складника, який виокремлюється на основі досліджень дефініцій тлумачних словників XVIII–XXI ст. Тлумачний словник розглядається нами як культурний об'єкт (відображає та формує культуру нації) і лінгвістичний продукт (акумулює результати досліджень усіх галузей мовознавчої науки). Мовностилістичний матеріал тлумачного словника, як відомо, не лише уточнює, конкретизує значення слова, в тому числі в його переносному, образному, символічному вживанні, а й

забезпечує виокремлення його смислу як національно-культурного компонента [9, с. 107]. Тому інтерпретація словникових дефініцій дає змогу окреслити зміст понятійного складника концепту, який відобразився в значенні імені концепту FAMILY – іменника *family*.

За допомогою дефініцій 9 тлумачних британських словників (*A Dictionary of the English language in which Words are Deduced from their Originals, explained in their different Meanings 1768*, *A Dictionary of the English Language 1828*, *Webster's Complete Dictionary of the English Language 1886*, *A New English Dictionary on Historical Principles 1901*, *A Modern Dictionary of the English Language 1911*, *The Concise Oxford Dictionary of Current English 1974*, *Oxford Living Dictionary (online) 2018*, *Cambridge Dictionary (online) 2018*, *Longman Dictionary of Contemporary English (online) 2018*

Таблиця 1

Дефініційний аналіз концепту FAMILY

№ з/п		A Dictionary of the English language in which Words are Deduced from their Originals, explained in their different Meanings 1768	A Dictionary of the English Language 1828	Webster's Complete Dictionary of the English Language 1886	A New English Dictionary on Historical Principles 1901	A Modern Dictionary of the English Language 1911	The Concise Oxford Dictionary of Current English 1974	Oxford Living Dictionary (online) 2018	Cambridge Dictionary (online) 2018	Longman Dictionary of Contemporary English (online) 2018
1	body of persons living together	+	+	+	+	+	+	+	-	-
2	body of persons living together related by birth	+	+	+	+	+	+	+	+	+
3	person's children	-	-	-	+	-	+	+	+	+
4	all one's relations by marriage	-	-	-	+	-	-	+	-	+
5	mother, father, and their children	-	-	-	+	-	+	+	+	+
6	those related by blood or marriage living together or not	-	-	-	+	-	+	+	+	+
7	a household including parents, children, servants	+	+	+	+	+	+	-	-	-
8	those that descend from one common progenitor, ancestor	+	+	+	+	-	+	+	-	-
9	a race	+	+	+	+	+	+	+	-	-
10	a group of related things (subdivision of order)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
11	noble or respectable descent	-	-	+	-	-	-	-	-	-
12	brotherhood of persons or nations united by political or religious ties	-	-	-	+	-	+	-	-	-
13	a large criminal group	-	-	-	+	-	-	+	-	-
14	a pair of adult animals and their babies	-	-	-	-	-	-	-	-	+

Historical Principles 1901, A Modern Dictionary of the English Language 1911, The Concise Oxford Dictionary of Current English 1974, Oxford Living Dictionary (online), Cambridge Dictionary (online), Longman Dictionary of Contemporary English (online)) ми отримали 14 узагальнених значень аналізованого концепту, які становлять його денотат (таблиця 1).

Основним значенням іменника *family*, який актуалізує концепт FAMILY, є те, яке зустрічається в усіх словникових статтях. У нашому випадку це *a body of persons living together related by birth i a group of related things (subdivision of order)*.

Менш уживані значення зараховуємо до периферії. Так, нами виділено 6 периферій на основі критерію частотності значень у словниках, використаних для дослідження. Периферія 1 (7 словників) складається з двох значень: 1) *family* – це група людей, які проживають разом; 2) *family* – це раса. Периферія 2 (6 словників) містить два значення: 1) *family* – це всі, хто проживають в одному домі, включаючи батьків, дітей, прислугу; 2) *family* – ті, хто походять від одного й того самого предка. Периферія 3 (5 словників) утворюється з трьох значень: 1) *family* – діти особи; 2) *family* – батько, матір і їхні діти; 3) *family* – всі, хто пов'язані біологічними чи шлюбними зв'язками, які проживають разом або ні. Периферія 4 (3 словника) визначає *family* як усі зв'язки особи через шлюб. Периферія 5 («словники») складається з двох значень: 1) *family* – це велике кримінальне угруповання; 2) *family* – об'єднання людей чи народів на основі політичних або релігійних переконань.

Периферія 6 (1 словник) містить два значення: 1) *family* – це шляхетний родовід; 2) *family* – пара дорослих тварин і їхнє потомство.

Дефініційний аналіз іменника *family* уможливив об'єднання дефініцій у п'ять узагальнених тлумачень лексеми *family*:

1. Група людей, поєднаних кровно або через шлюб, які проживають разом.
2. Батьки і їхні діти.
3. Група споріднених речей, об'єднаних певним критерієм спільності.
4. Рід; раса.
5. Група людей, народів, націй, згуртованих спільною діяльністю, спільними інтересами.

Висновки. Отже, понятійний складник концепту FAMILY можна умовно поділити на два підскладники: 1) сім'я як єдина група людей, поєднаних кровними чи шлюбними зв'язками, які не обов'язково проживають разом, мають спільні інтереси; 2) група споріднених речей, об'єднаних певним критерієм спільності. Крім того, вони не можуть існувати самостійно, а переплітаються й тісно пов'язані.

Результати етимологічного та дефініційного аналізів із застосуванням лінгвокультурологічного підходу показали, що концепт FAMILY можна розглядати як лінгвокультурний концепт британської культури, оскільки він уміщує культурні й історичні моменти (певні семантичні компоненти, полісемія, ціннісний елемент).

Перспективи подальшого дослідження полягають у виокремленні образного складника концепту FAMILY на матеріалі публіцистичного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. Москва: Academia, 1997. С. 267–279.
2. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. Филологические науки. 2001. № 1. С. 64–72.
3. Воробьев В.В. О статусе лингвокультурологии. IX Международный Конгресс МАПРЯЛ. Русский язык, литература и культура на рубеже веков. Братислава, 1999. Т. 2. С. 125.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / В.З. Демьянков, Е.С. Кубрякова, Л.Г. Лузина, Ю.Г. Панкрац. Москва: МГУ, 1996. 245 с.
5. Залевская А.А. Текст и его понимание. Тверь: Твер. гос. ун-т, 2001. 177 с.
6. Заньковська Г.Д. Вербалізація концепту conflict (на матеріалі сучасного політичного дискурсу). Вісник Житомирського державного університету. Серія «Філологічні науки». 2013. Вип. 68. 2013. С. 204–207.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
8. Карасик В.И., Слешкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. тр. / под ред. А. Стернина. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 75–80.
9. Кононенко В.І. Мова у контексті культури. Київ -Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: монография. Волгоград: Перемена, 2001. 495 с.
10. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
11. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Москва: Академия проект, 2001. 973 с.

12. Шевченко І.С. Лексично втілені концепти: історичний вимір. Нова філологія. Запоріжжя, 2014. № 64. С. 121–126.
13. A Modern Dictionary of the English Language. Second edition. London: Macmillan and Co. Limited, 1911. 772 s.
14. A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. IV: F-Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/family> (дата звернення: 19.06.2018).
15. Johnson S.A., Walker J. Dictionary of The English Language. London, 1828. 831 p.
16. Johnson S. A Dictionary of The English Language in which the Words are Deduced from their Originals, explained in their Different Meanings. Dublin: printed by W.G. Jones, 1768.
17. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/family> (дата звернення: 19.06.2018).
18. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/family> (дата звернення: 19.06.2018).
19. Oxford Living Dictionary Online. URL: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/family?q=family> (дата звернення: 19.06.2018).
20. The Concise Oxford Dictionary of Current English / edited by H.W. Fowler, F.G. Fowler. Oxford: The Clarendon Press, 1974. 1566 p.

УДК 811.111'42

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ АГОНАЛЬНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

SEMANTIC AND PRAGMATIC PECULIARITIES OF THE CATEGORY *AGON* IN THE ENGLISH-SPEAKING POLITICAL DISCOURSE

Матковська М.В.,
доцент кафедри англійської мови
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка

Стаття присвячена способам реалізації категорії агональності в англomовному політичному дискурсі. Автор досліджує мовні засоби для її вираження у відповідному дискурсі. Стає очевидним, що політика – це сфера агонального мислення, сфера побуту агональних мовних ідеалів. Семантичні та прагматичні особливості категорії агональності розглядаються крізь призму основних функцій політичного дискурсу, а саме інформативної функції та функції впливу. У результаті висвітлено актуальну проблему маніпулятивного потенціалу англomовного політичного дискурсу, тобто мовленнєві тактики і стратегії категорії агональності.

Ключові слова: політичний дискурс, категорія агональності, семантика, прагматика, інтенція, мовленнєві тактики і стратегії.

Статья посвящена способам реализации категории агональности в англоязычном политическом дискурсе. Автор исследует языковые средства для ее выражения в соответствующем дискурсе. Очевидно, что политика – это сфера агонального мышления, сфера агональных языковых идеалов. Семантико-прагматические особенности категории агональности рассматриваются сквозь призму основных функций политического дискурса, а именно информационной функции и функции влияния. В результате освещена актуальная проблема манипуляционного потенциала англоязычного политического дискурса, то есть речевые тактики и стратегии категории агональности.

Ключевые слова: политический дискурс, категория агональности, семантика, прагматика, интенция, речевые тактики и стратегии.

This paper is devoted to an outline analysis of the category *agon* in the political discourse and how its tactics and strategies frame the scenes of linguistic actions. Linguistic means of expressing *agon* have been taken into consideration as well. It is obvious that the policy is the sphere of *agon* thinking and speaking ideals. Semantic and pragmatic peculiarities of the given category have been identified over the prism of the political discourse main functions, namely informative and influential ones. Consequently, the actual problem of manipulative potentiality of the English-speaking political discourse has been clarified, i.e. the tactics and strategies of the *agon* category.

Key words: political discourse, *agon* category, semantics, pragmatics, intention, speech tactics and strategies.

Постановка проблеми. Проблема постструктуралістського трактування ментальності як дискурсу торкається аналізу способів знакового становлення соціокультурних уявлень з урахуванням значущості опредметненої в мові ідеологічної сітки, специфічного «фільтру», який та чи інша політична група встановлює між індивідом і реальністю, спонукаючи його думати у визначених категоріях, помічати й оцінювати лише такі аспекти дійсності, які визначені як важливі та суттєві. Картина світу, що формується в результаті такого вибіркового світосприйняття, являє собою скоріше концепт (а не образ) реальності, що детермінує форми взаємодії з нею.

Мовна природа свідомості зводить увесь універсум культури до набору дискурсивних практик, а створювані при цьому тексти – сутність докорінних феноменів людського існування. Дискурс одним своїм боком звертається до зовнішньої прагматичної ситуації, а іншим – до ментальних процесів суб'єкта: етнографічних, психологічних і соціокультурних правил і стратегій розуміння та породження мовлення.

Можна стверджувати про входження тексту в життєву ситуацію, про дискурс як мову в контексті суб'єктивної реальності й об'єктивної дійсності, про мову, занурену в життя й таку, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент взаємодії людей і механізмів їхньої свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інтенція боротьби за владу – це специфічна характеристика політичного дискурсу, особливості якого останніми роками активно обговорюють різні дослідники, такі як В.Н. Базильов, А.Н. Баранов, Н.А. Безменова, О.І. Воробйова, В.З. Дем'янков, О.П. Єрмакова, Е.А. Земська, Е.Г. Казакевич, В.І. Карасик, Ю.Н. Караулов, В.Г. Костомаров, Л.П. Крисін, Н.А. Купіна, П.Б. Паршин, В.В. Петров, Г.Г. Почепцов, П. Серіо, Ю.А. Сорокін, Ю.Б. Феденєва, А.П. Чудінов, В.Н. Шапошніков, В.І. Шаховський, Е.Й. Шейгал та ін.

Інтенція боротьби за владу відображається в такій властивості політичного дискурсу, що називається *агональністю* (від гр. агон «змагання»), «боротьба двох ідей, які захищають сторони, що суперничають, причому боротьба азартна, жагуча» [2, с. 68]. Отже, мова може бути сприйнята і здійснена як боротьба, причому боротьба й перемога становлять головну мету спілкування.

А.Ф. Лосєв виділяє два типи відносин в інституційній сфері спілкування: 1) гармонізуючий (основу якого становлять істина й згода);

2) агональний (в основі – боротьба й перемога) [2, с. 51]. У політичній комунікації, у зв'язку із цим, мова може бути зрозуміла й здійснена як боротьба. Отже, політичний дискурс являє собою демонстрацію боротьби, агона: «Запекла боротьба за владу розігрується як змагання, як великі національні ігри, для яких важливі певні іміджі, форми прояву мовної агресії тощо» [4, с. 24].

Постановка завдання. Мета статті – характеристика когнітивно-мовленнєвих особливостей стратегій і тактик категорії агональності, що використовувались політичним діячем Дональдом Трампом у боротьбі за владу в англomовному політичному дискурсі, й ототожнення відповідної категорії з особливою значеннєвою універсалією, що специфічно відображає об'єктивно існуюче протистояння різних політичних груп за допомогою створення максимально позитивної репрезентації власної політики суб'єкта дискурсу на тлі негативного образу його політичного опонента.

Виклад основного матеріалу. Дослідження викликане інтересом до ментальних структур політичної свідомості, а досліджуваний дискурс належить до політичних реалій сучасності. Функція «автора» визначається не спонтанною атрибуцією дискурсу його творця, а серією специфічних і складних операцій, що детермінують універсум дискурсу. Відповідно, вивчаючи структуру, функціонування, правила створення дискурсу, ми можемо опосередковано вивчати структуру, функціонування, принципи конструювання картини світу в індивідуальній або колективній свідомості.

Герменевтичне дослідження політичного дискурсу має в основі положення про змістовий характер комунікації, відповідно до якого суб'єкти дискурсу розглядаються як рефлектуючі мовні особистості, які реалізують діяльність розуміння як двоспрямовану діяльність, пов'язану з продукцією й рецепцією змістів і визначальною інтенційною зумовленістю вибору текстових засобів змістоутворення [3, с. 27].

Загалом для англomовного політичного дискурсу характерною є тенденція дифамації політичного опонента й створення власного позитивного образу, що визначає переважне звертання суб'єктів дискурсу до антитез, метафор «прогер» і метонімії, які слугують інтенсифікації протиставлення, що виражається реалізацією категорії *агональності*. При цьому, крім переваги стратегії дифамації опонента, виявляється переважне звертання до використання тактики дискредитації опонента. Останній, як правило, з'являється в образі невідомої, негативної сили, що створює

погрозу процвітанню нації й усього світу, корелятом останньої в дискурсі стають метонімічні поняття «evil» або «evil forces», що багато в чому відображає специфіку протестантської ідеології. Саме на цю силу в англomовному політичному дискурсі покладається відповідальність за всі лиха, нещастя й невдачі, що осягли країну та світ. *e. g. Let us no longer blind ourselves to the undeniable facts that evil forces which have crushed and undermined and corrupted so many others are already within our gates* [5, p. 1].

Звернення до засобів метафоризації в цьому випадку сприяє інтенсифікації значення «небезпека», що досягається за допомогою супровідного метонімічного образу «evil forces» розгорнутого експлікуючого визначення, яке містить перерахування негативних дій опонента, побудоване за принципом наростання. Образу опонента протиставляється метафоричне подання власної країни як «дому» («within our gates»), пов'язане з актуалізацією значення «спокій, благополуччя». Створення контрасту за рахунок конструювання полярних репрезентацій забезпечує реалізацію непрямого переконання реципієнтів у необхідності запобігання втручанню опонента у внутрішні справи держави.

На мовленнєвому рівні виявляється, що обраний комунікантами спосіб спілкування характеризується наявністю протиборчих сторін (агональність, як і усіляка боротьба, не може бути реалізована без суперника), а також наявністю адресата – спостерігача (агон – це, крім боротьби, і театральне видовище, немислиме без глядачів).

Під впливом фактора «наявність протиборчих сторін» мовець змушений обрати такий план оптимальної реалізації мовних намірів, у результаті застосування якого можна максимально зменшити значимість статусу співрозмовника (Sb – 2), тобто розгорнути позиції свого політичного супротивника, й максимально збільшити значимість свого статусу, тобто підняти себе (Sb – 1) [3, с. 128].

Наявність же адресата – спостерігача – визначає можливість «гри на глядача», яким є потенційний виборець, тобто Sb – 3. Мовець прагне зробити процес спілкування більше видовищним, викликати емоційні відгуки й тим самим заволікти адресата – спостерігача, який сприймає «політичні події як яесь дійство, що розігрується для нього», у процес гри, зробити його співучасником [4, с. 23].

Під впливом цих факторів, як відзначалося вище, у політичному дискурсі формуються три стратегії: 1) стратегія на зниження; 2) стратегія на підвищення; 3) стратегія театральності [3, с. 172].

Під комунікативною стратегією розуміється план оптимальної реалізації комунікативних намірів, що враховує об'єктивні й суб'єктивні фактори та умови, в яких протікає акт комунікації і які, у свою чергу, зумовлюють не тільки зовнішню та внутрішню структуру тексту, а й використання певних мовних засобів [1, с. 13].

Кожна стратегія політичного дискурсу реалізується завдяки використанню певного набору тактик. Під тактиками в дослідженні розуміється сукупність прийомів, що обумовлюють застосування мовних засобів [1, с. 16]. Розглянемо докладніше використання тактик під час реалізації стратегій політичного дискурсу.

Спрямованість на суперника, прагнення розвінчати його позиції передбачають стратегію «гри на зниження». Реалізується ця стратегія через такі тактики:

1. Тактика аналіз – «мінус» – розгляд або розбір ситуації, заснований на фактах, що припускає вираження негативного ставлення до описуваного, а також до людей, їхніх дій і вчинків.

2. Тактика обвинувачення – приписування кому-небудь якої-небудь провини, визнання винним у чому-небудь, а також розкриття, виявлення чийось неординарних дій, намірів, якостей.

3. Тактика безособового обвинувачення – обвинувачення, при якому не вказуються винуватці засуджуваних дій або вчинків, тобто ті особи, чие зловживання, таємні задуми тощо стають предметом відкритого обговорення й осуду.

4. Тактика викриття – приведення з метою викриття фактів та аргументів, що роблять очевидною провину, злочинність кого-небудь.

5. Тактика образи – заподіяння образи, приниження кого-небудь, що супроводжується експлікацією емоційного складового компонента замість наведення доказів.

У результаті аналізу тактик, що репрезентують стратегію на зниження, можна зробити висновок, що їх загальною рисою є як експліцитне, так й імпліцитне вираження негативного ставлення мовця (Sb – 1) не тільки до предмета обговорення, а й до адресата (Sb – 2). Вибір стратегії на зниження відбиває наявність у мовця установки негативного характеру, оскільки адресат найчастіше є політичним супротивником, опонентом [1, с. 13]. Крім того, варто зазначити, що протиборство учасників детермінує активність, спрямовану на оволодіння комунікативною ініціативою. У результаті дії цієї установки чітко простежується прагнення мовця дискредитувати опонента [1, с. 5–20].

Прагнення мовця підняти себе над суперниками передбачає стратегію, спрямовану на підви-

щення. Ця стратегія відображає прагнення мовця максимально збільшити значимість власного статусу. Реалізується стратегія на підвищення завдяки використанню таких тактик:

1. Тактика аналіз – «плюс» – розгляд або розбір ситуації, заснований на фактах, що передбачає імпліцитне вираження позитивного ставлення мовця до описуваної ситуації.

2. Тактика презентації – представлення когонебудь у привабливому вигляді.

3. Тактика прихованої самопрезентації – виражене непрямом, без прямої вказівки на об'єкт позитивного оцінювання, подання мовцем себе в привабливому, вигідному йому світлі.

4. Тактика відведення критики – наведення з метою доказу невинності аргументів і/або фактів, за допомогою яких можна пояснити (виправдати) які-небудь дії та вчинки.

5. Тактика самовиправдання – заперечення негативних суджень про об'єкт критики і його причетність до того, чому дається негативна оцінка.

Наявність у політичному дискурсі адресата-спостерігача зумовлює реалізацію стратегії театральності – «театральний» підхід до ситуації, що подає її «трактування як драми, де люди намагаються справити один на одного певне враження» [1, с. 17–19].

Фактор аудиторії (Sb – 3), яку мовець постійно враховує, визначає існування стратегії театральності в політичному дискурсі. Як й інші стратегії, вона представлена певним набором тактик:

1. Тактика спонукання – заклик до якої-небудь дії, до прийняття точки зору.

2. Тактика кооперації – такий спосіб звертання до адресата, за допомогою якого мовець конструює образ останнього, апелюючи до ідей і цінностей, носієм яких він (на думку мовця) є.

3. Тактика розмежування – виявлення розходжень і відмінностей у позиціях і думках.

4. Тактика інформування – приведення даних і фактів, що не супроводжується вираженням ставлення мовця.

5. Тактика обіцянки – добровільне зобов'язання зробити що-небудь.

6. Тактика прогнозування – пророкування, судження про подальший плин, розвиток чогонебудь на підставі інтерпретації різних наявних даних.

7. Тактика попередження – застереження, що випереджає повідомлення про можливі події, дії, ситуації тощо.

8. Тактика іронізування – здійснення впливу за рахунок контрасту між виголошеним і тим, що мається на увазі.

9. Тактика провокації – підбурювання когонебудь до таких дій, які можуть викликати важкі для нього наслідки.

Продемонструємо використання мовних засобів для вираження агональності в політичному дискурсі, проаналізувавши виступ Дональда Трампа. Дональд Трамп починає свій виступ, активізуючи тактику кооперації стратегії театральності, для реалізації якої використовує прийом «ми – інклюзивне»: *e. g. This is a timely address. Whatever else people disagree upon in America today, they at least agree on one point: America is in the midst of a profound debate about its future* [5, p. 2].

Можна констатувати, що в основу маніпуляції покладено створення ілюзії входження слухача в особисту сферу мовця. Адресант, говорячи «our people, we experienced», акцентує увагу на ідеї спільності, що поєднує значення наведених вище лексем, тим самим навмисно збільшуючи кількість власних прихильників, щоб нав'язати слухачеві думку, що «проблеми Америки загальні для всіх, нас багато й ми впораємося з ними». Також цій меті слугує обраний адресантом вокатив «with your permission», звертання до якого покликає підкреслити рівність мовця та слухачів у статусному відношенні, тобто об'єднати у світі «своїх». Такого роду невіддільність слухачів від мовця дає останньому змогу подавати інформацію таким чином, що повідомлення сприймається так: «Є якась значна подія, до якої ми підходимо разом. Отже, майбутнє в нас загальне, а значить, проблеми, які існують, можна вирішити тільки спільно й ніяк інакше». Так спікер імпліцитно підводить слухачів до думки про нероздільність їхнього майбутнього, про неможливість існування один без одного. Ця ідея підтримується використанням граматичних засобів («We are living through...»), що репрезентують ми – інклюзивне. Вищевказані мовні засоби вибудовані в паралельні синтаксичні конструкції, завдяки чому мовцем реалізується прийом синтаксичного паралелізму з метою створення сугестивності. *e. g. This is a union of values, of solidarity between nations and people, ... we live as citizens. The idea of America, united and working together, is essential for our nations to be strong enough to keep our place in this world* [5, p. 5].

Так, спікер, коли промовляє наведені речення, структурує свідомість слухачів за допомогою сполучення двох метафоричних моделей: моделі будинку/дому та моделі шляху/дороги («We are living through, space in which we live as citizens, our place in this world»). Метафора будинку тра-

диційно пов'язана з позитивним прагматичним змістом: будинок – це сховище від життєвих негод, сімейне вогнище, символ фундаментальних моральних цінностей. Однак у цьому контексті ця метафорична модель пов'язана з метафорою шляху/дороги, тобто чогось нового, невідомого, тому відбувається актуалізація вектора тривожності, що стимулює виникнення бажання бути захищеним, знайти підтримку. Саме на задоволення цього бажання спрямований прийом, що описаний вище, щодо використання лексем зі значенням спільності. Мовець тим самим сигналізує слухачу: «Ти не один, ми разом, я тобі допоможу».

Під час використання лексем, що позначають реалії, які мають найвищу цінність для людини (благополучне майбутнє, благополуччя дітей та онуків), ідею загальності, що сформована на початку тексту, у свідомості слухачів накладається думка про значущість, важливість, вирішальну роль усього, що відбувається, а отже, і всього, про що піде мова далі. При цьому майбутнє подається в нерозривному зв'язку зі справами, діями, але справами, діями – спільними. Отже, завдання цієї частини виступу – привести слухачів до усвідомлення безумовної значимості моменту, підготувати вигідну для мовця актуалізацію подальшої інформації, змусити слухачів оцінити її як життєво важливу, а основна ідея, яку приховано нав'язує мовець слухачам, така: «Ми разом, у нас загальне майбутнє, і благополуччя цього майбутнього залежить тільки від наших спільних дій, отже, ці дії необхідні».

У наведених далі реченнях відбувається актуалізація тактики аналіз – «мінус» стратегії на зниження. *e. g. To say that is the issue is to escape the real debate and hide in the comfort zone of the things ...* [5, p. 7].

У цьому тексті ми можемо визначити те, як спікер за допомогою подвійного використання прийому маскування асерції під пресупозицію імплікує думку, що все гарне залишилося в минулому («великою, сильною, незалежною наша держава вже була»), нав'язуючи при цьому ще й додаткову думку про силу й незалежність держави. При цьому суб'єкт-носій цієї думки не називається (використовується прийом усунення суб'єкта: не ясно, ким саме держава по праву вважалася великою). Відбувається відхід від конкретики, забезпечується вплив на свідомість слухачів: «Коли наша країна була сильною й незалежною?» Мовець не дає конкретної інформації, а уникає її шляхом використання конструкції («in times»). У результаті залишається незрозумілим,

який період історії має на увазі політик. Щоб слухачі ясніше усвідомили стан речей, для створення колоритної картини «times of difficulty» автор різко поляризує лексичні засоби. За допомогою оцінної лексики він вибудовує антитезу («Велика держава – Америка в найтяжчому стані»), завдяки якій уміло протиставляє незалежність великої держави в минулому важкому сьогоденню, використовуючи невизначеність лексеми «in times» і референтну віднесеність лексеми «now». Лексеми «сильна», «незалежна», «по праву великої держава» експлікують позитивну оцінку (у такий спосіб характеризується країна в минулому), вираз «in times of difficult» – негативну, а використання найвищого ступеня порівняння потрібне для позначення вищого ступеня прояву ознаки.

Крім того, негатив створюється завдяки використанню лексем: «nation», «country», «America». Маючи можливість вибору між ними, політик використовує в кожному конкретному випадку саме ту лексему, за допомогою якої можна висловити своє ставлення до предмета мови. Так, у момент опису «прекрасного минулого» політик актуалізує лексему «nation», коли ж потрібно висловити негативне ставлення до того, що відбувається сьогодні, обираються лексеми «country» або «America».

Висновки. Отож, спікер, сформувавши у свідомості слухачів певний ментальний простір, змушує слухачів тим самим некритично сприймати повідомлення й провокує на здійснення вигідних для цього політика вчинків.

Проведений дискурс – аналіз тексту виступів Дональда Трампа – дає змогу констатувати належність мовця до політичного дискурсу. Мовець досить очевидно демонструє інтенцію боротьби за владу, експлікуючи бажання спочатку заволодіти нею, а потім і втримати. Ця обставина (інтенція боротьби за владу) зумовлює наявність агональності, що структурує аналізований текст, і проявляється за допомогою обраного способу спілкування (здійснюваний мовцем вибір стратегій і тактик). Виходячи з вищезазначеного, ми можемо говорити про те, що мова кожного політичного діяча поєднує в собі всі три види стратегій прояву агональності. Перевага однієї з них відбувається на фоні інтенцій самого спікера, але, незважаючи на це, усі вони безпосередньо підсвідомо впливають на слухачів.

Кінцеве визначення характеру агональності відбувається вже після інтерпретації прагматичного контексту в термінах категорій когнітивної семантики, що дає можливість формулювати правила розуміння певного типу дискурсу та

прогнозувати дії в різних предметних ситуаціях. Запропонований спосіб інтерпретації контексту у сфері політичного дискурсу є виправданим у зв'язку з інтенсивним розробленням загальної

теорії мовної діяльності з урахуванням соціокультурних, когнітивних, прагматичних аспектів і може бути використаним для аналізу інших типів дискурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карасик В.И. О типах дискурса. Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр. Волгоград: Перемена, 2000. С. 5–20.
2. Лосев А.Ф. История античной эстетики: Софисты. Сократ. Платон: монография. Москва, 1969. 195 с.
3. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: монография. Волгоград: Перемена, 2000. 368 с.
4. Шейгал Е.И. Структура и границы политического дискурса. Филология. Philologica. 1998. № 14. С. 22–29.
5. Trump J. Donald. A More Perfect Union: The Race Speech. Philadelphia, 2016. 17 p.

УДК 811.112'2

ПОНЯТТЯ НАПРУЖЕНОСТІ ТА ЇЇ ПРОЯВИ В ТЕКСТІ РЕКЛАМИ

THE NOTION OF TENSION AND ITS MANIFESTATION IN ADVERTISEMENT TEXTS

Мащенко А.-М.А.,

*аспірант кафедри германської та фіно-угорської філології
імені Г.Г. Почепцова
Київського національного лінгвістичного університету*

Стаття присвячена розкриттю поняття «напруженість», яке австрійський лінгвіст А. Філл вважає одним із базових понять життя й важливим способом інтерпретації текстів будь-якого характеру, а також спробі аналізу засобів напруженості в рекламних текстах журналу *Brigitte* (№ 19 за 2018 р.). Розгляд цих текстів показав, що напруженість у рекламі може створюватися засобами всіх мовних рівнів.

Ключові слова: напруженість, лінгвістика напруженості, катафоричні семантичні моменти, ретардуючі конструкції, бажана напруженість, небажана напруженість.

Статья посвящена раскрытию понятия «напряженность», которое австрийский лингвист А. Филл считает одним из базовых понятий жизни и важным способом интерпретации текстов любого характера, а также попытке анализа средств напряженности в рекламных текстах журнала *Brigitte* (№ 19 за 2018 г.). Рассмотрение этих текстов показало, что напряженность в рекламе могут создавать средства всех языковых уровней.

Ключевые слова: напряженность, лингвистика напряженности, катафорические семантические моменты, ретардирующие конструкции, желательная напряженность, нежелательная напряженность.

The article is dedicated to characteristic of the notion “tension” which is considered by Austrian linguist A. Fill to be one of the life bases and the important means of interpretation of any type of texts. An attempt is made to analyze means of tension in the advertisement texts of *Brigitte* magazine (Nu 19, 1918). The analysis of these texts showed that tension in advertisements may be created by means of all levels of the language.

Key words: tension, linguistics of tension, cataphoric semantic features, retarding constructions, desirable tension, undesirable tension.

Постановка проблеми. З раннього дитинства ми пізнаємо навколишній світ, не залишаючи поза увагою предмети та явища, які нас оточують. Увага як форма організації свідомості та умова успішного протікання психічних процесів і станів зумовлює успішну орієнтацію у світі та забезпечує його більш чи менш повне відображення у психіці людини. Увага не є самостійною формою психічної діяльності, вона притаманна різним

видам останньої. Ми можемо щось уважно чи неуважно слухати, споглядати, щось робити чи про щось думати. Наша увага може бути мимовільною (пасивною), довільною чи післядовільною. Мимовільна увага, яка виникає і підтримується незалежно від свідомих намірів і вольових зусиль людини, може бути викликана певними особливостями подразника, які вражають спостерігача (новизна, сила впливу, актуальність,

відповідність уподобанням і прагненням індивіда і тому подібне). Головною функцією мимовільної уваги можна вважати можливість швидкої та правильної орієнтації в нових умовах, виділення найбільш важливих об'єктів тощо. Довільна увага, головною функцією якої є активне регулювання ходу психічних процесів, керується вольовими зусиллями людини і свідомо спрямовується нею на потрібний предмет. Треба зауважити, що довгочасна концентрація уваги призводить до втоми. Але якщо людина зацікавлюється певним об'єктом, то її увага перетворюється знову на мимовільну (яку психологи ще називають післядовільною), що значно полегшує процес засвоєння знань і запобігає втомі. Зайняту певним видом діяльності людину в такому разі захоплює сам процес, а не лише його результат. Психологи пов'язують із такою увагою найбільш плідну розумову діяльність і найвищу її продуктивність [1–3].

Щоб полегшити сприйняття текстів різноманітного характеру, бажано стимулювати інтерес читача певними засобами, створювати та підтримувати напруженість, яка б концентрувала його увагу.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття поняття напруженості та аналіз ефективності її засобів у тексті реклами. Своє завдання автор убачає у визначенні важливих засобів напруженості та їхньої ролі в побудові тексту реклами та пробудженні інтересу адресата до рекламованого продукту.

Виклад основного матеріалу. Австрійський лінгвіст А. Філл вважає принцип напруженості однією з основ життя [4, с. 9], адже його прояви відчувуються в усіх сферах, зокрема у мові. Напруженість він розуміє як «...метафоричне позначення невропсихічного стану, який можна класифікувати як потребу в подразненні, потребу в позитивному збудженні» [4, с. 10]. Надзвичайно велике значення напруженості він підкреслює так: «...людям потрібна напруженість, яка повинна бути якимось чином задоволена. Якщо це достатньою мірою не відбудеться в нормальному житті (завдяки професії, приватній сфері, спорту, грі та мистецтву), виникає загроза, що люди шукатимуть інші, небезпечні для суспільства, можливості створення достатнього рівня напруженості» [4, с. 181–182].

Схожі думки ще раніше висловлювали Г. Кьорбер («потреба полоскотати нерви») [5, с. 52] та З. Фройд («жага задоволення») [6, с. 344], а також Е. Фромм («людину в будь-якому віці мотивує як підвищення напруженості, так і її зниження») [7, с. 431].

Ця проблема не пройшла повз увагу знаних письменників. Досить назвати відомий роман Германа Гессе «Narziss und Goldmund» та новелу Ірмгард Койн «Die Brüllzelle», де йдеться про потребу напруженості в житті людини та необхідність її розрядки, які чергуються між собою.

Вчені вказують на наявність напруженості в житті людської спільноти в усі періоди її існування та на зміщення цього поняття від фізично-аніمالічного до символічного в наші часи. У зв'язку з цим А. Філл пропонує замість «лінгвістики коректності» (Korrektheitslinguistik), яка вимагає правильності, акцептабельності та вдалого оформлення, «лінгвістику напруженості» (Spannungslinguistik), яка опікується комунікативною функцією [4, с. 12]. Зауважимо, що слово «замість» тут не зовсім коректне, оскільки обидва напрями мають право на існування, адже вони вирішують різні завдання. Вивчаючи мову з метою спілкування, не можна не думати про правильні варіанти. Аналізуючи ж готові мовні зразки, треба враховувати особливі засоби, за допомогою яких автор досягає бажаного ефекту. Віддамо належне авторові цієї теорії в його намаганні довести, що лінгвістика напруження відкриває нові перспективи для інтерпретації текстів будь-якого характеру, в яких можуть бути розглянуті засоби напруженості з метою визначення «профілю напруженості» тексту (Spannungsprofil) [4, с. 15]. Напруженості сприяють креативність, певний відступ від правил, рідкісність засобу та маркованість.

Прояви напруженості можна спостерігати на всіх рівнях. При цьому йдеться не про окремі феномени, а про їхню взаємодію: наприклад, про милозвучність імені під час вибору його для новонародженої дитини, про алітерацію чи асонанс, важливі для звучання тексту, про інтонацію та ритм.

У словотворі цікаво дослідити різницю між продуктивністю афіксів і креативністю їх використання, адже креативні автори нерідко порушують правила словотвору заради напруженості тексту. Напруженість можуть створювати конверсія, акроніми, скорочення слів, народна етимологія, метафоричні складні слова і таке інше. Говорячи про метафору та метонімію, треба брати до уваги ступінь їхньої новизни чи збліднення. Напруженість може також утворюватися за допомогою контрастів різного плану.

Синтаксичні структури також можуть бути джерелом напруженості: порядок слів, винесення за рамку, відокремлення, ізоляція, варіювання синтаксичних структур, еліптичні конструкції,

адверзативні та нереальні умовні речення і тому подібне.

А. Філл вважає, що напружені конструкції у мові загалом сприяють забезпеченню людства необхідною йому мірою напруженості [4, с. 181].

У вужчому ж масштабі йдеться про збудження уваги та підтримування уваги до змісту тексту, який читається чи опрацьовується.

Прихильники теорії напруженості розрізняють напруженість як *tension* та напруженість як *suspense* [8]. Гельмут Бонгайм так визначає ці поняття: «*suspense* включає в себе питання *Що буде далі?*, а *tension* – питання *Що важливе в цій події?*» [9, с. 8]. Тобто якщо перше поняття зазвичай перекладається як *напруженість*, то друге – це «*присмне відчуття очікування з боку читача*» [4, с. 71]. Варто, щоправда, зауважити, що очікування може бути не лише присмним, але й тривожним, наповненим відчуттям невідвортної небезпеки чи біди.

Мовознавці вказують також на намагання авторів тримати читача в напруженні, приковувати його увагу, приберігаючи на потім важливі дані (*Informationsaufschub* або *Informationszurückhaltung* [4, с. 72]), тобто зберігаючи інтригу. Для цього кожна мовна спільнота виробила низку засобів як на лексико-семантичному, так і на синтаксичному чи тексто-прагматичному рівнях.

Перш за все, це слова з катафоричними семантичними компонентами, які вказують на можливі події в майбутньому, метафоричні вирази, семантичні контрасти. Це ретардуючі конструкції, що уповільнюють дію, парентези, певного виду питальні речення (наприклад, риторичні), ергативні речення, в яких нема необхідності називати виконавця дії. На рівні тексту – це знову катафоричні елементи (наприклад, займенники на початку тексту, коли читач ще не знає, про кого чи про що йдеться), невласна-пряма мова, внутрішній монолог, переривання розповіді для спогадів, цитування, натяк, пародія і тому подібне.

Ф. Луельсдорф [10] вирізняє *suspense production*, яку продукує сам автор, та *suspense recognition*, яка виникає у читача під впливом тексту, який він опрацьовує і від якого він має певні очікування. Під час такого читання в адресата виникає напруження, адже у нього з'являється бажання заповнити білі плями й подолати невизначеність [11, с. 233–235].

Переходячи від викладу теоретичних положень до аналізу напруженості в текстах реклами, треба зауважити, що оскільки реклама націлена на позитивну реакцію читача та його відповідні

дії, то дослідник має справу з напруженістю позитивного характеру – евтензією (*Eutension*), тобто з «бажаною напруженістю». Винятком може бути лише антиреклама.

Розглядаючи поданий нижче текст, що рекламує пісні популярної австралійської співачки, адресат, перш за все, задумується над суттю заголовку, адже він не знає, чи розуміти йому цю назву буквально чи вбачати в ній метафоричне перенесення.

Neues Baby, neuer Spaß

Zehn Jahre lang, sagt Juanita Stein, "war die Musik mein Baby, und das habe ich sehr, sehr ernst genommen". Die Australierin war seit Anfang des Jahrtausends Sängerin der Indie-Band Howling Bells und als solche leidlich erfolgreich. 2011 wurde sie Mutter, und das hat ihre Prioritäten verschoben. Mit schönem Nebeneffekt. Als ein echtes Baby ihr Leben bestimmte, hatte sie plötzlich deutlich mehr Spaß daran, eigene Songs zu schreiben und zu singen – der Druck war raus, der künstlerische Schaffensprozess organischer und lockerer. Was ihrer zweiten Soloplatte sehr zugutekommt. "Until The Lights Fade" (Alve) changiert zwischen tanzbar, rockig und atmosphärisch dicht.

Brigitte Nr.19, 2018, S. 58.

Читача інтригує слово *Baby* в заголовку, він поступово починає розуміти його подвійний зміст. Це слово характеризує надзвичайно серйозне ставлення співачки до своєї роботи (музика для неї – *mein Baby*, власна дитина – *ein echtes Baby*). Таке ставлення до професії підкреслює ще повтор – *sehr, sehr ernst genommen*. Логічно, що така співачка повинна бути успішною – *erfolgreich*. Але тут напруженість створює слово *leidlich* («так собі»), яке контрастує з уже названим прикметником і дещо нівелює успіх співачки. Співачка стає матір'ю, для адресата цілком зрозуміло, що її пріоритети змінюються. Далі про напруженість турбується ізоляція – *Mit schönem Nebeneffekt*. Адже заінтригований читач хоче дізнатися про побічний ефект, який додатково сигналізує стійкий вираз *Spaß haben*. Виявляється, що народження дитини дало поштовх до нових звершень у професії. Зміни в процесі творчості передаються прикметниками у вищому ступені (*organischer und lockerer*) та дієсловом *zugutekommen* з підсиленням *sehr*, що завершують ізольоване речення *Was ihrer zweiten Soloplatte sehr zugutekommt*.

Отже, як засоби напруженості в наведеному тексті реклами виступають інтригуючий заголовок, синтаксичні засоби (ізоляція), морфологічні форми (порівняльний ступінь прикмет-

ників), повтори, вдалий вибір слів, метафора та фразеологізм.

Інші засоби напруженості прослідковуються в тексті реклами про шипуче португальське вино:

“Ja, Schaumwein gibt’s auch aus Portugal, und der beinahe purpur leuchtende «Espumante 3B Rose» mit Noten reifer Erdbeeren ist ein Knaller: trocken, feinperlig und erfrischend. Macht sich gut z.B. als Aperitif und zu den Empadas. Das 3B? Steht für das Bairrada und seine Rebsorten Baga und Bical” (Brigitte, S. 145).

Ознакою напруженості є, перш за все, форма бесіди з уявним співрозмовником, про що свідчать стверджувальне *Ja* на початку тексту, яке створює ілюзію відповіді на нібито задане запитання, та питальне речення *Das 3B?*, яке звучить як перепитування і сигналізує про готовність відповісти. Відчувається, що адресант має сумніви в обізнаності адресата щодо наявності якісних шипучих вин у Португалії й намагається його переконати в протилежному, використовуючи відокремлені означення та модне розмовне *Knaller* «неочікуваність, сенсація». До чого пасує це вино, розповідає ізольоване речення. Вагомість його смислу підкреслює фразеологізм *sich gut machen*, що має значення «пасувати».

Як бачимо, до вже названих засобів напруженості додаються ще форма тексту, питальне речення нестандартного типу та розмовне слово з метафоричним значенням.

Дослідивши засоби створення напруженості в рекламних текстах згаданого журналу *Brigitte, Nr. 19, 2018*, ми можемо підтвердити тезу про їхню різноманітність. Перш за все, розглянемо синтаксичні засоби.

Як можна було переконатись вище, популярними є ізольовані конструкції у вигляді частин речень і підрядних речень. Часто трапляються такі речення зі сполучником *denn*: *“Dieser Herbst und Winter werden der Knaller! Denn alle Designer haben ihre Saisonkollektionen mit Stimmungsaufhellern bestückt”* (реклама колекцій одягу).

Увагу читача активізують винос за рамку та відокремлення: *Hüllen wir uns ein in das, was wir lieben*. Винесене за рамку *in das* наголошується й викликає в читача очікування чогось важливого. Напруженість послаблюється в підрядному реченні: читач дізнається, що сучасна мода дає йому змогу носити те, що йому подобається.

“Sie suchen eine Tomatensoße, die zuckerfrei ist, bio und super aromatisch?” (реклама томатного соку фірми Pruga). Відокремлення вказує на більшу важливість виділених слів. Саме на них акцентує увагу відправник мовлення. *Zuckerfrei*

видається йому менш вагомим поняттям, ніж подальші якості томатного соусу.

Напруженість нерідко створюється емоційними заголовками, серед яких одне з чільних місць посідають питальні речення.

“Ist Glanz auch was für tagsüber? Або ще: Pumps oder Stilettos?” Жінкам, які прагнуть модно вдягатися, важливо дізнатися з актуального модного журналу, чи прийнятно носити кожного дня одяг із блиском та якому взуттю варто віддавати перевагу. Автор за допомогою таких заголовків привертає увагу модниць до тексту реклами.

Ще більш ефективно звучить питальне речення в заголовку, якщо воно приховує справжній зміст тексту і, відповідно, інтригує читача та примушує прочитати текст. *“Wer ist der Übeltäter?”* Прочитавши такий заголовок, адресат не може однозначно визначити тематику реклами. Така загадковість примушує його ознайомитися з її текстом.

Ступінь напруженості питальних речень у підзаголовках дещо нижча хоча б тому, що підзаголовок повинен уточнювати зміст, у чому можна переконатися з такого тексту реклами:

“Gut ernährt. Gut verdaut.

Welche Kost ist gut für die Verdauung? Hilft Schnaps nach dem Schnitzel?

Ernährungsmediziner geben Tipps für eine magen- und darmfreundliche Ernährung und überprüfen Ernährungsmythen”.

Підзаголовок уточнює тематику та обмежує коло зацікавлених читачів. Він підтримує увагу реципієнта і ніби підводить його до відповіді на поставлене питання.

Але загадковими бувають і підзаголовки. Читач не здогадується про тематику питального речення *“Ist das nicht zu viel des Guten?”*, поки не зверне увагу на ілюстрації модного одягу, який складається з кількох шарів: пальто, сукня, светр із високим коміром, брюки і тому подібне. Йдеться про неприйнятне раніше, але модне сьогодні поєднання.

Запитання можуть поєднуватися з авторськими відповідями на них, які містять настійні рекомендації у формі окличних речень або експресивні вирази іншого плану:

“Kennen Sie schon die Laser X3 Tagespflege?

Jetzt testen und überzeugen!” (Реклама косметики).

“Jetzt Probe fahren!” (Реклама автомобіля Opel SUV).

Або: *“Grenzen? Keine!”* (Реклама светрів різного кольору з високим коміром, які сьогоднішня мода дозволяє надягати навіть під літню сукню, щоб продовжити час її використання в осінні дні).

Проглянувши попередні приклади, ми можемо переконатися також у тому, що певну роль у створенні напруженості в рекламних текстах відіграють еліптичні речення.

Засобом напруженості може бути незвичний порядок слів, як у таких реченнях: *“Erlaubt ist alles, was Strahlkraft hat”* (Реклама одягу з блиском, який тепер дозволяється носити на роботу). Напруженого звучання наведеному реченню надає препозиція пасивної форми стану в ролі присудка, не характерна для нейтрального висловлення в німецькій мові.

“Am besten funktioniert der Trend mit schlichten Basics...” (Реклама простоти в одязі). *“Alltagstauglich stylen lässt sich Auffallendes mit schlichten Basics”* (Про можливість носити яскравий одяг у повсякденній обстановці). Незвичною є в обох реченнях теж препозиція групи присудка, яка спричиняє напруженість.

Відправник мовлення акцентує увагу адресата на певних предметах чи явищах також за допомогою повторів. *“Kann bunt zu bunt sein?”* Творці моди передбачають, що її нові тенденції можуть викликати сумніви в широкого загалу й намагаються переконати споживача в тому, що набір яскравих речей створює позитивний настрій як у тих, хто їх носить, так і в їхнього оточення. Ще один приклад: *“Mehr ist mehr: Hüllen wir uns ein, in das, was wir lieben”*. Перша частина вислову насторожує читача, вона здається беззмістовною, лише друга частина задовольняє його цікавість і нагадує йому про толерантність сьогоденної моди, яка дозволяє носити кілька улюблених речей одночасно, надягати одну на другу, змішувати стилі і так далі.

Цікавим видається використання повторів для створення напруженості в такому тексті:

“IHRE AUGEN WERDEN LEUCHTEN

Die richtige Beleuchtung kann einen Raum perfekt in Szene setzen – und ihm auf Knopfdruck einen anderen Charakter verleihen. Grund genug, um auf www.light11.de vorbeizuschauen. Denn bei der Auswahl aus rund 100 renommierten Marken finden Sie garantiert Ihre persönliche Wunschleuchte”. (Brigitte, S. 27).

У рекламі йдеться про світильники (*die Leuchten*), хоча в заголовку вони прямо не згадуються. Слова з таким коренем повторюються в тексті три рази з різним значенням і належать до різних частин мови. Ключовий вираз – *Ihre persönliche Wunschleuchte*, тобто (на думку автора тексту) омріяна Вами люстра. Якщо Ви її придбаєте, Ви відчуєте велику радість (*Ihre Augen werden leuchten*). Нейтральне слово тут лише одне –

Beleuchtung. Напруженість створюється завдяки варійованому повтору.

Варійованими повторами можна вважати також заголовки реклами: *“Auch noch hörenswert”* (реклама незаслужено забутих і нових музичних творів), *“Auch noch sehenswert”* (реклама фільму *“Blackklansman”*), *“Auch noch lesenswert”* (реклама нових літературних творів), наведені під рубрикою **Kultur** / Bücher, Musik, Filme, оформленою, як можна припустити, одним і тим же спеціалістом із реклами чи однією й тією ж групою спеціалістів, які таким способом налаштовують читача не тільки на важливість, але й на зміну тематики.

Загальновідомо, що лексичні одиниці рекламних текстів повинні підкреслювати відмінну якість товарів чи послуг. Про це свідчать, перш за все, прикметники з уточнювальними чи підсилювальними елементами: *goldrichtig, alltagstauglich, sonnengelb, sinnlich-warm, richtig spannend, atmungsaktiv, stadtfrein, feinperlig* і такі інші, за допомогою яких автори намагаються привернути увагу споживача, тобто створити певну напруженість. Їм стають у нагоді також креативні утворення: *Stimmungsaufheller, Gute-Laune-Sachen, Farbfamilie* (ідеться про яскраві вкраплення в одязі), *Hingucker* (яскраві резинові чобітки, які на вулиці притягують погляди), *ein echter Blickfang* (зручні й по-справжньому красиві черевики), *ein Appetithappen* (так автор реклами назвав 20-процентну знижку на страву з рису та подарунок від фірми *Reishunger Jutebeutel*).

Останнім часом популярним у рекламі багатьох мов стало нестандартне написання слів і виразів: *Aufknöpfen in einem Rutsch war anfangs auch NURSONEIDEE www.NUR-SO-NE-IDEE.DE* (Реклама сайту нових ідей).

Реклама загалом, а особливо реклама в галузі моди, переповнена англо-американізмами, частина з яких стала настільки звичним явищем, що не може створювати напруженості в тексті: *sideboard, weekend, trend, design, designer, fan, make-up, outfit* і такі інші. Напруженість створюють своєю незвичністю цілі речення англійською мовою, інколи з вкрапленням німецьких слів: *simply the best, next Generation, Upgrade für den Business-Look, Upgrading für den Uralt-Sweater*, складні слова з німецькими та англійськими або виключно англійськими складовими частинами: *Bequem-Look, Jungväter-Look, Beauty-Welt, Frauen-Power, Streetstyle, bordeauxfarben, Outdoor-Jacke, Oversize-Steppjacke, Business-Look, Street-Fashion, Designer-Labeles, Online-Shop, Living-Trends, Fashion-Fan*.

Як щось звичайне сприймаються в тексті запозичені прикметники, які внаслідок асиміляції одержали звичні німецькі закінчення: *der schicke Allrounder, ein trendiger Streetstyle, high bordeauxfarbener Pullover, coole Sneakers, trendige Mode, stylische Küchenwaage*. Фактором напруженості тут є саме запозичене слово, а не його закінчення. Навпаки, напруженість підсилюється через відсутність звичного закінчення: *sportiv Anzug* (а не звичне для німецької мови *Sportanzug*), *smart Blazer, leger Oversize-Steppjacke* і навіть *locker Oversize-Outdoorjacke*, хоча останній прикметник не є запозиченим.

Дещо оживити текст реклами може вживання синонімів із різними відтінками значення, про що свідчить така реклама меблів для саду чи тераси:

“HEY, SUNSHINE

So fröhlich, wie diese Pariser Freiluftmöbel aussehen, kann Ihnen weder Regen noch vorherbstliche Kühle die Laune verprasseln, äh, vermasseln. «Week-End» von Petit Friture, als Stuhl, Sessel, Bank, Beistell- und Esstisch, Stuhl ab ca. 280 Euro, www.petitfriture.com” (Brigitte, S. 13).

Обидва синонімічні дієслова *verprasseln* та *vermasseln* вже самі по собі не є нейтральними. Обидва вони розмовні і позначають негативні поняття. Перше з них – «тріщати, потріскувати, падати з грюкотом» – є звуконаслідуванням і натякає на небажаний дощ (*der Regen prasselt gegen das Fenster, gegen das Dach*), друге ж іще більше підсилює враження, оскільки його значення – «зіпсувати, занапастити».

Напруженість позначає також вигук *äh*, який є емоційним елементом і привертає увагу читача до другого дієслова. Інший вигук (у назві рекламного тексту) теж не може залишитися поза увагою, адже він ніби зазиває сонячні промені до саду чи на терасу, де будуть поставлені куплені меблі. Роль заохочування відведена назві тексту іншої реклами: *“Aloha, ihr Hübschen!”* (Агов, красуні!), бо автору бажано, щоб ці «красуні» звернули увагу на гавайські годинники та ланцюжки, адже у разі їх купівлі вони одержать знижку 25 %.

Напруженість створюють також контрасти, як у тексті нижче.

“Zeichen und Wunder

Statt sich einen Dreck zu scheren, sollen wir uns um den Dreck kümmern: Der “Deep End Club”, 2013 aus der “Occupy Wall Street” – Bewegung entstanden, ist eine Gruppe um die britische Drummerin und Aktivistin Tennessee Thomas, die für die Probleme der Welt fahndet. Ihr Motto “Give A Damn” – zum Flaggezeigen auf Shirts! 40 Euro, www.stories.com” (Brigitte, S. 15).

Текст звучить по-молодіжному, з викликом, відповідно до настрою учасників названого в ньому руху, який закликає до відкритості в поглядах і відповідних лозунгів на футболках. Він привертає увагу завдяки антонімічним виразам *sich einen Dreck um etwas scheren* «про щось зовсім не турбуватися» та *sich um den Dreck kümmern* з протилежним значенням (тут: «не залишатися байдужим»). Нарочито грубе оформлення думки напружує реципієнта й примушує задуматися над світовими проблемами.

Хоча реклама віддає, загалом, перевагу нейтральним лексичним одиницям, бувають ситуації, коли її творці вважають за доцільне застосування діалекту, наприклад, популяризуючи одяг, взуття чи прикраси до народних свят:

“O’zogn is!

Verspielt, klassisch elegant: Hier sind fesche Dirndl (nicht nur) fürs Münchner Oktoberfest!” Текст доповнюється ілюстраціями популярних народних костюмів, які залюбки купують як німкені, так і іноземні туристи.

“A guade Brezn!

Gern auch zwei oder drei! Die filigranen Ringe mit stilisiertem Gebäck von Ruthgold sind handgefertigt, können individuell gestaltet werden – und sehen zum Anbeißen aus! Ab ca. 60 Euro, www.ruthgold.at” (Brigitte, S. 30).

На ілюстрації до тексту зображені чудові сережки у вигляді популярного печива.

“Aufi, Müdel!

Mit den zünftigen Wanderstiefeln «Alma» trumpsfen wir beim Almatrieb und/oder Tanzen im Bierzelt auf...” (Brigitte, S. 30).

У тексті рекламується чобітки, в яких можна ходити по горах, адже вони призначені для осіннього свята спуску отар із гірського альпійського пасовиська (*Almatrieb*).

В останніх трьох рекламних оголошеннях головним джерелом напруженості є, безумовно, вдале застосування діалекту, яке поруч з ілюстративним матеріалом скеровує увагу споживача в дещо незвичному напрямі. Зрозуміло, що автор текстів не обмежується одним засобом. Напруженості сприяють також уже названі раніше синтаксичні особливості, прикметники, метафоричні вирази тощо.

Досить популярним засобом підкреслення позитивних якостей рекламованого продукту є вживання емоційно-оцінних означень: *leuchtende Nuancen, zarte Blumenkleider, romantische Blusen, kuschelige Pullover, neue Trends, bunte Prints*. Особливо виділяються під час створення напруженості означення, виражені найвищим ступе-

нем прикметників: *die kuscheligsten Pullover, die schönsten Übergangsjacken, die lässigsten Jeans, die coolsten Boots*.

Цікаві порівняння, що викликають приємні асоціації, створюють у споживача модних товарів бажання відчутти на собі позитивні емоції нового сезону моди: *die neue Saison wird so schön wie ein Tag am Meer*.

Підсилюють враження від рекламованого продукту також метафоричні слова та вирази: *“Jeremy Scott... tunkte seine Models sogar von Kinn bis Knöchel in Farbe”*. Ідеться про використання яскравих кольорів у сучасній моді. Автор запозичує дієслово *tunken* «занурювати, мочати» (пор.: *Tunke* «підлива, соус») із зовсім іншої життєвої сфери і таким способом створює в уяві реципієнта наочну картину, яка сприяє напруженості.

Плащ фігурує в одному з текстів як *schützende Haut*, гумові чобітки – як *Hingucker*, адже вони привертають до себе зацікавлені погляди своєю яскравістю. Споживачам радять: *“Lassen Sie frischen Herbstwind durch Ihren Kleiderschrank wehen und hüllen Sie sich in italienisch inspirierte Mode”*. При цьому осінній вітер міняє місце своєї діяльності, а модниці загортаються в абстрактне поняття – *Mode*. Модні речі осіннього сезону одержали метафоричні назви *Stimmungsaufheller* та *Gute-Laune-Sachen*.

Особливу креативність сучасної осінньої моди не можна не помітити: *“Von Mailand bis New York sprangen einem die gut gelaunten Kreationen entgegen”*. Автор реклами наділяє абстрактне поняття *Kreationen* людськими якостями (мати гарний настрій) і таким способом підсилює позитивні характеристики креативності творців моди та їхнього продукту.

Персоніфікація є надійним засобом створення напруженості, про що свідчать численні приклади з інших рекламних текстів: *“Lassen Sie die neuen Trends bei sich einziehen* або *Ob Scandi-Style, Geschirr oder Deko für jeden Anlass: Mit dem Angebot auf www.geliebtes-zuhause.de ziehen garantiert die neuen Trends in Ihre vier Wände ein”*. Дієслово *einziehen* підкреслює енергійність, активність дії, необхідність осучаснення інтер'єру свого дому, який замість нейтральних позначень одержує метонімічну назву *vier Wände*, яка звучить як щось миле, близьке, інтимне.

У тексті під метафоричним заголовком *“Eine Prise Glück”* рекомендують до вжитку приправи фірми *“Ankerkraut”*, яка активно працює на ринку, що підкреслює персоніфікація *“sofort in die Küche bringen: Ab sofort bringt ANKERKRAUT ordentlich Pfeffer in Ihre Küche – und natürlich Salz, Klassiker*

wie Oregano und spannende Gewürzmischungen!” Сполучення останніх прикметника та іменника кидається у вічі незвичайністю їхнього поєднання. Вони належать до різних сфер вживання. Названий прикметник зазвичай поєднується зі словами *Film, Stück, Geschichte, Rennen, Darstellung* і не має жодного стосунку до приправ. Він тут уживається як оксиморон і є одним із найдієвіших засобів створення напруженості.

Подібного звучання набуває слово *aufregend* у реченні: *“Ja, auch Socken können aufregend sein, vor allem, wenn sie in leuchtenden Nuancen und mit bunten Prints daherkommen”*. Ми звикли говорити про хвилюючі події, дні, розповіді тощо. Можливо, споживача зацікавлять шкарпетки, які можуть, на думку автора, його схвилювати.

Цікавим засобом створення напруженості є звуконаслідування, прикладом якого може бути реклама фотовиставки на підтримку фотографів, розміщеної в одній із берлінських галерей: *“Klick, tsss”*. Реклама ніби закликає притишити крок, зупинитися, щоб дізнатися про продовження виставки.

Не варто забувати про роль рими в рекламних заголовках. *“Heiß auf Reis!”* – так звучить назва реклами рису фірми *“Reishunger”*, на який споживач має 20 % знижки та подарунок – пакетик рису від фірми. Адресант створює напруженість у тексті не лише самою римою, але ще й натяком на високу якість страви, завдяки якій споживачеві обов'язково захочеться спробувати рекламоване (порівняймо: *heiß begehrt*).

Чи не найяскравішим способом створення напруженості у рекламі є використання фразеологізмів різного характеру. Ось який текст анонсує появу журналу *“Brigitte”*: *“Das Magazin für die dritte Lebenshälfte: Wir Frauen über 60 können stolz auf uns sein. Höchste Zeit für ein Magazin, das den Hut vor uns zieht und uns bei allem, was kommt, begleitet. Denn: Jetzt ist unsere Zeit”*. Текст написаний ніби від імені жінок-пенсіонерок, які мають досить сил для активного способу життя, вважають, що їх є за що поважати і що саме зараз час визнати їхні заслуги перед суспільством, адже вони встигли зробити значний внесок у його розвиток. Напруженість породжують саме фразеологізми, які підсилюють враження від сказаного. *Höchste Zeit* – це не просто «час», а «давно пора», *den Hut vor j-m ziehen* – це не просто ознака поваги, це її найвищий ступінь.

Рекламуючи одяг різного стилю, який сучасна мода дозволяє поєднувати, автор ніби передбачає сумнівні потенційних клієнтів: *“Ist das nicht zu viel des Guten?”*, бо він, як і адресат, бачить, що кожна

запропонована річ сама по собі якісна і модна, але розуміє, що те, що не допускалося раніше, не може бути так однозначно прийняте. Однак у нього є відповідь на сумніви, теж із фразеологізмом: *“Zur Geltung kommen die unterschiedlichen Lagen vor allem durch das Zusammenspiel verschiedener Styles”*. *Zur Geltung kommen* тут має значення «бути поміченим, справляти (приємне) враження».

Сумніви викликає й зручне спортивне взуття до одягу кожного стилю: *“Sneaker zu jedem Look – läuft das rund?”*, де *rund laufen* має значення «пасувати всюди». Але, на відміну від звичайного виразу, воно експресивне, оскільки має метафоричне значення. Відповідь на сумніви ми теж знаходимо в тексті: *“Vom Highheel der Neuzeit wird vor allem Bequemlichkeit verlangt. Dem Coolness-Faktor tut das keinen Abbruch. Dafür sorgen ausgefallene Farben, Formen oder Materialien”*, де теж суттєву роль відіграє фразеологізм *keinen Abbruch tun*, який за значенням є відповідником нейтрального дієслова *abbrechen*, але в цьому контексті звучить емоційно та створює значну напруженість.

Ще більше сприяє напруженості модифікація фразеологізмів. Вона може бути незначною, як у прикладі: *“Es ist kein Geheimnis: Tupfen und Streifen stehen bei uns immer ganz hoch im Kurs, egal zu welcher Jahreszeit”*. Ідеться про завжди популярний (*hoch im Kurs stehen*) одяг у смужку та в горошок. Вираз розширюється за допомогою слова *ganz*, яке підсилює це значення, надає йому більшої значущості та експресивності. Сам текст має назву *“Gut getupft ist halb gewonnen”*. Друга частина виразу нагадує відоме прислів'я: *“Frisch gewagt ist halb gewonnen”*, яке модифікували, замінивши в ньому першу частину, що дало змогу створити значну напруженість у тексті, оскільки читач вимушений докласти деяких зусиль, щоб осмислити зв'язок між обома виразами. Збережена частина прислів'я говорить про успіх певної справи. Модифікована частина називає цю справу – купівлю якісного одягу в горошок (*Gut getupft*).

У рекламі модних в осінньому сезоні блейзерів можна прочитати таке: *“Ob zum romantischen Kleid, zu Jeans oder zum Spitzenshirt»: Dieser Herbstbegleiter liebt und lebt den Bruch. Setzen Sie also auf Gegensätze; die ziehen sich bekanntlich stark an!”*. Крім раніше згаданих синтаксичних (порядок слів) і фонетичних (алітерація) засобів напруженості, адресант вдається до модифікації фразеологізму *“Die Gegensätze ziehen sich an”*, розриває цей вираз, порушуючи його син-

таксичну структуру. Дієслово переміщується в підрядне речення та підсилюється за допомогою обставини *stark*.

Анонсуєчи *Brigitte Shopping Days*, коли, маючи карточку покупця, можна одержати значні знижки, відправник мовлення активізує клієнтів: *“Auf die Plätze, fertig, shoppen!”* Цей повний експресії вираз, всім відомий із спортивної тематики: *“Auf die Plätze, fertig, los!”*, вживається як команда до старту бігунів. Замінивши слово *los*, автор реклами зберігає динамізм виразу, який він переносить на інший вид діяльності, викликає позитивні емоції клієнтів і закликає їх діяти.

Як свідчить наведений вище аналіз рекламних текстів із погляду напруженості, такий спосіб їхньої інтерпретації може дати цікаві результати й служити новою методологією оцінювання їхньої ефективності. Отож можна розглядати текст реклами як послідовну зміну та взаємодію елементів, що створюють напруженість, та елементів, що сприяють її розрядці на всіх рівнях мови. Принцип напруженості можна вважати однією з можливостей розгляду текстів узагалі та текстів реклами зокрема.

Висновки. Аналіз рекламних текстів зазначеного вище журналу дає змогу зробити такі висновки:

1. Автори реклами, як і автори інших текстів, намагаються тримати читача в напрузі. Але значно менші розміри цих текстів і сугестивність реклами спричиняють більший ступінь напруженості завдяки частотності застосування її засобів.
2. Напруженість у рекламі створюється засобами всіх рівнів мови.
3. Оскільки реклама націлена на позитивну реакцію споживача, її автори створюють напруженість позитивного характеру – евтензію. З цієї причини як один із головних засобів напруженості виступають позитивно забарвлені прикметники, зокрема у найвищому ступені чи з різного типу підсилювальними елементами.
4. Значною популярністю (особливо в галузі реклами одягу) користуються англо-американізи, а серед них – запозичені підсилювальні елементи та частини складних слів.
5. Певну роль відіграють незвичні граматичні форми (наприклад, відсутність звичних закінчень).
6. Популярними засобами напруженості є заголовки, що породжують у читача неоднозначні очікування.
7. Синтаксичні засоби напруженості та різного типу переносні значення слів і виразів не відрізняються від аналогічних засобів в інших текстах.

8. Одним із найяскравіших засобів створення напруженості в рекламі є, безумовно, використання фразеологічних одиниць різного характеру.

9. Найекспресивніше звучать модифікації фразеологізмів, які особливо збуджують увагу

споживача та спонукають його до активних дій.

10. Загалом, можна визнати, що аналіз засобів напруженості в рекламі суттєво сприяє впливу на реципієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гальперин П.Я. Введение в психологию. Москва: Издательство Московского университета, 1976. 150 с.
2. Скрипченко О.В., Волинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін.. Загальна психологія: підручник. Київ: «Либідь», 2005. С. 261–265.
3. Максименко С.Д. Загальна психологія: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. С. 125–140.
4. Fill A. Das Prinzip der Spannung. Sprachliche Betrachtungen zu einem universalen Phänomen. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2003. 206 s.
5. Körber H. Wieviel Spannung braucht der Mensch? München: MVG, 1989. S. 52.
6. Freud S. Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten. Frankfurt/Main: Fischer, 1958. S. 344.
7. Fromm E. Anatomie der menschlichen Destruktivität. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1974. S. 431.
8. Borgmeier R., Wenzel P. Spannung. Studien zur englischsprachigen Literatur. (Suerbaum-Festschrift). Trier: Wissenschaftlicher Verlag, 2001. S. 91–104.
9. Bonheim H. Spannung, Suspense, Tension – A Survey of Parameters and a Thesis. Spannung. Studien zur englischsprachigen Literatur. Trier: Wissenschaftlicher Verlag, 2001. S. 8.
10. Luelsdorff Ph. A Grammar of Suspense. Journal of literary semantics. 24/1, 1995. S. 1–20.
11. Iser W. Die Appellstruktur der Texte. Unbestimmtheit als Wirkungsbedingung literarischer Prosa. Warning R. Rezeptionsästhetik. Theorie und Praxis. München: Wilhelm Fink, 1975. S. 233–235.

УДК 811.112'2, 367, 335

ФУНКЦІОНУВАННЯ БАГАТОЗНАЧНОГО СПОЛУЧНИКА *ALS(O)* У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

FUNCTIONING OF POLYSEMANTIC CONJUNCTION *ALS(O)* IN THE MIDDLE HIGH GERMAN LANGUAGE

Оксанич М.П.,

*викладач кафедри німецької мови та методики її викладання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка*

У статті розглядаються питання, пов'язані з функціонуванням та семантичними характеристиками сполучника *als(o)* у середньовісній німецькій мові. Було встановлено, що сполучник *als(o)* міг виражати причинне, часове і порівняльне значення у досліджуваній період.

Ключові слова: сполучник, порядок слів, диференціація, складнопідрядне речення, конектор.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с функционированием и семантическими характеристиками союза *als(o)* в средневерхненемецком языке. Было установлено, что союз *als(o)* мог выражать как причинное, сравнительное, так и часовое значение в средневерхненемецком языке.

Ключевые слова: союз, порядок слов, дифференциация, сложноподчиненное предложение, конектор.

The article focuses on the issues of functioning and semantic characteristics of the conjunction *als(o)* in the Middle High German Language. It has been found out that the conjunction *als(o)* could have had causative, comparative as well as temporal meaning in the period under study.

Key words: conjunction, word order, differentiation, complex sentence, connector.

Постановка проблеми. Розвиток будь-якої мови відбувається як боротьба двох різних тенденцій, з одного боку, до збереження та стабілізації дійсної системи мови, а з іншого – до її адаптації, перебудови, удосконалення. Своєрідний взаємозв'язок та переплетіння зазначених тенденцій, реальні форми їх прояву зумовлюють не лише межі можливих історичних змін у мові й їх темпи, але і характер проходження цих змін [6, с. 1]. Вивчення причин, напрямів та форм мовних змін належить до найскладніших та найактуальніших проблем сучасної лінгвістики.

До актуальних питань граматичної теорії, які потребують висвітлення з позиції новітніх парадигм знання про мову, належить визначення структурної організації та функціональних особливостей складнопідрядних речень у діахронії.

Різноманіття зв'язків між явищами, уточнення і диференціація в мисленні всіх різноманітних типів відношень дійсності, зростання і формування абстрактних уявлень робить необхідним утворення в мові адекватних форм для вираження складних процесів мислення [21, с. 64]. Розвиток і удосконалення граматичної будови мови виявляється у збагаченні й уточненні її синтаксичних засобів [9, с. 183]. Так, одним із шляхів збагачення мовних засобів слугує кількісне зростання запасу формальних засобів вираження цього зв'язку – сполучників [21, с. 64–65], які слугували основними маркерами підрядності в давньогерманських мовах [20, с. 159].

Сполучник – це визначальний складник підрядного речення. Зміни, яким підлягають сполучники, спричиняють різноманітні перетворення в цілому реченні [26, с. 280].

Замість багатозначних сполучників, наявність яких у реченні характеризує не стільки його тип та зміст, скільки відношення до іншого речення та абстрактних сполучників, значення яких не розчленоване та багатогранне, в середньовісній німецькій мові починають з'являтися сполучники з вузьким, точним та чітко диференційованим значенням [21, с. 64–65; с. 87]. Водночас є низка питань, які не отримали широкого висвітлення у мовознавчих працях, пов'язаних із проблемою визначення природи складного речення та його конститuentів, а також функціонування й семантики багатозначних сполучників у середньовісній німецькій мові, що є актуальним для сучасної германістики. Оскільки підрядні сполучники були досліджені у діахронному аспекті недостатньо повно, ми визначили актуальним вивчення функцій та семантики багатозначного сполучника *als(o)* у середньовісній німецькій мові.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування функціональних ознак та семантичних характеристик сполучника *als(o)* у середньовісній німецькій мові.

Виклад основного матеріалу. У середньовісній німецькій мові спостерігається достатньо розвинена система складнопідрядного речення та відбувається подальший розвиток системи сурядних і підрядних сполучників.

У процесі аналізу складних речень постає проблема виокремлення та класифікації сполучників, оскільки особливості вживання більшості з них свідчать про перехідний етап розвитку. Одні й ті ж мовні одиниці функціонують як сполучники і як прислівники або інші конектори, що робить нечіткою грань між паратаксом і гіпотаксом у попередніх періодах розвитку німецької мови [7, с. 107].

У середньовісній німецькій мові для вираження одноразової дії в минулому в підрядних реченнях часу вживався сполучник *als(o)*, який Г. Пауль розглядав як синтаксичний синонім сполучника *dō* [28, с. 154]. Проаналізуємо функцію сполучника *als(o)* у прикладі (1):

(1) *Als er Hagen sach der helde wider den recken in vil großen zorn (Nibelungenlied, 1591, 4).* «Коли він побачив Хагена, він гнівно заговорив до героя».

У прикладі (1) підрядне речення часу в позиції щодо головного речення марковане сполучником *als*. Присудок підрядної частини *sach* розташований у фінальній позиції, підмет *er* розташований контактено зі сполучником *als*. Підрядне речення у прикладі (1) цілком відображає структуру сучасного підрядного речення.

Проаналізуємо іншу структуру підрядного речення часу зі сполучником *als(o)* у прикладі (2):

(2) *Div ross bereitet warn den Sigemundes man als(o) si wolden riten heim in Niderlant (Nibelungenlied, 1094, 2-1094, 3).* «У винагороду їм привели коней, коли вони хотіли подорожувати до країни Нібелунгів».

У прикладі (2) підрядне речення часу, введене сполучником *als(o)*, розташовується у постпозиції щодо головного речення. Складений присудок підрядної частини *wolden riten* займає медіальну позицію. Така структура підрядного речення не відображає структуру підрядного речення сучасної німецької мови.

Аналіз підрядних речень часу пам'ятки «Пісні про Нібелунгів» виявив 7,77% підрядних речень зі сполучником *als(o)* із загальної кількості (386) проаналізованих одиниць. Ми припускаємо, що невелика кількість підрядних речень із цим спо-

лучником пов'язана з його конкуренцією з найуживанішим сполучником часу середньовісньонімецького періоду *do*, який складав 54,66% у складних реченнях з підрядними реченнями часу. Ми стверджуємо, що новоутворений сполучник *als(o)* з темпоральною семантикою конкурував із давньовісньонімецьким сполучником *dō*, що був надлишковим елементом давньовісньонімецького періоду. Новоутворений сполучник *als(o)* витіснив поступово сполучник *dō* і закріпив свої позиції для передання темпоральних відношень у сучасній німецькій мові.

Приклади (1–2) демонструють нам препозиційне (1) та постпозиційне (2) розташування підрядних речень часу з вищезазначеним сполучником. Так, згідно з проведеними нами підрахунками, підрядні речення зі сполучником *als(o)* розташовуються у препозиції у 42,3% випадках у досліджуваній пам'ятці, у постпозиції – у 57,7% випадках. Домінувальною є фінальна позиція присудка у підрядній частині, що складає 74,1%. Медіальна позиція присудка складає нечисельну кількість – 25,9%.

Проте сполучник *als(o)* міг виражати в середньовісньонімецькій мові не лише часове, але й причинне значення, але випадки вживання цього сполучника у причинному значенні є поодинокими. Це пов'язано з тим, що поширеність цього сполучника припадає на давньовісньонімецький період, а у середньовісньонімецький період він був залишковим елементом попереднього періоду і в новонімецький період втратив своє первинне причинне значення. Проаналізуємо приклад (3)

(3) *Do mvste si beliben als ez solde sin* (*Nibelungenlied*, 1165,3). «Вона мусила залишитися, тому що цього не мало статися».

Приклад (3) – це постпозиційне підрядне причинне речення, марковане сполучником *als(o)*. Структура підрядного речення (3) еквівалентна структурі підрядних причинних речень сучасної німецької мови з фінальною позицією присудка *solde sin*.

Випадки вживання сполучника *als* у підрядних причинних реченнях досліджуваної пам'ятки становлять 1,8% із загальної кількості (55) проаналізованих одиниць.

Розглянемо інші функції сполучника *als(o)* у підрядних порівняльних реченнях.

Порівняльні підрядні речення, які представлені у пам'ятці середньовісньонімецького періоду «Пісня про Нібелунгів», поділяються на семантичні підгрупи, які містять реальне, ірреальне або пропорційне порівняння. Ці семантичні підгрупи

відрізняються засобами зв'язку, формальними, структурними та семантичними показниками.

Підрядні порівняльні речення середньовісньонімецького періоду, у яких порівнюються рівні ознаки, вводяться також сполучником *als*, якому в сучасній німецькій мові відповідає в аналогічній ситуації сполучник *wie*. Проаналізуємо приклади (4–5):

(4) *Do taten Bvrgonden als in Sivrit do geriet* (*Nibelungenlied*, 0568,4). «Бургунди діяли так, як їм порадив посланець».

У прикладі (4) підрядне порівняльне речення розташовується у постпозиції до головного речення і вводиться сполучником *als*. Структура даного речення демонструє фінальну позицію присудка *geriet*, але розташування членів підрядного речення у прикладі (4) не тяжіє до структури сучасного підрядного речення, оскільки підмет *Sivrit* не розташований контактено зі сполучником *als*. Контактне розташування підмета і сполучника є нормою для сучасної німецької мови.

Проаналізуємо приклад (5), який демонструє іншу структуру розташування компонентів підрядного порівняльного речення зі сполучником *als*:

(5) *Si dienten im nach tode als man lieben frivnden sol* (*Nibelungenlied*, 1071,4). «Вони служили йому навіть після його смерті, як слід служити найкращим друзям».

У прикладі (5) підрядне порівняльне речення розташовується у постпозиції до головного речення, а маркером виступає сполучник *als*. Структура цього речення демонструє фінальну позицію присудка *sol* та контактне розташування підмета *man* та сполучника *als*. Структура підрядного речення у прикладі (5) демонструє фіксований порядок слів підрядного речення, який цілком відображає структуру сучасного підрядного речення.

Наше дослідження пам'ятки «Пісня про Нібелунгів» виявило 41 підрядне речення реального порівняння зі сполучником *als*, що складає 38,3% від загальної кількості (107) проаналізованих одиниць. При цьому було виявлено 40 підрядних порівняльних речень зі сполучником *als* у постпозиції щодо головного речення (90%) та 1 речення цього типу в препозиції щодо головного (10%) із загальної кількості підрядних порівняльних речень зі сполучником *als* (41 одиниця). Розглянемо приклад (6) із препозиційним підрядним порівняльним реченням:

(6) *Als angestlichen ze flyhten Hagene nie gelief noch in der werlde vor decheinem man* (*Nibelungenlied*, 0991,2-0991,3). «Як боязко біг Хаген, втікаючи, так на землі він ніколи не бігав».

Приклад (6) – це препозиційне підрядне порівняльне речення, марковане сполучником *als*, яке демонструє вільний порядок слів із медіальною позицією присудка *flvhten* та нетиповою постпозицією підмета *Hagene* щодо присудка *flvhten*. Отже, приклад (6) демонструє вільний порядок слів.

Ужитий у прикладах (4–6) сполучник *als* має функцію порівняння і служить маркером підрядних порівняльних речень реального порівняння. Сполучник *als* у функції конектора підрядних порівняльних речень реального порівняння можна охарактеризувати як надлишковий елемент попередніх етапів розвитку німецької мови, оскільки в сучасній німецькій мові в цьому значенні вживається сполучник *wie*. Сполучник *als* поступово стратив своє первинне порівняльне значення упродовж нововерхньонімецького періоду і в сучасній німецькій мові був замінений сполучником *wie*.

Результати кількісного аналізу підрядних порівняльних речень реального порівняння зі сполучником *als* показали, що більшість речень цього типу мають фіксований порядок слів. Він зустрічається у 39 проаналізованих одиницях, що складає 95%. Поодинокими є випадки вільного порядку слів у досліджуваному типі речень. Вільний порядок слів зафіксований у 5% випадків із загальної кількості (41 проаналізована одиниця). Таким чином, у підрядних порівняльних реченнях зі сполучником *als* домінує фіксований порядок слів із фінальною позицією присудка. Це означає, що у середньовісній німецькій мові період закріплювалася тенденція до сталого порядку слів, але все ще траплялися випадки вільного розташування компонентів підрядного речення, які можна пояснити як залишки давньовісній німецького періоду.

Вірреальних порівняльних підрядних реченнях використовувався також сполучник *als* [28, с. 155].

Проаналізуємо такий приклад (7):

(7) *Irn dorftet iwer frivnde nie so gerne sehn als ich hie gesæhe der edeln voten chint (Nibelungenlied, 1433,2-1433,3). «Ви не могли б полюбляти бачити дітей Уте так, я полюбляю їх бачити я».*

У прикладі (7) підрядне вірреальне порівняльне речення вводиться сполучником *als*, який збігається із загальним сполучником вірреального порівняння, але який вимагає в сучасній німецькій мові в підрядних вірреальних реченнях зворотного порядку слів та дієслова-присудка в умовному стані на другому місці. Проте у прикладі (7)

ми спостерігаємо прямий порядок розташування членів підрядного вірреального речення з підметом речення *ich* на першій позиції та присудком *gesæhe* у медіальній позиції. Ми виявили 3 приклади підрядних вірреальних порівняльних речень зі сполучником *als*, що складають 8,6% із загальної кількості (35) проаналізованих одиниць.

Проте ми зафіксували випадки іншої структури у порівняльних підрядних вірреальних реченнях зі сполучником *als*, що унаочнює приклад (8):

(8) *Da streit er als er wote (Nibelungenlied, 2340,1). «Він боровся так, начебто він лютував»*

У прикладі (8) підрядне вірреальне порівняльне речення введене сполучником *als* і розташовується у постпозиції щодо головного речення. Присудок *wote* займає фінальну позицію у підрядному реченні. Підмет *er* на другому місці розташовується контактено зі сполучником *als*. Приклад (8) не демонструє порядок слів, який притаманний підрядним вірреальним реченням зі сполучником *als* у сучасній німецькій мові, оскільки присудок має розташовуватися контактено зі сполучником *als*, а у прикладі (8) він розташовується дистантно. Таким чином, у порівняльних вірреальних реченнях зі сполучником *als* міг вживатися як прямий порядок слів із медіальною позицією присудка (33%), так і порядок слів із присудком у фінальній позиції (67%).

Висновки. Отже, незважаючи на достатньо розвинену систему складнопідрядного речення, у середньовісній німецькій мові період відбувся подальший розвиток системи підрядних сполучників. Проведений нами аналіз слугує підтвердженням того, що в середньовісній німецькій мові одним із багатозначних сполучників підрядності був сполучник *als(o)*, який уводив підрядні речення часу, причини та означальні у зазначеному періоді. Можливість до звуження функцій цього сполучника сприяла розвитку сполучників із детермінованим конкретним значенням. *Als(o)* характеризувалися в середньовісній німецькій мові семантичною варіативністю. У сучасній німецькій мові *als(o)* зберіг лише свою первинну функцію сполучника підрядних речень часу та вірреальних порівняльних речень.

Отже, вибір моделей порядку слів підрядного середньовісній німецького речення, а також його комунікативно-синтаксична функція та функції підрядних сполучників можуть бути покладені в основу подальшого наукового пошуку на тлі розвитку складного німецького речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка. Москва: Высшая школа, 1963. 335 с.
2. Адмони В.Г. К проблеме порядка слов (замыкание предложения в немецком языке). Изв. АН СССР, отд. яз. и лит. Москва: 1949. Т. 8, Вып. 4. С. 373
3. Бокова П.М. Темпоральні відношення в іспанському часовому складнопідрядному реченні.). Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових статей. Випуск 5 / Відп.ред. Корбозерова. Київ: КДЛУ, 2001. Вип. 5. С. 9-15.
4. Бублик В.Н. Історія німецької мови: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2004. 272 с.
5. Бунятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV-XIII ст.): Монографія. Київ: Вид. Центр КНЛУ, 2003. 327 с.
6. Гусар Н.І. Структура та функції абсолютної дієприкметникової конструкції у середньоанглійській мові. Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04/Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2002. 19 с.
7. Гухман М.М., Семенюк Н.Н. История немецкого литературного языка. Москва: Наука, 1983. 199 с.
8. Долинина И.Б. Системный анализ предложения (на материале английского языка). Учебное пособие. Москва: Высшая школа, 1977. 175 с.
9. Жирмунский В.М. История немецкого языка. Москва: Высшая школа, 1965. 408 с.
10. Ившин В.Д. Синтаксис речи современного английского языка. Смысловое чтение предложения: Учебник. Ростов н/Дону: Феникс, 2002. 320 с.
11. Кацкова Т.А. Сложноподчиненное предложение с придаточным определительным в средневерхненемецком языке. Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04/Ленинградский ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени государственный университет им. А.А. Жданова. Ленинград, 1975. 18 с.
12. Корбозерова Н.М. Структурна інтеграція речення. Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових статей. Випуск 5 / Відп. ред. Корбозерова. Київ: КДЛУ, 2001. Вип. 5 С. 105–107.
13. Корбозерова Н.М. Вязанкіна А.М. Динамізм структури речення. Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових статей. Випуск 6 / Відп.ред. Корбозерова. Київ: КДЛУ, 2001. Вип. 6. С. 115–117.
14. Красухин К. Г. Очерки по реконструкции индоевропейского синтаксиса / К.Г. Красухин. Наука, 2005. 239 с.
15. Куркина А.А. Сложные предложения с причинными отношениями в древневерхненемецком языке. Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Министерство просвещения РСФСР. Ленинградский государственный педагогический институт имени А.И. Герцена. Ленинград, 1966. 19 с.
16. Левицький В.В. Історія німецької мови. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2007. 216 с.
17. Мещанинов И.И. Части речи и члены предложения. Москва, Ленинград; Издательство АН СССР, 1945. 321 с.
18. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка). Москва: Высшая школа, 1974. 175 с.
19. Одри Ж. Индоевропейский язык: пер. с франц. Л. В. Иванова. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXI: Новое в индоевропеистике. Москва: Прогресс, 1988. С. 24–121.
20. Семененко Г.М. Порядок слів як засіб синтаксичного зв'язку в складнопідрядному реченні. Проблеми семантики слова, речення та тексту. Збірник наукових статей. Випуск 5 / Відп. ред. Корбозерова. Київ: КДЛУ, 2001. Вип. 5. С. 159–163.
21. Строева-Сокольская Т.В. Развитие сложноподчиненного предложения в немецком языке. Ленинград: Ленингр. гос. ун-т, 1940. 106 с.
22. Фефелова В.В. Складні речення з підрядними часу в сучасній французькій мові (структура, семантика, прагматика). Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.05. Київ, 2006. 20с.
23. Шубик С.А. Порядок слов в древневерхненемецком языке (Место глагола в повествовательном предложении): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки». Академия наук СССР. Ленинградское отделение института языкознания. Ленинград, 1964. 20 с.
24. Ярцева В.Н. Развитие сложноподчиненного предложения в английском языке. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1940.
25. Diewald G. Grammatikalisierung: Eine Einführung in Sein und Werden grammatischen Formen / Gabriele Diewald. Tübingen: Niemeyer, 1997. 133 S. (Germanistische Arbeitshefte; 36).
26. Eroms H.-W. Syntax der deutschen Sprache. Berlin; New-Zork: de Gruyter, 2000. 513 S.
27. Moskalskaja O.I. Deutsche Sprachgeschichte. M.: Hochschule, 1977. 237 S.
28. Paul H. Deutsche Grammatik. Halle: Niemeyer, 1954. Band III, Teil IV. – 447 S.
29. Reis H. Über althochdeutsche Wortfolge. Zeitschrift für deutsche Philologie. 1901. Bd. 33. S. 220–229.
30. Ries J. Die Wortstellung in Beowulf. / J. Ries – Halle: Max Niemeyer, 1907. – 310 S.
31. Schildt J. Kurze Geschichte der deutschen Sprache. B.: Volk u. Wiss., 1991. 168 S.
32. Wunder D. Der Nebensatz bei Otfrid: Untersuchungen zur Syntax des deutschen Nebensatzes. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1965. 532 S.

ТИПИ «ЕМОТИВНОГО-Я» ІДЕНТИЧНОСТІ АНГЛОМОВНОГО ДИТЯЧОГО ПОЕТА

THE TYPES OF "EMOTIVE-I" OF THE IDENTITY OF THE ENGLISH-LANGUAGE CHILDREN'S POET

Пікалова А.О.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології**КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

У статті розглядається модель конструювання «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета. У процесі дослідження встановлюється, що моделювання «емотивного-Я» охоплює такі компоненти: когнітивний (знання, переконання, мотиви, уявлення, відношення до себе і до дітей), афективний (емоційно-оцінне відношення до знань і переконань, до себе і до дітей), поведінковий / діяльнісний (відповідна реакція, що стимулює цілеспрямований емоційний вплив на об'єкт дитячого поетичного дискурсу, репрезентується в авторському поетичному мовленні). Матеріал дослідження дозволяє виявити декілька типів «емотивного-Я» ідентичності такого англomовного дитячого поета, як Кенн Несбітт (Kenn Nesbitt). Поміж типів «емотивного-Я» ідентичності автора виокремлюємо такі: «фантазер», «мрійник», «налякувач», «бешкетник», «гуморист», «жартівник», «витівник», «застережник», «кардіоцентрик».

Ключові слова: ідентичність, «емотивне-Я», дитячий поет, Кенн Несбітт (Kenn Nesbitt), типи «емотивного-Я» ідентичності.

В статье рассматривается модель конструирования «эмотивного-Я» идентичности детского поэта. В процессе исследования устанавливается, что моделирование «эмотивного-Я» охватывает следующие компоненты: когнитивный (знания, убеждения, мотивы, представления, отношение к себе и к детям), аффективный (эмоционально-оценочное отношение к знаниям и убеждениям, к себе и к детям), поведенческий / деятельностный (соответствующая реакция, которая стимулирует целенаправленное эмоциональное воздействие на объект детского поэтического дискурса, отображается в авторской поэтической речи). Материал исследования позволяет выявить несколько типов «эмотивного-Я» идентичности такого англоязычного детского поэта, как Кенн Несбитт (Kenn Nesbitt). К типам «эмотивного-Я» идентичности автора относим такие: «фантазер», «мечтатель», «озорник», «юморист», «шутник», «весельчак», «кардиоцентрик».

Ключевые слова: идентичность, «эмотивное-Я», детский поэт, Кенн Несбитт (Kenn Nesbitt), типы «эмотивного-Я» идентичности.

The article deals with the model of the constructing the "emotive-I" of the identity of the English-language children's poet. In the process of research it is established that the construction of "emotive-I" covers the following components: cognitive (knowledge, beliefs, motives, ideas, attitudes towards oneself and children), affective (emotional and evaluative attitude towards knowledge and beliefs, to oneself and to children), behavioural (the corresponding reaction that stimulates intentional emotional influence on the object of the children's poetic discourse, and it is represented in the author's poetic speech). The research material reveals several types of "emotive-I" of the identity of the English-language children's poet, such as Kenn Nesbitt. The types of "emotive-I" of the author's identity include: "dreamer", "humourist", "joker", "prankster", "warner", "cardiocentric" and others.

Key words: identity, "emotive-I", children's poet, Kenn Nesbitt, types of "emotive-I" of the identity.

Постановка проблеми. Емоційність є природною сутністю людини. Емоції є невід'ємною частиною людського буття. Емоції як відображають дійсність, так і формують її.

Уважається, що мова є ключем до вивчення людських емоцій, оскільки вона номінує їх, висловлює, описує, імітує, симулює, категоризує, класифікує, структурує, коментує [1, с. 25–26].

Просунення психологією емоцій ідеї про те, що емоційний досвід (як будь-які знання людини про світ) накопичується, зберігається, кодується вербальними засобами, відтворюються у мовленні й сприймаються оточенням, виявляється плідною для лінгвістики.

Визнання існування тісного взаємозв'язку між емоціями і розумом, між процесами мислення і

роботою почуттів, наукове обґрунтування взаємодії емоційної та інтелектуальної сторін людської діяльності [2, с. 4], акцентування уваги на тому, що у роботі мозку розум і емоції знаходяться у процесі складного взаємозв'язку [3, с. 26], тобто урахування взаємодії емоційного і ментального, є досить важливим для сучасних лінгвістичних робіт, що присвячені різним аспектам репрезентації емоцій у мовленні. Емоції пронизують мову, тому, займаючись будь-якою проблемою, лінгвіст стикається на одному з етапів дослідження з певним аспектом прояву в мові емотивної функції [4, с. 36] (тут і надалі переклад іншомовних джерел наш – А.О. Пікалова).

Емоції – це важлива частина нашого особистого життєвого досвіду, їх не можна виключати

з досліджень, які претендують на експериментальний характер [3, с. 26].

Незважаючи на масштабність дослідження такого феномена, як емоції в психології, психолінгвістиці, лінгвістиці та інших галузях наукового знання, досі не існує загальноприйнятої, єдиної теорії емоцій, оскільки перцептивні та акустичні показники емоцій впливають із когнітивної інтерпретації дійсності. Так, відмінності в розумінні досліджуваного явища мотивовані тим, що емоції людини і механізми мовної репрезентації розглядаються в контексті різних дисциплін. Інтерпретація різномірних підходів до вивчення мови емоцій в межах єдиної концепції дозволить створити об'єктивну картину репрезентації емоцій у мові.

Творчі особистості часто ідентифікують себе з іншими особистостями і легко змінюють ролі, а це вказує на те, що їм притаманні високі рівні емпатії й емоційної експресивності. У процесі роботи над твором має місце деяка ідентифікація митця з твореним ним образами. У такий спосіб здійснюється й ідентифікація дитячого поета, чия діяльність зумовлена необхідністю створення позитивних настанов у власних поезіях із метою викликати бажану емоційну реакцію у маленького читача [5, с. 49]. Зазначене можливе за наявності у поета здатності ідентифікувати себе з дитиною, тобто встановлення конгруентності когнітивних, афективних і поведінкових складників «Я» [6, с. 30], зокрема «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета. Саме цим і зумовлена **актуальність** пропонуваного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емоційність у мовному заломленні, тобто чуттєва оцінка об'єкта, вираження мовними чи мовленнєвими засобами почуттів, настроїв, переживань людини називається емотивністю. Емотивність – це свідомо, запланована демонстрація емоцій, особлива стратегія поведінки мовця, що направлена на адресата [7, с. 63].

О.Є. Філімонова детермінує категорію емотивності як полістатутну когнітивну категорію, що відображає емоційний стан людини, і має особливості репрезентації в різних текстах [8, с. 6].

В.І. Шаховський висловлює думку, що емотивність є особливою семантичною категорією, своєрідність якої залежить від індивідуальності свого «творця», його життєвого досвіду і емоційного настрою [9, с. 69].

«Творець» дитячої поезії – поет, чия діяльність спричинена необхідністю створення позитивних настанов у власних поетичних текстах, призна-

чених для дітей, має на меті викликати очікувану емоційну реакцію у дітей (читачів/слухачів).

Значна частина емоційного досвіду дитини формується у дитинстві. «Поміж нас мільйони істот, які люблять вірші, насолоджуються ними, не можуть обійтися без них. Це діти, особливо маленькі... Вірші для них – норма людського мовлення, природне вираження почуттів і думок» [10, с. 180]. «Усвідомлення рими, ритму й алітерації разом із фонемами виокремлює поміж загалу дітей активних читачів» [11, с. 38]. Відповідно до «асоціацій, що викликають рими, ритм, звуки і слова, поезія слугує натхненням, що викликає інтерес до навчання читання і письма» [12, с. 206], «надихає на думки та створення власних рим» [11, с. 39].

Поезія будує основи для соціальної адаптації та формує емоційну стійкість дитини. Діти формуються і зростають тим, що вони читають [13, с. 62].

Постановка завдання. Мета пропонованої роботи полягає в обґрунтуванні моделі конструювання «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета; у виокремленні типів «емотивного-Я» ідентичності такого англomовного дитячого поета, як Кенн Несбітт (Kenn Nesbitt), з'ясуванні особливостей їх актуалізації.

Виклад основного матеріалу. В інтерв'ю з нагоди номінації Кенна Несбітта лауреатом премії Дитячий поет, відповідь автора на запитання Дж. Патрика Льюїса «Чому ви гадаєте, що поезія потрібна дітям?» була такою: «Гарна дитяча поезія може відсунути ідею або емоцію в коротку і пам'ятну «упаковку», що може розширити межі дитячих поглядів на світ. Поезія, мабуть, найбільш ігрова з усіх вправ для формування зростаючих дитячих розумів та їх думок» [14].

«Дитячий поет як митець слова, який творить у межах певної лінгвокультури, ... пропонує зрозумілий дитячій свідомості цілісний образ світу, ознайомлює з навколишнім світом на основі фонових знань, життєвого досвіду й емоціосфери дітей... Наявність особистісної ідентичності пов'язана з унікальністю прояву автора... Унікальність зумовлена особливою системою виховання, незвичним життєвим шляхом, неповторним способом взаємодії зі світом, що репрезентується як на рівні мови, так і на рівні емоцій... обдарованість і поетичний хист дитячого поета оперує арсеналом мовностилістичних засобів у такий спосіб, щоб дитячі вірші захоплювали, були сповнені емоційністю і зрозумілі дитячій свідомості [15, с. 85].

Р. Бернс пропонує теорію «Я-концепції», що розглядається як цілісна система настанов

індивіда і містить три компоненти: когнітивний («образ Я» – уявлення про себе), афективний (самооцінка – афективна оцінка цього уявлення), поведінковий (потенційна поведінкова реакція, тобто конкретні дії, що викликані «образом Я» і самооцінкою) [6, с. 30]. «Я-концепцію» вважають фундаментальним компонентом у структурі особистості. Вона формується в процесі інтеракції суб'єкта з навколишнім соціальним середовищем. При цьому наявність попереднього досвіду є причиною того, що умови середовища самі по собі не визначають поведінку суб'єкта і внутрішні стимули, що йдуть безпосередньо від індивіда [16, с. 169].

«Ідентичність дитячого поета породжується у процесі взаємодії з конкретним культурно-соціальним середовищем, у якому творить автор, на основі попереднього досвіду й під впливом внутрішніх стимулів. Ідентичність дитячого поета детермінується творчою діяльністю, що репрезентується за допомогою мовленнєвої активності (продуктів діяльності – дитячих віршів) через «Образ Я», в якому наявні когнітивні, афективні і поведінкові складники» [5, с. 50]. Це стосується і моделювання «емотивне-Я» ідентичності дитячого поета.

Когнітивний компонент «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета – все те, що створює способи емотивної інтерпретації дійсності у дитячому поетичному дискурсі (знання, переконання, мотиви, уявлення, відношення до себе і до дітей). Афективний – умотивовує емоційно-оцінне ставлення до знань і переконань, до себе і до дітей, пропонуючи характеристику рис особистості автора. Поведінковий (діяльнісний) – реакція, що зумовлює цілеспрямований емоційний вплив на дитину як об'єкт дитячого поетичного дискурсу, репрезентується в авторському поетичному мовленні, моделюючи «образ емотивного-Я» дитячого поета.

Будь-яка зовнішня подія або будь-яка подія всередині самооцінки (думки або відчуття), зумовлює певну емоційну подію: візуальний або слуховий досвід, пізнавальний досвід, ще одна емоція. Причинно-наслідкові зв'язки, що репрезентують модель емоційних подій, можна зобразити схематично так: візуальний досвід → відчуття, відчуття → думка, думка → настрої, настрої → певна поведінка, поведінка → почуття, думки, дії, настрої тощо. Загалом, модель емоційних подій охоплює три етапи: 1) концептуальний (передання гештальтів із пам'яті); 2) формулювання (оформлення понять); 3) вираження (передання понять, оформлених у повідомлення /

висловлювання відповідно до мовних особливостей) [17, с. 71].

Ця модель є тим підґрунтям, що дозволяє виокремити компоненти «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета. Схематично модель конструювання «емотивного-Я» можна представити так: С (cognition) = візуальні / аудіальні події, досвід, знання, цілі, мотиви тощо; Е (emotion) = емоції, почуття, переживання; А (activity) = поведінкова реакція (поетична діяльність) як відповідь на емоції [5, с. 51].

Одним із питань, що потребує опрацювання, є окреслення шляхів конструювання «емотивного-Я» ідентичності такого американського дитячого поета, як Кенна Несбітта (Kenn Nesbitt), із метою обґрунтування запропонованої моделі.

На своєму сайті (<http://www.poetry4kids.com>) у розділі “My Poetry” Кенн Несбітт пише: “*Kids often want to know what the first poem I ever wrote was, so here it is. This poem was inspired by Shel Silverstein’s poem Sarah Cynthia Sylvia Stout and by the daughter of a friend of mine. Her name was Amber, and she was four years old at the time I wrote this poem. After seeing her play with her food instead of eating, and because of Shel Silverstein’s poem, I thought to write a poem about a little girl who wouldn’t eat her dinner. This poem then led to me writing more and more poems, and eventually creating this website and publishing children’s books.*” [18]

С = візуальний досвід (те, що побачив автор: маленька донька його приятеля гралася з їжею аби не їсти), пізнавальний досвід (поет пригадав вірш Шела Сілверстіна “Sarah Cynthia Sylvia Stout”); Е = емоція, що викликана цією миттєвою подією, стає імпульсом для думок автора (Кенн Несбітт вирішив написати вірш про маленьку дівчинку, яка не їсть її обід), запускаючи у дію творчість автора. А = результатом стає поетичний твір “Scrawny Tawny Skinner” [19] як реакція на викликані емоції. Фантазія та уява поета виявляються певними емотивними квантами, що репрезентують мотивоване ставлення поета до відчуття, що викликав візуальний і пізнавальний досвід. Маленька дівчинка на ім'я Tawny не їла обід “Scrawny little Tawny Skinner/ could not, would not, eat her dinner”, незважаючи на вмовляння її батьків: “*Though her parents begged and pleaded, / Tawny would not sit and eat it. / They tried forcing, they tried coaxing*”. Дівчинка не їсть жодної їжі (lima beans, spinach greens, baby peas, eat cottage cheese, mashed potatoes, brussels sprouts, sliced tomatoes, chicken legs, hot roast beef, deviled eggs, pizza pie, baked beans, french fry, macaroni), при цьому вона завжди вигадує щось нове у якості від-

мови “*I feel like choking! / I’m so full, my stomach hurts. / I think I should eat dessert!*”, “*Pushing food around her plate, / she said, “Look how much I ate!”*” або “*Tawny closed her mouth up tight, / and would not eat a single bite.*”. Перераховуючи види їжі, які маленька героїня вірша не їла, автор підсилює враження від розвитку подій, тим самим, підвищуючи емоційне напруження: з кожною наступною відмовою дівчинка ставала все худішою і худішою “*Scrawny little Tawny Skinner*”, “*Every minute she grew thinner*”, “*Though she was quite thin and bony*”. Попереджаючи дітей, чи дещо лякаючи, що якщо вони не будуть їсти, то з ними станеться те саме, що з головною героїнею вірша, у поетичному мовленні автор досягає неочікуваної, навіть нереальної кульмінації вірша – дівчинка стала такою худю, що зникла “*What came next, I hate to repeat, / could happen to you if you don’t eat. / Just what all her family feared— / she grew so thin she / disappeared. / And though she was hungry an hour later, / they could not find her to reinflate her.*”. Кінцівка вірша містить застереження автора, що вербалізується за допомогою заперечної конструкції й наказового способу: “*So next time you don’t want your dinner / think of scrawny Tawny Skinner.*”.

У проаналізованому вище прикладі, модифікується декілька типів «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета: «фантазер», бо кульмінація виявляється фантастичною, зважаючи на те, що якою б худю не була людина, вона не може зникнути, бо все одно має тілесну оболонку; «налякувач», бо діти можуть злякатися, оскільки дівчинка нічого не їла і стала такою худю, що зникла; «застережник» бо автор застерігає дітей, що вони мають їсти, бо вони можуть похудіти і зникнути. Настанова автора викликати такі емоції, щоб дитина зрозуміла, що їсти треба, тому не треба нічого вигадувати, щоб відмовитися від їжі.

«Фантазер» (як один із типів «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета) найяскравіше репрезентований у поетичному мовленні на лексичному рівні. Поет залучає головних персонажів віршів до нереальних, фантастичних дій, що є вигадкою – результатом невтомної роботи авторської уяви. Так, наприклад, риба в космічному кораблі літає над школою, динозавр танцює на стільці: “*A fish in a spaceship is flying through school. / A dinosaur’s dancing on top of a stool.*” (“*A Fish in a Spaceship. A Funny School Poem for Kids*”) [20, с. 12], хлопець купує собі домашнього улюбленця – банан, а потім вирішує помінати його на кавун: “*I bought a pet banana / and I tried to teach him tricks, / but he wasn’t any good at / catching balls*

or fetching sticks. / ... / Though I liked my pet banana, / I returned him with regret. / Boy, I sure do hope this watermelon / makes a better pet.” (“*I Bought a Pet Banana. A Funny Pet Poem for Kids*”) [20, с. 74], кіт, що літає у повітрі, то приземлюється, то знову підскакує і літає: “*My cat goes flying through the air / from over here to over there. / He lands and runs right back, and then / goes flying through the air again*” (“*My Cat Goes Flying Through the Air. A Funny Cat Poem for Kids*”) [21, с.17].

Конструювання «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета дозволяє виокремити «мрійник» як один із типів, що актуалізується в поетичному мовленні автора. Так, наприклад, головний персонаж вірша “*The Marvelous Homework and Housework Machine. A Funny Robot Poem for Kids*” [22, с. 68] мріє про пристрій, що міг би робити домашні завдання і хатню роботу: “*The Marvelous Homework & Housework Machine / will always make sure that your bedroom is clean. / It loves to write book reports ten pages long, / then put all your toys away where they belong... / This wonderful gadget will do all your math, / then mop up your messes and go take your bath. / ... / It hangs up your clothes on their hangers and hooks, / then reads all your boring geography books. / It brings you a pillow to give you a rest, / then brushes your teeth and prepares for your test. / This thing is amazing. I’m sure you’ll agree. / It feeds you dessert while you’re watching T.V.*”. Характерною рисою лексичного рівня мовлення цього та багатьох інших віршів Кенна Несбітта є конкретність і предметність, що репрезентовано іменниками на позначення предметів і явищ навколишньої дійсності; дієсловами на позначення процесу мовлення, конкретних фізичних дій і станів, у яких перебуває предмет чи людина, переміщень у просторі, сприйняття органів чуття; якісними прикметниками на позначення властивостей предметів (їх розмір, форма, колір), оцінку істот; простими кількісними числівниками.

Кенн Несбітт зауважує, що зробити вірш цікавим допоможе такий яскравий елемент, як «кінцівка-сюрприз», або розміщення головної ідеї вірша в неочікувану для читача позицію [23]. Репрезентація кульмінаційного моменту наприкінці твору змушує дитячу увагу бути активною від початку до кінця, що вимагає неабиякої майстерності від автора.

У вірші “*The Marvelous Homework and Housework Machine. A Funny Robot Poem for Kids*” [22] це один із прийомів, що актуалізує «мрійник» як один із типів «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета. Усе, що робить дивовижний пристрій, – це лише мрії, оскільки таке чудо техніки

не винайдуть (“*There’s only one thing this device will not do*”).

У вірші “Welcome Back to School. A Funny School Poem for Kids” [22, с. 3] репрезентовано «мрійник» як один із типів «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета. Усе, що буде дозволено дітям робити цього року в школі, є лише сновидінням: “*But this year is totally different./ I promise we’ll only have fun./ “We won’t study any mathematics,/ ... “We’ll only play games in the classroom./ You’re welcome to bring in your toys./ It’s okay to run in the hallways./ It’s great if you make lots of noise./ “For homework, you’ll play your Nintendo./ You’ll have to watch lots of T.V.”*”. Кінцівка-сюрприз “*Yes, that’s what I heard from my teacher/ before I woke up from my dream*” виявляється своєрідним маркером зазначеного типу.

Вербалізація «мрійника» так само, як й інших типів, охоплює широке коло іменників із конкретним значенням та дієслів на позначення рухової діяльності, що схарактеризовує предметність і конкретність поетичного мовлення Кенна Несбітта.

Компоненти «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета надають можливості виокремити «бешкетник» як один із його типів. Так, наприклад, поет пише про події, що сталися в його житті: «коли мої діти були маленькими, вони випадково заявили, що то був День протилежностей (Opposite Day), а потім робили такі безглузді речі, як мінялися одягом (що особливо кумедно виглядало, оскільки у мене хлопець і дівчинка), ходили назад і стверджували, що цукерка – це здорова їжа. Мені завжди подобалися вірші, в яких усе навпаки. Тому я вирішив написати вірш про День протилежностей, щоб запропонувати вам декілька ідей про те, як святкувати цей день» [24]. Отже, випадок з особистого життя поета виявляється тим видом досвіду (C – cognition), що викликав емоції (E – emotion), реакцією на які стало бажання написати вірш “Opposite Day. A Funny Opposites Poem for Kids” [25, с. 48] (A – activity).

У цьому вірші прийом нісенітничі актуалізує тип «бешкетник» в авторському поетичному мовленні: замість писати рукою → писати ногою (*I write with my foot*), замість вдарити ногою → вдарити рукою (*I kick with my hand*), дивитися із закритими очима (*I stare with my eyes closed*), сідати, для того, щоб встати (*I sit down to stand*), пити з тарілки (*I drink from a plate*), їсти з чашки (*I eat from a cup*), залазити до ліжка, коли треба прокидатися (*I climb into bed when/ it’s time to wake up*).

«Бешкетник» (як тип «емотивного-Я») виявляється типовим у процесі конструювання ідентичності дитячого поета Кенна Несбітта. У вірші “On the Thirty Third of Januaugust” [26, с. 22] на лексико-семантичному рівні вербалізується мовленнєва гра – словотворення, що функціонує за конструктивним принципом «асоціативне накладання» (поєднання частин слів однієї тематичної групи (місяці року): *January + August = Januaugust, October + September = October*). Поет також вдається до елементів нісенітничі (*At eleven in the afternoon,/ while making midnight brunch,/ I poured a glass of sandwiches/ and baked a plate of punch*). Зазначені мовностилістичні засоби є своєрідними репрезентантами типу «бешкетник». Гра зі словом схарактеризовує креативність ідентичності дитячого поета, що дозволяє припустити можливість конструювання емотивно-креативного типу «бешкетник».

Аналіз ілюстративного матеріалу дозволяє виокремити й інші типи «емотивного-Я» ідентичності Кенна Несбітта, з-поміж яких виокремлюємо «гуморист», «жартівник», «витівник», «застережник», «кардіоцентрик».

Так, поміж типів «емотивного-Я» ідентичності Кенна Несбітта виокремлюємо «застережник». Досить часто поетичні тексти автора завершуються певною мораллю, що супроводжується авторським застереженням. Воно вербалізується за допомогою заперечної форми наказового способу (the Imperative Mood) та умовного способу (the Conditional Mood), що вживається на позначення нереальної дії, що може відбутися за тих умов, про які йдеться: “*Don’t do this to your sister/ for, if you ever do,/ I’m pretty sure she may do something/ even worse to you.*” (“Don’t Ever Bite Your Sister. Funny Sibling Poem for Kids”) [20, с. 48] або “*but don’t be like/ that silly guy/ who stuck his finger/ in his eye/ or you will cry/ and cry and cry*” (“I Knew a Guy”) [26, с. 52].

Висновки. Результати проведеного дослідження дають підстави вважати, що модель конструювання «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета охоплює такі компоненти: когнітивний (знання, переконання, мотиви, уявлення, відношення до себе і до дітей), афективний (емоційно-оцінне відношення до знань і переконань, до себе і до дітей), поведінковий / діяльнісний (відповідна реакція, що стимулює цілеспрямований емоційний вплив на об’єкт дитячого поетичного дискурсу, і репрезентується в авторському поетичному мовленні). Візуальні / аудіальні події, досвід, знання, цілі, мотиви зумовлюють виникнення певних емоцій, почуттів, переживань, від-

повідною реакцією на які є поетична діяльність автора, результатом якої є дитячі поетичні тексти (продукт діяльності). У роботі було виокремлено декілька типів «емотивного-Я» ідентичності такого англomовного дитячого поета, як Кенн Несбітт (Kenn Nesbitt): «фантазер», «мрійник», «налякувач», «бешкетник», «гуморист», «жартівник», «витівник», «застережник», «кардіоцентрик». Актуалізація зазначених типів у поетичному мовленні Кенна Несбітта охоплює широке коло іменників із конкретним значенням

та дієслів на позначення рухової діяльності, що схарактеризовує предметність і конкретність як основні риси дитячих поетичних текстів.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у ґрунтовному дослідженні особливостей авторського поетичного мовлення Кенна Несбітта у ракурсі репрезентації принципу емотивного конструювання ідентичності митця, який творить для дітей. Це забезпечить виявлення інших типів «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета і встановлення особливостей репрезентації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания: учеб. пособие к спецкурсу. Волгоград, 1983. 96 с.
2. Goleman D. Emotional Intelligence. Why it can matter more than IQ. New York; London: Bantam Books, 1997. 384 p.
3. Foolen A. The expressive function of language: Towards a cognitive semantic approach. The Language of Emotions. Conceptualization, Expression, and Theoretical Foundation. Amsterdam/Philadelphia, 1997. P. 15–32.
4. Филимонова О.Е. Эмоциология текста. Анализ репрезентации эмоций в английском тексте: учебное пособие. Санкт-Петербург: «Книжный Дом», 2007. 448 с.
5. Пікалова А.О. Принцип емотивного конструювання ідентичності англomовного дитячого поета. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : «Філологія. Соціальні комунікації». Том 29 (68). № 1. 2018. С. 48–54.
6. Бернс Р. Развитие «Я-концепции» и воспитание / пер. с англ. и общ. ред. В.Я. Пилиповский. Москва: Прогресс, 1986. 420 с.
7. Ларина Т.В. Категория вежливости в английской и русской культурах. Москва: Изд-во РУДН, 2003. 315 с.
8. Филимонова О.Е. Категория эмотивности в английском языке (когнитивный и коммуникативный аспекты) / автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец.10.02.04. / Санкт-Петербург: РГПУ им. А.И. Герцена, 2001. 44 с.
9. Шаховский В.И., Сорокин Ю.А., Томашева И.В. Текст и его когнитивно-эмотивные метаморфозы (межкультурное понимание и лингвоэкология). Волгоград: Перемена, 1998. 148 с.
10. Чуковский К.И. От двух до пяти. Москва: КДУ, 2005. 400 с.
11. Parr M. Poets in Practice. The Reading Teacher. 2006. № 60. P. 36–46.
12. Stange Terrence V. Poetry Proves to be Positive in the Primary Grades. Reading Horizons. A Journal of Literacy and Language Arts ; ed. Allison L. Baer, Dorothy J. McGinnis. Reading Center & Clinic Western Michigan University. Kalamazoo, Michigan. April / May, 2008. Volume 48, Number 3. P. 201–214.
13. Ngugi Y. Pamela Children's Literature Research in Kenyan Universities: Where are We Now? International Journal of Arts and Commerce. Vol. 1. No. 2. 2012. P. 60–77.
14. From Computer Programming to Poetry. The outgoing Children's Poet Laureate in conversation with the incoming Poet Laureate. By Kenn Nesbitt interviewed by J. Patric Lewis. Originally Published: June 11th, 2013. URL: <https://www.poetryfoundation.org/articles/70012/from-computer-programming-to-poetry>. (accessed: 30.10.2018).
15. Пікалова А.О. Особистісна ідентичність англomовного дитячого поета. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Філологія». Вип. 33 (том 2). 2018. С. 84 – 88.
16. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Универс». 1994. 480 с.
17. Manuel José, Morillas Martín. Extensionalist Semantics, Cognitive Linguistics and Emotion Expressions. Anglogermanica Online. № 1, 2001–2002. P. 69–76. URL: <http://www.anglogermanica.uv.es>. (accessed: 11.08.2018).
18. Nesbitt Kenn. Author. My Poetry. URL: <https://www.poetry4kids.com/biographies/about-kenn-nesbitt/#MyPoetry>. (accessed: 30. 10.2018).
19. Nesbitt Kenn. My Foot Fell Asleep. Washingto : Purple Room Publishing, 1998. 50 с.
20. Nesbitt Kenn. My Hippo Has the Hiccups: And Other Poems I Totally Made Up (A Poetry Speaks Experience). Naperville, Illinois: Sourcebooks Jabberwocky, 2009. 176 p.
21. Nesbitt Kenn. The Tightly Whitey Spider: And More Wacky Animal Poems I Totally Made Up. Naperville, Illinois: Sourcebooks Jabberwocky, 2010. 128 p.
22. Nesbitt Kenn. Revenge of the Lunch Ladies: The Hilarious Book of School Poetry Paperback. New York: Running Press Adult, 2007. 80 p.

23. Nesbitt Kenn. Poetry Writing Lessons for Kids. URL: <https://www.poetry4kids.com//blog/lessons/poetry-writing-lessons>. (accessed: 04. 11.2018).
24. Nesbitt Kenn. Poems. More, More, More Funny Poems... URL: <https://www.poetry4kids.com/poems/opposite-day>. (accessed: 04. 11.2018).
25. Nesbitt Kenn. My Cat Knows Karate: Funny Poems for Kids. Washington: Purple Room Publishing, 2018. 132 p.
26. Nesbitt Kenn. The Armpit of Doom: Funny Poems for Kids. Washington: Purple Room Publishing, 2012. 133 p.

УДК 811: 81'276.6

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО *TEMPERATURE* В ТЕКСТОВЫХ КОРПУСАХ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

SEMANTIC STRUCTURE OF THE NOUN *TEMPERATURE* IN TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC-TECHNICAL DISCOURSE

Почтарук Г.Я.,

*кандидат филологических наук,
старший преподаватель кафедры иностранных языков
Одесской академии строительства и архитектуры*

Лебедева Е.В.,

*старший преподаватель кафедры иностранных языков
Одесского национального политехнического университета*

Гвоздь О.В.,

*старший преподаватель кафедры иностранных языков
Одесского национального политехнического университета*

Статья описывает степень реализации семантической структуры английского существительного *temperature* в трех текстовых корпусах, которые включены в научно-технический дискурс. Выбранные тексты относятся к различным областям научного знания для получения обобщенных результатов, которые можно использовать для любой области науки и техники. Для изучения семантической структуры слова *temperature* были рассмотрены словарные дефиниции нескольких нормативных словарей: Dictionary by Merriam-Webster (Learners' Dictionary), несколько вариантов Merriam-Webster, Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford English Dictionary. Результаты контекстуального анализа показали, что в текстах выбранных специальностей наблюдается значительное сужение семантической структуры слова *temperature*, представленной в словарях. Во всех трех текстовых корпусах реализовался только один лексико-семантический вариант.

Ключевые слова: единица текста, контекст, лексико-семантический вариант, лексическая сочетаемость, частота употребления.

Статья описує ступінь реалізації семантичної структури англійського іменника *temperature* в трьох текстових корпусах, які належать до науково-технічного дискурсу. Тексти належать до різних сфер наукового знання для отримання узагальнених результатів, які можна використовувати для будь-якої галузі науки і техніки. Для вивчення семантичної структури слова *temperature* були розглянуті словникові дефініції декількох нормативних словників: Dictionary by Merriam-Webster (Learners' Dictionary), кілька варіантів Merriam-Webster, Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford English Dictionary. Результати контекстуального аналізу показали, що в текстах обраних спеціальностей спостерігається значне звуження семантичної структури слова *temperature*, представлені в словниках. У всіх трьох текстових корпусах реалізувався лише один лексико-семантичний варіант.

Ключові слова: одиниця тексту, контекст, лексико-семантичний варіант, лексична сполучуваність, частота вживання.

The paper describes the degree of implementation of the English noun *temperature* semantic structure, which functions in three text corpora included in scientific-technical discourse. The chosen texts are referred to different fields of scientific knowledge to obtain the generalized results the researchers can applied to any branch of science and engineering. In order to study the semantic structure of the word *temperature* the definitions of several normative dictionaries have been considered: Dictionary by Merriam-Webster (Learners' Dictionary), some variants of Merriam-Webster, Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford English Dictionary. The results of contextual analysis show that the essential reduction of "temperature" semantic structure takes place in the texts of the chosen specialties as compared to the one presented in the dictionaries. It turns out that only a single lexical-semantic variant is implemented in the considered texts.

Key words: context, frequency of usage, lexical combinability, lexical-semantic variant, text unit.

Постановка проблемы. Проблема исследования семантики лексических единиц является одной из самых важных и одновременно сложных тем языкознания. Изучению лексико-семантической системы языка, системных отношений между ее элементами (лексическими единицами отдельных лексико-семантических групп, структуры значения, системности значений, лексико-семантическому варьированию и другим вопросам семантики) посвящены работы многих выдающихся лингвистов прошлых лет [1; 2; 3; 4; 5; 6]. В свое время они разработали необходимую теоретическую базу для определения самих понятий, которыми оперирует область семантики.

На настоящем этапе развития языкознания предпочтение отдается комплексному изучению лингвистических явлений, которое предусматривает одновременное обращение к языку и речи. Тем самым развитие лингвистики, в частности семасиологии, направляется в общее русло развития современной науки, для которой характерно все возрастающее внимание не только к системно-структурной стороне объекта, но к особенностям его функционирования. Такой подход дает возможность на примерах из реальных текстовых корпусов, опираясь на статистические данные и результаты контекстуального анализа, наблюдать, каким образом речь оказывает влияние на саму систему языка, т.е. проследить взаимодействие между языком и речью.

Необходимо отметить, что современное поколение ученых-лингвистов подходит к значению слова с позиций когнитивной лингвистики [7; 8; 9; 10]. Однако авторам представляется, что еще далеко не все объекты, которые относятся к теоретической лингвистике, рассмотрены исследователями. К таким объектам относятся единицы, функционирующие в текстовых корпусах научно-технического дискурса.

Постановка задания. Авторами данной статьи выбран для анализа один из элементов класса имен существительных – английское существительное *temperature*. Содержание анализа представляет собой описание такой сложной стороны этого слова (как специфические особенности его семантической структуры) путем сравнительного анализа комплекса семантических значений, который представлен в словарной дефиниции в нормативных словарях, их реализацию в реальном текстовом корпусе.

Изложение основного материала. Сначала несколько слов о самом понятии «семантическая структура слова». Хотя мнения лингвистов относительно толкования понятия семантической

структуры в частности отличаются друг от друга [1; 2; 11; 12], но все они характеризуют семантическую структуру слова (как совокупность (модель) лексико-семантических вариантов), все признают наличие определенной взаимосвязи и взаимообусловленности ЛСВ в рамках семантической структуры, причем каждый вариант реализуется в контекстах употребления, строго определенных структурой языка. Все формы слова связаны в одно целое и представляют собой соотносительные звенья единой смысловой структуры [1]. Комплекс лексико-семантических вариантов (далее – ЛСВ) отражен в системе языка – словарях.

Исследование семантической структуры слова и его функционирование в речи неразрывно связано с изучением его сочетаемости. Сочетаемость понимается как конкретная реализация способности слова встречаться в составе различных сочетаний в речи, т.е. контексте [13]. Говоря о взаимоотношениях лексической сочетаемости и валентности, ученые рассматривают отношение валентности и сочетаемости как отношение потенции к реализации. Таким образом, под лексической сочетаемостью слова понимается конкретная реализация в речи (контексте) его валентности.

Материалом, на основании которого производилось исследование, являются созданные ранее текстовые корпуса нескольких подязыков техники, входящих в научно-технический дискурс английского языка: «Автоматизация теплоэнергетических процессов (*Automatization of heat and power processes*)» – АТП; «Химическое машиностроение (*Chemical Engineering*)» – ХМ и «Акустика и ультразвуковая техника (*Acoustics & ultrasonics*)» – АУЗТ. Выбор областей технического знания, не связанных друг с другом тематически, объясняется желанием авторов найти общую закономерность реализации, характерную для семантики существительного *temperature*.

Основой текстовых совокупностей послужили следующие научные источники: для корпуса «Автоматизация теплоэнергетических процессов» – научные журналы Великобритании и США *Power, Process Engineering*; для корпуса «Химическое машиностроение» – *Chemical Engineering Progress, Chemical and Process Engineering*; для корпуса «Акустика и ультразвуковая техника» – *Journal of Acoustic Society of America, Journal of the Audio Engineering Society, Applied Acoustics, IEEE Transactions of Antennae and Propagation, Journal of the Society of America*. Объем текстового корпуса каждой специаль-

ности составил 200 тыс. словоупотреблений, т.е. 600 тыс. словоупотреблений общего текстового объема.

Английское существительное *temperature* реализуется во всех текстовых корпусах с высокой частотой употребления. Оно встречалось в текстах со следующими частотами: корпус АТП – F = 565, корпус ХМ F = 635, корпус АУЗТ F = 200.

Анализ его смысловой структуры проводился по следующей методике. Сначала была рассмотрена словарная дефиниция существительного в следующих нормативных словарях: Dictionary by Merriam-Webster (Learners' Dictionary) [14], Merriam-Webster, Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford English Dictionary.

1) В словаре Dictionary by Merriam-Webster (Learners' Dictionary) дефиниция *temperature* была представлена следующими семантическими значениями:

1: a measurement that indicates how hot or cold something is: a measurement in degrees showing the heat of something (such as air or water)

2: a [singular] : a measurement of the heat in a person's body

b [count] : a level of heat that is above what is normal for the human body : fever

3: [count] formal : the level of anger, excitement, etc., in a situation

2) В словаре Merriam-Webster' дефиниция *temperature* имеет такую структуру:

1. the degree of hotness of a body, substance, or medium; a physical property related to the average kinetic energy of the atoms or molecules of a substance

2. a measure of this degree of hotness on a scale that has one or more fixed reference points

3. informal: a body temperature in excess

3) В другом варианте словаря Merriam-Webster's семантическая структура имеет следующую форму

1. a : degree of hotness or coldness measured on a definite scale

b : the degree of heat that is natural to the body of a living being

c : abnormally high body heat

2a : relative state of emotional warmth

b : mood

3 archaic

a : complexion sense

b : temperament sense

4) В словаре Longman Dictionary of Contemporary English дефиниция имеет такой вид

1. a measure of how hot or cold a place or thing is of the normal, e.g. Water boils at a temperature of 100°C.

2. somebody's temperature

3. have a temperature

4. the temperature of a situation is the way people are reacting, for example whether they are behaving angrily or calmly.

5) Словарь Oxford English Dictionary предлагает следующую семантическую структуру слова *temperature*

1. The degree or intensity of heat present in a substance or object, especially as expressed according to a comparative scale and shown by a thermometer or perceived by touch

e.g. 'at a temperature of 2°C'

1.1 The degree of internal heat of a person's body

e.g. 'I'll take her temperature'

1.2 informal: A body temperature above the normal

e.g. 'he was running a temperature'

1.3 The degree of excitement or tension in a discussion or confrontation

e.g. 'the temperature of the debate was lower than before'.

Как можно заметить, практически все дефиниции показывают одинаковые оттенки и количество семантических значений, которые в разных словарях имеют некоторое отличие в объяснительном аспекте. Отметим, что первый пункт во всех словарях формулирует одно и то же ЛСВ, кроме 2), в котором это ЛСВ переходит во второй пункт. В словаре Longman Dictionary of Contemporary English в первом пункте дефиниции отсутствует уточнение, которое используется в словарях Merriam-Webster's – "scale" или "degree" – и которое подчеркивает общенаучный характер этого ЛСВ. Тем не менее, приведенный в словаре пример ясно показывает то, какой именно оттенок значения имеется в виду в данном пункте дефиниции. Зато словарь Oxford English Dictionary в первом своем ЛСВ представляет настоящее научное определение слова *temperature* (как оно и было ранее использовано во всех нормативных словарях), которое является идентичным первым ЛСВ всех представленных словарей.

Затем были выделены все употребления существительного *temperature* в трех указанных выше текстовых корпусах – АТП, ХМ, АУЗТ. Далее, с целью определения лексико-семантического варианта, в котором существительное *temperature* использовалось в том или ином текстовом корпусе, проводился контекстуальный анализ.

Анализ показал следующее. Из всех значений, представленных в словарных дефинициях упомянутых нормативных словарей, в текстах

«Автоматизация теплоэнергетических процессов», «Химическое машиностроение» и «Акустика и ультразвуковая техника» реализуется только ЛСВ, который:

– в словаре Dictionary by Merriam-Webster (Learners' Dictionary) является первым ЛСВ дефиниции: “a measurement that indicates how hot or cold something is: a measurement in degrees showing the heat of something (such as air or water)”;

– в словаре 2) Merriam-Webster' занимается второе место в семантической структуре слова temperature: “a measure of this degree of hotness on a scale that has one or more fixed reference points”;

– в варианте 3) словаря Merriam-Webster's стоит на первом месте в дефиниции слова temperature – 1. a : degree of hotness or coldness measured on a definite scale;

– в словаре Longman Dictionary of Contemporary English первое место в дефиниции занимает ЛСВ, которое имеет такой же оттенок значения, что и в других словарях – “measure of how hot or cold a place or thing is of the normal”.

– в словаре Oxford English Dictionary ЛСВ занимает первое место в дефиниции слова temperature – “the degree or intensity of heat present in a substance or object, especially as expressed according to a comparative scale and shown by a thermometer or perceived by touch”.

Приведем соответствующие примеры, которые подтверждают, что только один указанный ЛСВ дефиниций в словарях актуализируется в текстах АТП, ХМ и АУЗТ:

1) АТП – *Research shows that solutions to the thermal-NOx problem primarily involve reduction of flame temperature (Power);*

2) ХМ – *This requires very careful design to maintain local temperature above the dew point (Chemical Engineering Progress);*

3) АУЗТ – *A change in operating temperature of this mixture in the same focal point movement problems as encountered with other sonar lenses (Journal of Acoustics).*

Все остальные значения словарных дефиниций существительного temperature в рассматриваемых текстовых корпусах не реализуются,

поскольку характер их сочетаемости не обеспечивает условий для использования этих ЛСВ.

Выводы. Описание словарных дефиниций рассматриваемых словарей, выбор соответствующего ЛСВ на основании данных контекстуального анализа, позволили сделать следующие выводы:

1) в текстовых корпусах «Автоматизация теплоэнергетических процессов», «Химическое машиностроение» и «Акустика и ультразвуковая техника», которые входят в научно-технический дискурс, наблюдается резкое сужение семантической структуры английского существительного temperature, т.е. отсутствие реализации всей номенклатуры лексико-семантических вариантов, входящих в дефиницию этого слова;

2) из трех-четырех ЛСВ, составляющих семантическую структуру существительного temperature, зафиксированных в дефинициях словарей Merriam-Webster's (1, 2, 3), Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford English Dictionary, только один ЛСВ актуализируется в текстовых корпусах АТП, ХМ, АУЗТ. В представленных словарях этот лексико-семантический вариант описывается по-разному. Хотя лексические средства, используемые для его описания, различны, семантический оттенок ЛСВ сохраняется. Например:

“a measurement that indicates how hot or cold something is: a measurement in degrees showing the heat of something (such as air or water)”;

“a measure of this degree of hotness on a scale that has one or more fixed reference points”;

“degree of hotness or coldness measured on a definite scale”;

“measure of how hot or cold a place or thing is of the normal”;

“the degree or intensity of heat present in a substance or object, especially as expressed according to a comparative scale and shown by a thermometer or perceived by touch”.

Дальнейшие исследования будут посвящены описанию семантических структур самых частотных существительных-терминов, реализованных в различных текстовых корпусах научно-технического дискурса.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова. Избранные труды: лексикология и лексикография. М., 1977. С. 162–189.
2. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. М.: Изд-во лит. на иностр. языках, 1956. 259 с.
3. Арнольд И.В. О термине «семантическая структура слова». Актуальные проблемы лексикологии. Новосибирск, 1980. С. 69–78.
4. Колшанский Г.В. Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте. Принципы и методы семантических исследований. М., 1976. С. 5–31.

5. Уфимцева А.А. Семантика слова. Аспекты семантических исследований. М.: Наука, 1980. С. 5–80.
6. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
7. Лошакова А.А. Исследование семантической структуры и сочетаемости групп глаголов, выражающих понятие «поддерживать» (на материале современного английского языка): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки». М., 1983. 231 с.
8. Мишлакова С.Л., Катлишина Т.С. Формирование значения слова «struggle» в английском языке. Вестник Пермского университета. Пермь, 2015. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/formirovanie-znacheniya-slova-struggle-v-angliyskom-yazyke>.
9. Парсиева Л.К., Гацалова Л.Б. Семантические особенности заимствованных слов. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2014. № 9. Ч. 3. С. 172.
10. Luybymova S.A., Tomasevich N.P., Mardarenko E.B. On lacunarity in translation of culture specific concepts. Transletters: International Journal of Translation and Interpreting. 2018. Vol. 1. P. 65–78.
11. Никитин М.В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика): учеб. пособие для пед. вузов по спец. «Иностранные языки». М.: Высшая школа, 1983. 127 с.
12. Звегинцев В.А. Семасиология. М.: Изд-во Московского ун-та, 1957. 321 с.
13. Перебийніс В.І., Муравицька М.П., Дарчук Н.П. Частотні словники та їх використання. К.: Наукова думка, 1985. 202 с.
14. Dictionary by Marriam-Webster (Learners' Dictionary). URL: <http://learnersdictionary.com>.
15. Marriam-Webster Online Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com>.
16. Marriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/>.
17. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline>.
18. Oxford English Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com>.

УДК 811.111'371

ГРАМАТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ ЗВЕРТАННЯ

GRAMMATIC REALIZATION OF COMPELLATION SPEECH ACT

Тихоніна С.І.,

*кандидат філологічних наук,**викладач кафедри англійської мови № 2**Національного університету «Одеська морська академія»*

Представлена стаття присвячена дослідженню мовленнєвого акту звертання, зокрема його синтаксичним моделям реалізації в мовленні. Спочатку проаналізовано поняття «звертання», що вперше було представлено російським ученим як засіб вираження взаємовідносин між співрозмовниками. Українські лінгвісти наголошують на граматичній та інтонаційній незалежності мовленнєвого акту звертання, якому властива номінативна семантика. Далі звертання диференційовані на непоширені та поширені залежно від повноти семантичного наповнення. Виявлено взаємозв'язок між синтаксичною структурою та ілюкутивною метою звертання. Уважаємо, що непоширені звертання реалізують експліцитний зміст, ілюкутивна мета полягає у номінуванні адресата. Імпліцитний зміст, як правило, закладено в поширеному звертанні. Адаже ілюкутивна мета поширеного звертання полягає не лише у тому, щоб привернути увагу слухача, номінуючи його, але й виразити ставлення мовця до адресата та здійснити певний вплив на останнього.

Ключові слова: грамати́ка, зверта́ння, мовленнєвий акт, семантика, синтаксис, синтаксична модель.

Статья посвящена исследованию речевого акта обращение, в частности его синтаксических моделей реализации в речи. Сначала проанализировано понятие «обращение», которое впервые было представлено российским учёным как способ выражения взаимоотношений между собеседниками. Украинские лингвисты акцентируют внимание на грамматической и интонационной независимости речевого акта обращения, для которого характерна номинативная семантика. Далее обращение дифференцировано на нераспространённые и распространённые в зависимости от полноты семантического наполнения. Выявлена взаимосвязь между синтаксической структурой и иллокутивной целью обращения. Считаем, что нераспространённые обращения реализуют эксплицитное содержание, их иллокутивная цель заключается в номинации адресата. Имплицитное содержание, как правило, заложено в распространённом обращении. Иллокутивная цель распространённого обращения заключается не только в том, чтобы привлечь внимание адресата, номинируя его, но и выразить отношение говорящего к слушающему и оказать на последнего определённое влияние.

Ключевые слова: грамматика, обращение, речевой акт, семантика, синтаксис, синтаксическая модель.

The present article is devoted to the investigation of compellation speech act that serves as the object of our research. The grammatical peculiarities of compellation speech act realization in English artistic discourse make up the subject of our investigation. At first, the notion "compellation" is analysed. It was introduced into linguistics by the Russian scientist. According to him, compellation is a means of expressing relationships between communicants. Ukrainian linguists focus special attention on grammatical and intonational independence of compellation speech act. Moreover, they emphasize its nominative semantics. After that compellation is divided into two groups: non-extended and extended. Such division of compellation speech act is due to the fullness of its semantic meaning. Besides, our investigations prove the correlation between the syntactic structure and illocutionary aim of compellation speech act. In our opinion, non-extended compellations express explicit meaning and their illocutionary aim consists in nominating the addressee. Implicit meaning is expressed by extended compellations. The illocutionary aim of extended compellation is not only to draw the addressee's attention by nominating him, but to show the speaker's attitude to the hear and to influence the latter in a certain way.

Key words: compellation, grammar, semantics, speech act, syntactic model, syntax.

Постановка проблеми. Міжособистісний характер комунікації детермінується універсальними прагматичними інтенціями мовної особистості: фатичною, що передбачає встановлення контакту, інформаційною, впливовою. Для здійснення цих інтенцій використовується різноманітний «інструментарій» мови, різні мовні засоби, серед яких номінування адресата мовлення посідає не останнє місце. Проблема звертання знайшла відображення в працях багатьох учених. Звертання вивчається як одиниця мовленнєвого етикету [6]. Досліджується синтаксична структура звертання та його граматичні зв'язки у реченні [7; 8; 10]. Описуються соціолінгвістичні умови та правила вживання звертання [12]. Часто звертання вивчається як засіб вираження категорії адресата [4; 11], тощо.

Лінгвісти погоджуються у думці, що формули звертання є лінгвальним засобом вираження взаємних відносин між комунікантами у певному соціальному середовищі, оскільки «вибір ввічливої чи неввічливої форми передає не лише тільки смаки окремих людей, але й мовні навички окремих класів суспільства або всього суспільства в цілому» [1, с. 4]. Вони є динамічними та швидко реагують на зміни в житті мовної спільності, також є лінгвістичним показником соціальних змін суспільства. Однак, як правило, під час дослідження звертання поза увагою залишається взаємозв'язок між семантичним навантаженням та синтаксичною структурою мовленнєвого акту звертання. Недостатнє висвітлення цього аспекту зумовлює **актуальність** нашого дослідження. Уважаємо, що граматична природа синтаксичних моделей мовленнєвого акту звертання заслуговує більш ретельного вивчення, адже звертання не лише тільки номінує адресата мовлення, а й виконує низку інших прагматичних функцій у мовленні.

Об'єктом нашого дослідження слугує мовленнєвий акт звертання.

Предметом дослідження обрано граматичні особливості мовленнєвого акту звертання в англійському художньому дискурсі.

Постановка завдання. *Мета* роботи полягає у детальному описі синтаксичних моделей реалізації мовленнєвого акту звертання. Із поставленої мети витікають такі **завдання**:

- 1) проаналізувати поняття «звертання»;
- 2) диференціювати поширені та непоширені МА звертання;
- 3) простежити взаємозв'язок між синтаксичною структурою та ілюктивною метою МА звертання;
- 4) проаналізувати синтаксичні моделі реалізації непоширеного звертання;
- 5) проаналізувати синтаксичні моделі реалізації поширеного звертання.

Матеріалом дослідження послуговували тексти сучасних англійських романів загальним обсягом 567 сторінок, із яких було обрано 396 мовленнєвих епізодів, що містять мовленнєвий акт звертання.

Для вирішення поставлених завдань використано **загальнонаукові та спеціальні лінгвістичні дослідницькі методи**. Серед загальнонаукових методів використано *описовий метод* для виявлення мовного інвентарю, необхідного для реалізації звертання у мовленні; *статистичний метод* для виявлення найбільш та найменш поширених синтаксичних моделей звертання. У межах спеціальних лінгвістичних методів застосовано *компонентний метод* для дослідження змістовного аспекту одиниць звертання; *метод контекстологічного аналізу*, що передбачає встановлення функціонального навантаження форм звертання за певних лінгвальних умов.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Звертання є однією із загальнолюдських мовленнєво-почуттєвих та комунікативних потреб. Залежно від соціального статусу, професійної діяльності, прийнятих у певному суспільстві етикетних формул звертання набувають національно-специфічні риси, що впливають на лексико-семантичне наповнення та синтаксичну організацію.

Уперше термін «звертання» було представлено російським вченим Ф.І. Бусласвим. На думку лінг-

віста, звертання – засіб вираження відносин між співрозмовниками [2, с. 404], що є безперечним.

За визначенням української вченої О.О. Селіванової, звертання – слово або сполуку, що позначають особу чи персоніфікований предмет, явище, до яких звертається мовець, привертаючи увагу адресата до повідомлення, іноді надаючи предмету звернення оцінно-емотивної характеристики, експресивності. Здебільшого звертання характеризується граматичною незалежністю, інтонаційною та пунктуаційною незалежністю [9, с. 160]. Згідно з визначенням О.О. Селіванової, звертання властива номінативна семантика, усталені граматичні форми та певна інтонаційна організація.

Інший український лінгвіст І.Р. Вихованець вважає, що звертання є інтонаційно виділеним компонентом речення, що називає істоти або персоніфіковані предмети, до яких адресовано мовлення [3].

Отже, звертання є одним із найважливіших компонентів людського спілкування. Воно експлікує ставлення мовця до слухача, номінує останнього. До того ж звертання характеризується граматичною та інтонаційною незалежністю, які задають тон усьому висловлюванню та впливають на перебіг комунікації загалом.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши поняття «звертання», вважаємо, що існує взаємозв'язок між інтенцією мовця та граматичною реалізацією мовленнєвого акту звертання. Отож, розглянемо особливості синтаксичних моделей мовленнєвого акту звертання та простежимо те, як наміри мовця впливають на них.

Услід за Є.О. Леонович, диференціюємо звертання за повнотою висловлюваного поняття: «структура звертання цілком зумовлена характером того, що воно висловлює: поняття повного об'єму, як правило, представлено в непоширених звертаннях, поняття скороченого об'єму – в поширених» [5, с. 45].

Поширена / непоширена синтаксична структура мовленнєвого акту звертання зумовлена його ілокутивною метою. Як правило, непоширені звертання реалізують експліцитний зміст, ілокутивна мета полягає у номінуванні адресата. Імпліцитний зміст, як правило, закладено в поширеному звертанні. Воно не лише привертає увагу слухача, номінуючи його, але й виражає ставлення мовця до адресата, здійснює певний вплив на останнього.

Звертання в апелятивній (або контактовстановлювальній) функції відрізняється простою синтаксичною структурою за умови, що воно

не ускладнене експресивно-оцінними та експресивно-волюнтативними стилістичними відтінками. Як правило, це однослівні звертання, що вказують на адресата мовлення, тобто містять його власне ім'я або стилістично нейтральний апелятив. За таких обставин спілкування до нейтрального в стилістичному плані звертанні висувається лише одна умова – виділити адресата серед інших слухачів, що ми можемо спостерігати у такому прикладі: під час конференції Ребекка знайомиться із журналістом. Висловлюючи радість щодо нового знайомства, він звертається до дівчини, називаючи її ім'я, щоб виділити саме її з поміж інших учасників конференції:

*“Glad to meet you, **Rebecca**,” he says, and fishes in his pocket for a business card [16, с. 115].*

З ускладнення комунікативного завдання та збільшенням прагматичного навантаження у більшості випадків змінюється й характер структури цієї синтаксичної одиниці. Наприклад, якщо звертання вживається не лише тільки з метою встановлення контакту з адресатом мовлення, а для передачі суб'єктивного ставлення мовця до слухача, чи оцінної характеристики адресата, то звертання поширюється, що ми можемо спостерігати у наступному прикладі: професор ображає не дуже кмітливого та незграбного учня за те, що він розлив зілля, ставлячи під сумнів його розумові здібності – *idiot*:

*“**Idiot boy!**” snarled Snape, clearing the spilled potion away with one wave of his wand [18, с. 103].*

Проте слід звернути увагу на той факт, що непоширені звертання також можуть експлікувати експресивно-оцінні значення. Грубі, лихослівні чи метафоричні однослівні звертання в англійській мові досить виразні.

Тим не менш, однослівні звертання, що виражені власним ім'ям, досить часто є стилістично та прагматично нейтральними, ніж поширені звертання, тобто синтаксично організовані як словосполучення, хоча серед останніх зустрічаються такі, що вживаються лише з метою встановлення контакту з адресатом мовлення.

Розглянемо більш детально синтаксичну структуру *непоширеного* мовленнєвого акту звертання.

Головна особливість синтаксичної структури непоширених звертань полягає в тому, що у більшості випадків вона виражається окремим словом, частіше всього іменником (власним чи загальним). Непоширене звертання до партнера з комунікації може бути виражене ім'ям і прізвиськом, а також скороченою формою. Широко використовуються однослівні прізвиська. У наступ-

ному прикладі професор Снейп звертається у одного з учнів, називаючи його прізвище:

“Potter!” said Snape suddenly [18, с. 102].

Непоширені звертання часто реалізуються загальними іменниками як у повній, так і в скороченій формі.

Окремо виділяємо групу непоширених звертань, що реалізуються у мовленні іменником у множині. Однак необхідно відрізнити вокативи, що стосуються великої кількості об’єктів, від звертання, що виражене іменником у множині, але стосується лише одного об’єкта. Наприклад, *Ladies, Gentlemen, Children, Troops, Twins, Folks* є звертаннями до певної кількості людей (два та більше), що демонструється у наступному епізоді:

“Gentlemen,” he said, knowing he was on tender ground... [13, с. 161]

Такі ж звертання як *Boots, Sweets, Muscles, Sparks* слугують звертанням до одного об’єкта. Наприклад, *Boots* є звертанням до слуги у готелі, що має чистити взуття; *Muscles* є прізвиськом для фізично розвинутої людини; *Sparks* – це звертання до радиста на торговому судні.

Непоширені звертання можуть реалізовуватися за допомогою субстантивованих прикметників, наприклад, *Silly, Stupid, Naughty, Dear, Darling*, тощо. Проілюструємо прикладом: Еліс завжди уявляла, що свій медовий місяць вона проведе разом із коханим чоловіком у ліжку, насолоджуючись шампанським. Замість цього молодята йдуть у похід. На півдорозі Еліс зупиняється, щоб трохи відпочити. Молода жінка починає іронізувати із себе та своїх уявлень про медовий місяць. Сама до себе вона звертається *darling*, тобто має місце субстантивованій прикметник:

“Some honey moon, darling. I wanted a four-poster bed and champagne” [15, с. 141].

Непоширені звертання можуть бути реалізовані особовими (*you*) та неозначеними (*somebody / someone; everybody / everyone*) займенниками. Слід звернути увагу на те, що особовий займенник *you*, як правило, вживається як форма грубого агресивного звертання та є семантичним центром висловлювання. У наведеному прикладі чоловік представляє своєму оточенню незнайомця-математика. Він привертає увагу своїх друзів, водночас звертаючись до всіх:

“Everyone, meet PHI” [13, с. 48].

Числівники також слугують для граматичної реалізації досліджуваного мовленнєвого акту. Їх вважають найзручнішим засобом ідентифікації людини [5]: звертання футбольного судді до гравців за номерами, виклик кандидатів для складання іспиту або спортсменів на змагання за номерами.

До героя романів Я. Флемінга Джеймса Бонда завжди зверталися агент 007, що ми можемо спостерігати в наступному прикладі:

“Don’t make any mistake about this job, 007,” said M. Sharply [14, с. 4].

На відміну від непоширеного мовленнєвого акту звертання, *поширені* звертання утворюють дво-, три-, чотиричленні моделі, до складу яких входять різні мовні одиниці.

Серед двочлених синтаксичних моделей виділяємо такі:

- іменник + іменник / числівник (*noun + noun / numeral*);
- прикметник + іменник (*adjective + noun*);
- займенник *my* + іменник / прикметник (*my + noun / adjective*);
- особовий займенник *you* + іменник (*you + noun*);
- особовий займенник *you* + числівник (*you + numeral*).

Наведемо низку прикладів вживання вищезазначених поширених синтаксичних моделей реалізації мовленнєвого акту звертання.

Синтаксична модель *іменник + іменник* вжита в такому прикладі: директор школи наказує своєму підлеглому та кільком студентам слідувати за ним. Його репліка вміщує наказ, за яким одразу слідує звертання, потім – ще чотири комунікативних ходи, виражених звертаннями до тих, кому адресовано наказ. Перше звертання виражено власним ім’ям *Argus*, далі – комбінацією *іменник + іменник* – *Mr Potter, Mr Weasley, Miss Granger*:

“Come with me, Argus,” he said to Filch. “You too, Mr Potter, Mr Weasley, Miss Granger” [17, с. 107].

Синтаксична модель, що представлена комбінацією *прикметник + іменник (adjective + noun)*, має місце в епізоді, в якому Фред звертається до свого друга Гаррі у пихатій манері, кепкуючи з пихатості старости Персі:

“So, young Harry,” said Fred, in an uncanny impersonation of Percy, “mind you be have yourself” [19, с. 144].

Наведемо ситуацію вживання синтаксичної моделі звертання *займенник my + іменник (my + noun)*: Андреа, секретар головного редактора модного журналу, приймає повідомлення від одного з дизайнерів, що має ваду – заїкання. Саме через це головний редактор не спілкується з ним особисто. Дизайнер добре ставиться до Андреа, що експлікується у його звертанні до дівчини – *love*:

But before I could respond, she said, “<...> Don’t b-b-b-bother telling her it’s me, because she never takes my c-c-calls anyway. Stuttering pisses her off, I think. Just be sure to put my n-n-n-name down on

the Bulletin so she can make someone else call me back. Thanks, myl-I-love” [20, с. 214].

Синтаксична модель, що виражена особовим займенником *you* та наступним іменником (*you* + *noun*), вживається в такій ситуації: професор Люпін звертається до свого колеги з м'яким докором (останній хотів покаржитися директорові на Люпіна, не намагаючись розібратися у ситуації), тим самим експлікуючи своє доброзичливе ставлення до нього:

“You fool,” said Lupin softly [19, с. 263].

Проводжуючи своїх дітей до школи, місіс Уізлі попереджує близнюків-пустунів, щоб вони себе гарно поводити протягом навчального року. Звертання жінки реалізовано особовим займенником *you* у комбінації з числівником *two*, що передають серйозність материнської настанови:

Then she turned to the twins.

“Now, you two – this year, you behave yourselves” [18, с. 73].

Синтаксичні моделі поширеного мовленнєвого акту звертання, до складу яких входять три, чотири чи навіть більше одиниць, зустрічаються досить часто. За нашими спостереженнями, в досліджуваному матеріалі мають місце такі комбінації:

- займенник + прикметник + іменник (*pronoun + adjective + noun*);
- іменник *and* іменник (*noun and noun*);
- займенник *and* власне ім'я (*pronoun and proper name*);
- займенник *and your* номінативна група (*pronoun and your nominal group*).

У нашій роботі описані найбільш поширені синтаксичні моделі реалізації мовленнєвого акту звертання. Однак ми не претендуємо на вичерпність нашої класифікації: комунікація може включати різноманітні комбінації. Наведений нижче приклад є тому підтвердженням: Драко, чаклун за походження, ображає Герміону, дівчинку, що прагне стати чаклункою, хоч вона і не з сім'ї чарівників. Звертаючись до дівчинки, він називає її маленькою смердючою-бруднокровкою, тим самим експлікуючи своє презирливе та зневаж-

ливе ставлення до неї. Мовленнєвий акт звертання складається з чотирьох мовних одиниць – *особовий займенник* + *прикметник* + *прикметник* + *іменник*:

“Noon easked your opinion, you filthy little Mudblood,” he spat [17, с. 86].

Висновки. Досліджуваний мовленнєвий акт звертання є важливим елементом комунікації, що експлікує ставлення співрозмовників один до одного. За повнотою висловлюваного поняття звертання поділяємо на непоширені та поширені.

Непоширений мовленнєвий акт звертання складає 54% досліджуваного матеріалу. За нашими спостереженнями, непоширене звертання реалізується за допомогою іменників (імена, прізвища, однослівні прізвиська, загальні іменники у повній / скороченій формі, іменники у множині), субстантивованих прикметників, особових та неозначених займенників, числівників.

Поширені мовленнєві акти звертання становлять 46% фактичного матеріалу. Поширені звертання реалізуються у мовленні дво-, три-, чотиричленними конструкціями, до складу яких входять різні мовні одиниці.

Серед *двочленних* синтаксичних моделей поширених звертань найбільш вживаними є такі: іменник + іменник / числівник (*noun + noun / numeral*); прикметник + іменник (*adjective + noun*); займенник *my* + іменник / прикметник (*my + noun / adjective*); особовий займенник *you* + іменник (*you + noun*); особовий займенник *you* + числівник (*you + numeral*).

Синтаксичні моделі поширених звертань, що складаються з більшої кількості мовних одиниць, такі: займенник + прикметник + іменник (*pronoun + adjective + noun*); іменник *and* іменник (*noun and noun*); займенник *and* власне ім'я (*pronoun and proper name*); займенник *and your* номінативна група (*pronoun and your nominal group*).

Перспектива нашого дослідження полягає у виявленні просодичних особливостей інтонаційної організації мовленнєвого акту звертання в англomовному кінодискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Будагов Р.А. Человек и его язык. Вопросы языкознания. 1970. № 6. С. 3–14.
2. Буслаев Ф.И. Историческая грамматика русского языка. Москва. 1959. 235 с.
3. Вихованець І.Р. Українська мова. Енциклопедія. Київ. 2000. 833 с.
4. Галкина-Федорук Е.М. Обращение как семантико-стилистическое средство в стихах С. Есенина. Проблемы современной филологии. Сб. ст. к 70-летию акад. В.В. Виноградова. Москва. 1965. С. 63–67.
5. Леонович Е.О. Прагматический аспект обращения (на материале английского языка): дис. ... канд. филол. наук. Пятигорск, 1999. 207 с.
6. Лендел Ж. Обращения, приветствия и прощания в речевом этикете современных венгров. Национально-культурная специфика речевого поведения. Москва. 1977. С. 193–218.

7. Печников А.Н. К вопросу о смысловых и грамматических связях обращения в предложении. Вопросы теории и методики русского языка. Куйбышев. 1963. Вып. 40. С. 79–95.
8. Проничев В.П. Синтаксис обращения (на материале русского и сербохорватского языков). Ленинград. 1971. 88 с.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава. 2006. 716 с.
10. Скаб М. С. Вокативні речення сучасної української мови. Українська мова. 2002. № 1. С. 32–41.
11. Форманова С.В. Звертання як засіб вираження категорії адресата (на матеріалі повісті С. Процюка «Червона троянда, чорна троянда»). Мова і культура. Науковий щорічний журнал. Вип. 7. Т. 4. Ч. 2. «Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту». Київ. 2004. С. 50–56.
12. Ervin Tripp S.M. Sociolinguistic Rules of Address. Sociolinguistics Selected Reading. Harmondsworth. 1972. P. 225–240.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ:

13. Brown D. The Da Vinci Code. 2003. 221 p.
14. Fleming I. Diamonds are Forever. 2012. 158 p.
15. French N. Killing Me Softly. London. 2008. 359 p.
16. Kinsella S. Confessions of a Shopaholic. London. 2000. 320 p.
17. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. 1998. 259 p.
18. Rowling J. K. Harry Potter and the Philosopher's Stone. 1997. 231 p.
19. Rowling J. K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. 1999. 325 p.
20. Weisberger L. The Devil Wears Prada. London. 2003. 391 p.

УДК 811.111'42:030

ЕКСПЛІКАЦІЯ ЯДРОВОЇ ЛЕКСЕМИ-ВЕРБАЛІЗАТОРА КОНЦЕПТУ *SELF-ALIENATION* У ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ

EXPLICATION OF THE NUCLEAR LEXEME-VERBALIZER OF THE CONCEPT *SELF-ALIENATION* IN LEXICOGRAPHICAL SOURCES

Хома В.П.,

*аспірант кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

У статті висвітлено особливості вербалізації концепту *SELF-ALIENATION* на матеріалі лексикографічних джерел англійської мови. Для дослідження словникового значення лексем, які репрезентують цей концепт, застосовано метод дефініційного аналізу. На основі частотного аналізу основних лексем виокремлено ядрову лексему-вербалізатор концепту *SELF-ALIENATION*. Виявлено основні лексико-семантичні варіанти ядрової лексеми *alienation*. Проаналізовано дефініції поняття *alienation* у галузевих словниках англійської мови.

Ключові слова: концепт, дефініційний аналіз, ядрова лексема-вербалізатор, лексико-семантичний варіант, дефініція, самовідчуження, відчуження.

В статье рассмотрены особенности вербализации концепта *SELF-ALIENATION* на материале лексикографических источников английского языка. Для исследования словарного значения лексем, репрезентирующих данный концепт, применен метод дефиниционного анализа. Исходя из результатов частотного анализа ключевых лексем, выделена ядерная лексема-вербализатор концепта *SELF-ALIENATION*. Выявлены основные лексико-семантические варианты ядерной лексемы *alienation*. Проанализированы дефиниции понятия *alienation* в отраслевых словарях английского языка.

Ключевые слова: концепт, дефиниционный анализ, ядерная лексема-вербализатор, лексико-семантический вариант, дефиниция, самоотчуждение, отчуждение.

The article deals with the peculiarities of the concept *SELF-ALIENATION* verbalization on the material of English lexicographical sources. In order to study the vocabulary meaning of the lexemes representing the given concept, the method of definition analysis was applied. On the basis of the frequency analysis of the key lexemes, the nuclear lexeme-verbalizer of the concept *SELF-ALIENATION* is singled out. The main lexico-semantic variants of the nuclear lexeme *alienation* are revealed. The definitions of the notion of the word *alienation* in explanatory and encyclopedic dictionaries are studied.

Key words: concept, definition analysis, nuclear lexeme-verbalizer, lexico-semantic variant, definition, self-alienation, alienation.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою лінгвістичних досліджень у XXI столітті залишається аналіз та моделювання концептів. Одним із результативних способів розкриття структури та взаємодії складників у межах цієї категорії є використання дефініційного аналізу лексем, які вербалізують той чи інший концепт і за допомогою яких відображаються найістотніші ознаки певного поняття, предмета чи явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі дослідження концепту шляхом аналізу його дефініції присвячено низку праць таких вітчизняних і зарубіжних учених, лінгвістів та дослідників, як А. Вежицька, С. Воркачов, П. Денисов, В. Карасик, О. Кубрякова, В. Маслова, З. Попова, Е. Розвод, О. Селіванова, Й. Стернін, Н. Шведова, N. Riemer та інші.

Дефініційний аналіз небезпідставно вважається одним із найбільш продуктивних методів у концептології, адже вивчення і порівняння словникових визначень може стати підґрунтям для подальшого концептуального аналізу терміна чи слова [1, с. 51]. Завдання дефініції – виразити досліджуване слово за допомогою простіших або відомих користувачеві слів, оскільки лише за таких умов вона буде пізнавальною та корисною для дослідників [2, с. 213], тому що дефініція характеризується як певне стисле логічне визначення, яке містить найістотніші ознаки позначуваного поняття, предмета чи явища [3, с. 87].

Дефініційний аналіз відіграє стрижневу роль у дослідженні лексем будь-якого концепту, ядром якого є словникове значення основної лексеми, яка репрезентує його у мові [4, с. 53–58], тобто ядрової лексеми-вербалізатора цього концепту. Той факт, що концепт *SELF-ALIENATION* ще не був предметом наукового дослідження, становить мету нашої розвідки.

Постановка завдання. Так, завдання нашого дослідження полягає у тому, щоб за допомогою дефініційного аналізу виявити ядрову лексему-вербалізатор концепту *SELF-ALIENATION* та проаналізувати роль лексико-семантичних варіантів (далі – ЛСВ) зазначеної лексеми у розкритті семантичної структури концепту на матеріалі основних тлумачних та галузевих лексикографічних джерел сучасної англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Тенденції розвитку сучасного суспільства свідчать про те, що розгляд феномена самовідчуження (*self-alienation*) набуває сьогодні особливої популярності й поширення у наукових дослідженнях та складає одну з найскладніших проблем лінгвістики. Наукова думка XXI століття прикута до

тих форм відчуження, суб'єктом яких є людина, позбавлена частини своїх іманентних характерних рис і є обмежена у своїх природних началах, тобто самовідчуження.

Аналіз словникових та енциклопедичних дефініцій дає можливість прослідкувати функціонування цього феномена, вираженого концептом *SELF-ALIENATION*, в англійському науковому дискурсі. Саме дефініційне відображення ядрових лексем-вербалізаторів будь-якого концепту є непрямим способом розгляду емпіричного компонента значення слова [5, с. 132], оскільки воно відіграє велику роль у духовній культурі та у ньому відображаються знання, якими володіє певне суспільство у конкретну епоху [6, с. 462].

Із метою забезпечення більш достовірного й ефективного дефініційного аналізу концепту *SELF-ALIENATION* необхідно спочатку визначитися з ядровою лексемою-вербалізатором, формулювання якої зустрічаються найчастіше в основних тлумачних словниках сучасної англійської мови: *Cambridge English Dictionary Online* [7], *Collins English Dictionary* [8], *Dictionary.com* [9], *Longman Dictionary of Contemporary English Online* [10], *The Merriam-Webster Dictionary* [11], *Oxford Dictionary Online* [12], *Macmillan English Dictionary* [13].

Для цього на матеріалі вищезазначених джерел проведемо частотний аналіз трьох лексем, які найповніше репрезентують значення концепту – іменників *self-alienation*, *alienation* і дієслова *to alienate* (табл. 1).

Таблиця 1

Частотність лексем *self-alienation*, *alienation* і *to alienate*

Джерело	<i>self-alienation</i>	<i>alienation</i>	<i>to alienate</i>
Cambridge	–	2	2
Collins	–	5	3
Dictionary.com	–	5	4
Longman	–	2	2
Merriam-Webster	2	2	3
Oxford	1	4	3
Macmillan	–	3	3
Всього	3	23	20

За результатами проведеного аналізу бачимо, що ядровою лексемою, яка актуалізує значення концепту *SELF-ALIENATION*, є *alienation*. Проте різні типи тлумачних словників пропонують відмінні за характером і обсягом дефініції, що визначається тим, яка частина мови і який лексико-граматичний розряд фіксується [3, с. 77].

У межах нашого дослідження ми виявили, що словникові статті, які тлумачать семантичну структуру ядрової лексеми-вербалізатора концепту *SELF-ALIENATION*, містять і однотипні, й різнотипні дефініції, що представляють різні ЛСВ. Для того, щоб з'ясувати через значення ядрової лексеми, що розуміється під поняттям *self-alienation* в англійській картині світу та підтвердити актуальність концепту *SELF-ALIENATION* у сучасному науковому дискурсі, семантичну структуру лексеми *alienation* будемо досліджувати на матеріалі як основних тлумачних словників загальнонаукового характеру, так і деяких галузевих словникових та енциклопедичних джерел.

Розглянувши дані семи основних тлумачних словників англійської мови та згрупувавши їх за значеннями, можна виокремити основні ЛСВ лексеми *alienation* за частотністю їх уживання, що подано у дужках, зокрема:

ЛСВ 1: *the feeling of not being part of a particular society, place, or group* (5);

ЛСВ 2: *(law) the transfer of property, as by conveyance or will, from one person to another* (5);

ЛСВ 3: *the process of causing or making someone to become indifferent or hostile and less willing to help or support you or agree with you* (4);

ЛСВ 4: *the act of turning away, transferring, or diverting; estrangement* (3);

ЛСВ 5: *(psychiatry) a state of depersonalization or loss of identity in which the self seems unreal, thought to be caused by difficulties in relating to society and the resulting prolonged inhibition of emotion* (2);

ЛСВ 6: *a withdrawing or separation of a person or a person's affections from an object or position of former attachment* (1);

ЛСВ 7: *(statistics) the lack of correlation in the variation of two measurable variates over a population* (1);

ЛСВ 8: *(in Marxist theory) a condition of workers in capitalist economy, resulting from a lack of identity with the products of their labour and a sense of being controlled or exploited* (1);

ЛСВ 9: *an effect sought by some dramatists, whereby the audience remains objective and does not identify with the actors* (1).

Таким чином, найбільш частотними ЛСВ є доволі особистісне розуміння лексеми *alienation* як «відчуття неприналежності до певної громади, місця чи групи» (ЛСВ 1) та як юридичний «перехід власності від однієї особи до іншої на основі дарування чи заповіту» (ЛСВ 2), що свідчить про широкий діапазон значень як самої ядрової лексеми, так і концепту *SELF-*

ALIENATION у науковому дискурсі. Інші ЛСВ лексеми *alienation*, хоч і виявилися менш частотними, але не менш важливими для розуміння суті цього концепту.

Дефініції ще однієї лексеми-вербалізатора цього концепту – *self-alienation* подано у двох тлумачних словниках англійської мови [11; 12], у яких виокремлено основні ЛСВ цієї лексеми, а саме:

ЛСВ 1: *the act or process of causing oneself to become alienated from others;*

ЛСВ 2: *a sense of detachment from or a lack of awareness of one's own thoughts, emotions, or identity;*

ЛСВ 3: *the process of distancing oneself from one's own feelings or activities, such as may occur in mental illness or as a symptom of emotional distress.*

Наведена вибірка ЛСВ лексеми *self-alienation* дає змогу прослідкувати особистісну сторону концепту *SELF-ALIENATION*, яка розуміється як внутрішня відстороненість особи від навколишнього світу та як результат психоемоційного виснаження чи хворобливого стану.

Незважаючи на чітке і змістовне висвітлення ЛСВ лексеми *self-alienation*, дослідження дефініцій у галузевих словникових та енциклопедичних джерелах сучасної англійської мови свідчить про те, що ядровою лексемою, яка вербалізує концепт *SELF-ALIENATION*, залишається *alienation* (як найбільш репрезентативна). Як ми виявили раніше, правовий аспект цієї лексеми демонструє найвищу частотність; під ним розуміється акт передачі власності (землі, нерухомості, орендованого майна тощо) чи права на неї іншій особі [8; 14; 15]. У медичній юриспруденції ця лексема є родовим найменуванням різних видів чи форм розумового відхилення або психічного розладу [16].

Загалом, у медичних словниках увага зосереджується на нестачі значущих стосунків з іншими людьми, які інколи викликають деперсоналізацію та відсторонення людини від суспільства, наприклад: *“a condition characterized by a lack of meaningful relationships with others, sometimes resulting in depersonalization and estrangement from others”* [17].

Крім того, *Miller-Keane Encyclopedia and Dictionary of Medicine, Nursing, and Allied Health* подає такі визначення лексеми “*alienation*”: *“estrangement from one's self; feelings of unreality or depersonalization; alienation of affect; isolation of ideas from feelings, avoidance of emotional situations, and other efforts to estrange one's self from one's feelings* (відсторонення від самого себе, відчуття нереальності чи деперсоналізації; відчу-

ження у результаті афекту, відокремлення ідей від відчуттів, уникнення емоційних ситуацій та інші спроби відсторонення самого себе від своїх відчуттів – *переклад В.Х.*) [15].

У *McGraw-Hill Concise Dictionary of Modern Medicine* слово *alienation* розглядається як термін із точки зору психіатрії: “*the sensation that one has been removed from friends, family or one’s usual social setting; cultural estrangement – Depersonalization*” (відчуття того, що особа може бути відсторонена від друзів, сім’ї чи звичного соціального середовища; культурна відчуженість – *переклад В.Х.*) [15].

Collins Dictionary of Medicine подає два пояснення медичного терміна *alienation*. Перше (“*Alienation... may be a feature of psychiatric disorder, but equally it may result from an accurate perception of the social environment*” (відчуження... може бути ознакою психічного розладу або результатом надто буквального сприйняття навколишнього середовища – *переклад В.Х.*) [15]) свідчить про хворобливий стан особистості; а друге вказує на симптоми шизофренії: “*a feeling that one’s thoughts and emotions are under the control of someone else or that others have access to one’s mind*” (відчуття того, що чийсь думки та емоції перебувають під контролем (впливом) іншої особи чи того, що інші люди мають доступ до ваших думок – *переклад В.Х.*) [15].

У *Collins English Dictionary* цей термін отримувє тлумачення, що набуває рис самовідчуження: “*1) a turning away; estrangement; 2) the state of being an outsider or the feeling of being isolated, as from society*” (1) відвернення, відсторонення; 2) відчуття себе відстороненою людиною, відчуття ізольованості від суспільства – *переклад В.Х.*) [8].

Словники, які розглядають соціологічний аспект лексеми, згадують праці представників німецької класичної філософії (К. Маркс, Л. Фейєрбах, І. Кант та інші). Так, вони трактують слово *alienation* як структурно-соціальні процесуальні сили, які не підтримують діалектичний взаємозв’язок особи із суспільством, а також як стан відокремлення від суспільства [18]. Термін *alienation* у соціологічному контексті було уперше вжито К. Марксом, який розглядав наслідки матеріальних і соціальних умов капіталістичного суспільства. Загалом, відчуття відчуження виникає унаслідок того, що соціальні структури заперечують базову природу людини, зокрема креативну, творчу діяльність у співробітництві з іншими людьми, оскільки кожна людина – це творець, який за допомогою креативної діяльності проявляє себе [19].

Так, *alienation* – це стан соціальних відносин, який характеризується низьким ступенем інтегрування чи загальних цінностей та високим ступенем відсторонення чи ізоляції між індивідами (або між індивідом) і групою людей у суспільстві чи у робочій обстановці [20]. Водночас *alienation* є вищою мірою відсторонення від своєї природи, продуктів своєї праці чи соціальної реальності, яке часто призводить до байдужості чи відвертої огиди до певного аспекту життя, що в іншому разі може бути привабливою чи важливою [21].

The New World Encyclopedia подає розуміння Ж. -П. Сартром лексеми з етичної точки зору, яке виникає на основі «несумлінності/нечесності», що заперечує свободу людського існування. Будучи атеїстом, Ж. -П. Сартр вважав, що, оскільки Бога не існує, люди мають самостійно нести відповідальність за свої успіхи чи невдачі, спричинені безмежною свободою, якою вони володіють. А відчуження виникає тоді, коли люди відмовляються визнавати свою відповідальність за цю свободу [22].

Із теологічної точки зору, *alienation* трактується як відсторонення від суспільства загалом чи від основних суспільних інституцій, але не обов’язково від усіх релігійних груп (“*A feeling of estrangement from society as a whole, or from its dominant institutions, but not necessarily estrangement from all local religious groups*” [23]), таке релігійне відчуження створює перешкоди для розуміння людиною самої себе, тобто виступає підґрунтям для самовідчуження.

Згідно з класичною християнською традицією, відчуження розуміється як відсторонення душі особи від Бога, яке виникає внаслідок первородного гріха і (духовного) занепаду людства, наприклад: «*Here alienation is understood as the estrangement of the individual soul from God, which initially occurred through original sin and the fall of humanity*» [22].

German-English Dictionary of Theological and Philosophical German ототожнює відчуження з божевіллям чи психічним розладом («**Alienation:** alienation; derangement (of the mind)») [24].

Висновки. Отже, дефініційний аналіз дає можливість виявити і дослідити лексеми-вербалізатори будь-якого концепту, оскільки дефініція вважається достатньо повноцінним і об’єктивним джерелом фіксації словесного/мовного вираження концепту та є основним критерієм класифікації певної мовної одиниці як концепту, що дає можливість виокремити лексеми, які формують його ядро. У межах нашого дослідження виявлено, що концепт *SELF-ALIENATION* актуалізується

за допомогою ядрової лексеми-вербалізатора *alienation*, а сам феномен самовідчуження охоплює такі значення, як «відсторонення», «відвернення», «відчуття себе як сторонньої людини», «відсторонення від певної громади чи групи», «изо-

льованість від суспільства» тощо. Перспективою подальших досліджень є проведення концептуального аналізу для виявлення особливостей актуалізації концепту *SELF-ALIENATION* в англійській мовній науковій картині світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кудиненко А.Ю. Вера, faith, belief: дефиніційний аналіз / Теорія мови і міжкультурна комунікація: науковий журнал. Курск: ГОУ ВПО «Курський державний університет», 2009. № 2 (6). С. 51–54.
2. Riemer N. Lexical decomposition. The Routledge Handbook of Semantics / ed. by Nick Riemer. New York: Routledge, 2016. P. 213–232.
3. Розвод Е. В. Вербалізація концепту SUN : лінгвокультурний аспект (на матеріалі американського варіанта англійської мови): дис. ... канд. філ. наук: 10.02.04. Луцьк, 2017. 263 с.
4. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику. Москва: Флинта, Наука, 2004. 296 с.
5. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. 156 с.
6. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.
7. Cambridge English Dictionary Online. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 05.11.2018).
8. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english> (дата звернення: 05.11.2018).
9. Dictionary.com. URL: <https://www.dictionary.com/> (дата звернення: 05.11.2018).
10. Longman Dictionary of Contemporary English Online. URL: <https://www.ldoceonline.com/> (дата звернення: 05.11.2018).
11. The Merriam-Webster Online Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення: 05.11.2018).
12. Oxford Dictionary Online. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/> (дата звернення: 05.11.2018).
13. Macmillan English Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/> (дата звернення: 05.11.2018).
14. *American Heritage Dictionary of the English Language*. URL: <https://ahdictionary.com/> (дата звернення: 27.10.2018).
15. TheFreeDictionary.com. URL: <https://www.thefreedictionary.com/> (дата звернення: 27.10.2018).
16. Black's Law Dictionary Online. URL: <https://thelawdictionary.org/alienation/> (дата звернення: 27.10.2018).
17. *Farlex Partner Medical Dictionary*. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/alienation> (дата звернення: 27.10.2018).
18. Harvey L. Social Research Glossary. Quality Research International. URL: <http://www.qualityresearchinternational.com/socialresearch/> (дата звернення: 27.10.2018).
19. Subberwal R. Dictionary of Sociology. New Delhi: Tata McGraw-Hill, 2009.
20. Definitions.net. URL: <https://www.definitions.net/definition/> (дата звернення: 27.10.2018).
21. Philosophy Pages. URL: <http://www.philosophypages.com/> (дата звернення: 27.10.2018).
22. The New World Encyclopedia. URL: <http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Alienation> (дата звернення: 27.10.2018).
23. The Association of Religion Data Archives (ARDA), Religion Dictionary. URL: <http://www.thearda.com/learningcenter/religiondictionary.asp> (дата звернення: 27.10.2018).
24. German-English Dictionary of Theological and Philosophical German. URL: <http://www.dictionary-theologicalgerman.org/?char=alienation&dsearch=1> (дата звернення: 27.10.2018).

УТІЛЕННЯ ПРАГМАТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ У ВІДЕООВИНАХ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ЗОБРАЖЕНЬ ЗАДНЬОГО ПЛАНУ СТУДІЇ

THE IMPLICATION OF THE PRAGMATIC FUNCTION IN VIDEONEWS BY USING IMAGES IN THE BACKGROUND

Чайковська О.Ю.,

*старший викладач кафедри теорії,
практики та перекладу німецької мови*

*Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

У статті на матеріалі випусків новин ZDF heute та RTL aktuell розглянуто втілення прагматичної функції та способи покращення розуміння інформації, що подається у відеоновинах. Виокремлено візуальні складники, які допомагають краще інтерпретувати повідомлення. Виявлено основні спільні та відмінні риси використання зображень заднього плану в обох випусках новин. Доповнено вже наявну класифікацію зображень, що з'являються у відеоновинах. Проаналізовано всі види зображень, якими користувалися модератори під час випусків новин.

Ключові слова: відеоновини, фото-кліше, фотопортрети, фотомонтажні зображення, алегоричні зображення, задній план студії.

В статье на материале выпусков новостей ZDF heute и RTL aktuell рассмотрено воплощение прагматической функции и способы улучшения понимания информации, представляемой в видеонюстях. Выделены визуальные составляющие, которые помогают лучше интерпретировать сообщения. Выявлены основные общие и отличительные черты использования изображений заднего плана в обоих выпусках новостей. Дополнена уже существующая классификация изображений, появляющихся в видеонюстях. Проанализированы все виды изображений, которыми пользовались модераторы во время выпусков новостей.

Ключевые слова: видео новости, фото-клише, фотопортреты, фотомонтажные изображения, аллегорические изображения, задний план студии.

In the article on the material of videonews ZDF heute and RTL aktuell is clarified the implementation of pragmatic function and ways to improve the understanding of information provided in the video news. There are visual components that help to interpret the message better. The main common and distinctive features of the use of images in the background in both news are revealed. An already existing classification of images appearing in videonews is supplemented. All types of images used by moderators during news releases were analyzed.

Key words: video news, photo-cliche, photo portraits, photomontage images, allegorical images, background.

Постановка проблеми. Досить часто, зачитуючи текст новин, на задньому плані у ведучого з'являються так звані допоміжні елементи, які сприяють кращому розумінню поданої інформації. До цих допоміжних елементів належать фотографії та малюнки, рідше таблиці та графіки. Вони покликані візуалізувати основні тези тексту, передати його основну думку. Об'єднання вербальних і візуальних знаків «різко знижують поріг зусиль, які необхідно зробити для сприйняття повідомлення» [1, с. 102].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців присвятили свою роботу дослідженню засобів масової інформації та дослідженню полімодальних текстів. Серед них Т. Добросклонська, В. Костомаров, С. Сметаніна, Г. Солганик, Н. Стеценко, Л. Дядечко, М. Рябцева, М. Яцимірська, Т. Маурер, Г. Кепплінгер, Ю. Лотман, К. Цибаір, А. Віттвен, О. Бокова, М. Мартиненкова, Ю. Сергєєва, Є. Уварова, А. Рязанов, Д. Малишев та ін.

Досліджуючи полімодальні тексти, автори дійшли висновків, що «реципієнт інформації з більшою готовністю дозволяє захопити себе в емоційному плані. В інженерній психології доведено, що реакція людини на візуальний компонент є більш сильною, ніж на слово» [2, с. 231]. Отже, використання візуальних елементів, що супроводжують текст, значно полегшують процес інтерпретації повідомлень.

Постановка завдання. Обрана тема зумовила постановку таких завдань:

- розглянути втілення прагматичної функції та способи покращення розуміння інформації відеоновин;
- виокремити візуальні складники, які допомагають краще інтерпретувати повідомлення;
- виявити основні спільні та відмінні риси використання зображень заднього плану в обох випусках новин;
- доповнити вже наявну класифікацію зображень, що з'являються у відеоновинах;

– проаналізувати усі види зображень, якими користувалися модератори під час випусків новин.

Виклад основного матеріалу. У цій статті проаналізовані новини двох каналів. І графічні елементи, які з’являються на задньому плані ведучих, дещо відрізняються один від одного. Наприклад, у новинах телеканалу RTL кожна новина, яку починає зачитувати ведучий, супроводжується зображенням. У 57% випадках це зображення багатокomпонентне, тобто не звичайна фотографія з місця події, а згенероване зображення, що містить декілька основних або головних героїв, політиків, дійових осіб. У новинах телеканалу ZDF не кожна новина підкріплена зображенням. Іноді у кадрі лише ведучий, після якого з’являється відеосюжет.

Дослідниця Хан К. О. зазначає, що не всі фотографії «інформаційно та оцінно» насичені [3, с. 168]. Вона класифікує зображення, що з’являються у новинах, так:

- фото-кліше (фотографії будівель, переговорів, рукоштовань);
- фотопортрети з неординарною мімікою;
- фотомонтажні зображення;
- алегоричні фотографії [3, с. 168–169].

У наявних відеоматеріалах були віднайдені вищезазначені види зображень, класифікація була доповнена ще одним пунктом, зокрема рухо-

мими зображеннями. Вони також з’являються на задньому плані, але вони динамічні та інтерактивні.

Динамічні зображення застосовують не лише для унаочнення наданої інформації, а й для привертання уваги глядача, іноді для його розваги (залежить від теми повідомлення). На першому прикладі (Зображення 1) зображені місяці з відповідними температурами. Як супровід інформації телеведучої про певний місяць, на екрані з’являється картинка, яка його характеризує. Далі бачимо градуси, на які зросла температура саме в кожному конкретному місяці. Ведуча також рухається у студії, підходячи до кожної картинки та жестами вказує на неї. Другий приклад (Зображення 2) є більш розважальний, хоч і тематика цього сюжету досить серйозна: чим займаються працівники різних компаній на роботі. За спиною ведучого починають впливати відповіді на ці запитання: хтось сидить в інтернеті, хтось переписується з друзями, а хтось грає в ігри на робочому місці. Ведучий розповідає про те, який вид «діяльності» займає перше, друге та третє місця. Він також активно жестикулює та переміщується по студії.

Дослідивши усі рухомі зображення обраних теленовін, ми дійшли висновку, що вони подають певні статистичні дані або результати опитування громадян. Такі дані телевізійникам дуже зручно

Зображення 1

Зображення 2

Зображення 3

Зображення 4

зображати у динамічному образі, а глядачеві запам'ятовувати динамічні образи з екрану.

Фото-кліше – це фото з місця подій, що передають ефект присутності та доказ правдивості висловлювань автора. Фото-кліше зустрічаються досить часто, тому що мають суто доказовий, ілюстративний характер. Якщо йдеться про суд, то бачимо загальновідому статую Феміди, якщо йдеться про вдалі переговори, то з'являється зображення рукоштовування, якщо ведучий розповідає про дії певної партії, то на екрані бачимо логотип цієї партії.

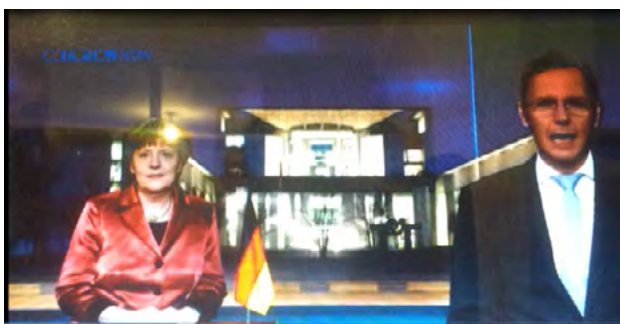
Особливої уваги заслуговують фотопортрети політиків, релігійних діячів, акторів, спортсменів, усіх відомих людей незалежно від професії з викривленою мімікою [3, с. 168]. Часто такі фото можна побачити у політичному блоці новин, адже політична еліта країн, зловлена на зіванні, за криком, бійкою, здивуванням, сміхом, суворістю, викликає неабиякий інтерес до своєї особи і неважливо негативний він чи позитивний. Адже, моменти, коли політичні діячі проявляють свої емоції, наближують їх до звичайних людей. Викривлена міміка зображає політика неестетично, тому має негативну конотацію. Тут можна прослідкувати ставлення автора (журналіста, каналу) тексту до певної особи.

Нижче наведено декілька прикладів із досліджуваних нами новин. На першому фото (зображення 5) бачимо щиро усміхнену Ангелу Меркель. Вона вітає громадян із прийдешнім Новим роком,

а її посмішка свідчить про щирість її побажань. Її постать досить естетично майорить на екрані, чим викликає позитивне враження і налаштовує глядачів на позитив до себе.

На наступному фото (зображення 6) зображений Себастьян Едате – депутат соціально-демократичної партії Німеччини. У новинному блоці розповідають про те, як було проведено розслідування і було встановлено, що він замовляв дитячу порнографію із Канади. На фото він у сидячому положенні сперся на спинку крісла і виглядає досить упевнено та розслаблено, що турбує, подекуди навіть дратує глядача, адже звинувачення в його адресу досить серйозні. Його постать справляє повністю негативне враження, а фотомонтаж, доповнений його коментарями, підсилює це враження. На питання про те, чи є він педофілом, він відповідає журналістам у досить грубій формі, що його не цікавить, хто вони (журналісти), а їх не має цікавити, хто він.

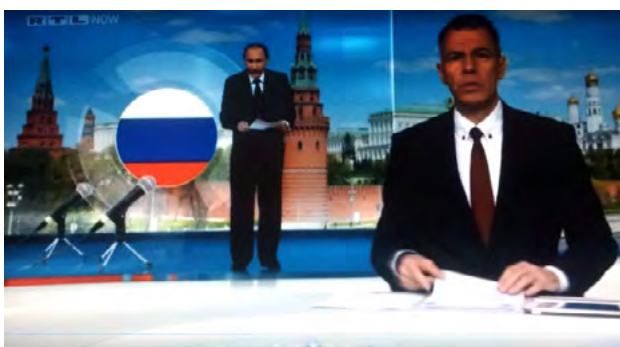
На зображенні 7 бачимо президента Росії Володимира Путіна, зокрема йдеться про пресконференцію, де він протягом довгого часу відповідав на питання журналістів із різних країн та різних телеканалів. На фото Путін виглядає досить нікчемно. Він низький та згорблений тримає в руках папірці і складається враження, ніби він щось пояснює, виправдовується. Фото має негативну конотацію, Путін виглядає так, ніби він намагається щось довести. Насправді ж на конференції він відповідав на питання щодо війни на

Зображення 5

Зображення 6

Зображення 7

Зображення 8

Зображення 9

Донбасі і зухвало брехав, що Росія непричетна. Вибір фото, на нашу думку, зумовлений недовірою авторитету російського президента, адже відомо, що Путін – лідер країни-агресора.

Останній приклад зображає вже не політичну постать, а представника німецької футбольної еліти. Ідеться про Марко Ройса – гравця дортмундської Борусії. Цей персонаж спіяманий на тому, що декілька років поспіль керує автомобілем, ніколи не складаючи іспитів на отримання водійських прав. Йому присуджений штраф більш ніж на півмільйона євро, до того ж він має пройти медично-психологічне обстеження, що в народі називається, за словами ведучого, «Idiotentest». Повертаючись до фото, можна сказати, що Марко виглядає дещо здивованим або ж пійманим зненацька і збентеженим. Про футболістів існує багато стереотипів, один із них про те, що вони не є високоінтелектуальними, їх мізки – це їх мускули або їх ноги. Глядачеві він здається дещо розгубленим. Він почісує біля скроні і справляє враження людини, яка не розуміє, що трапилось. Тим самим приєднується до «еліти високоінтелектуальних футболістів».

Алегоричні фотографії «переносять образ із зображення на головну думку тексту» [3, с. 169]. Серед усіх досліджуваних нами випусків новин на обох каналах було знайдено лише одне алегоричне зображення (зображення 9). У випуску RTL aktuell ведучий розповідав про акцію в американ-

ському метро, де чоловіків спонукають до прийняття культурної пози під час сидіння у транспорті. Мається на увазі, що більшість чоловіків, сідаючи на сидіння, широко розставляють ноги. На фото нижче бачимо юнака, який закинув ноги на сидіння, а поряд із ним сидить мавпа у схожому положенні. Мавпи, хоч тварини і розумні, але не володіють мистецтвом прямоходіння та прямосидіння. Тут образ іронічний, адже чоловік прирівнюється до тварини, яка вмє сидіти тільки у такий спосіб. Хоч образ іронічний, він, на нашу думку, негативний, тому що проводить паралель між нерозвиненістю та невіглаством. Рідке використання таких фотографій у новинах свідчить про те, що метою новин є інформування, а не розвага, адже для останнього створено безліч інших програм на телебаченні.

Не меншої уваги потребують фотомонтажні зображення. Вони присутні у великій кількості у новинах телеканалу RTL. А новини ZDF heute майже не використовують у своїх випусках таких зображень. Під фотомонтажними зображеннями маємо на увазі фото, створені та зкореговані за допомогою електронних пристроїв та програм, тому що в реальному житті одним лише фотоапаратом такі зображення створити неможливо.

Певно, в реальному житті не побачиш Папу Римського (зображення 10) поряд із напівголими дівчатами або монету номіналом один євро (зображення 11), яка тріщить по швам. У цілому фотомонтажні зображення виконують функцію втілення авторської думки. Вони використовуються у новинах для підсилення емоційного впливу на глядача. Нижче подана таблиця відсоткового співвідношення типів зображень заднього плану студії в корпусі теленовин (табл. 1).

У новинах ZDF heute найбільше присутні фото-кліше та фотопортрети, що свідчить про ілюстративний та доказовий характер цих новин. Редактори та режисери майже не використовують фотомонтажні зображення та алегоричні фото. Це свідчить про те, що новини мають високий

Зображення 10

Зображення 11

Таблиця 1
**Типи зображення заднього плану
у теленовинах**

	ZDF heute	RTL aktuell
Фото-кліше	48,7%	15%
Фотопортрети	49,8%	25%
Фотомонтажні зображення	0,2%	57,3%
Алегоричні фото	0%	0,2%
Рухомі зображення	1,3%	2,5%

рівень серйозності і достовірності та не прагнуть розважити свого глядача. А от у новинах RTL aktuell усе навпаки. Найчастіше вживаними зображеннями є фотомонтажні. Але ми маємо розуміти, що фотомонтажні означають не підкореговану або видозмінену реальність, людей чи події, а декілька різних осіб, намальованих героїв, машин, установ тощо, об'єднаних в одному фото. Фотопортрети займають другу позицію, за ними йдуть фото-кліше. Так само, як і в новинах ZDF heute, останнє місце займають алегоричні та рухомі фото. На нашу думку, це пов'язано з тим, що автори не вважають за потрібне акцентувати увагу глядачів на таких зображеннях. У новинах їм достатньо показати усміхненого політика,

заплаканого спортсмена, будівлю суду або поліції і цього буде достатньо аби глядач подивився і повірив.

Висновки. Основна частина невербальних компонентів, зокрема фотографій, несе інформативне та емоційне навантаження. Глядачі відчують ефект присутності та мають докази правдивості висловлювань автора. Фотопортрети різних діячів та відомих людей є надзвичайно цікавими, якщо вираз обличчя викривлений, фото має негативну конотацію, а якщо привітний і усміхнений – позитивну. Алегоричні фотографії хоча майже не представлені у переліку досліджених новин, але в них втілена основна думка тексту з дещо іронічним характером. Фотомонтажні зображення можуть використовувати також і вербальний матеріал. Впливовий потенціал новинного тексту доповнюється різними зображальними елементами: фотографіями, графіками, схемами. Вагому роль у створенні маніпулятивного ефекту відіграє підбір фотографій. За допомогою вдалого фото або вдало змонтованого фото можна досягти певного впливу на глядача. Сформувані у нього необхідні думки, враження, емоції щодо переглянутої новини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дедова О.В. Графическая неоднородность как категория гипертекста. Вестник Моск. ун-та. Сер. 9. Филология. 2002. № 6. С. 91–103.
2. Назайкин А.Н. Иллюстрирование рекламы: Одно изображение стоит тысячи слов... Москва: Эксмо, 2005. 320 с.
3. Хан К.А. Лингвомедийные характеристики русскоязычных информационно-аналитических интернет-текстов: дисс. ... канд. фил. наук: 10.02.02. Киев, 2016. 289 с.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СТАНОВИХ СИТУАТЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ БУТТЯ У ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ

STATE SITUATEMES OF EXISTENCE IN OLD GERMANIC LANGUAGES

Шапочкіна О.В.,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка*

У статті автором охарактеризовано семантичну сутність предиката стану на матеріалі давньогерманських мов, так звану станову ситуатему (центр, ядро висловлювання), що виражала станові відношення з позицій «агенса – пацієнта»/«суб'єкт – об'єкт» та описувала, стверджувала або заперечувала певний стан буття, існування. Під час дослідження застосовувалися такі методологічні підходи, як філософський та семантичний, за допомогою яких було здійснено розподіл предикатів на позначення стану буття на мікрогрупи: предикати передбуття (очікування стану); предикати виникнення (наявності стану); предикати екзистенції (перехід зі стану відсутності у наявний). Зокрема автором виявлено, що репрезентація станових ситуатем на позначення буття у давньогерманських мовах виявлялася за семантичним змістом різнопланово. Так, предикати стану на позначення передбуття у давньогерманських мовах означали актуальність, наближення певного стану, предикати виникнення репрезентували початок, вияв, появу стану, предикати існування описували наявність, циклічність, неминучість, передчасність, одночасність певного стану. У статті акцентовано увагу на тому, що семантичні групи предикатів стану на позначення буття у давньогерманських текстах легко асимілювали одна в одну.

Ключові слова: категорія стану, предикат стану, предикат на позначення стану буття, станова ситуатема, давньогерманські мови.

В статті автором охарактеризована семантическая сущность предиката состояния на материале древнегерманских языков, так называемая залоговая ситуатема (центр, ядро высказывания), которая выражала состояние отношения с позиций «агенса – пациента» / «субъект – объект» и описывала, утверждала или отрицала определенное состояние бытия, существования. В ходе исследования применялись такие методологические подходы, как философский и семантический, с помощью которых было осуществлено распределение предикатов для обозначения состояния бытия на микрогруппы: предикаты предбытия (ожидание состояния) предикаты возникновения (наличие состояния), предикаты экзистенции (переход из состояния отсутствия в существующее положение). В частности автором выявлено, что репрезентация залоговых ситуатем для обозначения бытия в древнегерманских языках оказалась по семантическому содержанию разноплановой. Так, предикаты состояния для обозначения предбытия в древнегерманских языках обозначали актуальность, приближение определенного состояния, предикаты возникновения представляли начало, проявление, появление состояния, предикаты существования описывали наличие, цикличность, неизбежность, преждевременность, одновременность определенного состояния. В статье акцентировано внимание на том, что семантические группы предикатов состояния для обозначения бытия в древнегерманских текстах легко ассимилировали друг в друга.

Ключевые слова: категория состояния, предикат состояния, предикат для обозначения состояния бытия, станова ситуатема, древнегерманские языки.

The research has delineated the semantic peculiarities of state predicates in the Old Germanic languages. It has also investigated so-called "situateme" or the core of statement that expressed the state relations with regard to the notions of "agent – patient" / "subject – object". The other functions of such situatemes were stating or denying a particular state of being or existence of a subject. The research makes use of various approaches, mainly philosophic, semantic. They enabled to classify the predicates of existence into such microgroups as the predicates of preexistence (anticipation of a state); the predicates of appearance (the presence of a state); the predicates of existence (the transition from the state of absence to the given state). It has been stated that the state situatemes in the old Germanic languages were represented differently in semantic aspect. Thus, the predicates of state marking preexistence marked the presence, cyclic recurrence, inevitability, untimeliness, simultaneity of a particular state in the Old Germanic languages. The article emphasizes the fact that the boundaries between the semantic groups of predicates of existence are rather blurred; therefore, they could easily assimilate with each other in the Old Germanic languages.

Key words: the category of state, state predicate, predicate of existence, state situateme, Old Germanic languages.

Постановка проблеми. Буттєві предикати – предикати наявності / відсутності та семантичні типи – утворюють організаційний центр буттєвих конструкцій і констатують або заперечують факт існування предметів, явищ, подій, а також відображають способи існування фрагмента буття. [3, с. 7].

Для аналізу предикатів стану на позначення буття у давньогерманських мовах ми будемо послуговуватися методами філософського та семантичного аналізу, який уможливує розкриття сутності буття. Оскільки буття – це суще та суттєве, людина та світ, поєднання матеріального та духовного, то і під час аналізу ста-

нових ситуаатем ми спиратимемося на ці основні аспекти. Предикати буття (екзистенції) – це власне-локативні предикати, які здатні описувати наявний стан речей, наприклад, «бути», «перебувати», «опинятися», «розташовуватися».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Предикати із семантикою екзистенції неодноразово були предметом дослідження лінгвістів (Н. Арутюнова, Т. Булигіна, Н. Деєва, О. Леута, Л. Лонська, О. Селіверстова, Є. Ширяєв та інші). Проте сьогодні залишається низка недосліджених питань, зокрема предикати початкової фази буття – предикати передбуття та предикати виникнення, що передують власне буттю, наявності та репрезентують початок існування, зародження певного стану чи процесу, переходу зі стану відсутності в наявність у корпусах давньогерманських текстів.

Постановка завдання. Завдання наукової розвідки – віднайти та описати значеннєві ситуаатемні групи предикатів буття та схарактеризувати засоби вираження у давньогерманських мовах. Аналізуючи корпуси давньогерманських мовних пам'яток, ми виокремимо три макрогрупи предикатів буття: передбуття; виникнення; існування (перехід із стану відсутності у наявний стан).

Виклад основного матеріалу. Дослідження семантико-синтаксичної структури давньогерманського речення зумовлює значний інтерес до предиката (як важливого компонента, центра парадигми категорії стану). Від лексичної семантики предиката, його сполучувальних властивостей залежить не тільки структурна організація давньогерманського речення і його компонентів, але і семантична характеристика у парадигмі категорії стану. У. Чейф зауважує, що «<...> природа дієслова визначає, що буде становити інша частина речення, зокрема те, які іменники будуть дієслово супроводжувати, який стосунок до нього будуть мати ці іменники і як ці іменники будуть характеризуватися в семантичному плані <...>» [4, с. 114–121].

Л. Теньєр визначає предикат центром (ядром) речення [2, с. 117], що формує набір синтаксичних позицій (залежних від предиката субстанціальних компонентів), зумовлює способи семантичного і морфологічного оформлення, тобто дієсловупредикату притаманні синтаксичні і морфологічні валентності.

Ураховуючи вищезазначене, можна сформулювати дворівневе тлумачення дефініції «предикат стану» – елемент, який належить до парадигми категорії стану, це синтаксема, центр, ядро речення (висловлювання), що виражає станові від-

ношення з позицій «агенс – пацієнтс»/«суб'єкт – об'єкт»; це морфологема (дієслово, прикметник, дієприкметник, прислівник, дієприслівник), яка описує, стверджує або заперечує певний стан: буття, перцепцію, фізичну/інтелектуальну дію, діяльність, відношення, емоцію, процес, результат, афект.

Предикати передбуття об'єднано значенням зародження та наближення до існування чогось у майбутньому ще до його виникнення [1]. У ролі окреслених предикатів у давньогерманських текстах функціонували здебільшого дієслова із семантикою передбуття, виокремлені ситуаатемою «невизначеної віддаленості від фази виникнення» про щось жахливе, неприємне – сліпота, смерть, небезпека; якась неминуха, фатальна подія, очікування події, явища, щось можливе у недалекому майбутньому, також думки про наявність надії на щось, напр.: станова ситуаатема (далі СС) «Неминучість долі», напр.: двн.-англ. *Ond sibðan witig god on swa hwæþere hond, halig dryhten, mærdō deme, swa him gemet þince.* (Beowulf, 685-690) – «Нині вночі над нами Божий, Господній здійсниться. Судить суд по правді – щоб збулося воля Володаря Долі!» [5]; СС «Надія», «Бажання», напр.: двн.-ісл. *lifi týna eða brenndi mik sem birkinn við* (Edda, Guðrúnarkviða in forna, 13) – «Якщо б згоріла я, як береза!» [9]; СС «Очікування», напр.: двн.-ісл. *Þaðan beið þengill, unz þingat kómu halir hundmargir ór Heðinseyju* (Edda, Helgakviða Hundingsbana I, 22) – «там чекав конунг прибуття раті незліченною з острова Хедінсей» [9].

Передбуття могло також відобразитися як актуальне, близьке: зародження та/або народження, які вичленовуються на основі ситуаатемами прямих ситуаатем «Почати існувати», «Народжуватися», або непрямих ситуаатем, тобто непомітно, мимоволі з'являтися (про почуття, думки); назривати – виникати, зароджуватися (перен. – думка, план); насуватися – з'являтися, охоплювати (про думки, мрії); поставати – брати початок), а саме:

а) прямі станові ситуаатемами: СС «Народитися», напр.: двн.-англ. *ðæt eafera wæs æfter cenned, geong in gearðum, þone god sende folce to frofre* (Beowulf, 10–15) – «За недовгий час син престолу, спадкоємець народився, надісланий Богом, людям на радість» [5]; СС «Зародитися», напр.: двн.-англ. *in worold wocun, weoroda ræswan, Heorogar ond Hroðgar ond Halga til* (Beowulf, 60) – «Зародилися на землі від Хальфана четверо: Хеогар, Хродгар, Хальга Добрий та дочка» [5];

б) непрямі станові ситуаатемами: СС «Поява думки», напр.: двн.-ісл. *Nam af þeim heiftum*

hvetjask at vígi: «Þú skalt, Gunnarr, gerst of láta mínu landi ok mér sjalfri; mun ek una aldri með öðlingi!» (Edda, Sigurðarkviða in skamma, 10) – «Ненавидячи, вона вбивство задумала: «Гуннар, ти скоро навів втратиш землю мою і мене разом з нею – з конунгом мені щастя не бачити!» [9]; СС «Поява почуття», напр.: двн.-ісл. *Sótti Sigrún sikling glaðan, heim nam hon Helga hönd at sækja, kyssti ok kvaddi konung und hjalmi; þá varð hilmi hugr á vífi* (Edda, Völsungakviða in forna (Helgakviða Hundingsbana II), 14) – «Сігрун прийшла до щасливого князя, Хельги вона пестила руки і цілувала його привітно, конунгу діва тоді до вподоби стала» [9]; СС «Поява наміру», напр.: двн.-ісл. *Lengi hvarfaðak, lengi hugir deildusk, áðr ek of frægak folkvörð at gram* (Edda, Guðrúnarkviða in forna, 6) – «Довго мучилася я, довго мовчала, все ж запитати зважилася у Гуннара» [9].

Важливим лексико-граматичним засобом вираження значення добуттевості у давньогерманських мовах була форма майбутнього часу власне буттєвого дієслова бути – буде, напр.: двн.-ісл. *Nú skal Sigurði segja görva, alls þengill mik til þess neyðir; muntu víst vita vætki lýgr; dægr eitt er þér dauði ætlaðr.* (Edda, Grípisspá (Sigurðarkviða Fáfnisbana I), 25) – «Буде Сигурду сказана правда, якщо мене він до того примушує, небрежливе слово моє послухай, скажу я про дні смерті твоєї» [9].

Буттєві дієслова характеризуються найширшою сполучуваністю і здатні були забезпечити стан передбуття будь-якого суб'єкта, прогнозування або планування подій, напр.: СС «Майбутня подія», напр.: двн.-ісл. *Þú munt maðr vera mæztr und sólu ok hæstr borinn hverjum jöfri, gjöfull af gulli, en glöggr flugar; ítr álitu ok í orðum spakr.* (Edda, Grípisspá (Sigurðarkviða Fáfnisbana I), 7) – «Будеш великий, як ніхто під сонцем, станеш понад конунгів інших, щедрий на золото, скупий на втечу, обличчям прекрасний і мудрий в промовах» [9]; СС «Прогнозування», напр.: двн.-англ. *þæt hine on ylde eft gewunigen wilgesipas, þonne wig cume* (Beowulf, 20) – «Однодумці стануть із ним пліч о пліч, вірні справі, ... якщо трапиться війна» [5]; СС «Планування глобальної справи», напр.: двн.-англ. *Him on mod bearn þæt healreced hatan wolde, medoærn micel, men gewyrcean þonne ylde bearn æfre gefrunon* (Beowulf, 65–70) – «Він замислив данів примусити на працю небувалу: палаци будувати, зали для обідів, яких люди ще не бачили» [5]; СС «Переддія», напр.: гот. *jah qap im: ni uslukaindau daurons Iairusalems, und þatei urrinai sunno* (Wulfilabiebel, Nehemiah 7:3) – «І я сказав їм: Нехай не відкриються ворота Єрусалиму, поки не буде жарко» [10].

За ознакою ускладнення додатковими ситуаціями предикати передбуття у давньогерманських мовах можна диференціювати на:

1) предикати із загальним недиференційованим значенням добуттевості, не ускладнені додатковими становими ситуаціями (сюди належать подані вище приклади ситуаціями типу «Планування глобальної справи» або «Прогнозування»); 2) предикати, у яких абстрактна семантика передбуття доповнена становими ситуаціями, що конкретизують його характер або представляють у переносному значенні: СС «Готуватися до чогось» (змова, план, ідея, зібрання тощо), напр.: двн.-сакс. *Thô uuar{d} thar gisamnod filu thar te Hierusalem [Iudeo] liudi, uuerodes te them uuîha, thar sie uualdand god suuî{d}o theolico thiggean scoldun, hêrron is huldi, that sie he{b} ancuning lê{d}es alêti* (Heliand, 95–100) – «І зібралось багато, там, у Єрусалимі, євреїв, людей освячених, де вони чекали на Господа, дуже шанобливо, сумлінно, скромно» [6]; СС «Спланувати подію» (збори, поїздка, зустріч, вбивство) у значенні «вирішувати, мати намір зробити, виконати щось», напр.: двн.-ісл. *Flykkðusk þeir Atli ok föru í brynjur, gengu svá görvir; at var garðr milli; urpusk á orðum allir senn reiðir: «Fyrr várum fullráða at firra yðr lífi»* (Edda, Atlamál in grænlensku, 40) – «Атли скликав дружинників сміливих; обладунки одягнувши, дійшли до огорожі; кидали один одному лайку і погрози: «Вирішили давно ми позбавити вас життя!» [9]; СС «Рух, зміна положення в просторі», напр.: двн.-ісл. *Fara hildingar hjörstefnu til, þeirar er lögðu at Logafjöllum; sleit Fróða frið fjánda á milli; fara Viðris grey valgjörn of ey* (Edda, Helgakviða Hundingsbana I, 13) – «поспішають бійці на збори мечів, бути їм – вирішили – у схилів Логафьюолль; знищують світ Фроди, нишпорять по острову Відріра пси, трупи зжираючи» [9].

Наявність додаткових семантичних ознак у значенні предикатів із добуттевою семантикою вказує на те, що початкова стадія буття репрезентована у давньогерманських текстах не як самостійний, окремих стан, а як невіддільний від різноманітних життєвих процесів, станів.

Предикати виникнення (становлення) репрезентували у давньогерманських текстах початок буття, процес появи, виникнення, вияву певного стану та реалізуються в мові за допомогою дієслів, об'єднаних семою появи, початку існування. У мовознавчій літературі їх розмежовано на дві групи на основі протиставлення: «власне виникнення» – «вияв і самовияв».

Предикати першої мікрогрупи характеризують власне виникнення, появу й об'єднують зна-

чення початку буття та повторної появи. Початок буття – це здебільшого ситуативи, що об'єднують процеси початку здійснення, процес власне коли подія відбувається або подія, коли щось виявляється: СС «Абсолютна початковість», виникнення певного стану, процесу, напр.: баварськ. *uuanta sar so sih diu sela in den sind arheuit enti si den lihhamun likkan lazzit* (Muspilli, 2–3) – «одразу, коли душа у путь відправляється й залишає порожнину тілесну» [8]; СС «Поява», напр.: днв.-англ. *Swa ða drihtguman dreamum lifdon eadiglice, oddæt an ongan eadiglice, oddæt an ongan fyrene fremman feond on helle Grendel* (Beowulf, 103) – «Щасливо жили дружинники у залі, доки на горі їм не з'явилося пекельне створіння, що Гренделем звалюся» [5]; СС «Руху, переміщення, зміни положення в просторі», напр.: днв.верхн.-нім. *do stoptun to samane staim bort chcludun, heuwun harmlicco huitte scilti, unti imo iro lintun luttulo wurtun, giwigan miti wabnum* (Hildebrandslied, 65) – «перш дротики з силою метнули, ті вп'ялися, застрягли в щитах, тут зішлися, задзвеніло залізо, ось щити їх іззубрені світлі і зламані вістря списа» [7]; СС «Непряма фізична та/або фізіологічна дія», вжита переважно в переносному значенні, напр.: гот. *jah atiddja dalaþ rign jah qemun ahvos jah waiwoun windos jah bistugun bi þamma razna jainamma, jah ni gadraus, unte gasulþ was ana staina* (Wulfilabiebel, Matthew 7:25) – «І дощ, і розлилися річки, і буря здійнялася й на дім отой, але він не впав, тому що заснований був на камені» [10].

Предикати другої мікрогрупи «Повторна поява» у давньогерманських текстах здебільшого мали таку станову ситуативну семантику: СС «Спогад», напр.: днв.-англ. *Hwilum eft ongan, eldo gebunden, gomel gudwiga giogude cwiðan* (Beowulf, 2110) – «то з тугою згадував роки минулі, силу юності, вбиту часом» [5]; СС «Звичай», «Обряд», напр.: гот. *ip þu fastands salbo haubiþ þein jah ludja þeina þwah* (Wulfilabiebel, Matthew 6:17) – «А ти, коли постишся, намасти свою голову і лице своє вмий» [10].

Третя мікрогрупа предикатів виникнення – вияву та самовияву – вказувала на початок вияву певного явища за допомогою характерних для нього звукових і зорових образів: СС із предикатами зі значенням виникнення звука (здебільшого предметні звуки, створені різними істотами, предметами чи явищами навколишньої дійсності), напр.: днв.-ісл. *Inn fráni ormr; þú gerðir fræs mikla ok galzt harðan hug; heift at meiri verðr hölda sonum, at þann hjalm hafí.* (Edda, Fáfnismál, 19) – «Змії могутній, сичав ти голосно

і хоробрим ти був; тому сильніше людей ненавидів, що шоломом володів ти» [9]; СС із предикатами що номінують виникнення оптичних явищ, свічення, горіння, кольору, напр.: днв.-ісл. *Sól tér sortna, sígr fold í mar, hverfa af himni heiðar stjörnur; geisar eimi ok aldrnari, leikr hár hiti við himin sjalfan.* (Edda, Völuspá, 57) – «Сонце потемніло, земля тоне в морі, зриваються з неба світлі зірки, полум'я вирує світоча життя, жар нестерпний до неба доходить» [9].

Предикати існування (екзистенції) у давньогерманських мовах означали здебільшого процеси перебування у певному стані певний відрізок часу або мали сему «Безкінечність». Це могли бути неодноразово повторювальні (багатократні), однократні, циклічні події або фатальні (констатаційні, завершальні, неминучі) події, передчасні та/ або однократні події, напр.: СС «Однократна подія», напр.: днв.-ісл. *Oft var í túni teiti meiri, þá er minn Sigurðr söðlaði Grana ok þeir Brynhildar biðja fóru, armar véttar, illu heilli.* (Edda, Guðrúnarkviða in fyrsta, 22) – «Двір наш бачив дні веселіше, ніж день, коли був осідланий Грані і Сігурд до Брюнхильди свататися їхав, до жінки злої, в годину зловісну» [9]; СС «Багатократна подія», напр.: днв.-ісл. *Þá kvað Gjaflaug, Gjúka systir: Mik veit ek á moldu munarlausasta; heft ek fimm vera forspell beðit, tveggja ðætra, þriggja systra, átta bræðra, þó ek ein lifi.* (Edda, Guðrúnarkviða in fyrsta, 4) – «Промовила Гьявлауг, Гьюкі сестра: Визнати за неможливе своє терпіння, я п'ятьох чоловіків втратила, трьох сестер, трьох синів, вісім братів – і все ж живу я» [9]; СС «Циклічна подія», напр.: днв.-англ. *ylda bearnum, undyrne cuð, gyddum geomore, þætte Grendel wan hwile wið Hroþgar, hetenidas wæg, fyrene ond fæhðe fela missera* (Beowulf, 150) – «І склалися в той час по всій землі пісні сумні, але правдиві про те, як Грендель війною на Хродгара рік за роком злосердий ходить» [5]; СС «Фатум», напр.: днв.-англ. *hie wurd forsweor on Grendles gryre, God eaþe mæg* (Beowulf, 480) – «доля безжальна забирає воїнів у сутичках з Гренделем, але Бог допоможе» [5]; СС «Передчасність» та/або «Одночасність», напр.: днв.-англ. *bearn Healfdenes; se wæs betera ðonne ic. Siððan þa fæhðe feo þingode; sende ic Wylfingum ofer wæteres hrycg ealde madmas; he me aþas swor.* (Beowulf, 470) – «спадщиною Хальфдана брат мій старший, і загинув Херогар передчасно, я ж негайно у сплату крові золото вислав Вільвінгам за море» [5]; СС «Глобальна подія» (наприклад, світостворення) або СС «Світостворення», напр.: гот. *unte in imma gaskapana waurþun alla in himinam jah ana airþai, þo gasaihvanona jahþo ungasaihvanona,*

jabbe sitlos jabbe frauinassjus, jabbe reikja jabbe waldufnja, alla þairh ina jah in imma gaskapana sind (Wulfilabiebel, Colossians 1:16) – «Адже ним було створено все, що на небі, та що на землі, осягне та неосягне, чи то палаци, чи то володіння, чи то князівста або сили: все створено ним та для нього» [10]; СС «Вічне життя», напр.: баварськ. *Elias stritit pi den euuigon lip, uuili den rehtkernon daz rihhi kistarkan* (Muspilli, 43) – «Еліас бореться за вічне життя, він хоче, щоб праведники наповнили небесне царство» [8]; СС «Побут», напр.: гот. *jah was fraquman dagis hvizuh stiur lamba gawalida jah gaits gamanwida was mis; jah bi dagans gaf wein allai þizai filusnai jah allai þizai managein; jah ana þo alla hlaif fauramaþleis meinis ni sokida, in þis ei ni kauridedjau þo managein in þaim waurstwam* (Wulfilabiebel, Nehemiah 5:18) – «Тепер те, що було приготовано для мене щодня, це був один бик і шість овець; також були приготовані для мене птахи і один раз у десять днів подавали всі види вина: але цього не було потрібно королю, тому що рабство було важким для цього народу» [10].

Висновки. Узагальнимо, що відсутність чітких меж між давньогерманськими предикатами передбуття спричинена їх багатозначністю, здатністю відображати різні фази / підфази, наприклад:

назрівати – «наближатися, ставати неминучим», як власне передбуття та «виникати, зароджуватися» (зародження); насуватися – «з'являтися, охоплювати» (про думки, мрії) як зародження та «наближатися в часі» (явища природи, пора року, абстрактні поняття) як наближення; поставати – «зароджуватися, з'являтися» як зародження, «виникати, відбуватися, наставати» як виникнення та становлення. Передбуття у такому трактуванні відкриває шкалу буття та поступово переходить у виникнення, становлення.

Варто зазначити, що у семантиці предикатів виникнення у текстах давньогерманських пам'яток могли поєднуватися значення початку буття та одночасно його здійснення, наявності, початку буття та одночасно самовияву, а також миттєвості буття, коли початок певного процесу відразу ж супроводжується його здійсненням та зникненням. Предикати існування у давньогерманських мовах були здатні виражати як значення початкової фази буття, так і буття у його розвитку (як поступовий процес, окремі фази якого можуть непомітно переходити одна в одну). Семантичні групи предикатів буття у давньогерманських текстах мали розмиті межі та легко асимілювали одна в одну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лонська Л.І. Структурно-семантичні особливості буттєвих речень в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2001. 20 с.
2. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. Москва: Прогресс, 1988. 654 с., с. 117
3. Шведова Н.Ю. Русские бытийные глаголы и их субъекты. Слово и грамматические законы языка. Глагол. Москва, 1989. 296 с., с.7
4. Чейф У.Л. Значение и структура языка. Москва: Прогресс, 1975. 482 с, с. 114 –121.
5. Beowulf. URL: 07.11.2018: <https://norse.ulver.com/src/other/beowulf/beowulf.html>.
6. Heliand. URL: 07.11.2018: <http://www.wulfila.be/lib/sievers/1878/>.
7. Hildebrandslied. URL: 07.11.2018: <http://norse.ulver.com/src/other/hildebrand/index.html>
8. Muspilli. URL: 07.11.2018: https://www.hs-augsburg.de/~harsch/germanica/Chronologie/09Jh/Muspilli/mus_frag.html.
9. Snorra Edda. URL: 07.11.2018: <http://norse.ulver.com/>.
10. Wulfila. Gotisches Biebel. URL: 07.11.2018: <http://www.wulfila.be>.

ВНУТРІШНІ І ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ ЕВОЛЮЦІЇ СЛОВОТВІРНОЇ СИСТЕМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS OF THE GERMAN WORD-FORMATION SYSTEM EVOLUTION

Щигло Л.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Сумського державного університету*

Статтю присвячено дослідженню еволюції словотвірної системи німецької мови з позицій теорії самоорганізації. У пропонованій роботі висвітлено питання співвідношення синхронії і діяchronії, статичності і динаміки у словотворі. Схарактеризовано особливості розвитку та функціонування словотвірних процесів німецької мови VIII – поч. XXI ст. Особливу увагу звернено на виявлення внутрішньо- та зовнішньолінгвальних чинників впливу на еволюцію та самоорганізацію системи словотвору німецької мови.

Ключові слова: словотвір, німецька мова, словотвірна динаміка, словотвірний процес, внутрішньолінгвальні чинники, зовнішньолінгвальні чинники.

Статья посвящена исследованию эволюции словообразовательной системы немецкого языка с позиций теории самоорганизации. В предлагаемой работе освещены вопросы соотношения синхронии и диахронии, статичности и динамики в словообразовании. Охарактеризованы особенности развития и функционирования словообразовательных процессов немецкого языка VIII – нач. XXI в. Особое внимание обращено на выявление внутренних и внешнелингвистических факторов влияния на эволюцию и самоорганизацию словообразовательной системы немецкого языка.

Ключевые слова: словообразование, немецкий язык, словообразовательная динамика, словообразовательный процесс, внутрilingвистические факторы, внешнелингвистические факторы.

The article is devoted to the study of the German word-formation system evolution from the standpoint of the theory of self-organization. The proposed paper covers the relationship between synchrony and diachrony, statics and dynamics in word-formation. The peculiarities of the development and the functioning of the word-formation processes in the German language (VIII – XXI centuries) are characterized. Special attention is paid to the identification of intra- and extralinguistic factors influencing the evolution and self-organization of the German word-formation system.

Key words: word-formation, German language, word-formation dynamics, word-formation process, intralinguistic factors, extralinguistic factors.

Постановка проблеми. Наука про словотвір сьогодення знаходиться не в кризі, як часто стверджують, а в пошуку нових шляхів розвитку, пов'язаних насамперед з осмисленням рушійних сил словотвірних процесів, із дослідженням механізму словотвірних відношень, що виникають під час функціонування мови, з виявленням словотвірного потенціалу мовної системи, виявленням зв'язку явищ словотвору з формуванням мовної картини світу. Динамічний словотвір можна віднести до ключових проблем сучасної германістики, оскільки саме динамічний підхід до вивчення лінгвальних об'єктів дозволяє виявити різні типи коливань у функціонуванні системи мови. Динаміка формування окремих словотвірних типів, словотвірних категорій, словотвірних гнізд виявляється під час дослідження того чи іншого процесу в його історичній ретроспективі. Один з основних постулатів у наукових доробках зі словотвору – постулат Фердинанда де Сосюра стосовно антиномії синхронічного і діяchronічного підходів до опису фактів мови – усе частіше

заперечується останнім часом. Саме потрактування словотвору як утворення слів є імплікацією уявлення про процес. Погляд на діяchronію (як на процес у його еволюції, а не на просту зміну окремих синхронічних зрізів) передбачає опис явищ і процесів словотвору в розвитку, у внутрішньосистемній взаємодії один з одним.

Інтерес до діяchronічного вивчення словотвірних процесів у німецькій мові пояснюється необхідністю розробки теоретичних і практичних питань історичного словотвору, основним завданням якого є опис становлення і розвитку словотвірної системи німецької мови, що й зумовлює **актуальність** цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки В.М. Жирмунського, М.Д. Степанової, О.І. Москальської, Н.І. Філічевої, В. Шмідта, Г. Аугуста, К. Беккера, В. Шмідта розкривають історію розвитку німецької мови в період із 770 року до кінця XX століття, а також розвиток німецької словотвірної системи. У працях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів

широко і глибоко розглядаються еволюційні процеси, що відбувалися на фонетичному, морфологічному і синтаксичному рівнях німецької мови, проте в них детально не схарактеризовано зміни, що відбувалися у словотвірній системі німецької мови на кожному з етапів її розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення основних закономірностей еволюції словотвірної системи німецької мови, а також виявлення чинників, що зумовили її розвиток та самоорганізацію.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1) розглянути питання співвідношення синхронії і діакронії, статичності і динаміки у словотворі;

2) схарактеризувати особливості розвитку та функціонування словотворчих процесів німецької мови VIII – поч. XXI ст.;

2) виокремити внутрішньо- та екстралінгвальні чинники впливу на розвиток та самоорганізацію словотвірної системи німецької мови.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, проблема співвідношення синхронії та діакронії вирішувалося впродовж тривалого часу по-різному: від абсолютного заперечування зв'язку між цими поняттями («синхронічний» феномен не має нічого спільного з діакронічним» [8, с. 116]) до ствердження, що діакронія є складником синхронії [5]. Фердинанд де Соссюр пов'язував синхронічну лінгвістику зі статикою, а діакронічну – з еволюцією (тобто динамікою), вважаючи, що «синхронічним є все, що стосується статичного аспекту, діакронічним – усе, що стосується еволюції» [8, с. 103]. Це не заважало йому стверджувати, що «справді, абсолютної нерухомості не існує» [там само, с. 177].

Сьогодні багато дослідників вважають, що питання про співвідношення синхронії і діакронії у словотворі вимагає свого нового рішення, бо будь-яка спроба представити його в «моментальному знімку» як застиглу систему буде певною мірою спотворенням мовної дійсності [11, с. 23].

Перехід від етимологічно-діакронічної до історично-синхронічної парадигми у дослідженні історичного словотвору сприяв окресленню прерогативності проблеми про співвідношення між синхронією та діакронією, статикою та динамікою. Так, О.І. Смирницький, підкреслює, що «мова певної епохи – це мова, що існує та розвивається в часі, тобто містить у собі момент діакронії» [7, с. 69], оскільки звернення у межах синхронічних досліджень до фактів діакронії пов'язане зі зміною наукової парадигми, спрямованої на експланаторність (пояснювальність)

[2, с. 14]. Г. Марчанд [18, с. 8] вважає, що синхронія співвідноситься із сучасною мовою, а діакронія – з історичним розвитком мови, зокрема зі словотвором.

Поняття статичності та динаміки у науковому лінгвістичному просторі (як і поняття діакронії та синхронії) висвітлюється неоднозначно. До того ж проблему словотвірної динаміки мовознавці розв'язують теж по-різному. Так, М.Д. Степанова та В. Фляйшер [10, с. 182] вважають, що динаміка постійно існує у словотворі, зокрема в синхронії. О.О. Земська вважає, що словотвір може бути як синхронічним, так і діакронічним. До того ж синхронічний словотвір має на меті дослідження відношень у системі, натомість діакронічний – процеси розвитку. Вона пише: «Моя праця спрямована на вивчення мікроісторії, отже, вона належить до галузі діакронічного словотвору» [4, с. 257]. Учені також наголошують на тому, що синхронічний та діакронічний підходи взаємодоповнюють один одного [6, с. 24; 15, с. 93; 16, с. 120]: синхронія, з одного боку, прогнозує можливість майбутнього розвитку, з іншого – вона є результатом попередніх мовних змін [15, с. 92]. Л.М. Ягупова пише, що «вивчення одного окремо взятого мовно-історичного періоду розвитку німецької мови, якими є свн., рнвн., нвн. періоди, не виключає, а передбачає використання обох підходів» [14, с. 35].

У нашому дослідженні ми дотримуємося точки зору, що її висловлює І.С. Шевченко: «Ми не абсолютизуємо ні синхронічного, ні діакронічного підходів. Будь-який із них як інструмент пізнання характеризує певна ефективність, плідність та евристичні можливості і доповнює інший». Наприклад, під час синхронічного дослідження словотвору виокремлюють певний афікс і висвітлюють важливі реляції його функційного буття. Натомість за умови діакронічного підходу щодо статичний стан знову набуває динаміки, тобто історичного руху, тільки так веде до повного розуміння синхронічних здобутків» [13, с. 93]. Словотвірна система є своєрідним «каталізатором» розвитку мови, оскільки креативна і динамічна природа словотвірного акту максимально впливає на мовні зміни різних рівнів і водночас є потужним джерелом гіпотез про динаміку мови. У цьому дослідженні ми зупинимось на положеннях, що відображують основні тенденції еволюції словотвірної системи німецької мови.

Рівень розвиненості німецької словотвірної системи давньовісхіднонімецького періоду свідчить те, що словотвірна система VIII – XI ст. майже не мала власних словотвірних моделей і

словотворчих засобів, у результаті того, що давньоверхньонімецька мова відчувала величезний вплив грецької і латинської мов, запозичувала словотворчі елементи. Унаслідок цього більшість словотвірних моделей і засобів цього періоду є кальками з латинської або грецької мов, що не дозволяло розвиватися власне німецьким словотворчим елементам.

Високий словотвірний потенціал у давньоверхньонімецькій період розвитку німецької мови демонструють суфікси. Так, наприклад, суфікс *âri*, що походить від лат. *-arius* і був запозичений із латинської мови разом зі словами, до складу яких він входив (пор., наприклад, *molinarium* мельник), слугував для утворення нових слів від основ іменників, що підтверджується матеріалами однієї з найдавніших германських мов – готської, пор. *bôkareis* (der Schrift gelehrte) книжник, той, хто розуміється в писанні от *bôka* літера; *wullareis* – спеціаліст із виготовлення виробів із бавовни від *wulla* бавовна. У давньоверхньонімецькій мові також були слова, утворені від основ іменників за допомогою цього суфікса, наприклад: *ambahtâri* служитель слуга від *ambaht* служба; *fâtâri* спокусник від *fâra* спокуса, небезпека; *gartâri*, *gartinâri* садівник від *garto* сад; *lêrâri* вчитель від *lêra* вчення; *mâdâri* жнець від *mâd* жатва; *scâhâri* розбійник, грабіжник від *scâh* розбій; *sângâri* співак *sang* від пісня. Серед похідних іменників зустрічаються назви на позначення виконавця дії (nominaagentis), які були пов'язані з відповідними дієсловами, пор.: *suonâri* суддя – *suona* суд – *suonen* судити; *lêrâri* вчитель – *lêra* вчення – *lêren* вчити тощо. Ця обставина сприяла утворенню нових іменників безпосередньо від дієслівних основ, у результаті чого значення самого суфікса було переосмислено; він став позначати виконавця дії, а не просто відношення до дії. У давньоверхньонімецькій мові велика кількість іменників із цим суфіксом утворена від дієслова: *fiskâri* рибалка від *fiskôn* ловити рибу; *jagâri* мисливець від *jagôn* полювати; *heilâri* цілитель від *heilen* цілити; *mezzâri* вимірювач від *mezzan* вимірювати; *nemâri* той, хто бере від *neman* брати; *helfâri* помічник від *helfan* допомагати.

Отже, завдяки запозиченню словотворчого компонента утворюється новий словотвірний тип, який виявився настільки продуктивним, що почав витісняти старий суфікс *-n*, що слугував для цього ж раніше, пор. давньонімецькі – *helfo* – *helfâri*, *nemo* – *nemâri*, а також давньонімецькі – *geber* той, хто дає, *widersachers* супротивник зі давньонімецькими – *gebo*, *widersacho*. Зі старих утворень на *-n* у сучасній мові збереглися лише

деякі пор. *derBote* (двн. *boto*), *derHerzog* (двн. *herizogo*), *derSchultheiß* (двн. *skultheizo*). Цей словотвірний тип виявився стійким і зберіг свою продуктивність і дотепер завдяки передумовам, що склалися для цього в об'єктивній дійсності. У сучасній німецькій мові це майже похідні від дієслівних основ (рідко від іменних основ, наприклад, *Gärnter*, *Künstler*).

Поряд із суфіксацією в зазначений період розвивається словоскладання. Найдавнішим способом словоскладання є основоскладання, за якого першим членом використовується чиста основа без показників відмінка і числа. Подібний тип словоскладання сягає своїм корінням у далеке минуле, коли флексія ще не була розвинена і коли просте розташування основ слугувало засобом поєднання в реченні. Ці архаїчні поєднання остаточно перетворилися в складні слова з появою флексії, оскільки їх особливістю стала відсутність флексії у першого компонента. Цей тип словоскладання, названий Я. Грімом *eigentliche Composita* (повноскладні з'єднання), міг існувати в чистому вигляді лише тоді, коли чітко розрізнялися різні типи основ, що давало можливість без особливих зусиль виокремити необхідну основу кожного іменника [12, с. 128]. Так, повноскладні з'єднання широко представлені у давньоверхньонімецькій мові, пор.: *erdrihhi* царство на землі, *gouchvaz* кадило.

До того ж у давньоверхньонімецькій мові представлено й інший вид словоскладання, якому Я. Грім дав назву «*uneigentliche Composita*» (неповно складні з'єднання). Складні слова такого типу утворювалися спочатку завдяки комбінаториці слів, синтаксичні зв'язки між якими знаходили своє вираження у відмінкових закінченнях, пор., наприклад: двн. *Donarestag* четвер, *Frankonofurt* Франкфурт. Закріплення і розвиток цього типу словоскладання проходило поряд із перебудовою системи називного відмінювання. До того ж колишня флексія переосмислювалась як з'єднувальний елемент (пор. суч. *Sonnenstrahl*), що сприяло безлічі утворень за аналогією [12, с. 128–129].

Отже, в давньоверхньонімецькій період розвитку німецької мови спостерігається тенденція до утворення дериватів та композитів завдяки суфіксації та словоскладання.

У середньоверхньонімецькій період словотвірна система продовжує свій розвиток і підпадає під вплив різних позамовних явищ. Простежуючи зовнішні впливи на німецьку мову XI – XIII ст., необхідно поряд із латиною, вплив якої спостерігається впродовж усієї історії

німецької мови, висвітлити вплив французької мови [1, с. 118]. Із французькою мовою в цей час були тісно пов'язані культура і жаргон німецького лицарства, особливо помітним цей вплив стає після безпосереднього зіткнення німецького і французького лицарства під час другого хрестового походу 1147 р. Із французької мови запозичується не тільки лексика у сфері лицарської культури, а й словотворчі засоби. Так, суфіксальна підсистема поповнюється суфіксом *-ier*, що був запозичений із французької мови в кінці XII століття, наприклад, *turnieren, hovieren*. У XII – XIII ст. слів із цим суфіксом порівняно небагато, їх частотність невисока. Ця модель набуває широкого поширення і стає найпродуктивнішою для дієслова, наприклад, *buchstabieren, halbieren*.

У площині словоскладання відбувається подальше збільшення кількості неповноскладних з'єднань (так званих *uneigentliche Composita*), що виникають у результаті злиття синтаксично пов'язаних слів, наприклад: *boten-brot винагорода за виконане доручення, drachen-blut кров дракона, goteshus* (зустрічаються випадки, коли складні деривати написані окремо *goteshus*) *храм (божий), wibes-name жіноче ім'я*.

Найвищу продуктивність у ранньовірхньонімецький період демонструє словоскладання, що пояснюється дією закону аналогії, тяжінням німецької мови до складних утворень. Серед складних слів з'являються такі типи з'єднань, як детермінативні складні слова, наприклад, *wortkarg, Obstgarten*; копулятивні з'єднання, наприклад, *eingraublau gelber Stoff, Dichter – Komponist*, зростає кількість складносинтаксичних слів, наприклад, *Porzellanteller* та складнопохідних утворень, наприклад, *breitschultrig*. Зазначимо також, що у ранньовірхньонімецький період велику роль у формуванні лексичного складу національної німецької мови відіграють професійні мови і жаргони, а також інтенсивний розвиток торгівельних відносин Німеччини з іншими країнами, зумовлений вступом Німеччини в Ганзейський союз. Так, завдяки увезенню в країну нових, невідомих раніше товарів і предметів побуту в ранньовірхньонімецькій мові виникають нові слова-композиції, наприклад, *tabakshändler* 1765 р. [17]; *Havannabraun* 18 ст. [19, с. 619].

Поповнення системи словотворчих афіксів у нововірхньонімецький період відбувається внаслідок:

– появи нових суфіксів завдяки перерозкладу морфем. Так, ілюстративним прикладом можуть слугувати суфікси іменників *-igkeit, -erei, -aner* і прикметника *-ern*, які є ніби «нарощеними» зі ста-

рих *-keit, -ei, -ner* і *-en*. Суфікс *-ern* однозначний старому *-en*, який зберігається в небагатьох старих словах, пор. *golden, wollen-stählern, gläsern*. Суфікс *-aner*, як відомо, має спеціалізоване вживання. Суфікси ж *-igkeit* і *-erei* виявляють під час порівняння з *-heit (-keit)* або *-ei* інший семантичний відтінок, пор. *Reinheit i Reinigkeit, Kleinheit i Kleinigkeit*. Суфікс *-erei* має суб'єктивно-оцінне значення, що є відсутнім у дериватах із суфіксом *-ei*, наприклад, *Singerei* «докучливий спів», *Schreiberei* «писанина» тощо;

– запозичення афіксів. Запозичення суфіксів є іншою можливістю поповнення континууму словотворчих компонентів, що дуже широко представлено в нововірхньонімецький період. Тут ми зустрічаємо багато суфіксів іменників і прикметників, запозичених із латинської та французької мов. Це суфікси іменників зі значенням особи: *-ant, -at, -ent, -ist, -ier, -(i)eur, -ar, -or* (наприклад, *Aspirant, Diplomat, Konkurrent, Brigadier, Ingenieur, Notar, Organisator*), суфікси з абстрактним значенням: *-ismus, -tät, -tion, -ion, -ie, -age, -ur, -ik, -anz, -enz* (наприклад, *Divergenz, Funktion, Konsonanz, Subjektivität*) тощо. Прикметники характеризуються запозиченими морфемами: *-är, -ar, -al, -ell, -ös, -il, -iv* (наприклад, *graziös, normal, polar, produktiv, servil, traditionell*) тощо.

Варто підкреслити, що лише деякі з перерахованих морфем здатні до продукування дериватів від німецьких основ, наприклад, *-ist* (Hornist), *-ant* (Lieferant), *-ös* (pechös), *-age* (Kleidage). Інші наявні лише в запозиченнях. Проте можливість побудови гнізд слів, в утворенні яких беруть участь і запозичені, і автохтонні суфікси, є доказом того, що зазначені морфемні входять до континууму єдиної словотвірної системи, пор.: *Grammatik, grammatisch, grammatikalisch, Grammatiker, grammatikalisieren, Grammatikalisierung; Optimist, Optimismus, optimistisch* тощо.

– переосмислення словозмінювальних морфем у словотворчі або переосмислення одного словотворчого афікса в інший. Однією з можливостей поповнення системи суфіксації нового періоду є переосмислення словозмінювальних суфіксів у словотворчі або переосмислення одного словотворчого суфікса в інший. Так, Л.Р. Зіндер, Т.В. Строева доводять, що у такий спосіб виникли суфікси: іменників *-en* (наприклад, Knochen) та *-er* у прикметників (типу Berliner або voller). Так, суфікс *-en* з'явився завдяки аналогічному перенесенню морфем непрямих відмінків *-n* в називний відмінок (у свн. відмінювання Knochen було: N. knoche, G. D. A. knochen). У сучасній німецькій мові морфему *-n* розглядають

як суфікс: *Knochen-knoch-ig* – *knöch-ern*; аналогічно *Tropfen* – *tröpf-eln* тощо. Суфікс *-er* у прикметників типу *Berliner (Zug)*, *Leipziger (Straßen)* є за походженням словоутворювальним суфіксом осіб *-er* (тут етнічних назв). Із *der Berliner Zug*, де *Berliner* означало «берлінців» виникає *Berliner Zug*, де *Berliner* означає «берлінський», до того ж прикметник не змінюється, а суфікс іменника переосмислений як суфікс прикметника. У слові *voller* суфікс *-er* є словозмінювальною морфемою сильного типу відмінювання (номінатив чоловічого роду однини); з таких випадків як *der Saalvoller Leute* «зал, повний людей» вживання *voller* було перенесене на випадки, де іменник вживається в іншому роді або числі, наприклад, *die Straße(n) voller Leute*. *Voller* виступає незмінним прикметником, а його компонент варто, ймовірно, тлумачити як суфікс *-er* [3, с. 193–196].

Під впливом сприятливих екстра-та інтралінгвальних умов у XVIII – на поч. XXI ст. з'являється велика кількість нових складних слів, що належать до різних лексико-семантичних груп і відрізняються за своєю словотвірною структурою. Основним чинником, що визначає утворення складних слів, є аналогія, незважаючи на те, що в новонародженій німецькій мові збільшується кількість словотвірних моделей і ускладнюється структура складних слів.

Інноваційним складником лексичного складу сучасної німецької мови є неогенні мовні одиниці як показники розвитку суспільної свідомості та науково-технічного прогресу, тобто ті одиниці мови, що виражають «дух часу». Геополітичні зміни в європейському просторі сприяли появі великої кількості нових слів у німецькій мові нового періоду: спочатку – об'єднання Німеччини і пов'язані з цим подіями (*Dunkeldeutschland*, *die Osterweiterung*), потім – інтеграційні процеси в Європі (*das Eurogeld*, *die Eurozone*), війною на Балканах (*der Blauhelmeinsatz*, *der Kollateralschaden*), підвищення активності терористичних організацій (*der Anti-Terror-Krieg*, *die Milzbrandattache*).

Події у внутрішньополітичному житті Німеччини також дали імпульс для утворення нових слів: номінацій для нових законопроектів, політичних програм, реформ тощо (*Job-Floater*, *Riester-Rente*), економічних реалій (*Ein-Euro-Job*, *das Sparpaket*). Інтенсивний розвиток науки і техніки преломлюється у відповідних мовних інноваціях, наприклад: *die Datenautobahn*, *die Organspende*, *der Stammzellenimport* тощо. Поповнення словникового складу сучасної

німецької мови неологізмами відбувається за рахунок дії різних лінгвальних чинників, але найбільш продуктивним із них є словоскладання.

Висновки. Проведене діахронічне дослідження еволюції словотвірної системи німецької мови впродовж усіх періодів розвитку німецької мови дозволило виявити чинники, що вплинули на еволюцію словотвірної системи німецької мови, а отже, уможливило прослідкувати дію принципу самоорганізації.

Так, самоорганізація словотвірної системи німецької мови зумовлена такими: 1) **внутрішньо-лінгвальними чинниками**: а) поступовим становленням словотвірної системи німецької мови, появою нових словотвірних моделей, а також рівнем продуктивності словотворчих процесів у певний період розвитку німецької мови; б) впливом закону аналогії; в) схильність німецької мови до словоскладання і висока комбінаторика слів сприяли продукуванню складнопохідних утворень, складносинтаксичних слів, конверсивів та телескопізмів; г) високим словотвірним потенціалом німецьких афіксів (суфіксів і префіксів) і розвитком семантики;

2) **екстралінгвальними чинниками**: а) розвитком і становленням національної літературної німецької мови в умовах різнодіалектності; б) впливом на всі рівні німецької мови латинської і французької мов; в) завойовницькими походами і розвитком торгових відносин Німеччини з країнами Сходу, Азії, Індії, зі слов'янськими державами сприяли входженню великої кількості запозичень до лексичної системи з грецької, французької, арабської, італійської, слов'янських і східних мов, а також ввезені в країну іноземні товари стали прототипами для утворення інноваційних дериватів різних частин мови; г) культурою і традиціями лицарства; д) поширенням християнства і впливом церкви. Переклад у 1537 році М. Лютером Біблії на німецьку мову уможливив поширення на території Німеччини мови Лютера; д) науково-технічним прогресом, появою і розвитком нових сфер діяльності; е) геополітичними змінами у європейському просторі.

Отже, виявлені внутрішні і зовнішні чинники розкривають тенденції становлення та розвитку німецької словотвірної системи і є віддзеркаленням мовної картини світу носіїв німецької мови.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в порівняльно-історичному студіюванні процесів еволюції у словотворі, проведенні зіставного аналізу словотвірних змін у германських, слов'янських та інших індоєвропейських мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бах А. История немецкого языка: пер. с нем. Москва, 1956. 343 с.
2. Зализняк А.А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект «Каталога семантических переходов». Вопросы языкознания. 2001. № 2. С. 13–25.
3. Зиндер Л.Р., Строева Т.В. Историческая морфология немецкого языка. Ленинград, 1968. 263 с.
4. Земская Е.А. Динамика системы современного русского словообразования и проблемы словообразовательной нормы. 2. Tagung der Internationalen Kommission für slavische Wortbildung "Neue Wege der slavischen Wortbildungsforschung" (Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen u. Literaturen; Bd. 3). Frankfurt am Main; Berlin; New York: Peter Lang, 1999. S. 257–264.
5. Келлер Р. О невидимой руке в языке: пер. с нем. Самара, 1997. 308 с.
6. Огуй О.Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії: Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи. Чернівці, 1998. 370 с.
7. Смирницкий А.И. Древнеанглийский язык. Москва, 1998 (1955). 319 с.
8. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики: пер. з фр. Київ, 1998. 324с.
9. Степанова М.Д., Чернишова И.И. Лексикология современного немецкого языка. Москва, 1962. 310 с.
10. Степанова М.Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке. Москва, 1984. 264 с.
11. Полюжин М.М. Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке. Москва, 1992. 265 с.
12. Филичева Н.И. История немецкого языка. Москва, 2003. 304 с.
13. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16–20 вв. Харьков, 1998. 168 с.
14. Ягупова Л.М. Мовно-географічна варіативність системи середньовісньонімецьких префіксальних іменників. Донецьк, 2007. 605 с.
15. Erben J. Deutsche Wortbildung in synchronischer und diachronischer Sicht // Wirkendes Wort. 1964. H. 2. S. 83–93.
16. Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre (Grundlagen der Germanistik 17). Berlin, 1993. 182 S.
17. Frühneuhochdeutsches Wörterbuch. URL: <https://fwb-online.de/content/fwb-online-hilfe#c3094> (дата звернення: 5.11. 2018).
18. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach. München, 1969. 545 p.
19. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. München, 1993. 4353 S.

РОЗДІЛ 4 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81'42=133.1

ПРОТОТИП ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ «PAPILLON» / «МЕТЕЛИК» У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ФРАНЦУЗЬКОГО МОДЕРНІЗМУ

PROTOTYPE AND PECULIARITIES OF REALIZATION OF THE LITERARY CONCEPT "PAPILLON" IN THE POETIC DISCOURSE OF THE FRENCH MODERNISM

Тарасова О.А.,

*кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри романської філології та перекладу**Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

У дослідженні у колі зору знаходяться віршовані тексти французьких поетів 19–20 століття. Мета розвідки – виявити прототипну основу художнього концепту «papillon» / «метелик» та відслідкувати її актуалізацію мовними засобами в аналізованих творах. Коріння ініціації метелика та станів життя і смерті перебуває у площині реалізації прототипів. У визначенні цього аспекту художнього концепту апелюємо до лінгвопоетологічної традиції тлумачення прототипу через теорію евокативності.

Ключові слова: поетична інформація, поетичний смисл, прототип, французький модернізм, художній концепт «papillon».

В исследовании в поле зрения оказываются стихотворные тексты французских поэтов 19-20 веков. Цель статьи – выявить прототипную основу художественного концепта «papillon» / «бабочка» и проследить его актуализацию языковыми средствами в анализируемых произведениях. Источник оминициации бабочки и состояния жизни и смерти находится в сфере реализации прототипов. В определении данного аспекта художественного концепта апеллируем к лингвопоетологической традиции трактовки прототипа посредством теории эвокативности.

Ключевые слова: поэтическая информация, поэтический смысл, прототип, французский модернизм, художественный концепт «papillon».

Our research is devoted to the poems by the French poets of the 19th – 20th century. The objective of the trial is to model the structure of the literary concept “papillon” through defining its prototypical basis and tracing down its actualization with linguistic means in the works mentioned above. The initiation of a butterfly and the states of life and death originates in prototype realization. In order to define this aspect of a literary concept we will refer to the linguopoetical tradition of interpretation of the prototype via the evocation theory.

Key words: poetic information, poetic meaning, prototype, French modernism, literary concept “papillon”.

Постановка проблеми. У сучасних дослідженнях поетичної картини світу нагальним видається розгляд мовних явищ у межах когнітивної поезики та художньої концептології (М. Freeman, R. Tsur, M. Turner, Л.І. Белехова, О.П. Воробйова, О.М. Кагановська, Ж.М. Маслова, В.Г. Ніконова, І.А. Тарасова та ін.), що передбачає почасти визначення сутності художніх концептів, моделювання та опис. В основі нашої розвідки міститься думка про те, що художній концепт є ментальною одиницею мовної свідомості адресанта поетичного повідомлення, сформованою за допомогою різних способів категоризації дійсності, детермінованою загальнокультурними й національними факторами художнього дискурсу, у межах якого

він функціонує, та здатну до вербалізації у різноманітних формах. Саме за посередництва художніх концептів експлікуються поетичні смисли, які є результатами процедури рефлексії над тим чи іншим художнім концептом індивідуально-авторської свідомості. Тому поетичний смисл є інтегральним лінгвоментальним утворенням, що виникає у межах формування текстової віртуальної реальності та маніфестується через текстові одиниці, котрі беруть участь у динаміці процесів самоорганізації поетичної інформації.

Тип концепту як художнього вимагає застосування динамічного підходу до його розгляду, що стає досяжним на типологічному рівні, тобто через аналіз окремих (зокрема архетипного, про-

тотипового, ідіолектного) аспектів у репрезентації означеного інформаційного конструкту. Мета статті – ідентифікація прототипного аспекту в актуалізації художнього концепту «papillon» / «метелик» у творах поетів-модерністів, що здійснюється у межах розгляду французької мовно-поетичної свідомості аналізованої доби. Серед основних завдань – виявити засоби вербалізації пропонованого художнього концепту у творах П. Валері, П. Верлена, В. Гюго, А. де Ламартіна, Ж. де Нерваля.

Уведенню у мовно- та літературознавчий обіги такого терміна, як «прототип», ми завдячуємо, за висловом В. Воловскі [28, с. 65], «психосоціо-прагматичній сфері впливу» в гуманітаристиці, тобто дослідям Е. Рош, Ч. Філмора, Дж. Лакоффа, Т. Гівона та ін. [10; 12; 14]. Серед лінгвістичних дисциплін теорія прототипу становить важливий об'єкт розгляду саме у лексичній семантиці, де французька філологічна думка не є винятком: загальновідомими є праці П. Коха [17], Ж. Клебера [16], Ф. Растье [24]. З'ясовано, що проблеми дефініції та ідентифікації прототипу як «поняття, що імплементується у розмаїтті версій» [22, с. 98] мають ґрунтуватися на історичній перспективі, де визнання (почасти дещо інтуїтивне) ролі «репрезентативного терміна» вимагає врахування поняття варіативності, що виникає із потраплянням у певне оточення [24, с. 55]. Тобто прототиповим сприймається не те, про що знає чи вважає, що знає, певна мовна особистість, не «найкращий» із-поміж інших екземпляр певної категорії, а те знання, яке визнають розділеним між собою інші учасники мовної спільноти [16, с. 73]. Отже, з когнітивних позицій питання прототиповості пов'язується насамперед із процесами людської пам'яті з оброблення інформації та кластеризацією екземплярів певної категорії у «сімейній відповідності» зі збереженням власної ідентичності [6].

У сучасній романістиці поняття прототипу активно долучається до лінгвопоетологічних розвідок, зокрема у сфері літературних жанрів [11; 28]. У пропонованому дослідницькому полі поняття прототипу поетичного/художнього сприймається як «модель для наслідування» («modèle à suivre»), загальна літературна категорія, що демонструє присутність у творах одного літературного жанру «мінімального профілю» характеристик (в основному – морфологічних і структурних особливостей, наприклад, як у випадку із *сонетом*), детермінованих у межах однієї категорії; динамічна структура, котра передбачає діахронічні варіації

за посередництва задіяння ефектів загального репроекування; він не має збігатися з архетипом, тобто конфігурацією рис, наявних у літературному творі, які закладають початкові підвалини певного жанру чи слугують за базову модель («modèle à suivre») певної категорії [28, с. 80–81, 84]. Почасти цей термін використовується відносно корпусу текстів-винаходів, котрі миттєво знову підпадають під питання загальної та формальної категоризації; прототип одразу вражає своєю новизною, спродукованою власне формальною стороною, та стає за умовчанням тим, хто проголошує анонс серії. Показово, що саме кін. 19 століття відзначається започаткуванням цілої низки прототипів, переважно індивідуального характеру, та серій (зокрема «SplendeParis» Бодлера, згодом «Illuminations» Рембо як прототипи серії поем у прозі) [11, с. 42, 44]. У контексті нашої розвідки важливим видається розуміння принципу дії жанрової поетичної прототиповості, коли процес поетичної креації варто сприймати за схемою «фабрикування серії» («fabrication de série») замість «фабрикування у межах серії» («fabrication en série»); тут ідеться не про відтворення на рівні ідентичності, а про власне повтор («répétition pure»), що передбачає «метафоричні зсуви», «фантазми», «локалізовані взаємодії» [11, с. 45]. Такий принцип пояснює креативні маніпуляції з художніми образами, інформаційні прирощення у віртуальному текстовому просторі за рахунок звернення до різних поетичних смислів, що детермінується художньо-естетичними настановами літературних шкіл чи напрямків у межах течії французького модернізму.

Близькою нам виявляється концепція, що розробляється когнітивною поетикою, із залучення до дослідів віршованих текстів поняття прототипу в межах теорії евокативності (la théorie de l'évocation), репрезентованою в романістиці цілою низкою праць [4; 5; 8; 15; 20]. Сутність цього наукового напрямку полягає у лінгвістичному розгляді поезії з позиції поєднання спостереження над формальними особливостями віршованих творів (фонологічні, морфологічні, синтаксичні та метричні) із семантико-прагматичними теоретичними засадами з опису інтерпретативних механізмів, що спочивають на рецепції чи продукуванні поетичного тексту [8, с. 9]. Поетичне повідомлення постає як поле для евокації, розгортання прототипів, укорінених у колективній пам'яті. Прототип репрезентується когнітивною структурою, що слугує за засіб категоризації на основі образної інформації, мета якої вбачається

в укладанні переліку суттєвих характеристик певного об'єкта. Комплексний характер характеристик не передбачає одночасну реальну реалізацію. У межах окремого поетичного твору, тобто в індивідуальній формі, мовний матеріал володіє якістю «прототипної універсалії» [4, с. 83; 20, с. 53].

Уважаємо за необхідне провадити спостереження над індивідуальними стратегіями (чуттєвий образ) сприйняття інформації з навколишнього світу французькими поетами-модерністами, що спираються на колективну дискурсну практику, у межах ідентифікації художнього концепту «papillon» / «метелик» через його концептуальні ознаки. Такий підхід дозволяє виділити декілька *евокативних тенденцій* художньої категоризації, творчої взаємодії поетів зі світом.

Отже, у колективній художньо-естетичній практиці фіксується значна кількість вірувань, прикмет, що пов'язують метеликів з образами духів померлих. Такі уявлення присутні практично в усіх культурах [7, с. 728–729], що й підтверджує інваріантність асоціації метелика та душі, відслідковується зв'язок цієї комахи з потойбіччям. Так, в античній культурній традиції широко розповсюдженим є міф про Психею, молоду вродливу дівчину, що привабила самого Амура, ставши його жінкою та безсмертною богинею (зображується з крилами метелика за спиною) наперекір усім перешкодам [25, с. 62–63]. Ще одна антична легенда розповідає про Прометея, який змайстрував тіло людини з глини, а Афіна вдихнула у нього метелика – символ душі – з метою оживлення [21, с. 400–401]. Таке порівняння метелика та душі, закріплюючись у мові (грецькою *psukhè* одночасно позначає і душу, і метелика), отримує вже прототипове прочитання: починаючи з класичної античної традиції (Аристотель, Платон) утверджується позиція про те, що людська душа залишає тіло під виглядом метелика [18].

Показ духовної спустошеності творчої особистості за посередництва образу Психеї можна спостерігати у поезії Верлена [23]: *Psyché Deux pourtant se lasse. / Son vol est la main plus lente / Que cent tours de passe-passe / Ont faite toute tremblante*. У кінцевому рахунку відбувається проведення паралелей (поема входить до складу збірки Верлена «Parallèlement») неминучого кінця («Hélas, voicil'agonie!») між поетичною творчістю та персоналією поета [26, с. Xi], де в образі Психеї (зміна статусу зі смертної на богиню Олімпу) перетинаються питання духовності та тілесності, які у людини, на думку поета, проходять кожна окремо.

Проте найбільшого розповсюдження у французькому модерністському віршованому дискурсі здобула *евокативна тенденція* щодо метафоричного ототожнення метелика та коханої людини, що базується на відносинах Психеї та Амура як прототипових. Досить часто поетична подія розгортається за допомогою міфологізації, тобто просувається ідея гармонійного природного союзу між метеликом та квіткою, що набуває статусу легендарної, казкової: *Le papillon, petit fou, vole / Sur son ailed'un bleu velours, / Pose un baider sur la corolle / De roses, nids de ses amours (Mallarmé) [23]; Roses et papillons, la tombe nous rassemble / Tôt où tard. / Pourquoi l'attendre, dis? Veux-tu vivre ensemble / Quelquepart ? (Hugo) [23]*. Тут об'єднавчим елементом є Краса, приналежність гармонії Природи: *Malheur, papillons que j'aime, / Doux emblème, / A vous pour votre beauté !... (Nerval) [23]*. Саме ця природна основа править за канонічну у любовних відносинах, що припускає також індивідуально-авторські варіації як, наприклад, у разі з верленовою поезією, що сприймається крізь призму його відносин із Рембо [3, с. 140; 9, с. 358].

Загалом, такі індивідуально-авторські перспективи представлення аналізованого художнього концепту слугують підтвердженням оформлення такої ключової концептуальної ознаки як «sensualité» («чуттєвість»).

Відповідальними за іншу концептуальну ознаку художнього концепту «papillon» / «метелик» – «éphémère» («ефемерність») є такі тропи, як порівняння, що пропонують індивідуально-авторські візії-аналогії між:

– комахою – поетичним натхненням – почуттям кохання (Nerval) [23]: *Passe comme une pensée / De poésie ou d'amour;*

– комахою – відчуттям бажання (Lamartine) [23]: *Il ressemble au désir, qui jamais ne se pose.*

При цьому активним залишається й розгляд метелика як прагнення людини до світла, що є проявом категорії несвідомого [Dict.symb], а отже, має місце зв'язок з архетипним підґрунтям стихії вогню: *Les papillons de nuit – leur danse effrénée au-dessus de la coupe éblouissante. / Puis ils se jettent au feu comme avec désespoir, et il s'élève une poussière de cendre illuminée... (Valéry) [23]*. Прототипом є ритуал жертвопринесення: церемоніальне дійство, танок нічного метелика, який запрограмований на смерть, відображає вивільнення душі від тіла вогнем. Саме *евокативна тенденція* усвідомлюваної самопожертви («Prennent leur essor bruyant» – Nerval) сприймається не як магічна інсинуація, проте як еволю-

ційний шабель індивідууму задля досягнення осяяння, прозріння («illuminé»).

Наголосимо, що активного ужитку здобуває інша евокативна тенденція щодо визнання за метеликом ознаки ренесансу (фр. renaissance), котра міцно закріпилася і в літературній, і в психоаналітичній традиціях [7, с. 729], тобто переродження, експлуатуючи дещо інший прототипів аспект репрезентації образу метелика – здатність до метаморфоз. Засобом передання цієї якісної характеристики у віртуальному текстовому просторі є опис метелика через акумуляцію художніх образів, приналежних до світу Природи, що вписується у модерністську поетичну модель світу, котра фокусується на питанні дотримання ідеалів Гармонії та Краси.

У таких випадках метафоричні представлення-усоблення метелика мають синкретичний характер, а прототипове прочитання образу метелика представляє такий інформаційний вектор – «état charmant de volatilité transitive» [27, с. 73–74]. У такій змістовій перспективі варто сприймати інформаційні сутності «papillon» та «fleur», взаємини між якими встановлюються через метафоризацію, котру розглядаємо у площині і лінгвістичної традиції, і психоаналітичних студій [13; 1]. Погоджуємося, що метафору варто розуміти не як складне порівняння, оскільки генератором складних відносин між двома сутностями («propre» та «figuré») [2, с. 23]. Зустрічаємо такі словесні поетичні образи:

Le papillon, / Fleur sans tige, / Qui voltige (Nerval) [23];

Papillon rayonnant, corolle à demi pleine, / Ail ou fleur! (Hugo) [23];

Et nous nous ressemblons, et l'on dit que nous sommes / Fleurs tous deux! (Hugo) [23].

Наразі фіксуємо ототожнення сутностей «papillon» та «fleur» як «поглинання» однієї з них іншою («une crise du signifié»), за механізмом дії якого упізнаваною є формула метафори за Ж. Лаканом [19, с. 597]: «Un mot pour un autre», тобто «одне слово замість іншого». Сутність цього явища полягає у тому, що одне явище має здатність до заміни іншого через зайняття його місця у позначувальному ланцюжку, де приховане («occulté») позначувальне підтримуватиме метонімічний зв'язок із рештою складників цього ланцюжка. Виявляється, що віртуальний текстовий простір збагачується прирошенням нового смислового навантаження, яке забезпечується поетичним смислом «ailleurs sublimataire»: відбувається динамічна операція з відтворення як переробки («remaniement») образу метелика в образі квітки та у творчій уяві моделюється співіснування квітки-відправної сутності («propre») та квітки-сутності реорганізованої з метелика.

Отже, зрозуміємо, що художній концепт «papillon» сприймається унікальним маркером діяльності індивідуально-авторської свідомості доби французького модернізму, що є спрямованою на інтерпретацію результатів пізнання (ір) реального світу. Перспективними є подальші наукові розвідки щодо розширення меж лінгвістичних пошуків у вивченні процесів художньої концептуалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Arfouilloux J.-C. La psychanalyse aux prises avec les mots // SEMEN. 2002. № 15. URL: <https://journals.openedition.org/semen/2426> (дата звернення: 12.09.2018).
2. Assoun P.-L. Métaphore et métapsychologie. La raison métaphorique chez Freud // Figures de la psychanalyse. 2005. №1 (11). P. 19–31.
3. Beckson K. Aesthetes and Decadents of the 1890 s. Chicago, 2005. 337 p.
4. Bresoli C. Essai de poétique cognitive : de la poésie lyrique à la poésie dramatique de Maeterlink // Revue romane. 2003. № 1. Vol. 38. P. 67–88.
5. Choi-Diel In-R. Evocation et cognition, reflets dans l'eau. Saint-Denis, 2001. 220 p.
6. Dictionary of Cognitive Science: Neuroscience, Psychology, Artificial Intelligence, Linguistics, and Philosophy / ed. Olivier Houdé. New York, 2004. 416 p.
7. Dictionnaire des symboles. Mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres / auteurs Chavalier J., Gheerbrant A. Paris, 2002. 1060 p.
8. Dominicy M. Prolégomènes à une théorie générale de l'évocation // Sémantique textuelle et évocation / éd. M. Vanhelleput et L. Someville. Louvain, 1990. P. 9–37.
9. Dupas S. Poétique du second Verlainne : un art du déconcertement entre continuité et renouvellement. Paris, 2010. 485 p.
10. Fortis J.-M. De l'hypothèse de Sapir-Whorf au prototype : sources et genèse de la théorie d'Eleanor Rosch // Cognition, représentation, langage. 2010. №2. Vol. 8. URL: <https://journals.openedition.org/corela/1243> (дата звернення: 12.09.2018).
11. Gallet O. Les prototypes poétiques // Poétique. 2012. №1 (169). P. 41–61.

12. Gautier A. «Signifié de puissance» et «prototype» : deux réponses à un problème analogue ? // *Histoire Épistémologie Langage*. 2012. Tome 34/1. P. 41–62.
13. Green A. *Du signe au discours. Psychanalyse et théorie du langage*. Paris, 2011. 167 p.
14. Geeraerts D. Prospects and problems of prototype theory // *Diacronia*. 2016. №3. P. 1–16.
15. Gouvard J.-M. *Théorie de l'évocation et théorie du roman* // *Haben sich Sprach- und Literaturwissenschaft noch etwas zu sagen ?* / éd. F.-R. Hausmann et H. Stammerjohann. Bonn, 1998. P. 95–119.
16. Kleiber G. *La sémantique du prototype*. Paris, 1990. 199 p.
17. Koch P. La sémantique du prototype : sémasiologie ou onomasiologie ? // *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*. 1996. № 3. P. 223–240.
18. La symbolique de Papillon. URL: <http://1001symboles.net/symbole/sens-de-papillon.html> (дата звернення: 13.09.2018).
19. Lacan J. *Ecrits*. Paris, 1966. 924 p.
20. Metzger T. *Objet-poème et discours poétique*. Limoges, 2004. 56 p.
21. Meyrignac Ph. *Le Papillon Vert*. Toulouse, 2014. 412 p.
22. Paloque-Bergès C. *Poétique des codes sur le réseau informatique*. Paris, 2009. 193 p.
23. *Poésie.net : Toute la Poésie Française*. URL: <http://www.poesies.net/> (дата звернення: 15.09.2018).
24. Pottier B. François Rastier, *Sémantique et recherches cognitives*, Paris, PUF // *L'information grammaticale*. 1993. Vol. 57. P. 54–55.
25. Prieur J. *Les symboles universels*. Paris, 2006. 267 p.
26. *Six French Poets of the Nineteenth Century: Lamartine, Hugo, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Mallarmé* / eds. A.M. Blackmore, E.H. Blackmore. Oxford, 2000. 334 p.
27. Vanel-Coytte L. *Des paysages de Baudelaire et Nerval*. Paris, 2008. 414 p.
28. Wolowski W. La sémantique du prototype et les genres (littéraires) // *Studia Romanica Posnaniensia*. 2006. Vol. XXXIII. P. 65–83.

РОЗДІЛ 5 ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 81'366=512,161

ОБСЯГ ПРИКМЕТНИКОВОГО КЛАСУ СЛІВ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ: ФУНКЦІОНАЛЬНІ АТРИБУТИВИ

THE VOLUME OF ADJECTIVES IN THE MODERN TURKISH LANGUAGE: FUNCTIONAL ATTRIBUTIVES

Михайлова Є.В.,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету*

У статті розглядається обсяг прикметникового класу слів як семантичного класу, що виокремлюється за категорійною семантикою «статична ознака предмета». Досліджуються слова, які виражають ознаку предмета лише функціонально-синтаксичним способом без кореляції з категорійною семантикою прикметника. Такі лексичні одиниці зараховуються до функціональних прикметників і називаються функціональними атрибутивами. Визначається частиномовна належність слів в ізафетних словосполученнях. Слова речовинної та матеріальної семантики розглядаються як лексико-граматичні омоніми.

Ключові слова: прикметник, функціональний атрибутив, атрибутивне словосполучення, турецька мова, категорійна семантика.

В статье рассматривается объем прилагательного класса слов как семантического класса, что выделяется в зависимости от категорийной семантики «статический признак предмета». Исследуются слова, которые выражают признак предмета только функционально-синтаксическим способом без корреляции с категорийной семантикой прилагательного. Такие лексические единицы являются функциональными прилагательными и называются функциональными атрибутивами. Определяется частеречевая принадлежность слов в изафетных словосочетаниях. Слова вещественной и материальной семантики рассматриваются как лексико-грамматические омонимы.

Ключевые слова: прилагательное, функциональный атрибутив, атрибутивные словосочетания, турецкий язык, категориальная семантика.

The article deals with the volume of the adjective class of words as a semantic class, which is categorically distinguished by the semantics of "the static feature of an object". Words, that expresses a feature of an object only in a functional-syntactic way without correlating with the categorical semantics of the adjective, are studied. Such lexical units are assigned to functional adjectives and are called functional attributives. The part of speech of words in attributive phrases is determined. The words of material semantics are treated as lexical-grammatical homonyms.

Key words: adjective, functional attributives, attributive phrase, Turkish language, categorical semantics.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці одним із провідних напрямів є вивчення семантики, структурних відношень і функцій одиниць граматичної системи мови. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю теоретичного переосмислення методологічних засад практичних і теоретичних граматик турецької мови й визначення статусу прикметників (ад'єктивів) і слів інших частин мови в атрибутивній функції (функціональних атрибутивів) у граматичній системі турецької мови з урахуванням семантичних особливостей, системності граматичних значень і форм морфологічної парадигми, функціонально-граматичних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У тюркології більшість частиномовних класифікацій базується на функціонально-синтаксичному критерії, що зумовлено етимологічними процесами становлення граматичних категорій та особливостями синтаксичної структури турецького речення. К. Грьонбек [11], Дж. Дені [6], які розробили перші частиномовні класифікації слів турецької мови, будували морфологічну й синтаксичну систему класів слів, керуючись теорією нерозмежування в пратюркських мовах недиференційованого імені й дієслова. Принципи організації класів слів, покладені в основу морфологічних і синтаксичних концепцій зазначених учених, перенесені на матеріал сучасних тюркських мов, у яких синтаксична позиція в реченні є формальним засобом вираження багатьох категорійних класів слів, зокрема мали великий вплив на формування

фікацій базується на функціонально-синтаксичному критерії, що зумовлено етимологічними процесами становлення граматичних категорій та особливостями синтаксичної структури турецького речення. К. Грьонбек [11], Дж. Дені [6], які розробили перші частиномовні класифікації слів турецької мови, будували морфологічну й синтаксичну систему класів слів, керуючись теорією нерозмежування в пратюркських мовах недиференційованого імені й дієслова. Принципи організації класів слів, покладені в основу морфологічних і синтаксичних концепцій зазначених учених, перенесені на матеріал сучасних тюркських мов, у яких синтаксична позиція в реченні є формальним засобом вираження багатьох категорійних класів слів, зокрема мали великий вплив на формування

граматик турецької мови, серед яких є такі, що не визначають прикметник як окремий морфологічний клас слів (М. Ерґін [8], Ф. Еркман-Акерсон [7]) і/або не визначають означення як окремий член речення (Т. Аксалан [5], Т.Н. Генджан [9], А. Гюксель [10], З. Коркмаз [12]). Етимологічні теорії мали вплив і на частиномовну концепцію російського тюрколога М.О. Баскакова [2, с. 51].

Постановка завдання. Метою пропонованого дослідження є визначення обсягу прикметникового класу слів, що виокремлюється за категорійною семантикою «статична ознака предмета». Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати слова, що виражають ознаку предмета лише функціонально-синтаксичним способом без кореляції з категорійною семантикою прикметника; визначити частиномовну належність досліджуваних одиниць; дослідити слова речовинної та матеріальної семантики й визначити їх частиномовну належність.

Виклад основного матеріалу. Слово як об'єкт частиномовної класифікації, звичайно, синтезує й лексичну, і граматичну семантику, тому не можна стверджувати, що лексичні значення слів абсолютно не впливають на визначення частин мови, які є класами цих слів. Однак класифікація лексем за частинами мови насамперед зумовлюється закріпленими за ними граматичними функціями. Базовим теоретичним положенням дослідження є розуміння частини мови як граматичного явища – семантичної категорії граматичного порядку, що визначається на основі частиномовного категорійного значення.

Категорійна семантика прикметника 'статична ознака предмета' входить до загальномовної семантичної категорії якості, що формує функціонально-семантичне поле, до якого належать слова різних частин мови, але 'статична ознака предмета' виокремлюється в окрему частиномовну категорію за особливостями семантики, а саме статичністю й залежністю від предмета як носія цієї ознаки.

Реалізуючись у мовленні, лексичні прикметники дублюють свою категорійну семантику на синтаксичному рівні, тому що в процесі номінації об'єднується ознака (прикметник) і її носій (іменник) у складі комплексної структури – назви об'єкта разом з ознакою, яка його характеризує. Цей зв'язок здійснюється на рівні синтаксису двома способами. Перший – у препозиції до означуваного іменника прикметники виражають атрибутивні відношення у функції означення. Другий – у постпозиції до означуваного іменника-підмета прикметники виражають предика-

тивні відношення як присудок (безпосередньо) або частина складеного іменного присудка (опосередковано через дієслово-зв'язку). Атрибутивні та предикативні відношення, що виражають семантику ознаки на функціонально-синтаксичному рівні, ономазіологічно відрізняються: в атрибутивних відношеннях ознака мислиться невідривно від носія ознаки – іменника, як внутрішня властивість предмета (особи), наприклад, *erken ilkbahar* /рання весна/; у предикативних відношеннях ознака мислиться дискретно й характеризує предмет як актуальна для цієї конкретної ситуації, наприклад, *Ilkbahar erkendir*. /Весна – рання/. «Предикативна якість (рос. качественность) (*Sestra хвора* тощо) дискретна: позначувана ознака приписується її носію, виражаючи основний зміст акту предикації. Зв'язок між ознакою та її носієм устанавлюється лише в результаті цього акту. Роздільне приводиться у зв'язок, але ніколи не зливається в єдине ціле: цьому перечить дискретне уявлення предиката стосовно суб'єкта. Інший характер має атрибутивна якість. Дискретність у цьому разі не настільки яскраво виражена. Вона зберігається лише тому, що конкретна ознака може сполучатися не тільки з конкретною однією субстанцією, а й з іншими означуваними об'єктами (пор. *висока людина, високий дуб* тощо)» [3, с. 312].

Атрибутивні відношення прикметники виражають у препозиції до означуваного іменника в синтаксичних функціях: а) безпосереднього (присубстантивного) означення; б) опосередкованого (придієслівного, приад'єктивного) означення, в яких прикметники морфологічно оформлюються в незмінній атрибутивній формі. Предикативні відношення прикметники виражають у постпозиції до означуваного іменника у функції іменного присудка, в якій прикметники можуть морфологічно оформлюватися спеціальними афіксами часово-особової парадигми та особової парадигми умовного способу або морфологічною ознакою незмінюваності в структурі складеного іменного присудка.

До прикметника належать слова-ад'єктиви, які називають статичну ознаку предмета в кореляції з атрибутивними й предикативними синтаксичними відношеннями, вираженими морфологічно. Окремий семантико-граматичний клас слів, частина мови – прикметник, формується за семантико-морфологічними та функціонально-синтаксичними ознаками слів. Проте ознака предмета може виражатися тільки функціонально-синтаксичним способом – на синтаксичному рівні. Мовний механізм використовує лексику семан-

тичної категорії предметності (іменники) в атрибутивній функції, яка вказує на означальні відношення між двома іменниками, наприклад, *ağşar masa* (досл. /*дерево стіл*/), *kadın elbisesi* (досл. /*жінка сукня*/), *kadının çocuşu* (досл. /*жінки дитина*/). У таких словосполученнях відсутня кореляція категорійної семантики із семантикою атрибутивних відношень. Поза контекстом іменники атрибутивних словосполучень категорійно осмислюються як предметність і відповідають на питання іменника *ağşar* /*дерево*/ (ne?), *masa* /*стіл*/ (ne?), *kadın* /*жінка*/ (kim?), *elbise* /*сукня*/ (ne?), *kadının* /*жінки*/ (kimin?), *çocuk* /*дитина*/ (kim?). Функціонально виражаючи атрибутивні відношення, препозитивний іменник відповідає на питання *nasıl?*, що свідчить про означальну семантику, яка формується тільки на синтаксичному рівні, але перекладається українською мовою за допомогою прикметника: *ağşar* (*nasıl?*) ← *masa* /*дерево* 'який стіл/, *kadın* (*nasıl?*) ← *elbisesi* /*жіноча сукня*/, *kadının* (*kimin?*) ← *çocuşu* /*жінчина дитина*/. Такі слова можна кваліфікувати як функціональні прикметники – функціональні атрибутиви, утворені конверсією іменника в прикметник.

У зв'язку з відсутністю в непохідних прикметників спеціальних прикметникових морфологічних афіксів у тюркології усталилась думка про складність розмежування прикметників та іменників, оскільки вважається, що одне й те саме слово, виступаючи в позиції перед іменником, указує на ознаку іменника і є прикметником [1, с. 250; 5; 9; 10], а в позиції підмета або додатка називає суб'єкт або об'єкт дії та є іменником, наприклад: *Güzel şeyleri seviyorum* /*Я люблю красиві речі*/ (ознака); *Güzel nefesi kesiyor* /*Краса захоплює подих*/ (суб'єкт); *Bu güzelden hoşlanıyorum* /*Я захоплююсь цією красою*/ (об'єкт); *Taş bina bu sokkakta bulunuyor* /*Кам'яний будинок знаходиться на цій вулиці*/ (ознака); *Yüvarlak taş yerde bulunuyor* /*Круглий камінь лежить на землі*/ (суб'єкт); *Kadın aşçı işine geldi* /*Жінка-повар прийшла на роботу*/ (ознака); *Aşçı kadın işine geldi* /*Повар-жінка прийшла на роботу*/ (суб'єкт); *Tatil köyü deniz sahilinde bulunuyor* /*Курортне містечко розташоване на березі моря*/ (ознака); *Tatil hoşuma gitti* /*Відпустка мені сподобалась*/ (суб'єкт); *Çocuşup ouuncağı hoşuma gitti* /*Дитяча іграшка мені сподобалась*/ (ознака); *Hükümetimiz çocuklara bakıyor* /*Наш уряд турбується про дітей*/ (об'єкт).

На неможливість розмежування іменника і прикметника тільки за одним критерієм, морфологічним або синтаксичним, указував А.М. Кононов

[4, с. 135]. Проте А.М. Кононов, керуючись синтаксичним критерієм, визначає відмінність між іменником і прикметником як їх здатність утворювати ізафетне та безізафетне означальне словосполучення, зазначаючи, що для прикметника притаманний саме безізафетний характер зв'язку в означальному словосполученні.

Найскладніше визначити частиномовний статус слів у найдавнішому означальному словосполученні, яке більшістю мовознавців визначається як ізафет 1-го типу – безафіксний ізафет. У такому словосполученні ні залежний, ні головний компонент не мають морфологічних показників означальної залежності. Атрибутивні відношення в таких словосполученнях оформлюються тільки синтаксично, приляганням означального слова в препозиції до означуваного іменника (*altın saat* /*золотий годинник*/, *kadın aşçı* /*жінка повар*/).

Утворення такого типу словосполучень обмежено семантично, оскільки у функції означення в таких словосполученнях можуть виступати: 1) назви професій, офіційних звань, титулів, ступенів, національностей і назви осіб за статтю; 2) слова на позначення речовин, матеріалів.

Керуючись розмежуванням лексичної семантики означального компонента, словосполучення такого типу поділяються на два семантичні різновиди: уточнювально-особові (*kadın aşçı* /*жінка повар*/) і матеріально-речовинні (*altın saat* /*золотий годинник*/), що зумовлено не тільки особливостями лексичної семантики сполучуваних слів, а й особливостями атрибутивних відношень, які ці слова виражають.

Означальні словосполучення першого типу (уточнювально-особові) стосуються тільки особи й за теорією номінації дають особі подвійну назву, в якій другий компонент називає особу за родовою ознакою, а перший – за видовою. Відповідно, перший компонент визначається як змінна, уточнювальна, ознака особи (непостійна), а другий – стала ознака номінації особи.

За лексико-семантичною цілісністю ці словосполучення подібні до прикладки – особливого типу означальних словосполучень у слов'янських мовах. Прикладка – це означення, виражене іменником, узгодженим із головним іменником обов'язково за відмінком, що дає предмету (особі) другу назву: *красуня-донька*, *місто Київ*, *дерево верба*. Проте у слов'янських мовах означальний компонент (прикладка) не має фіксованої позиції й може вживатися в пре- або постпозиції до означуваного іменника. Тенденція синтагматичної атрибутивності іменників-прикладок зумовлює їх здатність утрачати узгоджуваність з означу-

ваним іменником і поєднуватись із ним зв'язком прилягання, тобто набувати незмінюваності, утворюючи одне слово, наприклад, *жар-птиця*, *цар-дівця*, або не утворюючи одного слова, але виступаючи однією назвою: *озеро Байкал* (до озера Байкал), *місто Суми* (у місті Суми).

У турецькій мові незмінюваність означального компонента є визначальною ознакою уточнювально-особового ізафету, що утворюється синтаксичним зв'язком прилягання означального препозитивного компонента-іменника до означуваного опорного компонента іменника-особи. Іменник в означальній функції завжди нейтралізує граему відмінка (не виражає суб'єктної функції називного відмінка) і втрачає морфологічну змінюваність: реалізовується тільки у формі називного відмінка, наприклад: *Kadın (Н. в.) aşçı (Н. в.) (kim?) lokantada çalışıyor* /Жінка-повар працює в їдальні/; *Kadın (Н. в.) aşçısı (Зн. в.) (kim?) mağazaya getirin* /Відвезіть жінку-повара в магазин/. Іменник *kadın* /жінка/ вказує на ознаку особи *aşçı* /повар/, яка дає цій особі другу назву, і разом із тим виокремлює особу з-поміж інших за характерною ознакою – статтю.

Морфологічна ознака незмінюваності, якої набуває іменник, зближує його з прикметником, який також виступає у функції означення в незмінюваній формі: для порівняння: 1) *avukat Mustafa* /адвокат Мустафа/ – *avukat* /адвокат/ є ознакою до *Mustafa* й дає особі, яка має ім'я Мустафа, ще одну назву за професією – адвокат, що характеризує особу Мустафа; 2) *neşeli Mustafa* /веселий Мустафа/ – ознака *neşeli* /веселий/ характеризує особу, названу ім'ям Мустафа, за безпосередньою ознакою особи. Тобто в першому й другому випадках означальний компонент індивідуалізує особу за характерною ознакою в конкретній ситуації й у реченні відповідає на питання *nasıl?*

Слова такого словосполучення виступають як два компоненти, що номінують один денотат-особу за двома характеристиками: перша характеристика стала (основна) – предметність, що функціонально може виражати об'єктно-суб'єктні відношення в реченні (друге слово); друга характеристика змінна (уточнювально-видільна) – предметність, що функціонально виражає атрибутивні відношення до опорного компонента. Незмінюваність першого компонента в уточнювально-особових словосполученнях свідчить про осмислення слова з предметним значенням як ознаки, а не як об'єкта чи суб'єкта, що зумовлюється тільки функціонально, оскільки залежно від актуалізації уточнювальної ознаки, що виражається незмінюваною формою, слова-

іменники можуть змінювати позиції: *kadın aşçı* /жінка-повар/ – *kadın* /жінка/ є означенням; *aşçı kadın* /повар-жінка/ – *aşçı* /повар/ є означенням.

Ураховуючи функціональний характер диференціації семантики слів уточнювально-особових словосполучень в атрибутивних відношеннях, а також ономазіологічну особливість такого словосполучення, а саме здатність називати особу за двома характеристиками, з яких перша – змінна (предметно-уточнювальна), а друга – стала (предметно-особова), можна зробити висновок, що обидва компоненти таких словосполучень за лексичною семантикою є іменниками, але препозитивний іменник морфологічно (виступає в незмінній формі називного відмінка однини з нейтралізованими граемами відмінка та числа) і синтаксично (виконує функцію тільки присубстантивного означення) є прикметником. Тобто препозитивні іменники уточнювально-особових словосполучень – це морфолого-синтаксичні транспозити іменників до класу прикметників, які набувають статусу функціональних прикметників.

Установити частиномовний статус слів за функцією в реченні найскладніше у словосполученнях зі словами матеріально-речовинної (*taş duvar* /кам'яна стіна/, *mermer merdiven* /мармурові сходи/) та якісно-абстрактної семантики (*iyi öğrenci* /хороший учень/, *güzel kız* /красива дівчина/), оскільки такі слова виконують функцію й означення (*Mermer merdiven ikinci kata getirmiş* /Мармурові сходи вели на другий поверх/; *İyi öğrenci bu çalışmayı yazdı* /Хороший учень написав цю роботу/), і підмета (*Mermer inşaatta kullanılır* /Мармур використовується в будівництві/; *Onun iyisi beni şaşırttı* /Його доброта мене вразила/), і додатка (*Mermeri aldı* /Купили мармур/; *İyisini göster* /Вияви свою доброту/).

Диференційними ознаками для таких слів, як слушно зазначає А.М. Кононов [4], є семантичні (хоча А.М. Кононов не характеризує ці ознаки) та синтаксичні ознаки: прикметники можуть виконувати означальну функцію стосовно іменника та дієслова, наприклад, *iyi iş* /гарна робота/; *iyi çalışıyorum* /працюю гарно/, іменники – тільки означальну функцію в ізафетних словосполученнях, наприклад, *demir kapı* /залізнi двері/, *demir* /залізо/ ніколи не може вказувати на ознаку дій.

На нашу думку, розмежування іменника та прикметника в таких словосполученнях зумовлене не синтаксично, а категорійно – категорійною семантикою цих частин мови, що, у свою чергу, визначає означальну функцію первинною чи вторинною для слів різних категорій. Одне й те саме лексичне значення, виражене основою

слова, може категорійно оформлюватись як прикметник і як іменник. Для іменника характерна своя морфологічна парадигма, словоформи якої, реалізуючись у первинних синтаксичних функціях підмета й додатка, обов'язково характеризуються графемою відмінка та спеціальним афіксом, який цю графему виражає.

Натомість для прикметника первинною є синтаксична функція присубстантивного означення, а фіксована препозиція до іменника та синтаксичний зв'язок прилягання – граматичною формою реалізації категорійної семантики 'статична ознака предмета'. Слова цієї категорійної семантики у функції безпосереднього означення є одноформними – не утворюють морфологічної парадигми.

Відповідно, слова, основи яких виражають лексичне значення 'речовина' або 'матеріал' (*taş*- 'камін', *altın*- 'золото'), категорійно можуть оформлюватись двома способами: 1) указуючи на ознаку предмета за відношенням 'зроблений із / складається з того, що названо препозиційним словом' (*taş duvar* /камінна стіна/, *altın saat* /золотий годинник/), такі слова завжди займають препозицію до означуваного слова й виступають у незмінній морфологічній формі, вираженій чистою основою; 2) указуючи на речовину чи матеріал, такі слова оформлюються категорійною семантикою предметності: виступають у реченні підметом або додатком, що морфологічно оформлюється спеціальними відмінковими формами: *Büyük taş-ø -ø yolun sırasındadır* /Великий камінь лежить серед дороги/.

Уживаючись у функції означення, слова з речовинно-матеріальним значенням можуть змінювати своє лексичне значення й називають не відносно, а якісну ознаку: *taş el* /кам'яна рука/, *altın eller* /золоті руки/. У таких випадках слова *taş*, *altın* нічим не відрізняються від звичайних ад'єктивних конструкцій (*büyük el* /велика рука/, *ince el* /тоненька рука/), оскільки не вимагають від вершинного імені (означуваного) словосполучення показника ізафету, на відміну від звичайних іменникових конструкцій, на зразок *baba-nın el-i* /батькова рука/, де атрибутивні відношення маркуються афіксами родового відмінка (-nın) та ізафету (-i).

Здатність слів із речовинно-матеріальним значенням (*taş*, *altın* тощо) виражати за допомогою безізафетних афіксів у словосполученнях атрибутивні відношення 'зроблений із/складається з' у прямому значенні та називати якісну безпосередню ознаку в переносних значеннях визначає ознакову природу їх категорійної семантики.

Такі слова є лексико-граматичними омонімами. Як іменники вони називають речовину або матеріал, категорійно осмислені як 'предметність' через синтаксичні функції підмета й додатка, що морфологічно оформлені спеціальними афіксами. У препозиції до означуваного іменника ці слова в прямому значенні також ономазіологічно називають речовину або матеріал, але категорійно осмислені по-іншому: як ознака за відношенням 'зроблений із/складається з' до речовини або матеріалу.

Назва речовини/матеріалу й указівка на відношення до них 'зроблений із/складається з' виражається лексично в самому слові та корелює із синтаксичними атрибутивними відношеннями, які вказують тільки на узагальнену означальну залежність від опорного іменника, але лексично не конкретизують, як ознака відноситься до підмета. Тобто слова речовинно-матеріальної семантики у функції означення за категорійною семантикою, морфологічними ознаками, синтаксичною функцією є прикметниками. Ознака, яку ці слова називають у функції означення, і функціональна, і лексико-семантична, що також підтверджується їх здатністю вживатися в переносному значенні, називаючи якісну ознаку.

Визначити частиномовну належність слова в ізафетних словосполученнях 2 і 3 типів простіше, ніж у безафіксовому ізафеті, оскільки синтагматична залежність ознаки препозиційного імені в афіксальних ізафетах завжди маркується в головному слові ізафетним афіксом, а залежний компонент виражається формами називного відмінка з нейтралізованою суб'єктною семою; формою родового відмінка з актуалізованою й характерною для цього відмінка означальною семою. У разі змінювання головного компонента залежний виступає в первинних формах, не змінюючись. Такі слова завжди зберігають значення предметності й тільки синтаксично, тобто функціонально, виражають ознаку: *çocuğın oyuncuğu /дитяча іграшка/, ders kitabı* (досл. /урок книжка/).

Означення – вторинна, формально-синтаксична, функція для іменника, що характеризується категорійною семантикою предметності, тому іменники в цій функції тільки функціонально виражають ознаку через атрибутивні відношення між двома словами з предметною семантикою (утворюють ізафет) і є синтаксичними та морфологічними траспозитами в прикметник: препозитивний іменник транспозитує морфологічно (набуває незмінності – виступає у формі називного/родового відмінка при зміні відмінка й числа другого компонента) та синтаксично (вико-

нує прикметникову функцію присубстантивного означення). Такі слова можна кваліфікувати як функціонально-синтаксичні прикметники – функціональні атрибутиви, які не формують лексичного масиву прикметника як частини мови.

Слова, які виражають відносну ознаку функціонально в безафіксних уточнювально-особових ізафетах і в афіксальних ізафетах 2 і 3 типів, є лексичними іменниками (виражають предметність) і морфологічними іменниками, оскільки вони, незважаючи на їх незмінюваність, є граматичними формами однієї іменникової лексеми й належать до іменникової морфологічної парадигми. Наприклад, *çocuk* (Н.в.) *ağlaması*, *çocuğun* (Р.в.) *ağlaması* /дитячий плач/ – іменникові атрибутивні словоформи називного та родового відмінків, які є граматичними формами одного іменника.

Висновки. Категорійна семантика 'статична (непроцесуальна) ознака предмета' функціонально реалізується в атрибутивних, атрибутивно-предикативних і предикативних синтаксичних відношеннях, що корелюють із категорійною семантикою прикметника, тому визначають функціональну особливість прикметника як частини мови: функції безпосереднього (присубстантивного) означення та присудка мають семантико-синтаксичний характер і є первинними синтаксичними функціями прикметника. У цих синтаксичних функціях можуть виступати всі прикметники незалежно від особливостей їх семантики. Атрибутивні синтаксичні відношення прикметника граматично оформлюються підрядним зв'язком прилягання препозитивного прикметника до означуваного

іменника або опосередковано за допомогою підрядного зв'язку прилягання з дієсловом чи прикметником. У цій синтаксичній позиції прикметники реалізуються завжди в одній морфологічно незмінній формі. Слова, які виражають ознаку предмета лише функціонально-синтаксичним способом без кореляції з категорійною семантикою прикметника, є функціональними прикметниками й називаються функціональними атрибутивами. До функціональних атрибутивів належать препозитивні іменникові словоформи уточнювально-особових словосполучень безафіксного ізафету; препозитивні іменникові словоформи одноафіксного та двоафіксного ізафету, які виражають різноманітні відносні функціонально-атрибутивні ознаки. Статус функціональних прикметників мають і словоформи особових займенників, які у двоафіксному ізафеті виражають присвійну атрибутивну семантику, тому не утворюють окремого лексико-граматичного розряду прикметників. Функціональні атрибутиви формують функціональну периферію прикметника. Слова речовинної та матеріальної семантики мають частини мовний статус іменника і прикметника, тобто є лексико-граматичними омонімами. Прикметники з матеріально-речовинною семантикою виникли внаслідок діяхронічної семантичної транспозиції іменника в прикметник. Такі прикметники лексично називають ознаку за відношенням 'зроблений із/складається з', що виокремлює, індивідуалізує означуваний предмет за характерною для цього предмета речовиною/матеріалом як невіддільними від цього предмета ознаками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баскаков Н.А. Каракалпакский язык. Москва: Изд-во АН СССР, 1952. Том II: Фонетика и морфология. Часть I: Части речи и словообразование. 544 с.
2. Баскаков Н.А. Историко-типологическая морфология тюркских языков. Москва: Наука, 1979. 274 с.
3. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики. Москва: Языки славянской культуры, 2002. 736 с.
4. Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого литературного языка. Москва: Академия наук УССР, Институт языкознания, 1956. 570 с.
5. Akaslan T. Bir, Bu, Bazı, Kimi, Hangi, Kaç, Ne? Sifat mı! İstanbul: Boğaziçi Üniv. Yay, 2001. 37 s.
6. Dery J. Türk dili grameri (osmanlı lehçesi). İstanbul: Maarif matbaası, 1941. 176 s.
7. Erkman-Akerson F. Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış. İstanbul: Multilingual, 2007. 282 s.
8. Ergin M. Universiteler için Türk dili. İstanbul: Bayrak Yayınlar, 2009. 544 s.
9. Gencan T.N. Dilbilgisi. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1971. 200 s.
10. Göksel A. Turkish: A Comprehensive Grammar. NY.: Routledge, 2005. 605 p.
11. Grönbech K. Der Türkische Sprachbau. Kopenhagen, 1936. 186 s.
12. Korkmaz Z. Gramer Terimlerli Sözlüğü. Ankara: TDK Yay., 1992. 132 s.

РОЗДІЛ 6 ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'1

НЕМОДАЛЬНІ ЗНАЧЕННЯ МОДАЛЬНИХ ПРЕДИКАТИВ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

UNMODAL MEANINGS OF MODAL PREDICATES OF UKRAINIAN, RUSSIAN, ENGLISH LANGUAGES

Боговик О.А.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри філології та перекладу

*Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка Всеволода Лазаряна*

У статті було розглянуто випадки послаблення модальними предикатами їхньої власної модальної семантики у разі «втрати» інфінітива основного дієслова і приєднання іменникових додатків до предикатів. Залежно від низки факторів модальні значення можуть як послаблювати модальні значення, так і повністю їх втрачати. Метою дослідження, перш за все, визначаємо опис тих немодальних лексичних значень модальних предикатів, які мають систематичний, регулярний характер в українській, російській, англійській мовах. На синтаксичному рівні було виокремлено дві основні групи, та окреслено характер вживання модальних предикатів у межах цих груп.

Ключові слова: предикат, модальний предикат, синтаксичний рівень, немодальні значення, мовні категорії.

В статье были рассмотрены случаи ослабления модальными предикатами их собственной модальной семантики в случае опущения инфинитива смыслового глагола и присоединения предметных дополнений к предикатам. В зависимости от ряда факторов модальные предикаты могут как ослаблять модальные смыслы, так и полностью утрачивать их. В цели настоящего исследования входит, в первую очередь, описание тех немодальных лексических значений модальных предикатов, выражение которых носит систематический, регулярный характер в украинском, русском, английском языках. На синтаксическом уровне было выделено две основные группы, и охарактеризовано употребление модальных предикатов в этих группах.

Ключевые слова: предикат, модальный предикат, синтаксический уровень, немодальные значения, лингвистические категории.

Variations of modal predicates' weakening of their modal meaning were analyzed in the article. The cases of main infinitive coreferential and prepositional object addition to the predicates were described. Depending on several factors modal predicates can ease modal senses or become irrelevant entirely. Primarily, the aim of current study is to describe some unmodal lexical meaning of modal predicates. Their expression has systemic and regular nature in Ukrainian, Russian, English languages. There were two main groups marked on the syntax level. Usage of modal predicates in these groups was characterized in this article.

Key words: predicate, modal predicate, syntax level, unmodal meaning, linguistic category.

Постановка проблеми. У статті досліджуються випадки втрати модальних сенсів предикатами, які набувають певного значення унаслідок приєднання не дієслівних форм, а саме іменникових складових із локативним значенням і прямих додатків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання функціонування модальних предикатів присвятили свої наукові розвідки як вітчизняні, так і закордонні лінгвісти, а саме: І. Вихованець, В. Гак, К. Городенська, О. Есперсен, Дж.Р. Серль, Д. Гордон, Дж. Лакофф, Ф. Кіфер, Р. Конрад, О. Беляєва, Т. Булигіна та інші вчені. У дослідженнях згаданих науковців немає єди-

ного трактування категорії модальності, окреслення внутрішньої структури поля модальності, способів її вираження, співвідношення модальності з іншими мовними категоріями, так само як «немає загальної думки про співвідношення модальності і предикативності, модальності і комунікативних типів речення, зв'язку модальності із запереченням і вираженням емотивно-експресивних значень» [3, с. 1]. Зауважимо, що згадані вище класифікації не віддзеркалюють усієї специфіки організації досліджуваного терміна й певним чином нівелюють уже утрадиційнену практикою лексикологічних розвідок типологію вербативів за якимось одним основним

критерієм. Доводиться констатувати відсутність єдиного підходу до визначення статусу й місця модальних дієслів у системі вербативів.

Через відсутність загального потрактування модального значення виникає питання визначення категорії модальності та її відношення до семантичної, синтаксичної або лексико-граматичної категорій. Наприклад, є погляди на категорію модальності як на «власне мовну категорію» [4], синтаксичну категорію [10, с. 95–124; 13], семантичну категорію [15], лексико-граматичну категорію [12], категорію мислення / свідомості [9]. Прагненням до синтезу граматичної та лексичної семантики позначена типологія предикатів Н. Арват. Вона об'єднує предикати у два різновиди: статальні (предикати буття, існування, належності; неіснування чи відсутності; стану; сприйняття, відношення та детермінації; предикат модальний чи модальних відношень та інші) та активні предикати (дії, руху, процесу) [2].

Незважаючи на неоднорідність думок, ми погоджуємося із думкою мовознавця В. Виноградова про те, що «категорія модальності речення належить до числа основних, центральних мовних категорій, яка у різних формах віднаходиться у різносистемних мовах» [7, с. 57].

Постановка завдання. Наше дослідження стосується насамперед випадків втрати інфінітива, які уживаються із модальними предикатами, і визначення специфіки конструкцій таких речень.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про немодальні значення модальних предикатів, варто зазначити про концепцію розуміння модальності. У статті модальність розглядається з погляду «вузької» концепції її розуміння. Розглядаючи як модальні значення можливість, необхідність і бажання, такі предикати зараховуюмо до модальних незалежно від їхніх граматичних характеристик.

Визначаємо багатозначність характерною рисою виокремлених предикатів: окремо від власних модальних значень такі предикати здатні до вираження певних лексичних і граматичних значень, яких не зараховують до модальних, що зумовлено їхньою локацією на межі граматики та лексикології.

Серед основних характеристик конструкцій, що досліджуються, виокремлюємо такі: ступінь демодалізації модального предиката, який уживається без інфінітива основного дієслова; домодальні та постмодальні значення таких предикатів; тип «втраченого» інфінітива та його вплив на ступінь демодалізації модального предиката.

Дослідження ілюстративного матеріалу, відібраного із творів художньої літератури, виявили випадки уживання модальних предикатів із неінфінітивними формами смислових дієслів, а саме – з іменниками. Такі випадки уживання зараховуюмо до немодальних, наприклад: «*Я хочу додому, до матері*» (Василь Бережний); «*Не хочу війни с Русью, но требую берега Иртыша в свое владение*» (Лидія Чарская); “... *and if a smart young colonel, with five or six thousand a year, should want one of my girls I shall not say nay to him...*” (Jane Austen). Отже, конструкцію *модальне дієслово + іменник* зараховують до немодальних, яка уживається для опису внутрішнього стану суб'єкта. Натомість приклади, які ілюструють конструкцію *модальне дієслово + інфінітив*, можна зараховувати до модальних за умови розуміння значення бажання як модального: «*Дуже хочу побачити той Центрум!*» (Василь Бережний); «*Жалуйся и ругай хана, что обижаает он тебя, что казнить хочет за измену, а людей в лесу засади*» (Лидія Чарская); “*You dislike an argument, and want to silence this*” (Jane Austen). Варто зауважити, що у наведених вище прикладах зміни сенсу повідомлюваного майже не відбувається. Адже «втрачений» інфінітив досить легко відновити за допомогою контексту, тобто в таких реченнях повна демодалізація смислових дієслів не відбувається.

Однак варто зазначити про випадки, за яких таке «відновлення» є неможливим. Наприклад, у реченнях типу: «*Нарешті його обійми прийняті, і якщо красуня полюбила бідолаху як мужа, то ще більше вона його полюбила як дуже смачну дичину*» (Юрій Винничук); «*Она любила меня, повелительница*», – тихо произнесла остячка» (Лидія Чарская); “*I love children*”, she told Kat” (Sidney Sheldon), предикат «любити» не виражає модальності, а перебуває в семантичному полі емоційно-чуттєвих станів. Отже, демодалізація модальних предикатів у таких конструкціях, як *модальний предикат + іменниковий додаток*, заслуговує на особливе вивчення, але не залишається єдиним у полі зору мовознавців. Адже є різні типи немодальних значень модальних предикатів, які контекстуально відбуваються у різний час здійснення мовленнєвого акту. Тобто йдеться про домодальні та постмодальні значення модальних предикатів. У роботах науковців, які вивчали це питання, наводяться приклади використання таких предикатів без інфінітива основного дієслова [20; 22]. Домодальні значення сприймаються як вихідні / первинні або лексичні, внаслідок розвитку яких отримуємо модальні сенси. Постмодальними називаємо значення, які

виникли у більш пізній період розвитку мови внаслідок демодалізації модальних предикатів.

До домодальних зараховуємо предикати з ядерним значенням знання в англійській мові. Наприклад, дієслово *can* на певному етапі свого розвитку отримало «правильні» форми відмінювання й уживається в сучасній англійській мові як домодальний вербатив із значенням *get to know, learn, study* [20, с. 323; 22, с. 202]. До постмодальних зараховуємо такі: *любити читати* (укр.), *любить читать* (рос.), *love to read* (англ.).

Наступна конструкція, яку варто згадати у нашому дослідженні, містить модальний предикат та інфінітив, який «втрачається», але легко відновлює своє значення в контексті. Варто розрізнити «втрагу» та «облігаторність / невживаність» інфінітива. У випадках із еліпсисом інфінітива йдеться про зафіксовані випадки уживання інфінітива із модальним предикатом, якщо ж такі конструкції є діячорічно первинними, таке твердження є помилковим.

На синтаксичному рівні виокремлюємо дві основні групи із «втрагою» інфінітива: 1) *модальний предикат + іменникові складові із локативним значенням і 2) модальний предикат + прямий додаток*.

Перша група, речення якої будуються за схемою *модальний предикат + іменникові складові із локативним значенням*, представлена у досліджуваних мовах неоднорідно. Наприклад, у сучасній англійській мові еліпсисів такого виду зафіксовано не було. Натомість у староанглійських текстах таке вживання є природним: *Ðēos Bōc Sceal Tō Wiozoraceastre – Ця книга повинна бути надіслана у Вустер* [19]. Дієслово *sceal* (інф. *sculan*, сучасне модальне дієслово *shall*) без використання інфінітива уживається із локативом кінцевого пункту призначення. Для конструкцій такого типу характерне приєднання до модального предиката локативу без зазначення інфінітива вербату руху. Семантика «втраченого» предиката в таких контекстах легко відновлюється з аналізу вокативної складової контексту. Тобто якщо вербату уживається із семантикою початку руху, то на це вказують складники-локативи, які вживаються із модальним предикатом. Так само відбувається і в разі, якщо локатив вказує на кінець руху. Власне, здебільшого «втрачений» інфінітив легко відновити із контексту саме тому, що іменникові складники-локативи виступають одним з основних актантів еліптованого дієслова. Наприклад, проблематично знайти варіанти на кшталт *мені потрібно з університету* у мовах, що зіставляються. Натомість локативи із зазначенням

кінцевого пункту трапляються досить часто: *мені потрібно до університету*.

Семантична структура речення залежить від дієслівного предиката, а семантика предиката впливає на кількість субстанційних синтаксем, які може містити елементарне просте речення. Загальна кількість валентно зумовлених компонентів є одним із класифікаційних критеріїв предикатів. Конструкція *модальний предикат + іменникові складові із локативним значенням* передбачає сполучення з іменниковими синтаксемами у функціях суб'єкта дії, об'єкта дії, адресата дії, вихідного пункту руху і кінцевого пункту. Такі предикати зараховують до п'ятивалентних, і вони вступають у смисловий зв'язок із трьома лексичними класами іменників. Український мовознавець І. Вихованець зазначає, що речення з п'ятивалентними предикатами є непоширеним явищем, тож здебільшого речення із зазначенням і вихідного пункту руху, і кінцевого пункту руху трапляються досить рідко [8].

До вербативів, які мають обидві валентності – початок руху та кінцевий пункт – зараховуємо ті, що мають семантику «йти / піти»: *Я йду з дому до школи* (укр.); *Я йду из дома в школу* (рос.); *I go from home to school* (англ.). Хоча варто зауважити, що речення із зазначенням лише початку руху, без вказівки на кінцевий пункт трапляються досить рідко. Можливо, конструкції типу *модальний предикат + іменник із локативним значенням початку руху* видаються здебільшого дивними саме через обмеженість їх уживання із вказаними вербативами. Пояснити таке обмеження щодо згаданої конструкції можна явищем інкорпорованості [16, с. 67–69]. Натомість деякі вербативи уживаються з актантами, які виражені експліцитно та імпліцитно містяться у семантичній структурі дієслова. Наприклад, речення *Він приїхав додому / у Київ* (укр.); *Он приехал домой / в Киев* (рос.); *I came home / to Kyiv* (англ.), навіть за відсутності зазначеного конкретного кінцевого пункту сприймаються із семантикою «приїхав / приїхала сюди». Такі уживання, напевно, можна пояснити тим, що лексеми, які мають експліцитне вираження в цих контекстах, конкретизують значення, яке вміщується в дієслові імпліцитно. Отже, для вербативів *йти / приходити* (укр.), *идти / приходит* (рос.), *go / come* (англ.) більш природним видається вживання із зазначенням кінцевого пункту руху, адже валентність початку пункту руху вміщена у структуру вербату. Саме тому найбільш релевантним для дієслів такого типу є приєднання іменникової складової із семантикою кінцевого пункту руху.

До другої групи зазначених предикатів – модальний предикат + прямий додаток – зараховуємо, наприклад, вербативи можливості, які вживаються із семантикою володіння знаннями. Наприклад, в українській мові зафіксовано вираз *вміти пісню*, тобто *знати пісню*.

Друга група налічує більшу, порівняно з першою, групу вербативів, що «втрачаються», за вживання модального предиката. У зазначеній групі виокремлюємо найбільш регулярні види «втрати» інфінітивів і периферійні, або оказіональні, випадки. До найбільш частотних випадків можна зарахувати такі: «*Ми хочемо в ашрам*» (Юрій Винничук); «*Хотите кофе? - наконец-то спросила Галина*» (Сергей Довлатов); «*I need a home telephone number for Dr. Paige Taylor*» (Sidney Sheldon). Такі словосполучення характе-

ризуються вживанням із значенням «хотіти придбати або використати об'єкт» [1, с. 447–448]; «*Да не хотите ли вы в гусары?*» (Михаил Загоскин). Семантично таке речення сприймається як *Чи не хочете ви стати гусаром?*

Висновки. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що предикат зазнає меншого ступеня деморалізації в тому разі, коли «втрачений» інфінітив легко відновити з контексту. Наприклад, модальне значення вербативів із семантикою руху майже не зазнає послаблення. Випадки, за яких модальні дієслова набувають чуттєво-емоційної семантики, повністю втрачають первинне значення. Подібні ситуації описують випадки немодального використання модальних предикатів з іменниковими додатками, які належать до домодальних і постмодальних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды. Т. II. Интегральное описание языка и системная лексикография. М., 1995. С. 447–448.
2. Арват Н.Н. Компонентный анализ семантической структуры простого предложения: текст лекций. Черновцы: Черновицкий ун-т, 1976. 68 с.
3. Беляева Е.И. Модальность и прагматические аспекты директивных речевых актов в ... английском языке: автореф. дисс. ... докт. филол. наук. М., 1988. 32 с.
4. Беляева Е.И. Функционально-семантическое поле модальности в русском и английском языках. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1985. 179 с.
5. Бережний В.П. По спіралі часу. К.: «Дніпро», 1978. 384 с.
6. Бондаренко В.Н. Виды модальных значений и их выражение в языке: автореферат дисс. ... канд. филол. наук. М., 1977. 28 с.
7. Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. М., 1975. С. 57.
8. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К.: «Наук. думка», 1992. 220 с.
9. Галкина-Федорук Е.М. Суждение и предложение. М., 1956. 73 с.
10. Гулыга Е.В. Модальность сложноподчиненного предложения (на материале совр. немецкого языка). Ученые записки МГПИ им. В.И. Ленина. М., 1959. Т. 62. Вып. 1. С. 95–124.
11. Довлатов С.Д. Чемадан. М., 2011. 160 с.
12. Докулил М. К вопросу о морфологических категориях. ВЯ. 1967. № 6. С. 3–16.
13. Ермолаева Л.С. Система средств выражения модальности в современных германских языках: на материале немецкого, английского, шведского и исландского языков: автореферат дисс. ... канд. филол. наук. М., 1964. 36 с.
14. Загоскин М.Н. Рославлев или Русские в 1812 году. М.: Изд-во: «Правда», 1985. 384 с.
15. Колшанский Г.В. О содержании языковой категории модальности. ВЯ. 1961. № 1. С. 94–98.
16. Падучева Е.В. Имплицитность в лексике: позиция за кадром, инкорпорированные участники, дейксис, наблюдатель. Семантико-дискурсивные исследования языка: эксплицитность/имплицитность выражения смыслов. Калининград, 2006. С. 67–69.
17. Чарская Л.А. Грозная дружина: ист. повесть: о походе Ермака. М.: «Современник», 1994. 286 с.
18. Austen J. *Pride and Prejudice*: книга для чтения на английском языке. Санкт-Петербург: «КАРО», 2015. 480 с.
19. Lehnert M. *Poetry and Prose of the Anglo-Saxons*. Berlin, 1955. P. 36.
20. Plank F. The modals story retold. *Studies in Language*. 1984. № 8. P. 323.
21. Sheldon S. *Nothing Lasts Forever*. UK edition, HarperCollins, 2012. 370 p.
22. Warner A. R. *English Auxiliaries: Structure and History*. Cambridge: Cambridge University Press. 1993. P. 202.

РОЗДІЛ 7 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

UDC 82.0:82–312.1

THE PROBLEM OF HUMAN INTERACTION WITH THE WORLD: THE EXISTENTIAL APPROACH (ON MATERIAL OF THE PROSE M. MATIOS)

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ ЗІ СВІТОМ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ПІДХІД (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ М. МАТІОС)

Virych O.V.,
*Candidate of Philological Sciences,
Teacher of the Department of Slavic linguistics
State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushynsky"*

The study is focused on the analysis of the work by M. Matios in the philosophical aspect. It reveals the disclosure of the paradox in the plot and compositional structure of the work. The paper describes the meaning of the problem of choice and the existence of self-compliance in the genesis of the main female character.

It is proved that the novel by M. Matios is interesting precisely for its philosophical content, which makes you think about the existential problems of fate, human choice, responsibility, which, in certain periods, gaining more or less acuteness and relevance, still remains eternal.

Key words: personality, alienation, paradox, gnoseology, existence.

У розвідці проаналізовано творчість М. Матіос у філософському аспекті. Простежено розкриття парадоксу в сюжетно-композиційній структурі твору. Розкрито значення проблеми вибору та екзистенціалу собі-відповідності в бутті героїні.

Доведено, що роман М. Матіос цікавий саме своїм філософським наповненням, що змушує замислитися над екзистенціальними проблемами долі, людського вибору, відповідальності тощо, які, в ті чи інші періоди набираючи більшої чи меншої гостроти й актуальності, все ж залишаються вічними.

Ключові слова: особистість, відчуження, парадокс, гносеологія, екзистенція.

В исследовании проанализировано творчество М. Матиос в философском аспекте. Прослежено раскрытие парадокса в сюжетно-композиционной структуре произведения. Раскрыто значение проблемы выбора и экзистенциала себе-соответствия в бытии героини.

Доказано, что роман М. Матиос интересен именно своим философским наполнением, что заставляет задуматься над экзистенциальными проблемами судьбы, человеческого выбора, ответственности, которые, в те или иные периоды набирая большей или меньшей остроты и актуальности, все же остаются вечными.

Ключевые слова: личность, отчуждение, парадокс, гносеология, экзистенция.

Stating the problem. The novel of Mariia Matios "Sweet Darusia" managed to attract the attention of numerous researchers over a short period of time, some of them among other things pointed out the writer's employment of such a fairly common in modernist literature means of depicting an artistic reality as a paradox.

In our opinion, this aspect of the work of Mariia Matios deserves detailed analysis, since the phenomenon of paradox involves considerable opportunities for reflecting the peculiarities of transitional, crisis periods, one of which became the object of artistic observation of the Ukrainian writer.

The word "paradox" (from the Greek paradoxos) stands for 'unexpected, strange') and means a thought, a judgment which is different from the

generally accepted understanding and use of concepts and which contradicts logic. "New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language" interprets this word as "incompatibility, discrepancy, illogical, unexpected phenomenon, which does not correspond to the usual scientific notions" [6, p. 206].

Wolf Schmidt points out that in the antique age, the paradox was all that denied the ruling, generally accepted views [7, p. 10].

Let us compare the word "orthodox" – correct, the "one that corresponds to the ruling tradition" [2, p. 176] and "paradoxical" – the one that does not correspond to the established ideas, denies them.

Paradox was widely used in ancient rhetoric as a means of supplementing a judgement with peculiarity, unexpectedness, independence which fascinated

listeners. Literature reference dictionary mentions in this context the philosophical work of Cicero "Paradoxes".

Obviously, taking into consideration originality, unexpectedness of the judgment, denial of triviality found in paradox, O. Pushkin regarded the paradox of thinking as an essential feature of genius, saying that "Genius is a friend of paradox".

Paradoxality is a distinguishing feature of the works of Bernard Shaw, Anatol Franz, Oscar Wilde, poetry of Francois Vinion, Arthur Rambo and other European writers.

Paradox is widely used in the Russian literature, starting from Derzhavin's "I am a king, I am a slave, I am a worm, I am God" and ending with the Struhatsky brothers, according to whom "Monday begins on Saturday".

The extensive use of paradox can be found in the Ukrainian literature, especially in the polemical and preaching one, which is explained by the aim of these genres – to influence the reader or listener (Ivan Vyshenskyi's "Epistle ...", Melentii Smotrytskyi's "Trenos", Lazar Baranovich's "Pipes of preaching words" etc.). Paradox is one of the argumentation means in the philosophical writings of H. Skovoroda, and the very structure, for example, of I. Velychkovsky's "crayfish" is based on a paradox.

The problem of paradoxes in the life and work of the Ukrainian writer of the era of "The Executed Renaissance" by V. Domontovych (V. Petrov) was deeply investigated by V. Aheieva in the work "The poetics of paradox: intellectual prose of Viktor Petrov-Domontovych".

Considering the concept of "paradox", one should note the following: being in its essence an ontological (that is, existing independently of human consciousness) phenomenon, paradox, at the same time, also performs a deep epistemological function, as it promotes the cognition of the world, gaining the truth. "Where there is a paradox, there are new prospects for research. Paradox is always the transition of cognition at a new level of comprehension of the essence of something ..." [3, p. 404].

Consequently, paradox can exist and become an object of artistic research as a purely objective phenomenon (paradoxical events – in everyday life, in society, in the course of historical changes – and their consequences; paradoxical deeds, paradoxical perception and interpretation of some phenomena and reactions to them, etc.).

On the other hand, paradox is an utterance – that is, the product of meaningful cognition denying the "dox", which carries an original idea, the opposite of orthodox logic and accepted views.

That is why paradox is like an indicator of crisis states in society or in philosophy, and it flows as the most powerful current into the literature and the philosophy of transitional epochs, in "non-classical, disorderly periodic systems, in times of epistemological unsteadiness" [1, p. 16].

It is quite obvious that both the time of writing the novel "Sweet Dariusia" (2002–2003), and the time described in it, and, indeed, almost the whole twentieth and early twenty-first centuries are defined as "the time of epistemological unsteadiness", uncontrolled by generally accepted standardizing systems. That is, it is a time when, according to researchers, paradoxical situations and events, and, therefore, the utterances generated by them, are dominant both in life and in literature.

Stating the task. The aim of this work is to reveal the paradox in the plot and compositional structure of the novel, its ideological and artistic, philosophical content.

Basic material presentation. M. Matios's novel is permeated with paradox. Here we meet the paradoxes of heroes' outlook and characters, and the paradoxes of their actions and deeds along with their paradoxical consequences, and the paradoxes of fate and even of Divine Providence. This paradoxical world of a small village exists on the background of the global paradox of the historical existence of the people whose children are the characters of the work.

"... On both sides of <...> a humming and rushing Cheremosh, between the humps of curls, as if in a deep female bosom, located two mountain villages with the same name – Cheremoshne. If you could look at them from the height of the bird's flight <...> then the village would be reflected in one another the same way as <...> human face does in the mirror. Originally the inhabitants of both Cheremoshne spoke the same mother tongue, they equally made hands for the same "our Father in heaven" ...even their clothes were similar, and swearing, and thanksgiving..."

But from time to time their grandparents would pass from one state to another, as if a weak-willed woman was in the hands of a more powerful man ..." [5, p. 201]. The two twin-villages separated by the borderline are a symbol of the paradox of history, which separated the previously united state, the united people.

All the activity of the new authorities is also completely built up on paradoxes.

In Hershkov's mill, "where it is necessary to grind not with a tongue", the authorities appointed as supervisor a farrowing lazy farmer in the village – Les Onufriichuk, who only knew how "to fool people around with a gossipy and boneless tongue"

and every time he asked Hershko what side should the wheel be approached from” [5, p. 127].

Contrary to common sense, the very people to be exterminated by the new authorities were those who had been most interested in “Muscovite’s happiness” and, who during the rule of the Romanians, crossed Cheremosh to the side occupied by “Soviets”. The most active agitator for “Muscovite’s happiness” was Kuryk, whose daughters, “with flags, blue and yellow stitched”, ran out as far as Khorov to meet these, as Paraska Danyiuchka says, “oprichniks”.

The modern reader, who at least superficially knows the history of competitions in Western Ukraine and repressions against all those suspected of “nationalism”, immediately pays attention to the colors the flags were embroidered with. The Bukovyna peasant standing far aside politics, who, like Mykhailo, is interested in a workbench and a household, does not understand the actions of the authorities, he can not understand why it is these families taken out who met the “Soviets” with the greatest joy and why they are taken out at night, secretly.

“Do you understand what is happening?” – says Danyiuchka to Matronka. “They are taken away like thieves. But the Romanians would have brought the thief in front of the people and beaten him well, and then they would have sent him to prison. But the Kuryks did not steal anything, only faithfully served them” [5, p. 132].

Paradoxical for the healthy mind is the pathological hatred with which the representatives of the new authorities are tormenting the corpses of the brutally murdered young man and girl – the banderovites.

This paradoxical, aimless for the common sense cruelty (they are already dead!!!), non-motivated actions of the “overwhelming and nervous” authorities creates an atmosphere of anxiety, uncertainty and fear, which, in fact, is what the “second Soviets”, who became masters of the land, seek to achieve. And here is the cue of the paradox of power, which came not to unite the divided lands, not to unite the separated over centuries people, but to subjugate it, to attach a new territory to their possessions.

The central plot-forming element of the novel by Mariia Matios is also a paradox that could be formulated as “sin because of sinlessness” or “crime because of innocence”.

Even the tablets of Moses, among other commandments of God, which should be perceived by mankind as imperatives, stated: “You shall not give false testimony!”

So, can the truth turn to be a sin? And betrayal? Betrayal is definitely a sin, and, more than that, the betrayal of one’s father. The victim of this paradox

is a trustful child who does not understand cunning, can not see an enemy in another person. A child who is brought up in love and trust in the world and people.

How can she, little Darusia, know that the struggle around her for the will of the Ukrainian people has not finished yet? How can she know that a man in riding breeches and a soldier’s blouse with shining buttons, talking to her so cuddly and even allowing her to lick of a sweet lollipop-cockerel, is an enemy, a conqueror who fiercely mocked her mother and mocks the whole people?

She does not know that. She does not know that the enemy can not be told the truth, because she even does not know such a thing as an “enemy”.

Enchanted by the affectionate conversation and the enticing taste of a “candy” that a “good man” is about to hand her, Darusia sincerely answers all the questions of the national safety officer about the night-guests, whom the father almost voluntarily gave the products prepared for the Soviet authorities, sincerely answers the question about what the name of her mother is, or who braids her wonderful plaits for her – by doing so, she betrays her father and mother, and dooms the whole family to death.

“It would have been better to poison such a scum in the womb or give birth to her being dumb ...” said Matronka in the evening, without getting up from her bed.

“Be afraid of God, my woman, the child is not to blame ... We did not teach the child lies ...” [5, p. 171–172].

Being unable to understand the paradoxality of Divine Providence, which makes the righteous suffer and “does not turn away from the one who does evil to the others, but is well-off himself” [5, p. 172], which allowed her torturer, who was to “die away long before”, came to her house and then made her child “an enemy”, Matronka commits suicide, and little Darusia has to redeem her sinless sin with suffering, pain and silence, bearing forever the name of “Sweet Darusia”.

In a paradoxical world, masterfully reproduced by Mariia Matios, no one can expect to see positive consequences even of the most noble action, because the law of paradox requires breaking of causal relationships, depart from the generally accepted laws of logic.

Betrayed by one of the neighbors and shown by his own child to national safety officers, Mykhailo Ilashchuk, who is believed to be the most honest man among his fellow villagers, is stealing, because only by doing so he can save his family from deportation to Siberia, or even from physical extermination. That

is, the only way for him to create the good is a way through the crime, through the creation of the evil.

The good, on the contrary, generates the evil. Did a police sergeant who was a supervisor during Tsvychok's arrest wish the evil to Ivan Tsvychok, when he kindly gave his military clothes to the almost naked prisoner – the riding breeches and the same dark green shirt with shining buttons and a wide strap for it? Certainly, he did not, he sincerely wished the good.

But when, “extremely happy about being so rich», John appeared in this outfit in front of Darusia, “her eyes got somehow crazy – and she quietly slipped to the ground, just to the powders” [5, p. 76], and then “fainted, got black and covered with some small wounds”, and since the Second Holy Mother to the Cover of the Virgin she “was lying with the attacks of a fierce headache, which had no other remedy, except for Ivan's departure from her land.

“Who is to blame, Mariia?” – cried Tsvychok, without any embarrassment.

“Fate, Ivan, and people. And nobody else” [Matios 2007: 78].

Thus, the good turned to be the evil, because the kind and sympathetic sergeant (“there are good people everywhere, even in the police...”, the author mentions) could not know that the woman to be visited by Ivan Tsvychok will always associate riding breeches, soldier's blouse and shining buttons under the belt with the cold legs of her mother, who hung herself on her own plait, with the death of her grieving father, who outlived his wife only by several years, and with her own sinless sin, which she had been tempted with by an inhuman monster in the same riding breeches and shining buttons.

Thus, a nice from all the views affair, such a praise-deserving affair as showing respect to the dead and tidying his grave on an abandoned rural cemetery, also leads to disaster.

Having planned to make a fence around the grave of Darusia's father, Tsvychok organized village children, for, let us call it “the collection of scrap metal”.

“In the afternoon, the children went to Darusia's yard faster than to school. But everybody with iron rods, and with screw nuts and washers” [5, p. 47], collected along the roadside of the village streets, garbage dumps and landfills. Tsvychok generously gave children jew's-harps and even bought a seven-copec cake for each of them.

It could seem that one can only rejoice: the iron that choked the village, rushing along the ditches and garbage dumps can be used for good; at the cemetery, where Tsvychok mowed all the weeds, there will be one less grave; a lonely cripple Darusia will be happy; schoolchildren have joined the public service work...

Actually, what village authorities should have cared about long ago, was done now, and in the normal world these authorities could thank Ivan Tsvychok for the work done instead of them.

But in the world where the characters of Mariia Matios live, the laws of logic, the laws of common sense do not work. Here, like in the Swift country of Lilliputium, every high upsurge of the human soul causes the rage of spiritual pygmies, endowed with power, and every grain of happiness that falls into the palm of the destiny deprived creature causes the envy of the shamefully well-off.

It was the good deed of Tsvychok that started his conflict with the village authorities, which in the future led to the tragedy of his falling out with Darusia.

It was his compassion and understanding of the depth of pain and the height of Darusia's suffering, which grew into immense tenderness and love for this miserable, but spiritually strong woman, led to the deepening of this conflict and to the arrest of Tsvychok. Since who knows as perfectly as the authorities who is a fool, and who is clever, who is allowed to be happy, and who – unhappy, who is to suffer, and who is to rejoice.

“All the bad things happening in the village,” says the village council having called Tsvyrchok, “are connected with you, Ivan.”

“Until you weren't here,” the district police officer adds, “Darusia used to be normal. She used to delve the ground.

“Used to tie up pear trees...”

“Used to walk with dogs across the village...”

“And now she stopped going to the cemetery. Nor does she visit her Dad...”

“She listens to your jew's harp and takes the dogs home at night”.

For them, the authorities, which rule the inverted, paradoxical world, it is a paradox, an alogism, “abnormal” that Darusia has no pain and no longer needs to delve the ground to reduce it; that the burning feeling of loneliness, which had been bringing her to the cemetery, to her father's grave to speak with the dead, because there had been no one among the living to whom she could have spoken, left her; that now, when having the one to care about, she does not tie the strips up to a dried pear tree, decorating it as a living creature. All this for the rulers of the inverted world used to be a “dox”, an inconvenient “it must be”, which was violated by Tsvychok's presence in the village, his concern for a miserable Darusia, by his love and tenderness, which revived her, filled with life, made her speak “in a gross, inhuman voice, like a roar of a wounded beast, or the efforts of both the dumb, the deaf and the blind, but ... in words that

have long been denied by her tongue and throat» [5, p. 69].

Normativity in violating the norm is another paradox in the world of paradoxes, which, however, is perceived by its inhabitants as a norm that allows all kinds of “members” (district committee) the Kolobky, the Odainy storekeepers, district policemen, Varvarkas, Paraskas, Vasiutkas, Stefkas and other, sometimes nameless characters of the work to feel highly moral people who have the right to interfere in someone else’s life, to hold their judgment over others.

It is essential that most of these characters (with the exception of representatives of the official authorities), in fact, are not characters as such. It is a hardly personalized voice (thoughts, views, values and moral instincts...) of the masses of ordinary people who live in a paradoxical world and master its “doxes of paradox”. Therefore, they appear in the work for the most part in dialogues-inserts – a tool masterly used by Mariia Matios for depicting the image of the crowd.

Somewhat distanced from them are those for whom the norms of a paradoxical world are not a “dox”, who can understand and internally accept the true norms and values, but not able to actively oppose to the generally accepted norms. The most striking character among these is Mariia – Darusia’s neighbor.

Those who, by their own will or by the will of fate, opposed themselves to the orthodoxy of a paradoxical world, become outcasts of society, like Darusia or Tsvychok, or perish, like Matronka and Mykhailo. These people are “not from this world”, the bearers of true values, true feelings, governed by the laws of naturalness, truth, “by the voice of the heart”, and not by the norms and precepts of the paradoxical world, who are strong enough to rebel against it. Each

of them manifests this rebellion in their own way: Matronka – by the suicide, Ivan Tsvychok – by the rejection of the “legitimized” way of life and by the right to tell the world the naked truth, Darusia – by a departure from people in artificial silence and foolishness. But in each case, the path of a pure-hearted “natural” person in a paradoxical world is a path of suffering, a way to redeem their own or others’ sins.

And the fact that at all times the greatest suffering is given to the best people, is one more global and eternal, even fixed in the Gospel, paradox of human existence.

The very fact of the possibility of comparing certain philosophical positions of the author with the Gospel should keep us from the temptation to look for the causes of the paradoxality of the depicted world in those social deformations that had been the product of the totalitarian regime. The new, undeniably, perverse and inhuman in its essence, authorities (which is quite clearly shown in the novel) only deepened the paradoxes that are ontologically inherent in human existence, brought a sadistic, insidious in its insincerity aspect to them, legitimized and “normalized” the most horrible paradoxes of existence and the most perverse manifestations of human instincts.

However, if the essence of the novel was reduced only to depicting the anti-human fundamentals of a totalitarian society, it would have been ordinary, albeit skillfully composed revealing work, like many others recently written.

But M. Matios’s novel is interesting for its philosophical content, which makes us think about the existential problems of fate, human choice, responsibility, etc., which, over various periods, gaining more or less urgency and relevance, still remain eternal.

REFERENCES:

1. Агеєва В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. К.: «Факт», 2006. 432 с.
2. Большая советская энциклопедия: в 30-ти томах. / Главн. ред. А.М. Прохоров. 3-е изд. М.: «Советская энциклопедия», 1969–1978. Т. 19. 1975. 175 с.
3. Курбатов В. Философия в парадоксах и притчах. Ростов-на-Дону, 1996. 512 с.
4. Маркович В. «Парадокс как принцип построения характера в русском романе XIX века. К постановке вопроса». Парадоксы русской литературы: сб. статей / Под ред. В. Марковича, В. Шмидта. Санкт-Петербург: «Инапресс», 2001. С. 158–173.
5. Матіос М. Солодка Даруся: драма на три життя. Львів: «Піраміда», 2005. 176 с.
6. Новий тлумачний словник української мови. 42000 слів: У 4-х томах / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. К.: «Аконіт», 1998. Т. 3. 1998. 927 с.
7. Шмидт В. Заметки о парадоксе. Парадоксы русской литературы: сб. статей / Под ред. В. Марковича, В. Шмидта. Санкт-Петербург: «Инапресс», 2001. С. 9–16.

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНІЙ ДУМЦІ

THE RECEPTION OF MYROSLAV DOCHYNETS' CREATIVE WORK IN LITERARY-CRITICAL DISCOURSE

Іщенко О.А.,

*аспірант кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка*

Стаття присвячена вивченню літературно-критичної думки щодо творчості сучасного українського письменника М. Дочинця. У дослідженні акцентовано на основних проблемах рецепції творів прозаїка, які порушуються у працях літературознавців і літературних критиків (художньо-естетична цінність творів, їхня жанрова природа, специфіка художнього моделювання концепції протагоністів, спорідненість романів із відомими творами української та світової літератури тощо). Аналіз літературознавчих розвідок дав нам змогу зробити висновок про відсутність ґрунтовних студій, присвячених питанню поетики, ґенези творчого стилю, хронотопу та проблематики прози М. Дочинця.

Ключові слова: М. Дочинець, рецепція, літературно-критичний дискурс, стаття, рецензія.

Статья посвящена изучению литературно-критической мысли о творчестве современного украинского писателя М. Дочинца. Акцентировано на основных проблемах рецепции произведений писателя, которые прослеживаются в трудах литературоведов и литературных критиков (художественно-эстетическая ценность произведений, их жанровая природа, специфика художественного моделирования концепции протагонистов, родство романов с известными произведениями украинской и мировой литературы и так далее). Анализ литературоведческих исследований позволил нам сделать вывод об отсутствии фундаментальных исследований, посвященных вопросу поэтики, генезиса творческого стиля, хронотопа и проблематики прозы М. Дочинца.

Ключевые слова: М. Дочинец, рецепция, литературно-критический дискурс, статья, рецензия.

The article is devoted to the study of literary-critical thought about the creative work of modern Ukrainian writer M. Dochynets. The research focuses on the main problems of the reception of works of the prose writer, which are violated in the writings of literary critics (artistic and aesthetic value of works, their genre nature, the specificity of artistic modeling of the concept of protagonists, the affinity of novels with famous works of Ukrainian and world literature, etc.). The analysis of literary exploration has allowed us to conclude that there are no solid studies devoted to poetics, genesis of creative style, chronotope and problems M. Dochynets' prose.

Key words: M. Dochynets, reception, literary-critical discourse, article, review.

Постановка проблеми. Розвиток літератури в усі часи забезпечувався сміливим поєднанням різноспрямованих мистецьких традицій із новаторськими експериментами. Особливого значення цей процес набув у літературному житті нашої країни кінця ХХ – початку ХХІ століття з появою нових імен у літературному процесі, що викликало необхідність аналітичного розгляду та критичної оцінки їхнього творчого доробку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із найяскравіших представників української літератури початку ХХІ століття є письменник, публіцист і видавець М. Дочинець. Його творчість привертає увагу критиків і літературних діячів О. Гавроша, Є. Сверстюка, Л. Скорини, М. Слабошпицького, П. Сороки та інших; літературознавців М. Васьківа, Л. Горболіс, О. Капленко, О. Талько та інших.

Постановка завдання. У дослідженні увагу зосереджено на основних проблемах рецепції прози М. Дочинця, які порушуються в сучасному літературно-критичному дискурсі (художньо-

естетична цінність творів, їхня жанрова природа, специфіка художнього моделювання концепції протагоністів, спорідненість романів із відомими творами української та світової літератури тощо).

Мета статті – з'ясувати ступінь вивчення творчості письменника в сучасному українському літературно-критичному дискурсі та визначити коло питань, які ще не були предметом окремих студій.

Виклад основного матеріалу. Від своєї появи найвідоміші твори М. Дочинця про закарпатського мудреця Андрія Ворона, незважаючи на схвальні відгуки читачів, отримали неоднозначні оцінки літературних критиків і публіцистів щодо ідейно-тематичного наповнення та їхньої художньої цінності. Зокрема, О. Щур у статті «Український Коельйо: Мирослав Дочинець зумів угадати запити типового читача» наголошує на тому, що роман «Вічник. Сповідь на перевалі духу» та книгу духовних настанов «Многії літа. Благії літа. Заповіді 104-річного Андрія Ворона – як жити довго в щасті і радості» варто розгля-

дати лише як удалий комерційний проект, а не як твори, що гідні серйозних літературно-критичних досліджень. Вона вважає романи М. Дочинця дидактичними й декларативними, але не психологічно переконливими й естетично довершеними [див. про це: 28].

О. Коцарев у рецензії на роман «Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» зазначає, що «феномен Мирослава Дочинця перебуває на тонкій межі розважальності, стилістичної вправності, густоти та дидактики» [16]. Автор не обмежується лише переліком «недоліків» творчої манери письменника і звертає увагу на художні особливості твору, його вдалу стилістику, жанрову специфіку, пригодницький сюжет, акцентує на зверненні до історичного минулого України, можливості альтернативних трактувань наявних у романі образів-символів (три головні «стихії» – собаки, вода і гроші) тощо. «Не можна не оцінити вміння вдало оформлювати, відтінити надміру передбачувані ходи, наповнювати їх різноманітними, психологічно виписаними подіями і персонажами», – зауважує дослідник [16]. Він переконаний в ефективності творчої манери письменника, але наголошує на відсутності самодостатності та надмірній пишновності прози.

Незважаючи на окремі іронічні зауваження, статті та рецензії сучасних українських дослідників містять переважно схвальні відгуки про творчість М. Дочинця. Наприклад, В. Базилевський вважає письменника майстром масштабного мислення, оповідачем, який вдало використовує знання читацької психології. «Його «Вічник», «Горянин», «Криничар» відклалися в пам'яті пізнавальним матеріалом, мальовничим густописом письма, інтригуючою подієвістю, характерами і мовним повнокров'ям. Усе те озвалося в душі тією особливою просвітленістю, яку здатні викликати тільки неабиякі твори», – зауважує критик [1]. Відомий літературознавець Є. Сверстюк погоджується з думками про оригінальність авторського стилю М. Дочинця та висловлює високу оцінку його роману «Вічник. Сповідь на перевалі духу»: «Це більше ніж література. Там є та глибина справжності. Більшість людей зацікавилось головним героєм як цілителем. Світ хворий і хоче зустріти свого доброго лікаря. Це роман, який вчить і який дає образ людини, що вчиться все життя» [19, с. 23]. Він переконаний, що представлена у романі «наука життя не застаріє, й цей твір буде представляти вічний дух України» [19, с. 23], а художня цінність роману полягає у наявності образу героя, «на якому тримається дух

народу», духовності, захопливому сюжеті, мові й оригінальному стилі тощо.

Самобутність і художнє багатство романів закарпатського письменника дедалі частіше привертає увагу вчених-літературознавців. Наприклад, О. Капленко у розвідці «Філософія прози Мирослава Дочинця» розподіляє відомості про його творчість на окремі «рубрики»: «Сторінки біографії», «Опертя на попередню філософську і літературну традицію», «Назви, присвяти та епіграфи», «Поетика», «Дружба, Віра, Бог», «Філософія їжі», «Філософія грошей». На основі творів та інтерв'ю письменника, дослідник робить такий висновок про специфіку творчої манери прозаїка: «Людині зовсім не пропонується втеча від зовнішнього світу, а навпаки – активне входження у світ і існування у ньому. Читач у результаті прочитання зовсім не відчуває дискомфорту і опертя благам цивілізації. Він просто правильно обирає запропонований набір благ за сформованою ієрархією цінностей» [14, с. 44]. Дослідник слушно зауважує, що проза М. Дочинця вимагає вдумливого прочитання, адже лише за цієї умови можливе розуміння оригінального світогляду героїв письменника. Як і інші критики, О. Капленко акцентує на дидактичному спрямуванні філософії прози, не заглиблюючись у її екзистенційні, онтологічні та психоаналітичні аспекти.

Не можна не погодитись із твердженням О. Талько, що творчість М. Дочинця «є знаковим явищем у сучасній українській літературі», адже «засвідчує дієву значущість справжнього мистецтва, утверджує вічні життєві істини, вчить жити і виживати за різних обставин» [26, с. 38]. Досліджуючи прозу письменника, вона звертається до визначення її жанрової належності й виокремлює характерні для новели особливості: стислість і лаконізм, метафоричність [27, с. 39; 25; 26]. О. Талько акцентує на імпресіоністичних елементах поезики роману «Вічник. Сповідь на перевалі духу». Дослідник вважає, що «дивовижна художня образність, органічне поєднання елементів реального та химерного, побутового та міфологічного, дійсного та уявного, утаємниченого та буденного» свідчать про належність твору до «магічного реалізму» [див. про це: 25].

До проблеми жанрової природи творів М. Дочинця частково звертається С. Величко у розвідці «Поняття «параболічний роман» як літературознавча проблема». Вона розглядає твори письменника як зразки постмодерністського «параболічного роману» ХХІ століття. Учений зауважує, що твори письменника є прикладом

«житійного роману» про долю особистості, котра шукає істини, що дозволить жити в гармонії з Всесвітом» [3, с. 29], і тому їх варто зараховувати до синтетичного жанру роману-притчі.

М. Васьків, аналізуючи творчість М. Дочинця, звертається до наративних особливостей роману «Криничар. Діаріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії», які полягають «в особливій формі самоінтерпретації – підсумуванні окремих епізодів, романних подій афоризмами, сентенціями, мудрими настановами» [2, с. 25]. Дослідник зауважує, що прозаїк через розповідь про життя героя відтворює минуле й сучасність «цілого етносу». Особливістю творчості М. Дочинця літературознавець визначає «відверте повчання», яке, по-перше, не є недоліком творів, а специфікою ідіостилію письменника, «головними героями творів якого є люди мудрі, досвідчені, з насиченою біографією» [2, с. 26], по-друге, пояснюється орієнтацією на сучасного реципієнта, його здатність, уміння та бажання інтерпретувати прочитане.

На особливу увагу заслуговують праці Л. Горболіс, присвячені дослідженню романів «Горянин. Води Господніх русел» та «Світован. Штудії під небесним шатром» із використанням актуальних для сучасного літературознавства екокультурного та екотілесного аспектів потрактання художнього тексту [7; 8]. Обраний вектор дослідження, на думку автора, допомагає з'ясувати «роль та значення традицій, звичаїв, неписаних правил і норм, народних вірувань у формуванні екологічної культури головного героя твору» [7, с. 124]. Праці Л. Горболіс засвідчують, що залучення ідей літературної антропології та геронтології сприяє ґрунтовному аналізу концепції протагоністів у прозі закарпатського письменника.

Наступною важливою проблемою, пов'язаною з рецепцією творчості М. Дочинця, є питання про спорідненість його прози з окремими зразками світової та української літератури. Дослідники вказують на подібність представленої в його романах художньої моделі всебічно розвинутого протагоніста-мудреця, здатного виживати в екстремальних умовах, до літературного психотипу, який простежується у творах зарубіжних та українських письменників. Наприклад, К. Родик у статті «Апгрейд жанру і виду» зауважує про подібність пригод Андрія Ворона до «хрестоматійних інструкцій з виживання» Д. Дефо, Ф. Купера, Дж. Лондона. Критик переконаний, що за жанром роман «Вічник. Сповідь на перевалі духу» – «типове повчання часів Київської Русі», «белетризований виклад стоїцизму», поді-

бний до «Моральних листів до Луцілія» Сенеки. У рецензії «Дао, гроші, втрачений рай: чергова сходишка Мирослава Дочинця» критик зараховує прозу закарпатського автора до неотрадиціоналістського дискурсу сучасної української літератури, зауважує про спробу сягнути «поінтелектуального рівня» і вважає його книги суголосними псевдоінтелектуальним творам бразильського письменника П. Коельйо. Проте К. Родик зауважує про еволюцію М. Дочинця як письменника: «Переводячи прикладну літературу в мистецьку – «Многі літа...» у «Вічник» – Мирослав Дочинець звершив воістину профподвиг. Докорінно змінив мовну стилістику, проснував оповідь надійною ниткою екшена, згармонізував раніше подекуди еkleктичні філософські максими, вигострив думку» [18]. Особливістю творчої манери М. Дочинця він визначає «зосередженість» і «надмірну серйозність», які, на думку рецензента, свідчать про те, що «автор усе ще шукає власний голос і репертуар, імпровізуючи зі шлягерами колег, які здобулися світового визнання. <...> Суто репортерський потяг розповідати всілякі бувальщини бере гору над усіма іншими літературними прийомами» [17]. Крім того, К. Родик зауважує, що текст роману «Криничар. Діаріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» містить самоповтор автора, адже у ньому помітні епізоди з опублікованої у 2010 році збірки газетних есе «Курси крою і життя. Рецепти маленьких щасть». Подібні «збіги» пояснюються особливостями творчої манери М. Дочинця, яка, безумовно, тяжіє до жанру новели. Письменник зауважує, що створює спочатку «філософсько-психологічні зарисовки» [11, с. 80–81], які пізніше використовує у великій прозі (наприклад, роман «Лис у винограднику» містить численні паралелі зі збіркою новел «Хліб і шоколад»).

М. Слабошпицький виказує протилежний погляд стосовно спорідненості прози М. Дочинця з українською та світовою літературною традицією. Зауважуючи про подібність «окремих сторінок» роману М. Дочинця до творів Д. Дефо, Ж.-Ж. Руссо, В. Арсеньева, М. Пришвіна та інших літераторів, він робить висновок про те, що «талановиті твори завжди перегукуються один з одним, анітрохи не втрачаючи своєї оригінальності... <...> Справжня література має ту особливість, що кожен її новий твір неодмінно кореспондує з тими, що вже в ній є, рецепційно перегукується з ними і мовби підсумовує їх» [21]. Критик переконаний, що «Вічник. Сповідь на перевалі духу» «підмикає» читача до інтелектуального поля всієї літератури» [21]. Він

наголошує, що романи «Криничар. Діаріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» та «Горянин. Води Господніх русел» – «принципово новаторські у плані авторських ідей» [21]. Зазначені твори, на думку критика, демонструють чітко сформований ідіостиль, основною ознакою якого є «переведення всієї оповіді в узагальнений план легенди чи притчі» [21]. М. Слабошпицький вважає прозу М. Дочинця «окремим материком нашої літератури», адже вона не має аналогів у сучасному літературному процесі.

Т. Вергелес під час інтерв'ю з прозаїком порівнює його роман «Вічник. Сповідь на перевалі духу» з твором «Століття Якова» сучасного українського письменника В. Лиса і висновує: «Це та сама стежка, тільки «Століття Якова» – вимисел, а «Вічник» – реальна людина, яку знав автор і спогади якої записав» [4]. М. Дочинець переконаний, що в літературній творчості художній вимисел може стати переконливішим за реальні факти, «якщо він справді художній, коли віриш образу, метафорі. Вічник – герой типізований, скристалізований аж до міфу. Українська література (героїчного вмирання) потребує саме таких. Ми шукаємо приклади, нам потрібно на когось спиратися» [4]. Реалізація цих естетичних настанов дає підстави Ю. Дяченко, досліджувати модель протагоніста роману «Вічник. Сповідь на перевалі духу» з використанням архетипного методу літературознавчого аналізу тексту. Дослідник переконана, що головний герой письменника втілює риси первообразу Мудрого Старця (К.-Г Юнг), який реалізується в тексті твору завдяки філософічності, вираженій у формі афоризмів, використанням прийому образу-ідеї, позатекстовим елементам у вигляді порад тощо [див. про це: 12, с. 89].

Л. Скорина переконана, що, незважаючи на очевидні спільні риси, існує суттєва відмінність, яка полягає в «особливій виразності, переконливості, пластичності, а головне – національному колоритові» героїв М. Дочинця [див. про це: 20]. Після публікації романів «Криничар. Діаріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» та «Горянин. Води Господніх русел» у літературно-критичному дискурсі виникли різні погляди стосовно факту подібності форми і змісту прози автора. Л. Скорина вважає, що ці твори і попередній «Вічник. Сповідь на перевалі духу» варто сприймати як романний цикл, споріднений за жанром, стилем, ідейним наповненням, на рівні архітектоники тощо. Науковець зауважує про можливість розглядати ці збіги у значенні «фірмового почерку» письменника» або потрактувати «як

трафаретність, самоповтор» і додає: «Хотілося б вірити, що структурна повторюваність романів М. Дочинця не є симптомом літературної стагнації, що прозаїк піде далі й запропонує читачеві щось нове й цілком оригінальне» [20].

П. Сорока у статті «Горянин»: руслами Господніх вод» висловлює протилежну думку стосовно факту подібності та самоповтору в романах закарпатського письменника: «Мирослав Дочинець сягнув свого зросту і сили чи, інакше кажучи, викристалізував художній стиль до вищого ступеня досконалості й ось уже який рік підкорює вершину за вершиною. <...> І прикро слухати, коли говорять, що прозаїк повторюється чи іде по колу або ще гірше – поставив своє письмо на конвеєр. Це стосується багатьох, але не М. Дочинця» [22, с. 18]. Критик зауважує про подібність творчої манери закарпатського письменника до ідіостилу Галини Пагутяк, Є. Пашковського, А. Дімарова, В. Шкляра, але водночас переконаний, що «М. Дочинець – своєрідний, ні на кого не схожий». П. Сорока зараховує романи письменника до золотого фонду української літератури. Він вважає, що в останньому романі М. Дочинця «Мафтей. Книга, написана сухим пером» відчувається «усе та ж енергія і напруга мислі, все той же блискучий і витриманий до кінця стиль...» [23, с. 12], що свідчить про відсутність «професійної утоми».

Висновки. У сучасному літературно-критичному дискурсі проза М. Дочинця неодноразово ставала об'єктом аналізу В. Базилевського, Т. Вергелес, О. Гавроша, Є. Сверстюка, Л. Скорини, М. Слабошпицького, П. Сороки та інших учених. Дослідники у своїх студіях подають загальну характеристику художнього світу автора, простежують витoki його творчості, анонсують вихід романів тощо. Наукова рецепція прози М. Дочинця перебуває на стадії формування. Починаючи з 2012 року, з'являються розвідки М. Васьківа, Л. Горболіс, О. Капленко, О. Талько та інших, спрямовані здебільшого на виявлення основних художніх особливостей прози, її проблемно-тематичного діапазону, сюжетно-композиційного рівня окремих творів, образної системи тощо. Дослідження напрацьовань, присвячених творчому доробку М. Дочинця, дає змогу констатувати, що сьогодні відсутні праці, присвячені еволюції естетичних ідеалів і творчої манери письменника, чітко не визначена проблематика та жанрова парадигма прози М. Дочинця (розглянуті лише окремі романи), на детальний аналіз заслуговують художні засоби індивідуалізації обра-

зів (зокрема, з використанням екокритичного, геронтологічного, філософського векторів дослідження), вимагають ґрунтовних студій поетичальні особливості прози письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базилевський В. «Куди не кинь, підстеріга чужизна...». URL: <http://www.vox.com.ua/data/2013/09/01/volodymyr-bazylevskiy-kudy-ne-kyn-pidsteriga-chuzhyzna.html>.
2. Васків М. Наративні особливості «Криничара» М. Дочинця: повчання через розповідь. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Філологія. Соціальні комунікації». 2013. Вип. 1. С. 25–29.
3. Величко С. Поняття «параболічний роман» як літературознавча проблема. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): зб. наук. пр. № 1 (21), квітень 2018. С. 27–32.
4. Вергелес Т. Мирослав Дочинець: Я – зачарована людина, що сумує за недосяжним. URL: <https://www.zik.ua/news/2012/02/24/>.
5. Гаврош О. Ідеальний багач із Мукачеве <https://zakarpattya.net.ua/Zmi/103686-Idealnyi-bahach-iz-Mukacheva>.
6. Гаврош О. Синьор Робінзон URL: <http://litakcent.com/2012/02/06/synjor-robinzon/>.
7. Горболіс Л. Екокультурний вектор образу головного героя роману Мирослава Дочинця «Горянин. Води Господніх русел». Філологічні трактати. 2017. Т. 9. № 2. С. 124–132.
8. Горболіс Л. Екотілесний аспект осмислення взаємин людини і природи в романі Мирослава Дочинця «Світован. Штудії під небесним шатром». Філологічні трактати. 2017. Т. 9. № 3. С. 98–107.
9. Дочинець М: біобібліогр. покажч. / Уклад.: А. Вінницька, Є. Руденко; ред. Л. Голубенко; Миколаїв. обл. універс. наук. б-ка імені О. Гмирява. Миколаїв, 2017. 35 с.
10. Дочинець М. Світільник слова. Мукачево: «Карпатська вежа», 2013. 212 с.
11. Дочинець М. Роман із аркушем. Мукачево: «Карпатська вежа», 2017. 289 с.
12. Дяченко Ю. Архетип мудреця у романі М. Дочинця «Вічник». Студентський науковий вісник. Вип. 18. Кропивницький: РВВ ЦДПУ імені В. Винниченка, 2018. С. 88–90.
13. Зінчук І. Огляд книги Мирослава Дочинця: Дорога між словом і серцем. URL: https://vsiknygy.net.ua/shcho_rochytyaty/48312/.
14. Капленко О. Філософія прози Мирослава Дочинця. Українська та світова література в сучасному контексті: зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. для учнів 9–11 кл., учителів укр. та світової літ., студентів, магістрантів, аспірантів, здобувачів, науковців. Ніжин, 2014. С. 40–46.
15. Каралкіна Н. Мирослав Дочинець: «Я беру скарби нашого Закарпаття і вкладаю їх у твори». URL: <http://unicum-zak.info/uk/content/myroslav-dochynec-ya-beru-skarby-nashogo-zakarpattya-i-vkladayu-yih-u-tvory>.
16. Коцарев О. Як подружитися з грошима, собаками й водою <https://zakarpattya.net.ua/News/97915-IAk-podruzhytysia-z-hroshyma-sobakamy-i-vodoiu>.
17. Родик К. Дао, гроші, втрачений рай: чергова сходинка Мирослава Дочинця. Україна молода. 2013. 27 лютого. С. 13.
18. Родик К. Апґрейд жанру і виду. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2025/164/72126/>.
19. Сверстюк Є. Мудрість серця: про книгу «Вічник». День. 2012. 27 січня. С. 23.
20. Скорина Л. «На своєму березі...»: необов'язкові міркування про книгу Мирослава Дочинця «Горянин». URL: <http://www.miroslav-dochinets.com/рецензії/87.html>.
21. Слабошпицький, М. Це вже окремих материк: проза М. Дочинця. Слово Просвіти. 2013. 7 лютого. С. 13.
22. Сорока П. «Горянин»: руслами господніх вод. Українська літературна газета. 2013. 2 грудня. С. 18.
23. Сорока П. Книга, принесена янголом. URL: <http://miroslav-dochinets.com/рецензії/120-книга,-принесена-янголом.html>.
24. Сорока П. Тайна сухого пера. Літературна Україна. № 43. 12 с.
25. Талько О. Імпресіоністичні елементи поетики Мирослава Дочинця (за романом «Вічник. Сповідь на перевалі духу»). Молодий вчений. 2017. № 2. С. 431–435.
26. Талько О. Новелістичний характер творчості М. Дочинця. Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. пр. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013. Вип. 39. С. 475–480.
27. Талько О. Художні особливості прози Мирослава Дочинця. Пріоритети сучасної філології: теорія і практика: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 10–11 лютого 2017 р.). Ужгород; Херсон, 2017. С. 38–40.
28. Щур О. Український Коельйо: Мирослав Дочинець зумів угадати запити типового читача. URL: <http://zakarpattya.net.ua/News/93717-Ukrainskyi-Koelio-Myroslav-Dochynets-zumiv-uhadaty-zapyty-typovoho-chytacha>.

ЕФЕКТ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В ЕТЮДІ «НЕВІДОМИЙ» МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

THE EFFECT OF INDETERMINACY IN THE ETUDE “UNKNOWN” BY MYKHAILO KOTSIUBYNSKY

Лахманюк А.М.,

*аспірант кафедри теорії і методики української та світової літератури
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

У статті досліджується етюд М. Коцюбинського «Невідомий». Детально аналізуються особливості оповідної організації тексту із залученням рецепції читача. Пояснюються символика назви «Невідомий» та її зв'язок із контекстом. Стильова техніка письменника простежується на основі таких прийомів: чергування контрастів, вкраплення малювання, одночасне застосування звуку та кольору, використання «потoku свідомості» та ретроспекції, нагнітання риторичних запитань, недомовлених та обірваних фраз, які потрібно домислити. Унаслідок аналізу простежується естетичний ефект невизначеності.

Ключові слова: етюд, читач, контраст, естетичний ефект, невизначеність.

В статье исследуется этюд М. Коцюбинского «Неизвестный». Подробно анализируются особенности повествовательной организации текста с привлечением рецепции читателя. Объясняются символика названия «Неизвестный» и ее связь с контекстом. Стилистика техника писателя прослеживается на основе таких приемов: чередование контрастов, вкрапления живописи, одновременное применение звука и цвета, использование «потока сознания» и ретроспекции, нагнетание риторических вопросов, недосказанных фраз, которые нужно домыслить. В результате анализа прослеживается эстетический эффект неопределенности.

Ключевые слова: этюд, читатель, контраст, эстетический эффект, неопределенность.

The article deals with the etude “Unknown” by Mykhailo Kotsiubynsky. There is given a detailed analysis of peculiarities of narrative text organization of view with involvement of reader’s reception. Also, the research explains the symbolism of the name “unknown” and its connection with the context. The writer’s stylistic technique can be traced on the basis of the following methods: contrast alternations, painting touches, simultaneous application of sound and color, using of “stream of consciousness” and retrospection, delivery of rhetorical questions, innuendo phrases and incomplete sentences that need to be guessed. As a result of the analysis, the aesthetic effect of indeterminacy can be traced.

Key words: etude, reader, contrast, aesthetic effect, indeterminacy.

Постановка проблеми. Людська психіка не завжди здатна сприймати зовнішні явища цілісно, частіше це відбувається спонтанно та фрагментарно. Фрагментарна розповідь нерідко будується у формі «потoku свідомості». До таких творів належить етюд «Невідомий», в якому ми будемо досліджувати етику емоційної невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Невідомий» Коцюбинського не залишений без уваги дослідників (Олександра Черненко [7], Петро Хропко [6], Аліса Меншій [4], Ольга Єрохіна [1]). Монографія О. Черненко фокусує увагу на враженнях: «Тканина вражень в етюдi «Невідомий» є переплетена нитками різних площин свідомості. Знаходимо там спомини з пережитих подій, включно з думками про свою нову ситуацію, уявні враження візійного характеру про свою майбутню езекуцію, разом із розумінням конфлікту між суперечними настановами своєї власної свідомості» [7, с. 70–71]. Петро Хропко вважає твір «схвильованою піснею про мужність революціонера, що виконав свій священний

обов’язок, помстившись карателеві, за яким «курисались села», «стікали кров’ю» замучені люди» [6, с. 245]. Аліса Меншій на прикладі етюдy досліджує «ворожий сутності людини топос в’язниці» [4, с. 5]. Ольга Єрохіна, як і Олександра Черненко, акцентує увагу на внутрішньому стані персонажа: «Етюд М. Коцюбинського «Невідомий» (1907) – це також живопис внутрішніх суперечок головного безіменного героя: відчуттів вбивці, думок творчого мрійника та вражень пересічної людини з її повсякденними потребами» [1].

П. Хропко зазначає, що передумовою написання твору був замах на чернігівського губернатора Хвостова, здійснений на початку 1906 р. Терорист теж залишився невідомим, оскільки не вдалося встановити його прізвища. «Коцюбинський кількома штрихами пов’язує справжню подію із зображеним в етюдi вбивством царського сановника. Зіставлення вірогідної події та її художнього моделювання у творі дає змогу простежити своєрідність реалістичної типізації дійсності в мистецтві» [6, с. 245–246].

Як уже згадувалось, Михайло Коцюбинський будує етюд у формі відтворення потоку свідомості. «Замкнувши героя в чотири стіни, письменник вдається до майже «мікроскопічного» дослідження його душевних порухів» [2, с. 289]. Увага фокусується на враженнях, емоційних відчуттях, ретроспекціях та уявленнях. «Письменник культивує такий художній принцип, як перехід від знаковості сюжету до знаковості мікрообразу: замість усезнаючої постаті автора та впевненого авторського голосу домінує слово та суб'єктивне бачення персонажа» [1]. Композиційно твір «зітканий з моментальних внутрішніх вражень від стану душі невідомого героя» [7, с. 70]. Саме тому доречно було б простежити реакції читача, ідучи за текстом твору.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати оповідну організацію тексту в етюді «Невідомий», простежити рецепцію читача та виявити естетичний ефект.

Виклад основного матеріалу. Розповідач етюдю «Невідомий» першою ж фразою («До чого? І звідки бажання?») викликає в читача відчуття невизначеності. Незрозуміло, що мається на увазі під цими двома запитаннями. Проте тема життя і смерті, боротьба між цими вічними категоріями, що трактується далі, представляє нам розв'язку: «Життя лишилось за сими мурами, а тут, серед сірих холодних стін, замкнулась зо мною смерть. Я не боюсь її. Я кликав її на праве діло, і вона прийшла. Узяла жертву, а потому, як вдячний пес, прибилась до моїх ніг... Тепер вона зо мною. Що ж, дивись там з чорних кутків на мою тень, чигай на мене кривавим оком... Се тобі нагорода» [3, с. 352]. Тобто ми дізнаємося, що герой прирік себе на смерть («...прибилась до моїх ніг... Тепер вона зо мною») через якийсь учинок (швидше за все – вбивство: «узяла жертву»). І тепер він перебуває в тюремних стінах, а в цей час перед ним у думках проноситься стрічка пережитого.

В архітектоніці етюдю спостерігаємо подвійний ракурс сприймання: «...бачу своє тіло, простягнене на ліжку, свої великі ноги, узуті у черевики, свої руки, якими я...» [3, с. 352]. В замкненому просторі, коли людина один на один зі своєю свідомістю, вимальовуються ретроспективні ракурси, котрі хочеться зафіксувати на папері: «...як мені хочеться взяти перо, обмокнути його у блакить неба, в шумливі води, в кров свого серця і все списати, востаннє списати, що бачив, що почував» [3, с. 352]. Митець накопичує події власного життя для задуманого твору: «Се буде мій твір, може, кращий за ті, які читали люди, се буде повість для єдиного читача, най-

більше вдячного і чуткого» [3, с. 352]. Твір неабияк важливий для розповідача-митця, адже він – «нитка, що єднає смерть із життям», своєрідний міст між світлим і темним, радісним і смутним, живим і неживим. Однак спраглому не дають паперу («Клапоть паперу, тільки клапоть паперу... Гей, ви, тюремники! Не можна? Що? Людині, що має вмерти?» [3, с. 352]), і він змушений нанизувати думки («Ну, що ж! Може, се й краще. Буду лежати і буду низати, немов намисто, разки моїх думок, без слів, без чорнила і без паперу» [3, с. 352]). Звідси – етюдність і фрагментарність фраз, уривчастість, емоційна наснаженість мови. Отже, лінія персонажа-письменника як лейтмотив знову фігурує в імпресіоністичній новелі Коцюбинського.

Фрагментарна розповідь усіх подій починається із фрази «Як раптом залунали всі голоси...». До цього була вступна частина: повідомлення про злочин і бажання все зафіксувати. Визвавшись убити («...хто візьме на себе? «Я». То з моїх грудей пекучим льодом вирвалось «я» [3, с. 353]), розповідач кинув собі виклик – власне самогубство, що в його уявленні постає символічним: «І зразу встала стіна між мною й товаришами, між мною й життям. Цокнув замок, і в серці замкнулась рішучість» [3, с. 353]. Символічною також є фраза «невідомий», що ідентифікується з назвою твору, іменує розповідача, про якого ми нічого конкретного не знаємо, і повторюється шість разів у таких контекстах:

- 1) «Обійми і поцілунки, а за кілька годин я уже їхав, той «невідомий», що... і т. д.» [3, с. 353];
- 2) «Змішавсь з юрбою й ходив. Сірий, чужий, невідомий» [3, с. 353];
- 3) «Тепер щодня я серед люду, сірий, чужий, невідомий» [3, с. 354];
- 4) «І знов блукав. Самотній, сірий і невідомий, немов далека і бліда тень» [3, с. 354];
- 5) «Мамо!. Тс... тихо... я невідомий...» [3, с. 355];
- 6) «І щез з-перед мене противний профіль... Що? Щез? Геть все із серця! Я – невідомий...» [3, с. 356].

Герой стає невідомим тоді, коли викликається вбити, а отже, втрачає самого себе. Невизначеність підтверджується відсутністю професіоналізму та продуманого плану («Не все відразу. Плану не мав» [3, с. 353]). Авторська недомовленість і певні натяки уточнюються системою рефлексивно-асоціативних думок розповідача.

Схвильований стан людини переноситься на природу: «Так, було холодно... Сонце стояло якесь безпомічне і нерішуче. Боялось навіть

моргнути...» [3, с. 353]. Картини природи представлені контрастами, які щоразу чергуються в контексті «світле – темне». Градації немає, як було у новелі «Цвіт яблуні». Світ у сприйнятті Невідомого то сумний, коли він усвідомлює свою загибель, то радісний, коли згадує світлі і радісні моменти життя, що поступово ним втрачаються. Оточення навколо теж сіре, сумне і невідоме. Місто йому уявляється як могила, незабаром до якої потрапить: *«Оглядав город, тепер мені близький так, як могила, город, в якому будинки збились у масу, як вівиці у холод»* [3, с. 353].

Невідомий самоідентифікує себе з жертвою: *«Він буде мій»*; намагається дізнатися про неї абсолютно все: вигляд, місце проживання, звички, відпочинок і навіть час харчування та сну. Задумане вдається. Уявлення про світ на цьому етапі знову сумне: *«...дім вороже дивився на мене рядами чорних холодних шибок»* [3, с. 353]. Перші вказівки місця проживання наштовхують на припущення про визначення жертви: це багатий держслужбовець. Підтвердженням слугує наступний опис: *«І я знайшов будинок, де він живе. Жовтий, великий, холодний. Казенна будка й казенний сторож, що грів свої руки і скрипів по снігу взад і вперед, як пес на ланцюгу»* [3, с. 353].

Невпевненість думок розповідача підсилює рефрен *«Ага! Се я сказав? Ні, лиш подумав»* [3, с. 353–354]. Він з'являється під час роздумів про обов'язок задуманої справи, змушує героя ще раз замислитись, відчутти важливість власних дій.

У тексті виявлено два натяки про мотив вбивства:

1) *«Мені хотілось очима звалити стіни, побачить того, за ким курились села, за ким люди, як цьковані звірі, стікали кров'ю»* [3, с. 353];

2) *«Бо всі його знали, бо всім він був ненависний, усім шкідливий, і всі на нього гарчали, як полохливий пес, що боїться вкусити»* [3, с. 354].

Проте такий недоокреслений опис не дає можливості читачеві конкретизувати причину, адже всі наступні твердження характеризують жертву лише з позитивного боку.

Світла картина природи як психологічний стан душі персонажа виступає контрастом до попередньої: *«Яке сьогодні блакитне небо, яке високе і чисте! А золотий сміх сонця!»* [3, с. 354]. Радісні уявлення малюють живий, рухомий світ, в якому дзвінке звучання наповнює душу надією, щастям і навіть любов'ю (*«Дзень-дзелень-дзень... Сіють дзвіночки прозорі згуки...»*) [3, с. 354]. З'являється образ особи, що «кинула квітку у серце». Неможливо визначити, хто вона така, оскільки немає чітких окреслень і вказівок. Однак

можемо підкреслити її важливість для розповідача, котрий має намір «спійману квітку нести до самого гробу». Тобто світлий промінь палаючого почуття і вдячність за «гарний і короткий роман» назавжди збережеться в його серці.

Образ матері сприймається як екзистенційний, оскільки вона дає життя. У зв'язку зі станом відчуженості героя ще більше домінує мотив втрати себе. Смуток за материнською турботою та почуттями окреслює те, заради чого герой здійснює свій обов'язок: *«Бо в його серці скипілась кров, невинно пролита, бо в нього зіллялись всі людські сльози і полум'ям знявся народний гнів...»* [3, с. 355]. Тобто він один викликався вбити, в його серці «кричать голоси народу, скипілися всі сльози і кров». Невідомий – самовідданий народний месник, що залишається вірним своїм ідеалам, навіть попри власну страту. В його душі закарбувалась «ідея справедливості, яка постає у вигляді революційної помсти в ім'я скривдженого народу» [1]. Але все-таки хто він – месник чи терорист? Варто звернути увагу на таке твердження: «Герой етюдю «Невідомий» – член терористичної організації. Зробивши героєм твору терориста, письменник прагнув розкрити саме моральний бік справи, оту самовідданість революціонера, який, помиляючись у виборі засобів боротьби, був непохитний у любові до народу і ненависті до його ворогів» [5]. Значить тероризм героя можна виправдати завдяки любові і справедливості до народу. Петро Хропко вважає, що «новеліст, обравши форму ліричного монологу засудженого до страти героя, глибоко розкрив подвиг революціонера і стимули, які надихнули його не просто на вбивство одного з царських катів, а на герць з усією деспотичною системою» [6, с. 245]. Проте автор не подає своєї позиції стосовно правильності чи неправильності дій персонажа.

Під час спостереження за чиновником у Невідомого виникають безглузді побоювання щодо смерті жертви терору: *«Коли б не вдався дурною кісткою! Я так боюсь...»*; *«Коли б це не сталося лиха... я так боюсь... боюсь випадку, наглої смерті, бо все ж можливо...»* [3, с. 355]. М. Коцюбинський старанно відстежує контрверсійне сходження, своєрідне зживання ката і жертви. Уже за в'язничними мурами кат намагається звільнитися з-під впливу, провівши чітку демаркаційну лінію між помешканням сановника, що асоціюється зі світлом, теплом і комфортом, і власним існуванням «серед сірих холодних стін» [4, с. 5]. Він не боїться власної смерті, а боїться можливості невиконання обов'язку, котрий, цілком імовірно, вважатиметься зрадою. Зв'язок між

ними двома неабияк важливий, «в ньому таїться щось таємниче та містичне». Герой настільки узалежнив себе з жертвою, що навіть спланував власне самогубство: «...поки один з нас живе, другий теж мусить жити. І навіть браунінг ховає дві кулі рядом – одна для нього, друга для мене» [3, с. 356]. Емоційна схвильованість сповіді смертника забезпечується, насамперед, його трагічною долею: герой усвідомлює фатальність неминучого кінця, розуміє, що передчасно обірване молоде життя нікого не сколихне, адже він залишиться навіки невідомим [6, с. 246].

Однотимчасне згадування двох жінок – матері та коханої – зумовлює боротьбу у свідомості розповідача. Вільний і щасливий, він знову вважає себе «сином землі». До речі, патріотичний революційний дух запалює героя тоді, коли в його уявленнях з'являється мати. Образ матері ототожнюється з життям і водночас виринає із серця: «Геть все із серця! Я – невідомий...» [3, с. 356].

Важливого значення в новелі М. Коцюбинський надає образу тюрми, яка виявляється для героя «холодним льохом» [3, с. 352], «мішком» [3, с. 356], «вовчою норою» [3, с. 358] і взагалі асоціюється з домовиною. Холодні мури нагадують про наближення смерті. Невідомий перебуває в чотирьох стінах, наче «звір у пастці». Простір для нього закритий, і світлі радісні спогади приходять лише в уявленнях. Перед очима – бурхлива річка пережитого, і нікому цього не відняти, бо весь «пишний світ, всі барви, весь рух життя» в ньому самому, в його голові й серці.

Вчинками персонажа керує страх. Внутрішній стан, зумовлений загрозою передбачуваного лиха, викликає невпевненість і нерішучість: «Стріляти? Тікати? Куди? Через баркан? Байдуже, аби тікати... І став я легкий, порожній, і мчав наосліп, як клапоть брудного паперу у бурю, через чужі городи, через баркани, по глибокім снігу, а за мною щось гнало, свистіло, гукало і простягало руки... То був мій страх» [3, с. 357]. Невідомий відчуває в собі голос жертви і так пояснює їхній зв'язок: «Я гнів народу і його кара, дихання уст правди, огонь з чорної хмари людської кривди, стріла з його лука...» [3, с. 357]. В ньому все глибше закарбовується революціонер.

Наростаючий патріотизм перериває контрастна картина природи, але цього разу – весільна. Знову «небо чисте, запашне; зорі тихенькі, блискучі». Позитивні конотації формують цілісний образ: «весільні дівчата», «тополя, як наречена, що йде до шлюбу», «весільні гості», «весільна ніч» [3, с. 357, 358]. «Перша й остання ніч...

Так, наче знав» [3, с. 358], – зазначає розповідач. Це його останній світлий спогад, остання частина тієї нитки, що «єднає смерть з життям», оскільки завершення вже близько.

Фраза «Чи я стріляв? Жодного звуку» [3, с. 358] на перший погляд інформує про те, що Невідомий не здійснив свого обов'язку. Однак відсутність звуку зовсім не виключає пострілу. Письменник не подає читачеві конкретних вказівок, тому ми можемо лише здогадуватись, що ж було насправді. Із наступного викладу, мабуть-таки, варто стверджувати, що той обов'язок, заради якого задумувалась уся стратегія, нарешті виконано: «**Великий гнів, що жив у мені, вилетів звідти на своє діло. А у порожні груди шугнув відразу холодний вітер, просто в пекучу рану...**» [3, с. 358]. Далі – тільки тюрма. У закованих стінах героєві мариться сновидіння, в якому його ведуть розстрілювати: «...остання коротка путь... Брязь... брязь... скрегочуть рушниці ззаду на плечах, і толочать ногами свій сірий погляд люди, що їх несуть... Уже? Так близько? Сталось...» [3, с. 358]. Контраст у почуттях: і страх до втрати, і бажання померти водночас. Знову з'являється образ матері: «Не слухай, мамо, і не дивися...» [3, с. 359]. Хоч все-таки «невідомий», але в пам'яті (особливо рідної людини) він хоче залишитись тим справжнім сином землі, самовідданим месником, мужнім революціонером. Вдало зазначає Олександра Черненко: «Етюд «Невідомий» засвідчує, що навіть відважні месники за народні кривди переживають свою внутрішню складну драму душі» [7, с. 69].

Сновидіння проходить, розповідач відчуває, що живий. Остання фраза підтверджує знову ж таки невизначеність для читацької рецепції: «А може?...» [3, с. 359]. Хоча, якщо взяти повністю абзац («Вікно високо? Високо... А підкопатись? Що, неможливо? А може?...» [3, с. 359]), то можна окреслити невелику надію на волю.

Отже, в читача складається враження невизначеності, оскільки автор і не засуджує, і не виправдовує свого героя. Естетичний об'єкт зачіпає органи чуттів, малюючи образи, вони, у свою чергу, викликають почуття, а почуття – емоції. Імпресіоністична техніка Коцюбинського для створення задуманого ефекту побудована за допомогою нижченаведених прийомів.

Чергування контрастів. Картини природи змінюються водночас зі станом душі персонажа. Контраст в етюді чергується двома видами замальовок та ескізів: позитивно забарвленими (яскраве, світле, чисте, золоте, дзвінке, радісне, сріблясте, блискуче, квітуче, пишне,

весільне) та негативно забарвленими (*темне, вогке, холодне, бліде, чорне, пригнічене, глухе, люте, могильне*).

Хоча весільний ескіз зображає як позитивні (*тихі, блискучі, чисті*), так і негативні (*бліді, холодні, нахабні*) мазки, маємо, так би мовити, контраст у контрасті.

Як бачимо, в описах повторюються головні слова-концепти (сонце, небо, сніг, дзвін, місто, люди, коні), що передають світлі і темні тони вражень. Михайло Коцюбинський малює своєрідний плернерний пейзаж, наповнений багатством кольору під впливом різноманітних барв природи. Такий тип пейзажу був властивий імпресіоністичній манері в живописі та літературі. Проте в Коцюбинського він набуває дещо ширшого значення – психологізації, оскільки картини природи, підсилюючи почуття та переживання, відображають стан душі людини. А ще він акварельний (контрастні колірні переходи, багатство тону), фрагментарний (недоокреслені мазки), ліризований (підвищена емоційність почуттів персонажа) і музичний (дзвінкі переливи природи).

Вкраплення малярства. Зображення твору окремими фрагментами та мазками потребує домислення: *«Бо що з того, що замкнули мене у сей холодний льох, коли ввесь пишний світ, всі барви, весь рух життя отут, у мені, в голові, в серці...»* [3, с. 352].

Одночасне застосування звуку і кольору: *«Обмерзли дерева, дрібненькі гіллячки, покриті льодом. Блискучим льодом, прозорим склом. Старий дзвонар-вітер зібрав до купи тисячі ниток і хилить галузки і дзвонить та й дзвонить... Тень-телен-дзень... тень-телен-дзень... І скачуть вогні по галузках – зелені, червоні, сині...»* [3, с. 356].

Внутрішній монолог ліричного героя за допомогою «потoku свідомості»: в реальні події вплітаються власні уявлення, сновидіння.

Використання ретроспекції. Трапляються спогади про волю (*«я чую – дзвонять, там десь вгорі... Де се я чув? І коли чув? Тоді, як був маленьким? Коли ж я чув? Ах, правда, се ж було недавно... дні три-чотири...»* [3, с. 356]), а також ті, що навіюють страх (*«Пече мене сором на саму згадку. Одного разу... так, одного разу – і більш ніколи... Щось йшло за мною... Чи озирнутись?..»* [3, с. 356, 357]).

Недомовленість, уривчастість та обірваність фраз. Рефлексивно-асоціативний виклад думок не дає можливості з'ясувати певний контекст і, відповідно, викликає в читача стан невизначеності. Для прикладу: *«До чого? І звідки бажання?»* [3, с. 352]; *«А підкопатись? Що, неможливо? А може?..»* [3, с. 359].

Нагнітання різнорідних запитань, які не тільки не передбачають відповіді (тобто є риторичними), а й узагалі вживаються без сенсу:

1) *«До гробу? Якого гробу? Ах, правда...»* [3, с. 354];

2) *«Що? Тінню? Так... тінню...»* [3, с. 355];

3) *«Де се я чув? І коли чув? Тоді, як був маленьким? Коли ж я чув?..»* [3, с. 356].

Використання пунктуації як поетичних фігур. Вживання трьох крапок часто передбачає задум вбивства:

«...бачу своє тіло, простягнене на ліжку, свої великі ноги, узуті у черевики, свої руки, якими я...» [3, с. 352];

«Обійми і поцілунки, а за кілька годин я уже їхав, той «невідомий», що... і т. д.» [3, с. 353].

Знак питання віддзеркалює складність почувань ліричного героя:

«Не можна? Що? Людині, що має вмерти?» [3, с. 352];

«Плану не мав. Де? Як? Коли?..» [3, с. 353];

«Що я свищу? Невже марсельську? Скоріше – вальс... Чого ходити?...» [3, с. 357].

Висновки. Отже, сукупність прийомів, застосованих письменником, поглиблює внутрішній ритм твору, насичений психологічними почуваннями, настроями, позасвідомими уявленнями та емоційною палітрою. Така імпресіоністична накопиченість безпосередньо впливає на рецепцію читача і вводить його в стан невизначеності. Читацька рецепція немає можливості прийняти конкретне рішення: засудити героя чи виправдати. Постійне чергування контрастів, малювання особливих образів, нагнітання різноспрямованих запитань тощо створює своєрідну ритмізацію, що не дає можливості визначити напрям думки реципієнта. Якщо у «Цвітові яблуні» ми спостерігали градаційне нашарування подій, що вели до піку збудження емоцій, то в «Невідомому» все по-іншому. На кожному рівні кожен ракурс спрямований на викликання ефекту емоційної невизначеності, констатованої внутрішніми почуттями та переживаннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрохіна О. «Невідомий» М. Коцюбинського та «Губернатор» Л. Андрєєва як зразки психологічних творів про революцію. Наукові конференції. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1641>. (дата звернення: 15.05.2014).
2. Єфремов С. Михайло Коцюбинський. Вибране. Статті. Наукові розвідки. Монографії / Упоряд., передм. та прим. Е. Соловей. К.: «Наукова думка», 2002. С. 214–310.
3. Коцюбинський М. Цвіт яблуні: Оповідання, новели, повісті. К.: «Рад. шк.», 1989. 560 с.
4. Меншій А. Топос тюрми у творчості М. Коцюбинського та Г. Косинки. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки. Миколаїв, 2013. Вип. 4.11 (90). URL: <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/12/33.pdf>. (дата звернення: 20.04.2014).
5. Творчість М. Коцюбинського. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/4010/116/> (дата звернення: 20.04.2014).
6. Хропко П. Михайло Коцюбинський. У жанрі соціально-психологічної новели. Українська література: підручник для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. 6-е вид. К.: «Школяр», 2004. С. 237–248.
7. Черненко О. Михайло Коцюбинський – імпресіоніст: образ людини в творчості письменника. Мюнхен, 1977. 143 с.

РЕЦЕНЗІЇ

МНОЖИННИЙ ХАРАКТЕР РЕЦЕПЦІЇ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ

THE MULTIPLE NATURE OF THE PERCEPTION AND ITS ROLE IN THE LITERATURE PROCESS

Зиморя М.І.,

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри германських мов і перекладознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

Науменко Н.В.,

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри українознавства
Національного університету харчових технологій*

Зиморя І.М.,

*доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету*

XX століття подало яскраву картину достеменного літературного «вибуху» (за образним висловом Марії Зубрицької), який, з одного боку, спричинився до лавиноподібного потоку літературної інформації, а з іншого – спровокував множинний характер її осмислення. З огляду на розмаїття нововідкритих імен і явищ у новітньому письменстві, автор підручника «Історія української літератури. Кінець XIX – початок XXI століть» Юрій Ковалів веде наукові дослідження в контексті зіставлення й порівняння маловідомих або нових творів української літератури зі знаковими постатями та феноменами цієї доби.

Як зазначав Ю. Тарнавський, «читачі можуть бути так само талановиті й неталановиті, як і поети». Талант нерозривно пов'язаний із творчістю, і тому закономірно ставити питання про майстерність не лише літератора, а й читача. Її варто розуміти як **звільненість від шаблонних тверджень та апріорних концепцій, вибудованих методом узагальнення й уодноманітнення літературних явищ**. Тому прислів'я «Краще один раз побачити, ніж сто разів почути» щодо майстерності читача матиме таке формулювання: «Краще один раз внутрішнім зором **побачити** твір, ніж **почути** сто критичних думок про нього». Отже, професор Юрій Ковалів уже вп'яте дає нагоду своїм сучасним «чительникам» побачити історію української літератури 1920-х років

внутрішнім зором, намалювати собі її картину. «Розстріляне Відродження», по суті, постає перед реципієнтом у широкому обсязі фактографічного матеріалу та шляхів його наукової інтерпретації.

Автор підручника послідовно виконує надзвичайно важливе, актуальне завдання, поставлене ще в першому томі, – осмислити в усій повноті літературний процес в Україні кінця XIX – початку XXI століть, показати нерозривний зв'язок покоління і його виняткову роль у становленні українського письменства, подати новітнє бачення історії української літератури, звільнене від неправильних тлумачень і кон'юнктурних нашарувань. Отже, Ю. Ковалів, окресливши специфіку літератури раннього українського модернізму в перших чотирьох томах «Історії української літератури», що вийшли впродовж 2013–2015 років, веде мову про прозу «Розстріляного Відродження» – малу та велику, традиційну й експериментальну, фабульну та безфабульну, фантастичну й гумористичну, «істинну» та імітаційну (саме цей концепт найчастіше вживає Юрій Іванович щодо письменства так званого «соціалістичного реалізму»).

Об'єктом дослідження в попередньому, четвертому, томі «Історії...» були лірика і драматургія 1920-х років. Такий добір літературних явищ за родами не випадковий, адже, як відомо, письменник-белетрист або драматург не досягає абсолютного самовираження ні у своїх героях,

¹ Ковалів Ю. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XXI століття. Київ: Академія, 2017. Том 5: У сподіваннях і трагічних зламах. 544 с.

ані в тому образі автора, який постає з одного чи з усіх творів (А. Ткаченко). Реципієнт має «візуалізувати», відтворювати описану ситуацію у своїй уяві. У читанні, наприклад, драми це важче, ніж у читанні епічного твору, адже авторський коментар зведено до низки скупих ремарок. Те, що наживо робить колектив театру – актори, режисери, костюмери, освітлювачі, декоратори – у постановці п'єси, читач прози має доуявити самостійно. І в цьому – його майстерність як співавтора письменника. Зокрема, це помітно в розділах першому, де автор аналізує жанрово-стильове розмаїття української прози зрілого модернізму (засновок до цього аналізу подано в попередньому томі); другому, присвяченому експерименту в прозі 20-х років, і третьому, якоюсь мірою контрастному до другого – в силу того, що мовиться в ньому про орнаментальний стиль письма.

Про українську прозу кінця XIX – початку XX століть, передусім доби зрілого модернізму, Юрій Ковалів у п'ятому томі «Історії...» говорить як про розбудовану й досить виразну систематичну єдність. Твори Степана Васильченка, Гната Хоткевича, Грицька Григоренка, Михайла Івченка, Михайла Могіляньського розглянуто як складники жанрово-стильової системи, що ставить свої специфічні завдання освоєння дійсності. Якщо зважити на те, що Юрій Ковалів – і літератор, і викладач, то варто звернутися до педагогічних рефлексій аналізованих у п'ятому томі авторів. Наприклад, Степан Васильченко справедливо стверджував: *«Є педагоги, в яких бездарність і нездатність відчувати художнє слово прямо світиться на обличчі... Це енергійні, самолюбні й деспотичні люди. Коли вони беруть групу дітей в свої виключно руки, то можемо побачити, як через деякий час на обличчях учнів з'являється теж тупа пиха, безнадійно зарозуміло бездарність... Учити творчості можуть тільки творці – і за вчителів кличте в школі поетів і художників слова: Шевченка, Вовчка, Квітку, Коцюбинського, Стефаніка... Народну пісню...»*.

«Учити творчості можуть тільки творці». І самі письменники, і їх дослідники – як сучасники, так і послідовники. Юрій Ковалів у силу свого поетичного світорозуміння здатен не просто розглянути літературний твір під кутом зору «музики у слові», а й донести це бачення до читачів. Манера письма Ю. Ковалева спонукає пригадати, що в белетризованій формі естетичне кредо модерністів лунає з рядків етюду Грицька Григоренка «Од серця до серця»: *«Годі! Не хочу я так писати, як колись, як скрізь пишуть, – що там фабула якась, зав'язка, розв'язка, пролог, епілог... Треба одрізувати живі*

тремтячі скибки життя... Годі! треба розбити, розкувати ці золоті кайдани мистецькі! Життя, життя і тільки життя!» І це не протест проти законів композиції, як може видатися на перший погляд, а заклик до пошуку нових форм. Суперечливе та мінливе життя, яким воно було наприкінці XIX – на початку XX століть, варто, за визнанням як самої письменниці, так і дослідників літературної творчості цього періоду, змальовувати, промовляючи до читача лише «від серця до серця» (Олена Гнідан). Отже, розвиваючи на початку XX століття художній досвід народницької прози й водночас включаючись у новаторські пошуки, вищезгадані письменники готували широкого читача до розуміння української культури, орієнтованої на світові зразки. Цей напрям свого часу повноцінно не розвинувся. Проте виявився у творчості Анатолія Дімарова, Бориса Харчука, Григора Тютюнника, Євгена Гуцала, які розгорнули тему «сільських типів». Так у підручнику створюється горизонт очікування нових досліджень, об'єктами яких стануть уже наші сучасники.

Юрій Ковалів доводить: бурхливий розвиток новелістики в українській літературі кінця XIX – першої третини XX ст. зумовив формування чималої кількості її жанрових різновидів і їх оригінальних мовностильових рис (чуттєво-образна предметність, своєрідний синтаксис, окличні фрази, інверсії). Тут цілком закономірно з'являється таке поняття, як **експеримент**. І якщо вже йдеться про те, що, згідно з авторитетною думкою автора рецензованого підручника, письменство – *спосіб формування моделей експериментального освоєння світу*, варто зауважити таке. Практика будь-якого літератора показує, що впродовж свого шляху він був і залишається непогамовним експериментатором, творячи високохудожні тексти зі спостереження й осмислення буденних і непересічних явищ. Певною мірою ризикованими є спроби літератора вплинути на усталений хід «експерименту», тобто творчості: подовжити або скоротити його тривалість, замінити один реагент (у цьому разі слово або словосполучення) іншим, збільшити чи зменшити дозування реактивів, вести дослід у замкненому просторі або на відкритому повітрі. У будь-якому разі письменник має знайти «золоту середину», не «скотитися» в гадану оригінальність і не застигнути в епігонському наслідуванні класичних взірців. Тому Ю. Ковалів доцільно розглядає специфіку експерименту в літературі на матеріалі таких відкритих до різнопланових інтерпретацій жанрів, як новела («Я (Романтика)», «Редактор

Карк» М. Хвильового, «Фавст», «В житах» Г. Косинки) і роман («Жанна-батальйонерка» Г. Шкурупія, «Подорож доктора Леонардо та його коханки Альчести у Слобожанську Швейцарію» М. Йогансена, «Золоті лисенята» Ю. Шпола, «Вертеп» А. Любченка, «Майстер корабля» Ю. Яновського, «Дівчинка з ведмедиком» В. Петрова (Домонтовича)).

Експеримент органічно пов'язується з таким явищем, як орнаментальна проза, що теж сама собою є виявом експериментаторства. Автор підручника студіює не лише знакові твори, котрі належать до орнаментального стилю (доробок Григорія Косинки, Миколи Хвильового, Михайла Ялового, Аркадія Любченка та Юрія Яновського), а й знайомить сучасного читача з менш відомими літераторами – Марією Галич, Іваном Полярним, Борисом Тенетою.

У чому головний позитив «Історії...» Ю. Ковалева? На нашу думку, в тому, що після прочитання навіть кількох слів про творчість того чи іншого прозаїка хочеться освіжити в пам'яті його архітвори. Зокрема, це стосується Григорія Косинки, який скрупульозно дотримувався принципу: «... нічого зайвого, не викладати подробиці – хай обрана риса дасть гостро й повно відчуття ціле; не коментувати і не оцінювати – хай говорять вчинки героя і підтекст, лексика, барви, звуки». Г. Косинка майстерно використовує «квазідраматургічний» (за висловом М. Ткачука) спосіб ведення оповіді, невластиву пряму мову, близьку до потоку свідомості:

«Степ зустрічає низькими поклонами паїсні вітер, а він проходить полями – теплий, ніжний, смикає за вуса горду пшеницю, моргає до віса й довго, довго цідує кучеряві голови гречок – п'є меду степові...»

– Плювать мені тепер на Гострого! Іду назустріч, може, хоч пиріжка дасть, коли не з нашого села... Дезертирові все можна! Ачхи, кучерява! Ой, злякається... З неділею, куди йдеш?! – не сказав, тільки подумав: «Невже Уляна?»...»

Тим самим він витворює «*racconto da fare*» («оповідання, яке треба зробити», за аналогією з італійською «*commedia da fare*»), прилучає до співтворчості реципієнта, даючи йому змогу поринути у світ переживань наратора. І те саме робить Юрій Ковалів у дослідженні орнаментальної прози.

Говорючи «просто про складне», автор «Історії української літератури» по-новому розкриває перед нами художні якості новелістичного мислення Ю. Яновського, серед яких – поетизація, яскрава імпресія, поєднана із жорсткою натураліс-

тичністю; вміння віднайти індивідуальну прозову тональність і виявити авторську манеру письма за загальної невибагливості, майже стандартності сюжету; потужний нарративний струмінь, сміливі експерименти з романтичним методом на рівні дифузійного мислення; тяжіння до міфопоетики і смілива громадянська позиція.

Результатом особливо наполегливого пошуку став підрозділ «Фабульна проза 20-х років ХХ ст.». Розвинене «шосте чуття» вченого допомогло Юрієві Ковалеву добрати до аналізу не лише твори неперевершених майстрів епічного письма (Сергія Пилипенка, Наталі Романович-Ткаченко, Івана Сенченка, Олександра Копиленка, Валер'яна Підмогильного, Віктора Петрова), а й літераторів маловідомих, маловивчених: Марії Галич, Івана Полярного, Дмитра Борзяка, Гордія Брасюка, Володимира Гжицького, Дмитра Бузька, Леоніда Скрипника. Приділено належну увагу й авторам, які уславилися як поети, – Майкові Йогансену, Олексі Слісаренку, Євгенові Плужнику, і то лише тому, що їм належать цікаві за жанром або образністю твори, які слугують гармонічним доповненням до «симфонії» української прози.

Творчим кредо Бориса Антоненка-Давидовича було таке: *«Я не замислювався й не замислююся над питанням про своє місце в українській літературі: це справа критиків, літературознавців і читачів. За всіх часів і обставин мене бентежило й бентежить тільки одне: писати так, щоб у якійсь мірі мати підстави сказати своїй музі Шевченковими словами: «Ми не лукавили з тобою...»*. Це була головна настанова, котрою проникся і Юрій Ковалів як дослідник, осмислюючи жанрово-стильові константи першого періоду творчості митця. Серед них, зокрема, аналітично-критичне зображення дійсності в збірці оповідань «Запорошені силуети» (1925); художнє бачення проблеми «людина і революція» в повістях «Тук-тук» (1926), «Синя волошка» (1927), «Печатка» (1928); глибинний психологізм повісті «Смерть» (1927), у якій простежено згубний вплив комуністичної ідеології на українського інтелігента, котрий у спразі стати «вольовим більшовиком» зрікається свого національного ества.

Повернення Ю. Ковалева до експерименту спостерігається в розділі 1.6 «Наукова фантастика 20-х років ХХ ст.». Ще В. Поліщук цілком справедливо трактував «науковість» поезії не просто як інкрустацію в ліричну оповідь наукових термінів і терміносполук, а як засіб глибинного проникнення в сутність зображуваного – надзавдання, якого автори (як поети, так і прозаїки) дотримуються й сьогодні.

У викладенні белетристичних узагальнень наукових теорій письменник, відповідно до логіки художньої мови, додає до абстрактних схем та уявлень науки певну кількість інформації образної. Ця остання може не примножувати логічного наповнення теорії, але має передавати «чуттєві емоції» (Г. Хільмі), які, асоціюючись із уявленнями та схемами науки, поглиблюють їх зміст. Тому в дослідженні фантастики 1920-х років (доробку Ю. Смолича та В. Владка) Ю. Ковалів наукову парадигму доцільно зіставляє з художньою, дотримуючись теорії О. Потебні про три типи мислення – міфічний, поетичний і науковий, які не заперечують, за гегелівським законом, а органічно доповнюють і продовжують одне одного.

Складниками внутрішньої структури епічних творів, на думку Ю. Ковалева, є взаємозв'язок показу поведінки персонажа з характеристикою його зовнішності, мовлення, розкриттям внутрішнього світу людини. Саме тому в підручнику об'єкт окремого підрозділу (1.7) – гумор і сатира. Твори Остапа Вишні, Ю. Вухналя, Ю. Гедзя, А. Гака, В. Чечвянського на тлі першої третини ХХ століття – важливий складник прозового потоку. Об'єктом дослідження в «Історії...» стали також дискусія щодо місця сатири й гумору в суспільному житті; теорія «розпеченого пера». У цій царині Юрій Ковалів знайомить сучасного читача з реаліями тодішнього, зокрема літературного, побуту. Архетипна для різних епох бінарна опозиція *істинний письменник/графоман* постає під новим кутом зору. Здавалося б, тема доволі освоєна, але більше її ще належить освоїти молодим філологам. Наприклад, узявши до уваги імена й факти як, висловлюючись мовою Інтернет-користувачів, доцільні «хештеги», увівши «Початкуючого» Юрія Вухналя, «Автора Троянденка» Юхима Гедзя та інших у контекст порівняльного дослідження з творами авторів нової доби.

Не лише доброзичливий гумор, а й актуальність у розрізі творення літературного стилю – чинники інтересу науковців до оповідань Юрія Вухналя. Автори цієї рецензії мали нагоду детально проаналізувати твір «А. Дюма відвідує видавництво «Ой, гук, мати, гук», виданий 1933 року, і дійти висновку: джерелом комічного в ньому є невідповідність «високої» романної форми та «побутового» змісту, мети й засобів її досягнення, намірів і їх реалізації. Об'єктом іронічно-сатиричної гри стає не стільки сам першотвір Дюма «Три мушкетери», скільки спроби головного редактора видавництва «Ой, гук, мати,

гук» пристосувати його до суспільно-політичних реалій початку 1930-х років. Отже, оповідання видається відкритим до інтерпретацій у ключі рецептивної естетики та інтертекстуальності, які є важливими сьогодні парадигмами літературного дослідження. Однак під пером науковця письменники-гумористи постають і тонкими ліриками. Природна образність «Мисливських усмішок» Остапа Вишні зумовила той факт, що їх називають поезіями у прозі, а самого письменника – поетом. Причому сам митець не раз зізнавався, що хотів би писати вірші – «ніжні-ніжні, блакитні-блакитні». Семантика «полювання» для Вишні була міцно злитою з поняттям «поле» – польові дослідження життя рідного краю; поле, на якому сходять зерна любові до людини і природи. Умовно кажучи, здобиччю митця була не дичина, а нові враження, нові художні образи. Навіть у щоденникових записках друзі й сучасники Вишні отримали жартівливі «прізвиська», в яких відбито ставлення письменників до полювання: «поїхалибачилинестрілялякстрілялиневлучили Максим Рильський, можеайбожеябпоїхавтаквоноякстріляетакабахає аптичкаж вонахочежити Павло Тичина, словочестіубившістсотнайшоводну Богдан Чалий, нащоменімисливськарушниця колиятойщогреблірвав Платон Воронько, Ярославмудрийтежходивналови Іван Кочерга» (Остап Вишня, «Щоденники»).

*...Когда-то в старину писатели писали
Про нежных ангелов, про ведьм, про колдунов,
Про бога, про царя и про любовь,
Потому что их цензура заставляла,
И Грозный им каторгой грозил
И часто высылал в Сибирь...*

Цей уривок із вірша безіменного автора «з народу», процитований у розвідці О. Малінкіна «Навчання молодих письменників», міг би стати засновком до розгляду літератури «соціалістичного реалізму» (імітат-літератури, за Ю. Ковалевим) із погляду її формозмістового наповнення. За спостереженням Олени Романенко, у 1920–1930-х роках на авансцену історії виходить не унікальна особистість, а тип «людини із маси», що, своєю чергою, вело до жорсткішого систематизування критеріїв і норм, а з іншого боку – до збідніння формозмісту літератури. За колективом не видно людини. На це свого часу нарікав в «Етюдах» Гео Коляда: «*Ось теми: банда, кохання, куркуль, буржуй, червоний, чорний, комуніст і тільки одіж, тавро та словесний блуд. А де ж людина? Її нема.*»

Мікулаш Неврлий, який 2016 року зустрів свій славний столітній ювілей, виокремлював

у тогочасному українському письменстві течію «пролетарських письменників», у ширшому значенні – всі літератори 1920-х років, а у вузькому – ті, хто «не погоджувався з естетикою минулого й свідомо підпорядковував свою творчість вимогам нової доби та партії». Але водночас це не дає підстав «скидати» цю частину нашого письменства з «корабля Сучасності», а, навпаки, спонукає подивитися на неї по-новому.

Знайомі багатьом зі скільної лави імена – Андрій Головка, Іван Микитенко, Петро Панч. Як автори творів для дітей і про дітей, так і представники «найпрогресивнішої» у світі літератури – «пролетреалізму», відповідно до Ковалевського терміна-неологізму. Незалежно від того, у кого які асоціації та емоції лишилися після знайомства з «Бур'яном», «Пилипком» і «Червоною хустиною» А. Головка, «Братами» й «Диктатурою совісті» І. Микитенка, «Сином Таращанського полку» П. Панча, читачам, без сумніву, буде цікаво, як саме трактуватиме їхню творчість сучасний науковець. Адже сьогодні деякі хворі на «дитячу хворобу ревізіонізму» (за образним висловом Л. Талалая) філологи навіть лірику Павла Тичини, Максима Рильського та інших класиків, творену з початку 1930-х років, воліють лишати поза розглядом як «імітат-поезію»; можна прилучити сюди й «імітат-прозу», «імітат-драму» тощо. Хоча це зовсім не так, і саме в цьому ключі розглянуто прозові твори згаданих літераторів.

Кожен із нових напрямів і методів має своїх прихильників і противників, майже кожен со-

годні виявив і свою обмеженість. Головне ж – структура сучасного знання загалом забезпечує дослідникові можливість вибору певного наукового дискурсу й певної методології. Здається, усвідомивши кризу тотального смислу академічної методології, можемо прагнути (і не лише прагнути, а й створювати, як це робить Ю. Ковалів) диференційовану, різнорівневу, відмінну методами, стилями, з різними інтерпретаційними стратегіями структуру літературної науки, критики, яка була б спрямована до реального, а не абстрактного досвіду індивіда.

Без «дихання життя», про яке говорить перша книга Біблії, «дихання», яке кожний творець мусить вдихнути у свій твір, від твору залишається «бездушний зліпок глини, арифметична сума хаотизованих атомів, що розпадутся від найменшого подмуху». Ці думки поета-вченого Є. Маланюка мають глибокий науковий сенс: аналізувати літературні твори – означає вміти відчувати й досліджувати енергетику художнього слова, що й доводять усі п'ять випусків рецензованого підручника Ю. Ковалева «Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX століть» і, зокрема, п'ятий том, що побачив світ 2017 року. Тому можна вкотре поспіль повторити, що Юрій Ковалів постійно йде від тексту й цим самим шляхом веде своїх читачів. Він спонукає (навчаючи) їх відчувати в «оманливих оркестрах» новомодних філологічних терміносистем саме ті ноти, потрібні для творення рельєфного образу української прози першої третини XX століття.

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 5
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Наталія Ковальчук*

Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 19,53. Замов. № 0119/207. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.